

BOGDAN CUZA

SPIRITUALITATEA
JURIDICĂ
ÎN CREAȚIILE PERENE ROMÂNEȘTI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

BOGDAN CUZA

**SPIRITUALITATEA JURIDICĂ
ÎN CREAȚIILE PERENE
ROMÂNEȘTI**

Copyright © Editura Academiei Române, 2020.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România
Tel: 4021 318 81 46, 4021 318 81 06
Fax: 4021 318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Web: www.ear.ro

Referenți științifici: Acad. Răzvan Theodorescu
Prof. Univ. Dr. Ion Craiovan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CUZA, BOGDAN

Spiritualitatea juridică în creațiile perene românești/Bogdan Cuza. -
București : Editura Academiei Române, 2020
ISBN 978-973-27-3286-1

94

Redactor: Nicolae ILIESCU
Tehnoredactori: Luiza STAN, Marian ROTARU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 16.12.2020; Format: 16/70 × 100
Coli de tipar: 18
C.Z. pentru biblioteci mari: 008(498)
C.Z. pentru biblioteci mici: 008(498)

Imprimare și finisare
Tipografia CURTEA VECHE

CUPRINS

Prefață	9
Cuvânt-înainte	17
1. Obiective, direcții și abordări metodologice ale cercetării	23
1.1. Argument	23
1.2. Fundamentele conceptuale ale cercetării	28
1.3. Scopul, obiectivele și coordonatele demersului de cercetare științifică	29
1.4. Spre un nou orizont metodologic contemporan în cunoașterea juridică	31
1.4.1. Cunoașterea juridică integrativă	31
1.4.2. Afectivitate și drept	33
1.4.3. Sufletul – spiritualitate impregnată de afectivitate	35
1.4.4. Imagine, metaforă, emoție și creație literar-artistică în aria juridică	36
1.4.5. Individ și societate. Comunitate umană, valoare, umanitate ...	39
2. Istoria neamului românesc și juridicitatea	41
2.1. Protoistorie și spiritualitate. Gânditorul de la Hamangia	45
2.2. Lumea dacică oglindită în câteva reflecții ale spiritualității universale	47
2.3. Ortodoxia neamului românesc ca dimensiune structurală a juridicității	51
2.4. Dreptul cutumiar și ideea de justiție la români-specificitate întru universalitate	56
3. Genialitatea creației spirituale românești și dimensiunea sa juridică	61
3.1. Basmul românesc	61
3.2. Miorița	64
3.3. Meșterul Manole	68
3.4. Balada lui Constantin Brâncoveanu	77
3.5. Istorie, spiritualitate și drept în Evul Mediu și perioada modernă ...	82
3.5.1. Ștefan cel Mare și Sfânt	82
3.5.2. Mihai Viteazul	83
3.5.3. Dimitrie Cantemir și spiritul cultural european	86
3.5.4. Alexandru Ioan Cuza	90
3.5.4.1. Alexandru Ioan Cuza și evoluția limbii române	92
3.5.4.2. Alexandru Ioan Cuza și reformele bisericești	94
3.5.5. 1 decembrie 1918 – creație istorică astrală a sufletului românesc	111
3.6. Mari spirite românești – câteva semnificații juridice	116
3.6.1. Vasile Alecsandri – frescă a conștiinței naționale preeminesciene, precursor de juridicitate	116
3.6.2. Eminescu – omul deplin al culturii românești	119
3.6.2.1. Mihai Eminescu între etică și romantism	121
3.6.2.2. Octavian Goga – discipol eminescian, izbăvitor de neam și țară	133

3.6.2.3. Eminescu în versurile lui Grigore Vieru	140
3.6.3. George Coșbuc – suflet din sufletul neamului său	143
3.6.4. Brâncuși – sculptura sufletului românesc în universalitate ...	151
3.6.5. Enescu. Sunetul muzicii la români și ecourile muzicii în drept	154
3.7. Identitatea sufletului românesc și reverberațiile sale juridice în câteva creații filosofice și teologice	158
3.7.1. Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957)	158
3.7.2. Lucian Blaga (1895-1961)	161
3.7.3. Mircea Eliade (1907-1986)	163
3.7.4. Constantin Noica (1909-1987)	167
3.7.5. Emil Cioran (1911-1995)	169
3.7.6. Dumitru Stăniloae (1903-1993)	170
3.8. Perenitate și genialitate a creațiilor românești întru patrimoniul spiritualității universale	174
4. Identitate culturală, juridicitate și universalitate	179
4.1. Investigare lucidă și mistificare a identității românești în spațiul public contemporan	179
4.2. Societatea globală, identitatea culturală și dreptul în orizontul secolului XXI	180
4.3. Ilustrări de capodopere ale culturii universale și rezonanța lor juridică	186
5. În loc de concluzii	193
6. Addenda/crestomație contemporană. Spiritualitate, identitate românească, juridicitate	197
6.1. Romulus Vulcănescu	197
6.1.1. Nomogonia	197
6.2. Ioan Aurel Pop	204
6.2.1. Introducere	204
6.3. Angela Botez	219
6.4. Alexandru Surdu	223
6.5. Dan Puric	228
6.6. Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania	237
6.7. Iustin Pârvu	245
6.8. Cuvântul Preafericitului Părinte Patriarh Daniel la slujba de pomenire a eroilor neamului de la Catedrala Națională (25. 11. 2018)	251
6.9. Cuvântul Sanctității Sale Papa Francisc la Catedrala Mântuirii Neamului (31.05.2019)	254
6.10. Apelul unor academicieni români către poporul român, către instituțiile statului român	256
6.11. Carta Transdisciplinarității	257
6.12. Declarația de la Paris	260
7. Epilog	271
Bibliografie selectivă	283

CONTENTS

Preface	9
Foreword	17
1. Objectives, directions and methodological approaches of the research	23
1.1. Argument	23
1.2. Conceptual foundations of research	28
1.3. The purpose, objectives and coordinates of the scientific research approach	29
1.4. Towards a new contemporary methodological horizon in legal knowledge	31
1.4.1. Integrative legal knowledge	31
1.4.2. Affectivity and law	33
1.4.3. The soul-spirituality imbued with affectivity	35
1.4.4. Image, metaphor, emotion and literary – artistic creation in the legal area	36
1.4.5. Individual and society. Human community, value, humanity ..	39
2. The history of the Romanian nation and its legality	41
2.1. Protohistory and spirituality. The thinker from Hamangia	45
2.2. The Dacian world reflected in some expressions of universal spirituality	47
2.3. The orthodoxy of the Romanian nation as a structural dimension of legality	51
2.4. Customary law and the idea of justice for Romanians – specificity for universality	56
3. The genius of the Romanian spiritual creation and its legal dimension	61
3.1. The Romanian fairy tale	61
3.2. Mioritza	64
3.3. Manole the builder	68
3.4. The ballad of Constantin Brâncoveanu	77
3.5. History, spirituality and law in the Middle Ages and the modern period	82
3.5.1. Stephen the Great and Saint	82
3.5.2. Michael the Brave	83
3.5.3. Dimitrie Cantemir and the European cultural spirit	86
3.5.4. Alexandru Ioan Cuza	90
3.5.4.1. Alexandru Ioan Cuza and the evolution of the Romanian language	92
3.5.4.2. Alexandru Ioan Cuza and church reforms	94
3.5.5. December 1 st , 1918 – astral historical creation of the Romanian soul	111
3.6. Great Romanian spirits – some legal meanings	116
3.6.1. Vasile Alecsandri – fresco of the pre-Eminescu national consciousness, forerunner of legality	116
3.6.2. Eminescu – the full man of Romanian culture	119
3.6.2.1. Mihai Eminescu between ethics and romance	121
3.6.2.2. Octavian Goga-Eminescu's disciple, savior of nation and country	133

3.6.2.3. Eminescu in the lyrics of Grigore Vieru	140
3.6.3. George Coșbuc – soul from the soul of his people	143
3.6.4. Brâncuși – the sculpture of the Romanian soul in universality ..	151
3.6.5. Enescu. The sound of Romanian music and the echoes of music in law	154
3.7. The identity of the Romanian soul and its legal reverberations in several philosophical and theological creations	158
3.7.1. Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957)	158
3.7.2. Lucian Blaga (1895-1961)	161
3.7.3. Mircea Eliade (1907-1986)	163
3.7.4. Constantin Noica (1909-1987)	167
3.7.5. Emil Cioran (1911-1995)	169
3.7.6. Dumitru Stăniloae (1903-1993)	170
3.8. Perenniality and genius of the Romanian creations in the patrimony universal spirituality	174
4. Cultural identity, legality and universality	179
4.1. Lucid investigation and mystification of the Romanian identity in the contemporary public space	179
4.2. Global society, cultural identity and law on the horizon of the 21 st century	180
4.3. Illustrations of masterpieces of universal culture and their legal resonance	186
5. Instead of conclusions	193
6. Addendum/chrestomathy. Spirituality, Romanian identity, legality ..	197
6.1. Romulus Vulcanescu	197
6.1.1. Nomogonia	197
6.2. Ioan Aurel Pop	204
6.2.1. Introduction	204
6.3. Angela Botez	219
6.4. Alexandru Surdu	223
6.5. Dan Puric	228
6.6. Metropolitan Bartholomew Valeriu Anania	237
6.7. Iustin Pârvu	245
6.8. The word of His Beatitude Patriarch Daniel at the service of com- memoration of the Nation's heroes at the National Cathedral (November 25 th , 2018)	251
6.9. The Word of His Holiness Pope Francis at the Cathedral of the Salvation of the Nation (May 31 st , 2019)	254
6.10. The appeal of some Romanian academics to the Romanian People, to the institutions of the Romanian State	256
6.11. Charter of Transdisciplinarity	257
6.12. The Paris Declaration	260
7. Epilog	271
Selective bibliography	283

PREFAȚĂ

La prima vedere, lucrarea de față pare o colecție caleidoscopică, mai mult sau mai puțin întâmplătoare, din aria culturală. Ea invocă și evocă idei, concepții, texte fundamentale de o manieră specifică creștinătății, creații culturale, eseuri, studii, imagini, metafore ș.a., care, uneori, par a fi departe de drept și juridicitate. Autorul își asumă, în termeni minimali, de a pune unele creații spirituale împreună, între copertile unui volum, în speranța că ele vor însemna altceva, relevând poate mai pregnant, că lucrurile sunt distincte dar nu separate (B. Croce) și vor iradia la modul concertat întru spiritualitate juridică.

Ipoteza generică și unificatoare, asumată și susținută de tentativele argumentare de către autor, are în vedere faptul că, ipostaza incontestabilă a dreptului ca produs cultural, valorile juridice în constelația spiritualității juridice, nu pot fi rupte de alte creații și valori politice, morale, științifice, estetice, religioase. Nu este vorba doar de conexiuni, interrelații sau afinități subiective, tradițional semnalate. Fluxurile culturale nu numai că acroșează inevitabil fenomenul juridic, nucleul normativ al acestuia – Dreptul – dar îl și străbat, internalizându-se, transfigurându-l și configurându-l. Ce ar fi dreptul fără adevăr, libertate, dreptate, bine public? Sunt valori care se configurează sistemic, din întregul social, dar mai ales din lumea culturală. Spațiul socio-uman al juridicității trebuie și poate să capteze semnificații ale ființei umane și ale socialității pentru ca dreptul să-și atingă finalitățile sale. Aceste semnificații spirituale cu relevanță pentru drept, spre deosebire de creațiile doctrinar-juridice unde spiritualitatea juridică este masivă și explicită și centrată pe textul legii, pe dreptul pozitiv, pot fi uneori, doar potențiale, latente sau insulare, dar nu mai puțin importante. Autorul le semnalează, desigur în mod ilustrativ, – în nuce –, incitând la atragerea lor pe teren juridic, la investigații doctrinar juridice, la surprinderea de aspecte cardinale, fără a fi posibil, desigur, analize extinse, explicitări în toate zonele abordate.

În alți termeni, ai transdisciplinarității, autorul își exprimă opțiunea pentru abordarea dreptului nu numai de către disciplinele specifice sau între acestea, dar și prin prisma întregului spațiu cultural al unui timp istoric. Sau cum se exprima Basarab Nicolescu, unul dintre ctitorii transdisciplinarității, „în, între, și dincolo de discipline”, vizând semnalarea „universurilor concrete” în care „oceanul este înțeleș împreună cu peștii.”

Aceasta înseamnă de a semnala și aborda vocația dreptului de a fi în diverse lumi, lumea filosofică, lumea științifică, lumea artistică sau teologică.

Autorul avertizează convingător, cu har, că a ignora și izola dreptul de aceste lumi, de ființa și experiența acestora, nu înseamnă numai a-l lipsi de potențări sau vitalitate ci și al cantona, extrem de nociv social, într-o tehnică inaptă să capteze sensul existenței sale, o tehnică generatoare de arbitrar și calvar social.

În termeni universitari didactici, teza de doctorat cuprinsă și dezvoltată în această carte, militează ca bibliografia juridică să cuprindă marile creații culturale, marile concepții ale lumii pentru că toate, cum semnala încă Mircea Djuvara, au un impact major în drept.

Din perspectiva juristului se exprimă suținerea cultivării gândirii juridice noncaptive, a depășirii și integrării nivelului în care aceasta este înțeleasă doar ca „management al informației juridice”, epurată de valori, atitudine contradictorie, de negare a axului constitutiv și cardinal valoric în care dreptul este pentru „sumum quique tribuere”, pentru a face dreptate, prin imperativitate normativă fundamentată, conform argumentului kantian, pe apărarea libertății proprii dar și a celorlalți. În termeni tradiționali autorul se raliază crezului dar atât de profund și creativ, în conformitate cu care, juristul este purtător de cultură care fundamentează, dă conținut normelor juridice, impregnează cu sens demersul juridic, altfel, își anihilează el însuși substanța și rostul profesiei aalese. Cultura unei societăți, în expresiile ei exemplare, din care spiritualitatea juridică face parte, conferă juristului șansa generoasă de a depăși ipostaza de ciclop (M. Bunge), necesară uneori, din motive de analiză specifică în drept, dar extrem de precară, aptă să genereze în doctrina juridică dogmatism și atitudine teoretică... schizofrenică! (M. van Hoecke), să conducă la soluții juridice ilegite și injuste, când încearcă să surprindă complexitatea vieții juridice numai în textul de lege, fără a recurge la concepții mai cuprinzătoare, la multidisciplinaritate, interdisciplinaritate, spiritul filosofic al epocii sau profunzimile vieții, surprinse uneori atât de expresiv și tulburător de către marile creații culturale. Dincolo de afinități, care l-au obligat pe autor, odată în plus, la invocări cât mai riguroase posibil, abordările sunt să se polarizeze pe coloana identitară a neamului românesc pentru că ființa umană a unui timp istoric, cu specificitatea sa, inclusiv afectivă, constituie centralitatea și rostul dreptului. Ori comunitatea, neamul, poporul sunt date de succesiunea acestor ființe în istorie, de lanțul generațiilor, de transmiterea valorilor, de cultivarea sensului. Un sens care – în viziunea autorului – nu numai că nu este opus celorlalți sau opac la universalitate, dar care participă la aceasta, cultivând ceea ce unește ființa umană, valori precum, pacea, excluderea urii, a intoleranței și extremismelor între indivizi și comunități etnice, supraviețuirea ființei umane în demnitate oriunde s-ar afla, salvarea, îmbogățirea și cultul culturii și umanității fără de care societatea umană se neagă, în mod catastrofal, pe sine.

În termeni structurali, care vizează valoarea și validitatea axiologică, autorul susține abordarea pentru care valoarea, ca entitate prețuită de individ sau comunitate, dar validată de aceasta din urmă în procesul vieții sociale, este o

configurație concret istorică, specifică de umanitate – ca prețuire a individului în toate ipostazele sale singulare sau comunitare – care constituie substanța sa inerentă. Concepțiile și acțiunile care ignoră, disprețuiesc, cultivă ură împotriva altor indivizi și comunități umane nu se pot erija în valori, ele autoexcluzându-se din lumea valorii. Așadar, valorile naționale, fiind specificități comunitare ireductibile de umanitate, ale unui timp istoric, sporesc și îmbogățesc valorile universale sub semnul tezei „o singură civilizație, 10 mii de culturi” (Mircea Malița). Fără îndoială, aceste valori nu trebuie concepute ca entități infailibile, dogmatice, intangibile în configurația lor, rupte de contexte istorice. Acestea, fără să-și piardă specificitatea lor ireductibilă, suportă procese de geneză și reconfigurare proprii, în funcție de contexte istorice, fiind în situația de a-și proba perenitatea „în spiritul lor”, să se autolegitimeze, să facă față unor „instanțe hermeneutice”, de probare și sporire de semnificații. Dar a aplica mecanic grila „exigențelor și corectitudinii” contemporane și a proceda la excomunicări a unor spirite din alte epoci, imputându-le că nu au putut să evadeze din timpul lor istoric, că nu țin cont de experiențe istorice cruciale pe care nu le-au trăit, este ca și cum – să ilustrăm doar printr-un exemplu – societatea occidentală ar renunța integral la Platon sau Aristotel pe motiv că au fost ființe umane într-o societate care accepta sclavia.

În această viziune diviziunea național/ global, internațional – etimologică între națiuni nu în afara lor!/ nu este de excludere reciprocă ci de „opunere inseparabilă” de niveluri care nu pot exista unul fără altul, fiind solidare, în care universalitatea este fondul comun constituit prin participații naționale specifice și inconfundabile precum patrimoniul cultural al umanității, ceea ce ne unește pe toți pentru a avea șansa supraviețuirii în demnitate.

Apelul și poziția de prim plan în această lucrare referitoare la identitate, idealitate, sublim, chiar utopic, care ar putea fi cotate ca desuete, depășite, inactuale, înseamnă, între altele, nu numai prețuirea acordată spiritului în sine care a dat noblete omenirii ci și o atitudine pragmatică în care dreptul este conștient de sine, de sens și de lume. Un antropolog reputat-Hans Plesner-scria chiar de „legitatea umană” – legea locului utopic-loc niciodată atins, dar generator de sens, de energie, speranță, visare și acțiune, fără de care miracolul și esența ființei umane dispăre. Să nu uităm că unele constituții, precum Constituția S.U.A, atât de pragmatică, consacră dreptul la fericire. O normă „în alb”, pentru individul societăților democratice, producătoare de obligații juridice ale statului, apte să faciliteze realizarea acestei norme, în care fiecare poate insera ceea ce dorește, dar cu bună credință și cu condiția respectării legii, a drepturilor și libertăților celorlalți.

În fine, la modul legitim, autorul nu își asumă condiția de instanță spirituală, oricât de modestă ar fi ea, în a pronunța verdicte valorice în privința celor prezentate despre epoci, autori sau opere. Cititorul însuși, poate decela între bine și rău, nonnecesar sau nociv. Hegel scria chiar despre rolul constructiv al răului în istorie și despre incitarea de către rău, a unei soluții de contrast în aria binelui. Se cultivă

șansa societăților democratice, de a cultiva spiritul liber, de a prezenta chiar ceea ce la un moment dat este cotelat ca nociv, pentru a da șansa rațiunii umane de a-și cultiva critica de sine, în absența căreia rațiunea moare și societatea se prăbușește.

O lucrare în care „sufletul spiritului” se întâlnește, pe terenul juridicității și nu numai, cu „spiritul sufletului”, pentru cinstirea neamului românesc, ca ființă constitutivă, alături de alte popoare, întru umanitate.

Nobil prin fire, cuvânt și faptă, împătimit de identitatea neamului din care face parte, rob de destinul care i-a fost hărăzit – de a fi descendent al domnitorului Alexandru Ioan Cuza – autorul Bogdan Cuza ne dăruiește o carte. O carte scrisă cu patos sufletesc, cu rigoare științifică – având la bază o teză de doctorat, de un spirit liber, profund și elegant, deschisă spre alte adevăruri, prețuitoare de cultură și culturi. De aceea, o recomand cu deosebită căldură, tuturor celor interesați.

Prof. univ. dr. Ion Craiovan,
Președintele Asociației Române de Filosofie a Dreptului,
Membru al Academiei Europei

PREFACE

At first sight, this work seems a kaleidoscopic collection, more or less accidental, from the cultural area. It invokes and evokes ideas, concepts, fundamental texts in a manner specific to chrestomathy, cultural creations, essays, studies, images, metaphors, etc., which sometimes seem far from law and legality. The author assumes, in minimal terms, to put some spiritual creations together, between the covers of a volume, in the hope that they will mean something else, revealing perhaps more strongly, that things are distinct but not separate (B. Croce) and will radiate to the concerted mode of legal spirituality.

The generic and unifying hypothesis, assumed and supported by the author's attempts to argue, takes into account the fact that the indisputable hypostasis of law as a cultural product, legal values in the constellation of legal spirituality, cannot be broken by other creations and political, moral, scientific values, aesthetic, religious. It is not just about connections, interrelations or subjective affinities, traditionally signaled. Cultural flows not only inevitably cling to the legal phenomenon, its normative core – Law – but also cross it, internalizing, transfiguring it and configuring it. What would be law without truth, freedom, justice, public good? There are values that are configured systemically, from the whole social, but especially from the cultural world. The socio-human space of legality must and can capture meanings of the human being and of sociality in order for the right to reach its ends. These spiritual meanings with relevance for law, unlike doctrinal-legal creations where legal spirituality is massive and explicit and focused on the text of the law, on positive law, can sometimes be only potential, latent or insular, but no less important. The author signals them, of course illustratively, in a nutshell, inciting them to attract them to the legal field, to doctrinal legal investigations, to capture cardinal aspects, without being possible, of course, extensive analyzes, explanations in all areas approached.

In other words, of transdisciplinarity, the author expresses his option to approach the law not only by specific disciplines or between them, but also through the prism of the entire cultural space of a historical time., between, and beyond disciplines”, aiming to signal the “concrete universes” in which “the ocean is understood together with fish.”

This means signaling and addressing the vocation of the law to be in various worlds, the philosophical world, the scientific world, the artistic or theological world.

The author convincingly warns, gracefully, that ignoring and isolating the law of these worlds, of their being and experience, means not only the lack of potentiation or vitality but also the canton, extremely socially harmful, in a technique unfit to capture meaning, its existence, a technique generating arbitrariness and social ordeal.

In didactic university terms, the doctoral thesis included and developed in this book, militates that the legal bibliography includes the great cultural creations, the great conceptions of the world because all, as Mircea Djuvara still pointed out, have a major impact in law.

From the jurist's perspective, the support of cultivating noncaptive legal thinking, of overcoming and integrating the level in which it is understood only as "management of legal information", purified of values, contradictory attitude, denial of the constitutive and cardinal value in which the law is for "Sumum quique tribuere", to do justice, by normative imperative based, according to the Kantian argument, on the defense of one's own freedom but also of others. In traditional terms the author rallies to the creed but so deeply and creatively, according to which, the jurist is carrier of culture that substantiates, gives content to the legal norms, impregnates with meaning the legal approach, otherwise, it annihilates itself the substance and the purpose of the chosen profession. The culture of a society, in its exemplary expressions, of which legal spirituality is a part, gives the jurist the generous chance to overcome the cyclops (M. Bunge), sometimes necessary, for reasons of specific analysis in law, but extremely precarious, able to generate in the legal doctrine dogmatism and theoretical attitude... schizophrenic! (M. van Hoecke), to lead to illegitimate and unjust legal solutions, when trying to capture the complexity of legal life only in the text of the law, without resorting to more comprehensive concepts, to multidisciplinarity, interdisciplinarity, the philosophical spirit of the age or the depths of life, sometimes captured so expressively and disturbingly by the great cultural creations. Beyond the affinities, which forced the author, once again, to invoke as rigorously as possible, the approaches are to polarize on the identity column of the Romanian nation because the human being of a historical time, with its specificity, including affective, constitutes the centrality and purpose of law. Or the community, the nation, the people are given by the succession of these beings in history, by the chain of generations, by the transmission of values, by the cultivation of meaning. A meaning that – in the author's view – is not only not opposed to others or opaque to universality, but that participates in it, cultivating what unites the human being, values such as peace, exclusion of hatred, intolerance and extremism between individuals and ethnic communities, the survival of the human being in dignity wherever he may be, the salvation, enrichment and worship of culture and humanity without which human society catastrophically denies itself.

In structural terms, aiming at axiological value and validity, the author supports the approach for which value, as an entity valued by the individual or community, but validated by the latter in the process of social life, is a concrete historical configuration, specific to humanity - the individual in all its singular or communal hypostases - which constitutes its inherent substance. Conceptions and actions that ignore, despise, cultivate hatred against other individuals and human communities cannot be erected in values, they excluding themselves from the world of value. Therefore, the national values, being irreducible community specificities of humanity, of a historical time, increase and enrich the universal values under the sign of the thesis "one civilization, 10 thousand cultures" (Mircea Malița). Undoubtedly, these values must not be conceived as infallible, dogmatic, intangible entities in their configuration, broken by historical contexts. These, without losing their irreducible specificity, undergo their own processes of genesis and reconfiguration, depending on historical contexts, being in a position to prove their permanence "in their spirit", to self-legitimize, to face "courts", hermeneutics, testing and enhancing meanings. But to mechanically apply the grid of contemporary "exigencies and correctness" and to proceed to the excommunication of some spirits from other epochs, imputing to them that they could not escape from their historical time, that they do not take into account crucial historical experiences that they do not they lived, it is as if - let us illustrate only by one example - Western society would completely give up Plato or Aristotle on the grounds that they were human beings in a society that accepted slavery.

In this vision, the national / global, international division - etymological - between nations not outside them! / Is not of mutual exclusion but of "inseparable opposition" of levels that cannot exist without each other, being solidary, in which universality is the common fund constituted by specific and unmistakable national participations such as the cultural heritage of humanity, which unites us all to have the chance to survive in dignity.

The appeal and the leading position in this work regarding identity, ideality, sublime, even utopian, which could be listed as obsolete, outdated, obsolete means, among other things, not only the appreciation given to the spirit itself that gave nobility to humanity but and a pragmatic attitude in which law is conscious of itself, of meaning and of the world. A renowned anthropologist - Hans Plesner - even wrote of "human legitimacy" - the law of the utopian place - a place never attained, but a generator of meaning, energy, hope, dreaming, and action, without which the miracle and essence of the human being disappears. Let's not forget that some constitutions, such as the so pragmatic U. S. Constitution, enshrine the right to happiness. A "blank" rule, for the individual of democratic societies, producing legal obligations of the state, able to facilitate the realization of this rule, in which everyone can insert what he wants, but in good faith and provided respect for the law, rights and freedoms of others.

Finally, in a legitimate way, the author does not assume the condition of spiritual court, no matter how modest it may be, in pronouncing valuable verdicts regarding those presented about epochs, authors or works. The reader himself can detect between good and evil, unnecessary, or harmful. Hegel even wrote about the constructive role of evil in history and about the incitement by evil of a contrasting solution in the area of good. It cultivates the chance of democratic societies, to cultivate the free spirit, to present even what at some point is listed as harmful, to give the chance of human reason to cultivate self-criticism, in the absence of which reason dies and society collapses.

A work in which the “soul of the spirit” meets, in the field of legality and not only, with the “spirit of the soul,” for the honor of the Romanian nation, as a constitutive being, together with other peoples, for humanity.

Noble by nature, word and deed, passionate about the identity of the nation he belongs to, enslaved by the destiny that was destined for him – to be a descendant of the ruler Alexandru Ioan Cuza – the author Bogdan Cuza gives us a book. A book written with soulful pathos, with scientific rigor-based on a doctoral thesis, – of a free, deep and elegant spirit, open to other truths, precious in culture and cultures. Therefore, I warmly recommend it to all those interested.

Professor Ion Craiovan,

The President of the Romanian Association of Philosophy of Law,
Member of the Academy of Europe

CUVÂNT-ÎNAINTE

Din perspectiva Timpului, ca durată continuă și succesivă a lucrurilor, suntem cum scrie Vergilius, sub semnul lui „fugit irreparabile tempus”. Se știe că, experiența temporală a timpului nu este posibilă decât în Spirit – în „animus”, care poate gândi „prezentul prezentului, prezentul trecutului, prezentul viitorului – ca timp dezirabil”. După spusele Sfântului Augustin¹, în Confesiunile sale, sufletul are calitatea de a măsura timpurile.

Istoria este cunoașterea originii și evoluției umanității, în particular, a popoarelor și națiunilor. Iar timpul istoric măsoară tocmai istoria, memoria și nararea Evenimentelor ca tentativă de surprindere a inteligibilității și sensului, de fiecare dată nonlinear și surprinzător.

Poate nicăieri simbioza filosofie-drept, dar și aspectele specifice filosofiei dreptului, nu sunt mai frapante decât în devenirea istorică a unei comunități umane, a unui neam, a unui popor.

Timpul istoric măsoară *istoria, ca origine și devenire a umanității în configurațiile ei generale și particulare*. După Hegel, filosofia este chiar „timp prins și concentrat în gânduri”, chintesența spirituală a unei epoci. Atunci filosofia dreptului este căutătoare de semnificații relevante pentru Drept în toată spiritualitatea unui timp istoric. Asemenea semnificații se degajă și din istoria românilor, din creațiile istorice ale unor personalități, fapte istorice, idei incontestabile, de la Zalmoxes la Brâncuși, unele pe nedrept estompate în colbul istoriei. Evocarea acestora, oricât de ilustrativă și sumară, nu reprezintă nostalgia istoriei ci constatarea forței cognitive a perenității unor arhetipuri, simboluri și semnificații, faptul esențial că ele reprezintă o resursă inepuizabilă a gândirii sociale și juridice, a creativității sociale. Dreptul contemporan, într-o lume complexă și derutantă, are nevoie de spiritualitatea întregului timp istoric, de filosofia dreptului, ca reflecție asupra unor resurse majore și structuri de perenitate și creativitate pentru lumea juridică, de experiența istorică majoră a tuturor comunităților umane, popoare și națiuni, în identitatea lor inconfundabilă, dar deschisă spre alte identități și experiențe sociale, pentru un drept inteligent, dezirabil, ca trăsătură inerentă și constitutivă a viitorului umanității.

Din perspectivă editorială menționez că, volumul cuprinde ca structură teza mea de doctorat „Spiritualitatea juridică în creațiile sufletului românesc”,

¹ Augustin, Confesiuni, Humanitas, București, 1998.

coordonată științific de prof. univ. dr. Ion Craiovan, investigații științifice și studii elaborate de-a lungul anilor, în privința spiritualității românești în devenirea sa istorică, atât analize conceptuale, cât și explorarea unor aspecte inedite, mai puțin cunoscute, în relație cu juridicitatea, cu lumea dreptului.

Volumul cuprinde și o parte importantă de eseuri și o crestomație, – de texte fundamentale ale spiritualității românești și nu numai – relevante pentru drept, în care juridicitatea este încrustată în social și inseparabilă de acesta, dar nu mai puțin importantă.

Aduc mulțumirile mele colegilor, editurii, tuturor persoanelor, fără a căror sprijin, volumul de față nu ar fi putut să apară.

Și nu în ultimul rând, dedic această carte memoriei părinților mei Mioara și Alexandru Ioan Cuza, pentru educația spirituală și creștinească pe care am primit-o cu atâta dragoste și dăruire întru reprezentarea pe mai departe, cu cinste, devoțiune, evlavie și recunoștință a numelui purtat de străbunul meu, părintele fondator al Statului Național Unitar Modern Român, Domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Autorul

FOREWORD

From the perspective of Time, as a continuous and successive duration of things, we are as Vergilius writes, under the sign of “fleeing irreparable tempus”. It is known that the temporal experience of time is possible only in Spirit – in “animus” “to the present, to the present to the past, to the present to the future – as a desirable time.” According to St. Augustine², in his Confessions, the soul has the quality of measuring times.

History is the knowledge of the origin and evolution of humanity, in particular, of peoples and nations. And historical time measures precisely the history-memory and narration of Events as an attempt to capture the intelligibility and meaning, each time nonlinear and surprising.

Maybe nowhere the philosophy-law symbiosis, but also the specific aspects of the philosophy of law, are more striking than in the historical becoming of a human community, of a nation, of a people.

Historical time measures history as the origin and becoming of humanity in its general and particular configurations. According to Hegel, philosophy is even “time caught and concentrated in thoughts”, the spiritual quintessence of an era. Then the philosophy of law is looking for relevant meanings for Law in all the spirituality of a historical time. of personalities, historical facts, indisputable ideas, from Zalmoxes to Brâncuși, some unjustly blurred in the corner of history. the essential fact that they represent an inexhaustible resource of social and legal thinking, of social creativity. Contemporary law, in a complex and confusing world, needs the spirituality of the whole historical time, the philosophy of law, as a reflection on major resources and structures of permanence and creativity for the legal world, the major historical experience of all human communities, peoples and nations, in their unmistakable identity, but open to other identities and social experiences, for an intelligent, desirable law, as an inherent and constitutive feature of the future of humanity.

From an editorial perspective I mention that the volume includes as structure my doctoral thesis “Legal spirituality in the creations of the Romanian soul”, scientifically coordinated by Prof. Dr. Ion Craiovan, scientific investigations and studies developed over the years, regarding Romanian spirituality in its historical

² Augustin, Confessions, Humanitas, Bucharest, 1998.

development, both conceptual analyzes and the exploration of new, less known aspects, in relation to legality, to the world of law.

The volume also includes an important part of essays and a chrestomathy, – of fundamental texts of Romanian spirituality and not only – relevant to law, in which legality is socially inseparable and inseparable from it, but no less important.

Many thanks to all my colleagues, the publisher, all the people, without whose support, this volume could not have appeared.

And last but not least, I dedicate this volume to the memory of my parents Mioara and Alexandru Ioan Cuza, for the spiritual and Christian education I received with so much love and generosity, to further representation with honor, devotion, piety and gratitude of my ancestor's name, the founding father of the Romanian National Unified Modern State, Prince Alexandru Ioan Cuza.

Author

Motto:

„Întâi lumina minții și pe urmă focul aprins al patriotismului. La un drum pe întuneric... un foc oricât de aprins ar fi el, nu poate decât să te călăuzească; de luminat te luminează faza stelei care scânteie în lumina cea rece a albastrului ceresc.”

Constantin Rădulescu Motru

1. OBIECTIVE, DIRECȚII ȘI ABORDĂRI METODOLOGICE ALE CERCETĂRII

1.1. ARGUMENT

Într-o primă perspectivă, tema „Spiritualitatea juridică în creațiile sufletului românesc”, ca temă de cercetare științifică în domeniul teoriei generale a dreptului, pare a fi vulnerabilă, cu o conexiune spiritualitate juridică-suflet din planuri diferite, care nu se conjugă, tematica părând chiar ilegitimă. Poate fi cotate această temă ca acceptabilă sau chiar dezirabilă? În acest context inițial, pentru legitimarea temei cercetate invocăm, doar câteva argumente.

Pentru a apăra identitatea dreptului, în special în relație cu morala și religia, mai ales la începuturile modernității, în doctrina juridică se prezenta exclusiv, pregnant, excesiv și dogmatic, trăsătura dreptului de normativitate susceptibilă de constrângere publică, dimensiune necesară dar nu și suficientă în înțelegerea și realizarea funcțiilor și finalităților dreptului, promovându-se concepția dreptului pur și autonom. [1, pp. 7-14]. Această concepție avea un grad măcar minimal de acceptabilitate și funcționalitate în comunitățile evului mediu, relativ închise, cu viața socială săracă și dominată de relații de conducere socială autoritariste și de tradiție, cu schimbări sociale extrem de lente, insesizabile.

Ascensiunea științelor naturii, a metodelor aferente pozitivismului au condus mai ales în prima parte a modernității în Europa, la întărirea pozitivismului juridic, a ideii că nu există decât ”dreptul pozitiv” (Berghom), a abordării dogmatice a dreptului. [2, pp. 31-36]. În aceste condiții spiritualitatea juridică era redusă la concepte abstracte epurate de filosofie, morală, politică, artă, cum a încercat să susțină H. Kelsen în celebra sa lucrare „Teoria pură a dreptului”. Această abordare [2] a reușit să introducă rigoare și precizie în configurarea conceptelor juridice astfel încât contribuția sa deși nu trebuie minimalizată, a ipostaziat și rupt dreptul de funcționalitatea socială, de menirea sa.

Odată cu evoluțiile și revoluțiile sociale (industriale, social-politice științifice) se prefigura însă tot mai mult necesitatea înțelegerii complexității dreptului, a dreptului viu, tot mai adecvat vieții sociale, ca normă dar și ca un

concept, fapt moral, comportament al reprezentanților săi juridici sau ca entitate culturală [3, pp. 94-98] ș.a.

Normativitatea juridică ruptă de celelalte dimensiuni ale cunoașterii juridice, concepție persistentă și astăzi în doctrina juridică, situație remarcată și de reputatul autor M. van Hoecke [4, p. 10] care aprecia că doctrina juridică, cantonată numai în textul juridic riscă să devină schizofrenică, să nu mai apeleze la ceilalți, să nu mai înțeleagă viața socială, se vădea tot mai precară.

Din perspectiva epistemologiei, a teoriei cunoașterii științifice, mai ales în contemporaneitate, deveneau tot mai pregnante și pentru cunoașterea juridică teze precum: un obiect de cercetare complex, cum fără îndoială este și dreptul, nu poate fi cunoscut dintr-o singură perspectivă, oricare ar fi aceasta (E. Longino); raționalitatea cercetării nu poate fi unidimensională; obiectul cercetat conține inherent aspecte specifice dar și contribuții ale alterității; vectorii cunoașterii sunt disciplinari, interdisciplinari și transdisciplinari; trebuie promovată integrativitatea; relativitatea și rezonabilitatea rezultatelor cercetării științifice [5] ș.a. În acest context teoria generală a dreptului [6, pp. 365-368] în contemporaneitate, păstrând straturile geologice ale cunoașterii tradiționale, experiența istorică practică și teoretică fără de care dreptul nu poate fi înțeles, a relevat tot mai pregnant că dreptul este un concept integrativ și deschis, faptul că fundamentele dreptului sunt inerent și extrajuridice, la plămădirea dreptului participă numeroși factori, inclusiv cei afectivi, emoționali, interpretarea dreptului ca specie a interpretării, cu toată specificitatea sa, este marcată de o teorie generală a înțelegerii umane-hermeneutica, decizia juridică și aplicarea acesteia nu pot fi rupte de dimensiunea afectivă, ș.a. De analiza, înțelegerea și cooptarea acestor factori depinde forța cognitivă a acestei discipline, capacitatea sa de a oferi o imagine complexă, integratoare, asupra fenomenului juridic, cu consecințe practice dintre cele mai importante.

Din perspectivă culturală, prin excelență a valorilor sociale, se relevă faptul că, valoarea originară a dreptului-justițiar, ca dreptate prin drept nu poate fi realizată, fără înțelegerea și efectivitatea unor valori precum libertatea, adevărul sau demnitatea umană.

Așadar spiritualitatea juridică nu se poate configura numai din valorile juridice. Ea este rezultatul contribuțiilor în diverse grade și ponderi a tuturor formelor și tipurilor de spiritualitate umană, inclusiv a creațiilor literar artistice. Aceasta cu atât mai mult, în condițiile în care experiența istorică a dreptului, înțeles ca o creație spirituală, demonstrează că acesta este plămădit din concepții precum cele despre ordine, putere, constrângere, libertate, normă, justiție, valori [6, pp. 534-546] ș.a.

Avansând deja comparația, metafora, emoția în câmpul cunoașterii juridice, am putea aprecia că unilateralitatea abordării dreptului echivalează cu încercarea de

a explica ființa umană redusă la scheletul ei (atât de necesar de altfel!) și că aprofundarea cunoașterii ființei umane înseamnă numai radiografii osoase ale acestuia tot mai precise!

În planul spiritualității juridice se simțea nevoia depășirii unei rupturi, dintre concepte și imagini, avînd în vedere că spiritualitatea umană se exprimă prin concepte și imagini [7, pp. 19-31]. Conceptele sensibile și imaginile erau considerate apanajul artei, esteticii ca teorie a frumosului, creațiile literar-artistice fiind ignorate, de regulă de juriști, pe terenul doctrinei juridice. Iar când exegeții reputați ai domeniului literar artistic întâlneau în diverse creații ale spiritului uman semnificații juridice nu insistau asupra lor, dreptul fiind considerat totuși ca o „matematică” a domeniului socio-uman, greu abordabilă în absența unor studii de specialitate. La depășirea acestei situații și configurarea tot mai puternică a abordării spiritualității juridice în context cultural au contribuit și argumentele prezentate în lucrări de mare reputație dedicate cercetării științifice în drept cât și teoriei dreptului. În acest sens invocăm volumul dedicat metodologiei cercetării științifice contemporane „Methodologies of legal research. Which kind of method for what kind of discipline?” [5] apărut la editura Oxford în anul 2013 sub coordonarea lui Mark Van Hoecke, fost director al Academiei Europene de Teoria Dreptului. Astfel, „harta cercetării științifice a dreptului” pe lângă dreptul ca disciplină practică și dreptul ca știință socială trebuie să cuprindă și abordarea dreptului ca umanitate – M. M. Siems & D. Mac Sithigh [5, p. VI], doctrina juridică are nevoie să iasă din litera legii din dogmă din turnul de fildeș, fără însă a nega specificitatea – H. M. Watt [5, pp. 124-131], să se deschidă interdisciplinar spre înțelegeri universale și să cultive spiritul integrativ – G. Samuel [5, pp. 177-208]. De asemenea, lucrarea „Law after modernity” apărută la aceeași editură colecția Teoria dreptului astăzi (Legal Theory Today, 2013) a autorului S. Douglas-Scott [1] considerată exemplară relevă necesitatea pregnantă, dat fiind complexitatea și multidimensionalitatea dreptului, ca teoria dreptului să valorifice dreptul în context cultural, să folosească fără să minimizeze rolul conceptelor, imaginea ca o componentă fundamentală a spiritualității, alături de concept, la modul complementar și conjugat. În acest sens autorul folosește în lucrarea amintită pentru analiza dreptului, 40 de schițe, grafice, tablouri artistice, fotografii (inclusiv făcute cu telescopul Hubble pentru a compara dreptul contemporan cu nebuloasa Carina!) și numeroase imagini metaforice din lucrări fundamentale ale creației literar-artistice universale.

Desigur că această abordare, a cercetării științifice a dreptului, tot mai pregnantă, recurgînd la imagini, metafore, emoții, creații literar-artistice, astfel încât acesta să devină un mod de gândire, alături de altele, o adevărată paradigmă contemporană – nu a apărut din senin ca zeița Afrodita din spuma mării! În mod intuitiv mari creatori de drept sau de doctrină juridică, în același timp oameni de

cultură, au intuit și invocat sporadic dar semnificativ, mai ales în domeniul simbolisticii dreptului, imagini, metafore, emoțiile umane, patetismul și sublimul în drept.

Încă Hammurabi [8, p. 354] este făuritorul Codului din porunca și sub protecția zeului Samaș – zeul soarelui, pentru ca să dea în țară puterea dreptății „ca să nimicesc pe cel rău și viclean, ca cel puternic să nu asuprească pe cel slab, ca să mă înfățișez oamenilor asemenea Soarelui spre a lumina țara...”; Digestele (Pandectele), cea mai importantă colecție de drept roman este denumită de Iustinian [9, pp. 127-132] „adevăratul și preasfântul templu al dreptății”, unde chintesenta dreptului roman se afla la adăpost „ca într-o cetate”, spre a rezista încercărilor viitoare...; Themis în mitologia greacă este zeița dreptății. Ea poartă în toate reprezentările sale balanța dreptății, fiind considerată personificarea ordinii divine și a legii; Giorgio del Vecchio [10, p. 87]: „Nu stând impasibili în mijlocul ordinei stabilite și nici așteptând inerti, ca justiția să ne cadă de sus, răspundem cu adevărat la vocațiunea conștiinței noastre juridice. Ea impune o participare – activă și hotărâtă – la acea eternă dramă, care are, drept teatru istoria și – drept temă – contrastul între bine și rău, între drept și nedrept”...; N. Titulescu [11, p. 262] scria: „Numai în ziua în care dreptul va străluci ca un răsărit de soare în sufletele oamenilor... numai atunci omenirea va fi salvată, pentru că în pacea care o crează ordinea juridică, omul își va putea îndeplini destinul său potrivit idealului creator...” E. Speranția [12, p. 467]: „Justiția vine din afară, de sus e de aceeași natură și proveniență ca Verbul care a creat Lumea. Iubirea este forța elementară de justiție. De aceea în locul balanței de prăvălie, emblema cea mai vorbitoare a justiției, ar fi o inimă înaripată, în zbor pe cerul înstelat.”

Chiar în cunoașterea juridică tradițională s-a invocat, după cum se știe, Dreptul ca tehnică, știință, artă. [13]. Din păcate însă, din motivele redate mai sus, estetica dreptului a fost considerată o perspectivă exterioară adiacentă, incapabilă de a participa la cunoaștere științifică în lumea juridică, remarcând doar, de exemplu, frumusețea pledoariilor lui Cicero sau satisfacția estetică produsă de fizionomia marilor coduri juridice. Rezultă că, așa cum se exprimă S. Douglas- Scott, cunoașterea dreptului trebuie să includă un tip de „artă cognitivă”, aptă pentru „a vedea nevăzutul” cu neașteptate iluminări mai ales în relație cu abstractul, iar ariditatea textelor juridice, să releve structuri profunde, simetrii și asimetrii, ordini și complexități. Imaginea în drept-în înțelesul ei cel mai larg- contribuie la înțelegerea rostului omenesc al dreptului, marcat de chipul omului unui timp istoric, de epocă, de specificul comunităților umane.

În acest context lucrarea de față abordează spiritualitatea juridică nu numai izvorâtă din operele juridice, cantonată de către juriști în doctrina juridică, ci ca produs al întregului spirit în creațiile artistice, literare, culturale, istorice. Și nu o

face numai la modul general și abstract, ci încearcă să evoce din spiritualitatea juridică emanată din câteva creații remarcabile ale sufletului românesc, adică expresii de spiritualitate impregnată de o afectivitate inconfundabilă, născută din istoria profundă cu rădăcini în protoistorie, dintr-o geneză uimitoare, din eșecuri, victorii, avataruri, tragedie și supraviețuire. Este experiența deplină a ființei umane, plămădită din bucurie, tristețe și suspin în fața nașterii, evenimentelor vieții, morții, speranței, din spirit ancestral specific, umilință și genialitate. Urmând semnificațiile unei lucrări a lui C. Noica [67], „Sentimentul românesc al ființei”, se poate explora și sentimentul românesc al ființei juridice.

Fără îndoială, că este vorba de un demers științific modest, care nu poate să facă decât o incursiune din această perspectivă, fără a putea da sentințe cu privire la epoci, personalități, opere spirituale, cu privire la care se apelează la exegeți valoroși, consacrați, rămânând însă cu speranța că acest demers va stârni interes și emulație din partea cercetătorilor.

În același timp, ne vom strădui, în baza argumentelor, să redăm cu onestitate, legitimitate și la modul pregnant semnificații juridice cardinale din creațiile invocate, unele ignorate pe nedrept și estompate, să le restituim doctrinei juridice, spațiului cultural național, dar și în cazul creațiilor geniale-patrimoniului cultural universal.

Exprimându-ne afinitatea și afectivitatea profundă pentru această temă suntem conștienți că, această atitudine, firească în câmpul științific, pentru că nici o temă și metodă de abordare nu poate fi ruptă de cercetător, impune, odată în plus, apelul riguros la coordonatele cercetării științifice, la argumentul istoric, cultural, la întreaga arie a cunoașterii și că această abordare nu poate fi scutită de critici sau amendamente.

Achizițiile moderne și contemporane din câmpul socio-cunoașterii și culturii, unele reprezentând reconsiderări spectaculoase pe care am încercat să le valorificăm, precum rolul idealității pentru ființa umană, al mitului ca spiritualitate concentrată, al valorii identității, perenității și sensului pentru comunitățile umane, ne dau dreptul să sperăm că nu am făcut decât un act de legitimitate firească în privința spiritului românesc, în special cu privire la spiritualitatea juridică relevată în privința unor mari creații culturale.

Faptul că această abordare, departe de a fi depășită, desuetă, este profund actuală, este demonstrată de mărturia numeroaselor aprecieri și lucrări contemporane, care constată în cele mai performante realizări actuale în lume, inclusiv în lumea tehnologiei, a informaticii, spiritul peren al fiecărui popor, făcând trimiteri, de pildă, la spiritul japonez, chinez, american sau german, ș.a., cu note definitorii inconfundabile, spirit care reprezintă, o contribuție proprie la definirea umanității universale, ca vector principal în proiectarea viitorului.

1.2. FUNDAMENTELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Demersul teoretic realizat prin această lucrare se plasează în mod inevitabil în sfera unor concepte fundamentale. S-a demonstrat că există o solidaritate a conceptelor, în special a celor plasate în familii conceptuale (teza Duhem-Quine) și că orice problemă juridică, teoretică mai ales dar și practică, conduce la fundamentele cunoașterii [14]. Într-adevăr, tema cercetată se plasează pe terenul cunoașterii juridice, reprezintă o expresie a cercetării științifice, are în vedere complexitatea dreptului, a definirii sale, a fenomenului juridic, a abordării sale de către doctrina juridică, epistemologia juridică, teoria generală a dreptului, după cum filosofia dreptului antrenează concepte juridice așa și criticismul juridic își propune contribuții care implică creativitate juridică în context cultural. Acestea marchează decisiv cercetarea efectuată. De aceea am încercat să îndeplinim această obligație epistemologică, ca aceste repere conceptuale fundamentale să cristalizeze rezultate științifice exemplare, rod ale cercetării desfășurate de zeci și zeci de autori, sintetizate în lucrări care pot fi adevărate platforme teoretice pentru creativitatea juridică. Altfel spus, ne-am dorit ca abordările inovatoare propuse să fie legitimize de aceste platforme, ele nefiind expresia unor opțiuni pur și simplu personale și aleatorii. Desigur că nu ne-am propus abordări cu tendințe exhaustive, fiecare din termenii abordați fiind obiectul a numeroase lucrări în literatura de specialitate. Am vizat doar nucleul, conceptul strict necesar cât și relevanța acestei incursiuni pentru cercetarea temei de față.

Astfel cunoașterea juridică [6, pp. 225-257] este privită ca un proces complex de reflectare, construcție, reconstrucție, înțelegere, explicare, predicție și evaluare a lumii juridice în mentalul uman.

Teoria cunoașterii – gnoseologia – (M. Flonta, I. Pârvu, I. Tudosescu, ș.a.) împarte formele cunoașterii, ambele cu mare relevanță în domeniul juridic, în două mari categorii:

1. Cunoașterea senzorială unde sunt incluse: senzațiile, percepțiile și reprezentările.

2. Cunoașterea rațională care cuprinde: conceptul, judecata, raționamentul.

Reflecția contemporană a condus la concluzia că noțiunile nu pot fi pur și simplu derivate din datele senzoriale prin abstractizare dar că, aceleași date ale simțurilor pot fi puse în relație cu sisteme de noțiuni diferite. Ele sunt invenții, unde creativitatea joacă un rol deosebit de important impunându-le prin utilitatea lor în coordonarea datelor experienței. În analiza mecanismului cunoașterii se face distincție între a) cunoașterea empirică și b) cunoașterea teoretică. Cunoașterea empirică desemnează însușirea de către agentul cunoscător a unei informații legate nemijlocit de situațiile praxiologice în care acționează, și de utilizarea semnelor limbii naturale pentru desemnarea și transmiterea acestora. Cunoașterea teoretică (sistematică) se deosebește de cea empirică prin introducerea alături de limba naturală a unui sistem special de semne și definirea riguroasă a conceptelor și

propozițiilor utilizate, prin instituirea unor ample demersuri logice, constructive, cu accentuată valoare operațională, cum este și cazul cunoașterii dreptului, dar și cu antrenarea inerentă a imaginarului, ca de pildă în cazul ficțiunilor juridice.

Cercetarea științifică (în drept), [6, pp. 257-282] este o sintagmă care desemnează:

1. În sens larg, dintr-o perspectivă macrosocială, activitatea care vizează atingerea unor standarde înalte în domeniul juridic și o anumită valorizare în societate, parte integrantă a proceselor de inovare socială creatoare și generatoare de progres social.

2. În sens restrâns, știința juridică în acțiune sistematică, este acțiunea care se conformează unei metodologii specifice, în baza unui proiect de cercetare și care vizează atingerea unor obiective științifice. Ea este o activitate deosebit de complexă, cu dimensiuni factuale, conceptuale, normative, morale, comportamentale ș.a., antrenând diverse tipuri de cercetare: explicativ-empiric-hermeneutic-explorator-logic-instrumental-evaluative și niveluri de abordare, implicând înțelegerea interactivă, de „geometrie variabilă”, interferentă și deschisă ale acestora. Performanța cercetării științifice se configurează în raport cu o serie de criterii precum: originalitatea cercetării, în raport cu direcțiile de avangardă, de deschiderea unor noi orizonturi de cunoaștere care să dea satisfacție perfecționării practicii juridice; prestigiul științific, valoarea și experiența profesională a cercetătorului sau echipei de cercetare; impactul previzibil în lumea științifică și în viața socială; perspectivele potențiale de valorificare a rezultatelor ș.a. În contemporaneitate cercetarea științifică inclusiv în domeniul dreptului este profund marcată de factori precum: interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea; antrenarea unor moduri diferite de gândire și stilul integrativ; interrelațiile cu structura socială ambientală, cu structura socio-instituțională implicată, cu tipul și starea sistemului politic, economic, cultural, social, a societății globale.

1.3. SCOPUL, OBIECTIVELE ȘI COORDONATELE DEMERSULUI DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

O privire, fie chiar sumară asupra doctrinei juridice contemporane, de pildă asupra opțiunilor de abordare desprinse din analiza unor liste bibliografice publicate de marile edituri, în special în spațiul european relevă, cu mici excepții și la modul adiacent, absența în zona centrală a teoriei juridice a creațiilor literar-artistice, a produselor culturale pentru a le putea desprinde semnificațiile lor juridice. Altfel spus, s-a considerat că, scrierile despre drept trebuie să constituie cvasitotalitatea preocupărilor teoretice centrate pe exegeza dreptului pozitiv, a jurisprudenței, în special în aria interpretării, a hermeneuticii juridice. Fără a nega importanța tradițională a acestei abordări, care totuși a devenit, la un moment dat dogmatică, exclusivă, în raport cu complexitatea dreptului și a vieții sociale nu putem să nu constatăm ruptura în cunoașterea juridică, cu consecințe nefaste și pentru practică,

dintre concept și imagine, aceasta din urmă fiind considerată nespecifică și incapabilă de a servi demersul juridic teoretic și practic. Date din ce în ce mai numeroase, din perspective diferite au relevat caracterul nevralgic, păgubos, blocant al acestei abordări. Astfel, din perspectiva transdisciplinarității s-a evidențiat tot mai mult nevoia ca la cunoașterea juridică să contribuie și reflecția dreptului configurată în alte domenii precum cel filosofic, teologic sau artistic, având în vedere calitatea definitorie a dreptului ca produs cultural, ca o creație a spiritului uman integral. Iar elaborările exemplare din aceste domenii trebuie atrase în centrul teoriei juridice pentru a le examina semnificațiile juridice și consecințele teoretice și practice în lumea juridică, în viața socială.

Față de această problemă configurată în situația de cunoaștere juridică, ipoteza generică a demersului științific cuprins în cercetarea de față vizează existența ignorată sau estompată a unor semnificații juridice importante în creația culturală, istorică, artistică, literară, religioasă și care sunt extrem de benefice pentru teoria și practica dreptului, a rostului său omenesc. Am ales ca arie și obiect de cercetare câteva creații ale sufletului românesc, înțeles ca spiritualitate specifică, impregnată de afectivitate, configurate istoric în existența neamului românesc.

Principalele direcții de cercetare vizează:

- fundamentele conceptuale ale cercetării;
- configurarea orizontului metodologic contemporan în cunoașterea juridică sub incidența căruia se plasează cercetarea;
- conceptul de cunoaștere juridică integrativă;
- relația dintre afectivitate și drept;
- sufletul ca spiritualitate impregnată de afectivitate în comunitatea umană;
- imaginea, metafora, emoția și creația literar-artistică în aria juridică;
- trăsături definitorii ale neamului românesc în istorie;
- sufletul românesc între avataruri și arhetipuri juridice;
- geneză, evoluții și momente cardinale în istoria neamului românesc din perspectiva juridicității;
- semnificații juridice ale marilor creații ale sufletului românesc;
- perenitatea și genialitatea românească din perspectiva patrimoniului spiritualității juridice universale.

Metodologia [15] cercetării temei de față antrenează metode tradiționale precum metoda istorică, logică, comparativă, teleologică, sistemică, dar și metode actuale precum cele informațional-comunicaționale cât și a strategiei integrative, fără a afecta specificitatea fenomenului juridic. Astfel, s-au configurat conceptele fundamentale implicate în cercetare și s-a valorificat platforma metodologică oferită de lucrările unor autori contemporani precum M. Van Hoecke sau S. Douglas-Scott, cât și a unor Congrese mondiale de filosofie a dreptului în privința rolului imaginii, a metaforei și afectivității, în teoria dreptului. S-a acordat atenție unor metode specifice obiectului cercetat, precum cele folosite de etnografia juridică, sau de exegeza creațiilor literar-artistice sau mitologice.

Rezultatele estimate ale cercetării ca urmare a unui demers științific care s-a dorit fundamentat, creativ, novator, apt să propună pregnant o nouă abordare în teoria dreptului, dar și restituirea unor semnificații juridice cardinale cuprinse în câteva creații culturale ale sufletului românesc – vizează:

- Relevarea faptului că dreptul este și un concept cultural, iar toate valorile din aria culturii îl marchează în mod decisiv.
- Promovarea extensiei conceptului de doctrină juridică în sens larg, care alături de scrierile despre drept trebuie să cuprindă și marile creații literar-artistice în care sunt cuprinse semnificații juridice cardinale.
- Configurarea faptului că teoria generală a dreptului nu poate oferi o imagine integratoare deplină, în absența dimensiunii culturale a dreptului.
- Cooptarea pregnantă pe terenul metodologiei juridice a unor mijloace ale creației literar-artistice și culturale relevante pentru investigarea fenomenului juridic, în special a spiritualității juridice.
- Restituirea unor momente ale spiritualității juridice din mari creații ale neamului românesc care au fost ignorate sau estompate, ca valori naționale dar și ca aparținătoare patrimoniului cultural universal.
- Evidențierea faptului că învățământul universitar, în special teoria generală a dreptului dar și alte discipline juridice trebuie să cuprindă analiza semnificațiilor juridice a unor mari creații spirituale.
- Cultivarea faptului că profesiunea juridică are ca fundament și dimensiune constitutivă marea cultură, tot ceea ce a creat mai valoros umanitatea, altfel riscă să rămână un instrument steril chiar nociv, care nu va putea să își realizeze rostul său omenesc.

1.4. SPRE UN NOU ORIZONT METODOLOGIC CONTEMPORAN ÎN CUNOAȘTEREA JURIDICĂ

1.4.1. CUNOAȘTEREA JURIDICĂ INTEGRATIVĂ

Familia de concepte aptă să configureze diferite domenii ale cunoașterii, să traseze diferite granițe epistemologice, mai mult sau mai puțin relative și deschise, evocă abordări disciplinare, pluridisciplinare, interdisciplinare, transdisciplinare, participative, integrative [6, pp. 253-256] ș.a.

- Astfel, fără a exclude interferențele și constatând diferențe de grad și calitate se poate reține la modul extrem de schițat că: abordarea disciplinară trimite la cunoștințele din interiorul și în limitele unei discipline unice; abordarea pluridisciplinară constată prezența unei probleme în mai multe discipline situație care permite comparații, fără a se escalada granițele convenționale dintre discipline, coexistența unor abordări diferite care vizează un obiect comun; abordarea

interdisciplinară trece granițele disciplinare pentru a crea noi teorii; abordarea transdisciplinară constată interdisciplinaritate și participări diverse, dinamice aptă să coopteze paradigme contrastante, configurate în domenii diferite. Se depășesc puncte de vedere particulare ale unor discipline pentru a produce o gândire relativ autonomă, un nou obiect, o nouă metodă, un limbaj nou și comun esperanto-științific. Acuzată de utopic, pentru că este asaltată de toate câmpurile științifice cunoscute.

- Abordarea participativă de coagulare a unor diverși participanți în jurul soluționării unei probleme.

- Abordarea integrativă de relaționare, concertare, fuzionare.

- Cu privire la statutul științific al cunoașterii integrative indicat de filosofia științei am reținut sinteza și rezultatul cercetărilor autorilor Frodeman, R, Klein Jt., Mitcham, C, expuse în lucrarea „Handbook of interdisciplinarity” [16, pp. 1-31] care relevă:

- Să o abordăm ca o problemă taxonomică, de organizare a cunoștințelor, aptă să coreleze cunoștințe teoretice, instrumente și proceduri metodologice cât și aplicații practice. Poziția sa se conturează în raport cu: o anumită zonă ontologică, un anumit obiect de cercetare, care în cazul cunoașterii integrative ar survola granițele dintre diverse realități și s-ar întemeia pe multiplele straturi ale realității micro- macro-cosmic-unitare; tipul de cunoaștere promovat este configurat nu din concepte primare despre realitate, ci din concepte din diverse discipline, care în relație cu o anumită disciplină științifică vizează structuri mai profunde, configurându-se o știință structurală, concertând patternuri, abstracțiuni structuri specifice și elemente de autoorganizare; o anumită metodologie care valorifică metode cu potențial metadisciplinar precum modelarea sau simulările pe calculator dar și o strategie specifică; problemele identificate, abordarea fiecărui caz nou, valorifică prin munca diversilor experți experiența din diferite contexte, din mii de cazuri, coordonând o anumită metaînțelegere în atingerea unui scop orientat interdisciplinar. Se abordează deductiv aplicând viziuni generale asupra unui caz, dar și inductiv ridicând un caz în orizont general relevând cazuri exemplare, elemente de validitate universală, conceptualizând, construind tipuri ideale (Max Weber) care pot fi exportate spre alte sisteme. Astfel, se stimulează o anumită convergență teoretică privind elemente dispersate în cunoașterea locală, societală sau universală.

- Conceptul de cunoaștere integrativă s-ar configura ca un concept de coordonare a unui tablou caleidoscopic a cunoașterii juridice care estompează excluderea dogmatică și intoleranța. El încearcă să coreleze diverse moduri de gândire, unele neglijate sau greșit apreciate, într-o activitate comună de soluționare a problemelor juridice.

În acest context virtuțile abordării integrative par a fi promițătoare și în cunoașterea juridică. Aceasta poate fi aptă să inspire un program epistemologic

integrativ minimal în care să combată cu argumente dogmatismul, să reanalizeze granițele epistemologice ca închideri care deschid, cu accent pe cooperare și nu pe excludere. De exemplu, diviziuni și frontiere ca: știință–doctrină, știința naturii–știință socială–știință juridică; public–privat; drept intern – drept extern; abordare doctrinară internă–abordare externă, teorie juridică–filosofie, concepte–practică, drept–filosofie, sociologie, politică, drept–cultură, ș.a.

1.4.2. AFECTIVITATE ȘI DREPT

Schimbările cardinale în privința relației dintre drept și afectivitate au constituit tematica principală a Congresului de filosofie a dreptului și filosofie socială (IVR) [17] care a avut loc în perioada 27 iulie – 1 august 2015, în Washington D.C. Tema centrală a congresului – „Drept, argument și emoție” – promovează de o manieră inovatoare termenul de emoție, în mod tradițional considerat în lumea dreptului, adiacent, secundar, sau chiar nociv. Din perspectiva pozitivismului, a kelsenianismului în special, teoria dreptului trebuie să fie „epurată”, împreună cu alte conținuturi filosofice sau psihosociale, în care dreptul este doar norma ca abstracție, abordare necesară până la un punct, aptă să instituie rigoare și în care raționalitatea este înțeleasă numai ca logicitate, coerență și consistență a argumentelor – seci, reci, neutre, prin definiție, ferite de „coloritul emoțional”. Așadar, analiza științifică a dreptului trebuie să evite emoția, ca entitate a afectivității, în numele raționamentului, singurul element științific în drept, apt să conducă la o justiție „oarbă” și imună la emoție, pasiuni, sentimente. Emoția, ca termen cardinal în drept, este solidară și interferează cu argumentul, relevându-se faptul că analiza teoretică nu poate, fără efecte deformatoare, să ignore total emoția din „viața dreptului” (K. A. Appiah). Totodată, sistemele de drept își propun servirea justiției, care nu poate fi astfel ruptă de baza emoțională a societății umane. Emoția, în ipostaza ei exemplară, ca sentiment al dreptății prin drept trăit de o comunitate umană a unui timp istoric, se poate ridica la rang de finalitate a dreptului (M. Sellers). De aceea, „mâniei” argumentului i se poate opune și propune, invocând o complementaritate inherentă, „grația, harul” sentimentelor, iar emoția poate fi revendicată în drept (P. Mindus). Abordarea menționată, cu privire la care am evocat câteva ilustrări, nu reprezintă o simplă ipoteză sau o simplă afinitate subiectivă pentru câțiva autori. Legitimitatea acesteia se întemeiază pe multiple cercetări privind emoția în topografia minții, pe abordarea sa multinivelară, aptă să sesizeze scopul funcțional adaptativ al emoției, funcția sa algoritmică de implementare a entităților cognitive cât și de configurare a acestora, de instituire a unor priorități și finalități (D. Murr, 1982). S-a relevat, de asemenea, rolul reglator al emoției în privința mecanismelor de constrângere și direcționare a atenției (Matthews și Wells,

1994), de cadru și potențial de instituire a unor parametri în procesul deciziei juridice, de implicare a sa în orice demers argumentativ (Evans, 2004), importanța acesteia în diferite contexte sociale (Greenspan, 1988, 2000), variabilitatea și posibilitatea manipulării emoției autentice (Kraemer, 2011), ipostazele sale dezirabile în relație cu responsabilitatea (Sartre, 1948, Solomon, 1980), rolul acesteia în reglarea vieții sociale și a calității vieții ș.a. Cooptarea conceptuală a emoției în doctrina și filosofia dreptului, conjugarea acesteia cu principalele entități juridice este complexă și dificilă, nu lipsită de avataruri, în condițiile în care, emoția ca entitate teoretică, nu se prezintă ca un dat imuabil, „clar și distinct”, ci se configurează de o manieră dinamică și controversată, ea fiind mult timp ignorată, în mod surprinzător, de către psihologie și psihologia minții, promotorii abordării ei contemporane fiind cercetătorii în materie de... robotică! Emoția este definită ca o reacție afectivă de intensitate mijlocie și de durată relativ scurtă, însoțită adesea de modificări în activitățile organismului, oglindind atitudinea individului față de realitate. Gama emoțiilor de bază cu valențe pozitive și negative ar putea reține:

- calm; surprindere; recunoaștere; dorință; mândrie; entuziasm; bucurie; dor; fericire; extaz;
- apatie; goliciune, anxietate, confuzie, îndoială, autocompătimire, tristețe, supărare, teamă, frică, nesiguranță; frustrare, dezamăgire, milă, uimire, oroare, rușine, remușcare, tristețe, umilință, dezgust, depresie, dispreț, durere, panică, furie, mânie.

Afectivitatea are rolul de a regla toate procesele și activitățile psihice, de la cele inferioare la cele superioare, de a ne permite să facem aprecieri și valorizări cu privire la obiectele, evenimentele sau fenomenele pe care le întâlnim în activitatea cotidiană. La rândul ei, funcționarea proceselor afective este mediată și corectată în mod continuu de către procesele psihice cognitive superioare, în special, de gândire.

Se poate conchide că: emoția se regăsește în geneza dreptului; ea impregnează argumentele; potențialul emoțional al dreptului, cu elemente pozitive dar și negative este imens; trebuie să promovăm valorile emoționale cât și idealul justiției ca justiție trăită, (R. West); rolul emoțiilor colective în crearea și funcționarea instituțiilor juridice, inclusiv a constituției, există o corespondență între sentimentele constituționale și constituționalism (A. Sajo); abordarea cognitivă a emoțiilor în drept este necesară, iar justiția pentru a fi predictibilă trebuie să promoveze echitatea, iar empatia nu micșorează rigoarea dreptului (P. Mindus); argumentele în drept interactivează și interferează cu emoțiile, în special în cazul conflictelor dintre diverse sisteme normative (K. Hasegawa) ș.a.

O expresie majoră a spiritualității impregnată de afectivitatea unei comunități umane este sufletul.

1.4.3. SUFLETUL – SPIRITUALITATE IMPREGNATĂ DE AFECTIVITATE

Sufletul [18, pp. 1066-1067] desemnează principiul imaterial care guvernează viața conștientă. S-a remarcat ambivalența semantică a acestuia – principiu care guvernează (latinescul "anima", grecescul "psyche") și forță care menține în viață (grecescul "anemos" – vânt).

Spiritul, entitatea care dă energie, coerență și sens în cadrul activității psihice a omului. Spiritul (Geist) este „principiul raționalității lucrurilor, cu alte cuvinte, înțelegerea treptată de sine a realității...” (Hegel). În epistolele apostolului Pavel se scrie „Omul spiritual judecă fiecare lucru, fără ca el să poată fi judecat de vreunul”. (I Corinteni, 2, 15). Creațiile sale sunt dintre cele mai diverse. G. W. F. Hegel în doctrina sa reține „spiritul subiectiv” (cel finit, sufletul sau intelectul)” spiritul obiectiv” (instituțiile fundamentale ale lumii oamenilor, dreptul, morala, eticul) și „spiritul absolut” în care se manifestă artele, religia, filosofia.

O incursiune în antropologie și istoria religiilor demonstrează că, chiar dacă nu la toate popoarele există termeni traducibili prin suflet, la majoritatea este prezentă experiența și semnificațiile generale ale sufletului.

Experiența ca limită a morții relevă cel mai bine semnificațiile complexe și funcțiile sufletului. Astfel, în trup își poate găsi sediul un suflet imaterial ca principiu permanent care preexistă nașterii și supraviețuiește decesului și un suflet corporal sediu al energiilor care comandă funcțiile vitale, destinat să dispară în momentul morții. Alături de sufletul material și de cel care se găsește în corp poate apărea și cel de al treilea tip de suflet, care rămâne exterior timpului, ca principiu cosmic. În acest sens au apărut numeroase concepții care vizează reîncarnarea și metempsihoza precum șamanismul, hinduismul sau orfismul. Astfel orfismul schițează o teorie a nemuririi și a eternității, corelată în parte cu tema memoriei care a fost dezvoltată amplu în opera lui Platon.

Nemurirea, în sens filosofic general a fost înțeleasă ca supraviețuirea după moarte a sufletului individual sau mai larg, ceea ce fiecare persoană are comun cu principiul etern, ca viață dincolo de moarte în ținuturi imaginare infinite și nepieritoare. Moartea ca sacrificiu suprem a constituit în multe culturi accesul la viață veșnică.

La Pitagora sufletul este armonie. La stoici sufletul este principiu divin și inteligență cosmică la care participă însuși sufletul individual al omului. La Plotin sufletul este ipostază a Unului care devine Demiurg divin al cosmosului sensibil produce și dă viață tuturor lucrurilor care există, le pune în ordine și le cârmuiește. După Aristotel, conform tratatului său despre suflet, se relevă că sufletul este principiul vital al trupului fără de care un corp fizic nu are viață în potență. Conform teoriei sale a tripartiției distingem sufletul vegetativ care este centrul vieții, sufletul senzitiv care domină simțul comun, fantezia, memoria, experiența, și sufletul intelectual sub dublul aspect activ și pasiv.

Conform teoriilor din epoca creștină în suflet se reflectă împreună cu urmele Creatorului, semnele infinite ale creației. La autori din curentul scolastic precum Abelard, Bernardus Silvestrus sau Theodoric de Chartres, tema sufletului lumii este asimilată celei Spiritului Sfânt. În Renaștere sufletul este înțeles ca formă universală și vitală a ființei, principiu spontan de activitate internă al Întregului viu și divin. Marile viziuni renascentiste relevă o altă imagine a sufletului – cel cosmic – care operează asupra formelor universale ale creației. Începând cu epoca modernă conceptul de suflet se identifică, rând pe rând cu conceptele de conștiință, intelect, spirit. Sufletul (psyche) este spiritul transfigurat de afectivitate. Spiritualitatea este spirit în acțiune întrupat în modalități diverse și care își caută finalitățile exprimându-se pe sine. După Hartman, spiritul obiectiv indică sfera superioară a realității spirituale, cuprinsă în arte, literatură, științe, religie, filosofie.

1.4.4. IMAGINE, METAFORĂ, EMOTIE ȘI CREAȚIE LITERAR-ARTISTICĂ ÎN ARIA JURIDICĂ

Configurarea conceptuală a unor termeni relevanți din perspectiva relației drept-estetică-creativitate artistică, ar putea reține o serie de aspecte relevante pentru cercetarea temei de față [19, pp. 395-492].

Astfel, termenul de estetică este propus de către A. G. Baumgarten în 1750, pentru a denumi un domeniu al reflecției filosofice – cunoașterea „zonei sensibilului”, „a simțirii”. Redăm câteva formulări sintetice, intrate de-a lungul timpului în patrimoniul spiritualității filosofice sunt relevante și pentru lumea dreptului: „din lucrarea spiritului se naște frumusețea, din ea se naște dreptatea, din ea se naște virtutea.” (Plotin); frumusețea presupune „integritatea sau perfecțiunea, proporția necesară și claritatea.” (Toma d’Aquino); „numim frumos ceea ce este reprezentat fără concept ca obiect al unei satisfacții universale” (Kant); „obiectul esteticii este întinsa împărăție a frumosului... domeniul ei este arta, mai exact, artele frumoase.” (Hegel). Estetica a depășit sfera frumosului, ea a înglobat în aria ei categoriile sau modificările frumosului: sublimul, tragicul, comicul, nobilul, grandiosul, pateticul, etc., în fine, chiar urâtul. (M. Florian). Artă este pentru Heidegger „punerea în operă a adevărului”, deoarece în ea se manifestă sensul raportului omului cu lumea. Toate aceste semnificații ilustrative relevă complexitatea abordării estetice în drept, uneori redusă, în mod tradițional, la un sentiment estetic doar adiacent, resursele ei încă neexplorate sistematic, care pot îmbogăți cunoașterea și lumea juridică, ca de pildă, monumentalitatea estetică a codurilor juridice, justiția între categoriile estetice de sublim și tragic, estetica adevărului juridic, estetica luptei pentru drept (Ihering) ș.a. Așadar, abordarea specifică creației artistice, care, după Platon, derutează și eludează adevărata cunoaștere științifică, nu poate fi redusă la simple efecte estetice. Ea relevă, între

altele, că: dreptul este parte a culturii, impregnat de cultura unui timp istoric iar estetica este și „o poartă spre adevăr”; complexitatea dreptului, nevoia de a depăși imagini reduționiste și mecaniciste; dreptul este multidimensional iar dimensiunile sale emoționale, psiho-sociale sunt dintre cele mai semnificative. Față de aceste invocări conceptuale, cercetarea științifică contemporană a dreptului propune noi orizonturi. Astfel, așa cum am menționat, autorul Sionaidh Douglas-Scott, [1, pp. 383-397] configurează o viziune complexă asupra dreptului. Problematika este analizată în relație cu timpul istoric, cu sintagma modernitate-după modernitate, cu valențele imaginii în drept, având în vedere caracterul superfluu al autonomiei dreptului, faptul că înțelegerea dreptului ca un sistem ignoră multidimensionalitatea acestuia, reconsiderând aria juridică, în condițiile pluralismului juridic, criticând justiția legală, analizând injustiția și justiția transnațională. În acest sens reținem, în special câteva coordonate, în special privind imaginea, metafora, creația literar-artistică și dreptul:

- Plasarea dreptului în context cultural este o abordare benefică pentru cunoașterea dreptului.

- În analiza dreptului unui timp istoric poate fi valorificată calea metaforică a imaginilor pictoriale. Astfel, Gustaf Klimt, în tabloul *Jurisprudenția* (1903) evocă Justiția ca incertă și opacă depinzând de soartă în fața căreia omul este izolat și nesigur.

- Abordarea culturală nu este inadecvată pentru că dreptul este o creație a culturii.

- Pozitivismul prin argument și deducție a izolat dreptul de artă și moralitate. Imaginea permite experiența poetică.

- Explicația artistică trebuie cooptată alături de altele. Are virtuți complementare, provoacă imaginația juridică și nu rupe argumentul de dimensiunea emoțională.

- Lumea juridică a construit o panoplie de imagini, unele sacrosante, altele manipulative – balanța, roba, bara. Dreptul este expresiv prin imagini dar nu se reduce la ele. Se formează o rețea de coimplicare și de interacțiune. Imaginile pot ilumina profunzimi, obscuriza sau deruta. Consecințele asupra cunoașterii sunt inevitabile.

- Dreptul este o formă simbolică, ce își are propria sa înțelegere. Ca fenomen complex, nu poate fi înțeles dintr-o singură perspectivă, fie ea chiar internă, a tradiției și a elementelor sale imanente. El antrenează perspective și dimensiuni precum cea istorică, socială, politică, culturală. El este permeabil la umanitate, ca parte a civilizației și culturii. Implică recursul interdisciplinar și transdisciplinar. Este și o artă, implică imaginarul și esteticul, la fel de mult ca și o știință. Dreptul în conexiune cu literatura îmbogățește imaginația juridică. Relația dintre drept și cultură este de coimplicare. Teoria dreptului trebuie să respingă reduționismul – de

exemplu homo aeconomicus – ca figură centrală a dreptului, în care omul este pentru profit și nu invers.

Concluzii:

- Normativitatea juridică ruptă de celelalte dimensiuni ale cunoașterii juridice, concepție persistentă și astăzi în doctrina juridică, riscă să nu mai înțeleagă viața socială, să fie tot mai precară.

- Dreptul este un concept integrativ și deschis, fundamentele dreptului sunt inerent și extrajuridice, la plămădirea dreptului participă numeroși factori, inclusiv cei afectivi, emoționali.

- Spiritualitatea juridică nu se poate configura numai din valorile juridice. Ea este rezultatul contribuțiilor în diverse grade și ponderi a tuturor formelor și tipurilor de spiritualitate umană, inclusiv a creațiilor literar artistice.

- În acest context lucrarea de față cercetează spiritualitatea juridică nu numai ca fiind izvorâtă din operele juridice, cantonată de către juriști în doctrina juridică, ci ca produs al întregului spirit în creațiile artistice, literare, culturale, istorice.

- Lucrarea de față investighează spiritualitatea juridică emanată din câteva creații remarcabile ale sufletului românesc – expresii de spiritualitate, fiind impregnată de o afectivitate inconfundabilă, născută din istoria profundă a unui neam cu rădăcini în protoistorie dintr-o geneză uimitoare, constituită din eșecuri, victorii, avataruri, tragedie și supraviețuire.

- Ipoteza generică a demersului științific cuprins în cercetarea de față vizează existența ignorată sau estompată a unor semnificații juridice importante în creația culturală, istorică, artistică, literară, religioasă și care sunt extreme de benefice pentru teoria și practica dreptului, a rostului său omenesc.

- Aria, obiectul, direcțiile de cercetare vizează câteva creații ale sufletului românesc, înțeles ca spiritualitate specifică, străpunse de afectivitate, configurate istoric în existența neamului românesc.

- Metodologia cercetării temei de față antrenează metode tradiționale precum metoda istorică, logică, comparativă, teleologică, sistemică, dar și a unor metode actuale precum cele informațional-comunicaționale cât și a strategiei integrative, fără a afecta specificitatea fenomenului juridic.

- Familia de concepte aptă să configureze diferite domenii ale cunoașterii, să traseze diferite granițe epistemologice, mai mult sau mai puțin relative și deschise, evocă abordări disciplinare, pluridisciplinare, interdisciplinare, transdisciplinare, participative, integrative.

- Familia de concepte disciplinar-multidisciplinar-interdisciplinar-transdisciplinare, poate coopta cu o fizionomie distinctă, integrativul, ca un nou membru apt să aibă competențe în depășirea a ceea ce este blocat, izolat, fragmentar, întrerupt, în promovarea complementarității în numele soluționării unor probleme, ca o expresie cardinală, performantă a interdisciplinarității.

- O expresie majoră a spiritualității impregnată de afectivitatea unei comunități umane este sufletul.
- Abordarea culturală este adecvată pentru că dreptul este o creație a culturii.
- Pozitivismul prin argument și deducție a izolat dreptul de artă și moralitate. Imaginea permite experiența poetică.
- Relația dintre drept și cultură este de coimplicare. Teoria dreptului trebuie să respingă reduccionismul, abordarea dreptului dintr-o singură perspectivă.

1.4.5. INDIVID ȘI SOCIETATE. COMUNITATE UMANĂ, VALOARE, UMANITATE

Homo sapiens, ființă umană – entitate a lumii vii –, care accede gradual și prin salturi, prin procese filogenetice (ale speciei) și ontogenetice (ale individului) la o ființă care gândește, comunică printr-un limbaj specific, confecționează unelte, imaginează, creează și este (trebuie să fie) responsabilă...

O ființă complexă, multinivelară, multidimensională și deschisă cu niveluri interferente, biologicul, psihologicul, socialul, culturalul, etnicul, cosmicul, transcendentul ca nivel inaccesibil, dincolo de ceea ce știm, divinul...

O ființă cu dimensiuni precum: existențială, gnoseologică, comunicațională, axiologică, praxiologică. Teleologică în măsura în care se întreabă care este scopul vieții. Viața trebuie trăită ca o pradă, penitență în vederea fericirii într-o lume viitoare, ca un miracol sau ca un mister? (Imm. Kant)...

O ființă marcată în cel mai înalt grad de interacțiunea individ- societate, în devenirea sa istorică, de tipurile de comunitate umană. Iar acolo unde există societate există și drept – ubi societas ibi jus –.

O devenire istorică a socialului care nu poate evita natura contradictorie a societății, diferențele de interese, conflictul (K. Marx), divizarea, sciziunea dintre autoritate și cei excluși de la ea (R. Dahrendorf), dar și nevoia minimală de ordine și stabilitate, al unui minimal consens valoric (Functionalism – T. Parsons, R. Merton), cu șansa solidarizării și concertării în jurul unor valori (E. Durkheim) ca o condiție a supraviețuirii societății umane.

Iar aceste valori ca entități prețuite de individ sau grupuri sociale sunt validate de comunitățile umane ale unui timp istoric. La rândul lor acestea se instituie, mai ales, prin creații istorice, creații persistente, perene, care marchează epoci istorice ce îmbogățesc patrimoniul cultural al omenirii, fiind nepuizabile resurse de creativitate socială. Desigur că nici identitatea comunitară a românilor nu poate fi privită static, dogmatic, ruptă de devenirea istorică și timpul contemporan. Astfel, cu privire la națiune am putea remarca nevoia de identitate națională valorică, care își păstrează patrimoniul valoric specific, inconfundabil, dat de geneză, istorie, tradiție, limbă, cultură, dar aptă de epurări, reconsiderări și convertiri. O națiune care nu mai poate fi concepută dogmatic, exclusivist, contrapusă altora. Prin propria conștiință

de sine și pentru salvagardarea ființei sale în ceea ce are mai profund, ea acceptă și cultivă umanitatea exprimată, de pildă, prin imperativele dreptului internațional referitoare la pace, condamnarea crimelor contra umanității sau ale drepturilor omului. Ea poate participa la construirea de expresii identitare regionale precum identitatea europeană, tocmai prin păstrarea specificului ei intangibil, acceptând însă, prin propria voință suverană, cedarea exclusivă a unor competențe precum cele din domeniul economic, sau competențe partajate benefice tuturor statelor membre.

O identitate națională deschisă, care integrează și participă la valori regionale, comune unor state sau valori universale, comune tuturor. Valorile naționale ca expresii particulare ale valorii, sunt ireductibile, dar au potențialul congruenței, a unor concertări exemplare.

În acest fel se poate configura umanitatea, în expresiile sale concret istorice, ca ax structural al societății umane, ca țesătură socială valorică, a diferitelor culturi și civilizații (O singură civilizație, 10 mii de culturi – Mircea Malița). Ceea ce unește ființele umane, dincolo de conflictele între națiuni sub semnul responsabilității comune, și a ceea ce este imperativ cerut pentru supraviețuirea societății umane.

Identități umane comunitare, precum popoarele și națiunile, cu nuclee inconfundabile date de geneză, tradiție, limbă, cultură, ca patrimoniu al memoriei colective, al istoriei, dar deschise la noi ca daturi valorice, apte să constituie structuri sociale necesare într-o lume globală, supusă riscurilor de tot felul, fluidă și bulversantă, care se poate autodistrage.

Sunt numai câteva considerente teoretice care ne îndreptățesc să încercăm o incursiune în istoria neamului românesc, a câtorva din creațiile sale, care au statutul valorii și în care gândirea juridică poate găsi resurse inepuizabile de creativitate cerute de timpul istoric contemporan.

2. ISTORIA NEAMULUI ROMÂNESC ȘI JURIDICITATEA

Conform istorismului, ca principiu al dialecticii, fenomenele realității trebuie privite în procesul apariției, dezvoltării și pieirii lor, în legătură indisolubilă cu condițiile istorice concrete care le-au generat. Istorismul este opus tendințelor de substituie a studiului concret istoric al realității sociale prin scheme abstracte, ca și istoricismului care supralicitează demersul genetic, diacronic în explicarea fenomenului social, neglijând pe cel sistemic și sincron, ca și factorii neesențiali dar cu acțiune permanentă în determinarea dezvoltării [15, pp. 309-313].

Analiza cea mai competentă a rolului fundamental, întemeietor și constant, al problemicii în munca istoricului îi este atribuită istoricului H. I. Marrou, care în al doilea capitol al lucrării „De la connaissance historique (1954) – capitol al cărui titlu „Istoria este inseparabilă de istoric” a devenit axioma paradigmatică a istoricilor de astăzi, constată: „Munca noastră presupune o activitate originală, pornită dintr-o inițiativă: istoria este răspunsul la o întrebare pe care o pun trecutului misterios curiozitatea, neliniștea... în orice caz inteligența, spiritul istoricului”. O întrebare desigur, dar dintr-o infinitate de alte întrebări, căci Marrou continuă „fiecare epocă, fiecare mediu uman, fiecare obiect istoric, ridică întodeauna o pluralitate de probleme, se poate preta la o infinitate de întrebări... Alegerea (pe care o va face istoricul din această infinitate) va depinde direct de personalitatea sa, de orientarea gândirii sale, de nivelul său de cultură, în sfârșit de filosofia generală care-i formează categoriile mentale și principiile de judecată”.

Metoda istorică sugerează cercetătorului juridic abordări care relevă:

- condițiile concret istorice ale apariției, dezvoltării și pieirii aspectelor cercetate; particularitățile și detaliile acestora, contextul dat de evoluția umanității în particular a unor comunități umane; bogăția și complexitatea timpului istoric, care integrează un timp geografic, un timp social, un timp individual; efortul de a surprinde o istorie totală, solidaritatea elementelor aflate în același context și care interacționează, forța condiționărilor mentale și fizice care vin de foarte departe persistând structurilor; fără formularea unor probleme nu există istorie; istoria este inseparabilă de istoric; fapte istorice certificate de o critică de autenticitate, restituire, proveniență, interpretare, valabilitate și efortul de a realiza cu acestea

„construcții istorice”; rolul evaluărilor cantitative în istorie dar și a individualului, evenimentului, biograficului sau monograficului ș.a.

Vom încerca, în cele ce urmează, aplicarea acestei metodologii de abordare istorică cu privire la neamul românesc, în special în privința dimensiunii sale creativ spirituale, având în vedere specificitatea acestui obiect de cercetare, respectiv a faptului că:

- desemnează o formă de comunitate umană configurată într-un anumit spațiu geografic și timp istoric;
- trăsăturile definitorii ale acestei comunități sunt desprinse având în vedere persistența lor structurală și evoluția umanității și vizează în special limba, tradiția, religia, împărtășirea unor valori și idealuri comune, conștiința identitară a unor interese, origini și destin istoric comun;
- indică anumite particularități, cu o anumită geneză și cu evoluții, sincope dar și cu diferite niveluri de pregnanță și ascendență, în care devine relativ sinonimă cu poporul și națiunea, dar accentuează o anumită specificitate inconfundabilă;
- dimensiunea psiho-socio-culturală a acestei comunități umane – a sufletului românesc –, reclamă abordări multidimensionale: economice, organizaționale, politice, culturale, contextuale ș.a.

Conceptul de istorie [18, pp. 517-519] „desemnează memoria și nararea evenimentelor trecute în perspectiva sensului lor”. Cunoașterea istorică vizează predilect unitatea, continuitatea și inteligibilitatea evenimentelor istorice.

Fără a putea evoca în lucrarea de față, nici măcar meandrele principale ale istoriei românilor, [20] semnalăm în primul rând miracolul românesc [21] ca eveniment de foarte mică probabilitate, constând în „străbaterea prin istorie a unei infime populații care, vorbind o latină vulgară după colonizarea Daciei de către romani (care), părea sortită dispariției prin absorbție, exil sau eradicare...”. Miracol istoric parțial luminat de faptul că, locuitorii erau dispersați în comunități mici, iar invadatorii mici treceau, de cele mai multe ori printre acestea ca printr-o sită, iar marii invadatori nu le considerau o primejdie reală, mai ales că erau greu de depistat în regiunile muntoase sau păduroase. Desigur că, aceste comunități românești nu erau lipsite de structură. Această perioadă îndelungată nu a fost unificator statală, constând dintr-o puzderie de entități, având ca unitate de bază obștea satească, solidară și disciplinată în fața precarității existenței, condusă de un Jude și unită spiritual în jurul învățaturii creștine. S. Mehedinți [22] afirma că, după retragerea legiunilor romane, doctrina creștină este ceea ce a ținut loc de constituție pentru viața modestă pe care o duceau locuitorii în satele lor, căci acestea singure au subzistat după distrugerea orașelor de către barbari. Tribunalul (basilica) a devenit biserică iar noua credință a devenit lege (lex). S-a apreciat că moștenirea juridică Dacă și Romană reprezintă „rădăcini profunde” ale vechiului drept românesc, pe care poporul român le-a contopit într-o sinteză originală, întregită cu norme juridice proprii, elaborate treptat în epocile juridice următoare [23, p. 118]. Normele juridice

obișnuiele care s-au cristalizat în perioada feudalismului timpuriu au format un ansamblu unitar care s-a numit de către români *Legea țării*, cu sensul de drept al unei societăți organizate politic în țări. În epoca feudalismului dezvoltat „*Legea țării*” a fost principalul izvor de drept, dar în paralel s-a aplicat și dreptul scris în forma pravilelor bisericești și laice sau a codificării unor obiceiuri juridice. [24, pp. 201-215].

Trebuie avut în vedere că, identitatea de neam la români, unitatea sa, nu poate fi identificată în afara investigării unei vieți sociale complexe, profunde, creative, a trinomului limbă, cultură, religie, la care se adaugă elementele de civilizație specifice din cadrul acestei comunități umane. Prin conținutul ei complex, cultura „ca locul comun al limbii, credinței, valorilor, tradițiilor, obiceiurilor, istoriei unei colectivități ce se distinge prin vocația specificului” [25, pp. 24-25] joacă un rol identitar de prim rang, ea însăși trebuind să fie salvată, continuată, înscriindu-se în lupta pentru supraviețuire. Aceste elemente au fost întreținute de memoria colectivă, factor care a asigurat continuitatea, transmiterea experienței, a cunoașterii dobândite, de la o generație la alta, formând tipare de comportament social.

Miracol românesc care poate fi descifrat și înțeles, „prin a identifica o strategie a celor 1000 de ani petrecuți de daco-romani într-o anonimitate istorică, a celor 1000 de ani petrecuți de transilvăneni sub ocupație ungară, a celor trei veacuri de existență independentă a Munteniei și Moldovei și încă a trei veacuri de atârnare la imperiul otoman, cu parametrii cunoscuți de autonomie parțială care le-au păstrat identitatea parțială.” [25, pp. 20-25]

Plecând de la imperativul supraviețuirii comunității umane, autorul contemporan acad. Mircea Malița [25, pp. 265-271] argumentează că acțiunea istorică a unui neam, întruchipată în strategiile de supraviețuire, reprezintă un test istoric obiectiv și cardinal care relevă specificitatea acestuia și este în măsură să configureze profilul acestui neam, cu trăsăturile sale definitorii.

Această abordare concretizată cu privire la istoria poporului român, aptă să evidențieze calitățile mentale ale acestuia, în raport cu interogația fundamentală: „durezi sau nu durezi, persisti sau te stingi, rămâi în istorie sau ieși definitiv din ea?”, a condus la o serie de trăsături ale minții românului observabile în comportamentul său, cu precizarea autorului că acest profil mental viabil nu a predominat tot timpul, în istoria contemporană sau în prezent, dar el este important ca bază de plecare pentru a analiza dacă potențialul acestuia este intact și în ce măsură acesta poate fi reactivat și dacă este capabil la o nouă readaptare în condițiile secolului al XXI-lea. În plus, acest mental este înțeles complex, cu abordări filosofice și sociologice cu expresii identitare dintre cele mai specifice, sediu al credințelor, tradițiilor, imaginației, artelor. În acest sens, în termenii autorului, am reținut că românul:

- Nu acceptă nici o situație în forma impusă. Nu spune da sau nu.
- Încearcă să modifice situațiile constrângătoare pentru promovarea propriilor interese și supraviețuire. Spune da, dar...sau nu, dar...

- Acceptă opușii inseparabili. Nu se sperie de contradicție și veghează la mișcarea opușilor în aria de echilibru.

- Îmbrățișează raționalitatea lărgită cu orizontul experimental, afectiv și intuitiv.

- Are oroarea extremelor. E mai mândru de înțelepciunea ca măsură, decât de inteligență. De aceea nu poate fi etichetat drept pesimist sau optimist, introvertit sau extrovertit, rău sau bun, blând sau aspru, leneș sau harnic (cu măsură, este și una și alta).

- Este realist. Apreciază ficțiunea, îi plac miturile și legende dar își ține picioarele pe pământ.

- Iubește teoria dar pune experiența înaintea ei.

- Românul se angajează total în acțiune dacă are o motivație adevărată.

- Iubește natura.

- Este familist, cu grijă pentru copii și bunici.

- Preferă termenul lung față de cel scurt. Toată supraviețuirea lui s-a numărat în secole nu în săptămâni.

- Față de semenii lui este ospitalier, deschis, concomitent cu o suspiciune și o rezervă în planul doi.

- Îi place perspectiva, prognoza, explorarea viitorului (mai popular prezicerile).

- Fericire este un cuvânt prea lung. Preferă răspunsul pozitiv la întrebarea: Ești mulțumit?

- E mai greu de urnit și mai ușor de oprit. Nu urmărește rezultate spectaculoase imediate, ci altele mai discrete și mai profunde.

Comentând „Cumînțenia pământului. Strategii de supraviețuire a poporului român”, acad. Dan Berindei apreciază că autorul Mircea Malița „desfășoară firul Ariadnei, în care s-a împletit imperativul supraviețuirii în procesul de apariție a statelor proprii ale românilor, în bătăliile lor istorice, negocierile constante, adaptarea la situații noi și înfrângerea obstacolelor, în clădirea unei culturi de excepție și afirmarea unui profil mental propriu.... Pagină după pagină se conturează profilul românului: un om cu măsură, cu minte, care respinge dictatul alegerilor între soluții proaste, luându-și răgazul de ale contracara, folosindu-se de o logică a nuanței, înarmat cu răbdare și încredere în soarta sa, păstrând cu grijă o cultură tradițională cu note proprii și o imensă flexibilitate, acceptând opuși inseparabili și găsind soluții ingenioase. Despre un astfel de om se poate spune azi că e pregătit oricând să înfrunte un viitor plin de capcane și sfidări.” Portretul rezultat din urmărirea reușitei supraviețuirii poate recurge la o formulare sintetică, sugestivă, dar care exprimă și o virtute cardinală: a fi cu- minte, de unde și titlul cărții, a uneia dintre capodoperele lui Brâncuși. Capodoperă cu valoare de universalitate cu privire la care, vom încerca în prezenta lucrare să desprindem și mesajul profund pentru lumea juridică.

2.1. PROTOISTORIE ȘI SPIRITUALITATE. GÂNDITORUL DE LA HAMANGIA

Cultura Hamangia, [26] ca una dintre cele mai semnificative expresii protoistorice, este o cultură neolitică din mileniul IV-II î.Hr., care a fost denumită astfel după vechiul sat Hamangia din comuna Istria, Dobrogea, astăzi satul Baia, județul Tulcea.

Această cultură s-a dezvoltat pe teritoriul de astăzi al României și, într-o fază târzie, pe teritoriul Bulgariei și sporadic la NE de Dunăre. Cu ajutorul datării cu radiocarbon s-a constatat că ea s-a dezvoltat în milenii 6-5 î.Hr. (deci chiar înainte de 4700 î.Hr.).

Hamangia este cea mai veche cultură neolitică din Dobrogea. Ea a cunoscut o lungă perioadă de înflorire, care s-a prelungit până la nașterea variantei pontice a culturii Gumelnița influențând-o și pe aceasta. Fazele timpurii ale culturii Hamangia au fost sincronizate de arheologi cu evoluția culturilor Criș și Boian.

Ceramica este o caracteristică a culturii Hamangia. Majoritatea vaselor aparținând acestei culturi sunt realizate din pastă (lut) amestecat cu scoică pisată sau nisip fin.

Figurinele ceramice (idoli) sunt reprezentate în general de figurine feminine, acestea fiind mult mai numeroase în raport cu alte civilizații ale neoliticului mijlociu din România și regiunea Balcanică. În cadrul figurinelor din ceramică avem două tipuri de idoli, și anume: idoli în picioare și idoli în poziție șezândă. Se consideră ca reprezentativă pentru această cultură, statueta unui bărbat în poziție șezută, denumită „Gânditorul” și descoperită la Cernavodă. Gânditorul de la Cernavodă, care nu este singura statuie de acest tip descoperită, a ajuns să fie cunoscut sub numele de „Gânditorul de la Hamangia”.

Așa-numitul Gânditor de la Hamangia este de fapt un complex de două statui, Gânditorul „și femeia lui”. Gânditorul reprezintă un bărbat așezat pe un scăunel, scăunelul respectiv fiind o replică fidelă a scăunelelor de piatră neolitice. Bărbatul are coatele așezate pe genunchi și își sprijină capul în mâini. Statuia este extrem de stilizată și nu transmite nici un fel de date despre vârsta sau statutul Gânditorului. Gânditorul este însoțit de o variantă feminină la fel de stilizată. Femeia nu stă pe nici un fel de scaun, și ține mâinile amândouă pe un picior. Se presupune că cele două statuete formează o pereche. În conformitate cu unele ipoteze, „Gânditorul” ar reprezenta un zeu al vegetației, iar femeia o zeiță a recoltei.

În anul 2000, statueta de la Hamangia [32] a fost desemnată, de către o comisie internațională, ca fiind una din cele 10 artefacte ale culturii pământene care ar trebui să ne reprezinte planeta. „Gânditorul” ar trebui să fie unul dintre simbolurile care să fie trimise în spațiu pentru o eventuală întâlnire cu o civilizație extraterestră. „Gânditorul” își relevă adevăratele virtuți, o serie de relații matematice interesante și importante, impunându-se încă de la început prin

parametrul de înălțime de 113 cm, care nu este deloc întâmplător și a circumferinței cercului în care se înscrie de 355 cm, întrucât aceste valori sunt unice în perimetrul matematicii, fiind singurele numere întregi al căror raport este chiar „Pi”, cu o imprecizie de numai 3 zecimi de milionimi”. Aceste numere au fost păstrate cu strășnicie de inițiații vechilor popoare, ele fiind atestate mai târziu și de învățații geto-daci, codificate și în structura sanctuarelor de la Sarmisegetuza Regia. Vechii egipteni le cunoșteau și ei, iar la chinezi apar ceva mai târziu. Înălțimea statuetei nu a fost făcută la întâmplare, dovedind că strămoșii noștri aveau cunoștințe de matematică și geometrie, iar această operație de obținere a lui „Pi” din două numere întregi, reprezintă poate cea mai veche atestare a relației fundamentale.

„Gânditorul” este o statueta multifuncțională. Răsturnându-l cu fața în jos, se poate observa că vârful nasului, antebrățele și genunchi sunt pe aceeași linie, dovedind o poziție de rugăciune, dar și construite spre a fi instalate și în alte poziții. Dar „Gânditorul” nu a fost conceput să rămână singur, așa cum nici lui Adam nu i s-a întâmplat. Dovadă este statueta feminină cu aceeași alură. Perechea lui. Astfel, doi gânditori identici, așezați cu spatele unul către altul, în așa fel încât vârful picioarelor scăunelelor și punctul de contact al spatelui lor (poziție unică), coincid cu piramida lui Keops. Linia dreaptă a mâinilor lor este paralelă cu muchiile piramidei. Inversând pozițiile celor doi gânditori și punându-i față-n față, așa încât vârfurile nasurilor, mâinilor, genunchii să le fie lipite, constatăm că suprafața plată a cefelor lor este paralelă cu liniile muchiilor piramidei lui Keops. Același lucru se întâmplă și în situația în care cei doi gânditori stau cu spatele spre observator și cu fața spre piramidă, când uniți prin punctele de contact ale brațelor, antebrățelor și capetelor (poziție nefortuită) reproduc din nou modelul piramidei cu ajutorul liniei marginale, drepte, a gâturilor, ce se suprapun peste muchiile piramidei.

În timp, statueta s-a îmbogățit cu noi semnificații și a devenit un simbol universal al spiritualității omului preistoric.

Incontestabilele date prezentate atestă fără dubiu că avem de-a face cu o creație specifică a unui om, exponent artistic al comunității sale arhaice care a exprimat un anumit orizont spiritual, o anumită arie de cunoaștere și memorie colectivă, întruchipate într-un artefact care redă stilistic începuturile reflecției de sine, inerența meditației, la început expresie a gândirii mitice – Ce Zei au plămădit această lume? Cine sunt? Încotro mă duc? Ce trebuie să fac pe această lume?

Gândirea intuitivă și captivă a supraviețuirii ființei umane primitive, într-un spațiu limitat și dominant al vieții animale și al lucrurilor cunoaște o breșă, o licărire, în care omul începe să gândească, mai mult sau mai puțin nebulos, pe sine, pe alții, cerul și destinul său în lume.

O spiritualitate în care fără îndoială se găsesc și germenii gândirii juridice, configurațiile primitive ale unor concepte inerente dreptului: ordinea, puterea, constrângerea, libertatea, dreptatea.

2.2. LUMEA DACICĂ OGLINDITĂ ÎN CÂTEVA REFLECȚII ALE SPIRITUALITĂȚII UNIVERSALE

Rădăcinile istorice ale unui neam, spiritualitatea sa primordială, convertită în arhetipuri inclusiv juridice, în structuri perene identitare, pot fi relevant evocate prin apelul la „spiritualitatea altora”, foarte greu contestabilă, când diverse surse se coroborează și relevă același adevăr istoric. [27]. Dacă recurgem la modalitatea succintă și expresivă a unor citate, din surse antice, medievale, moderne sau contemporane, – poate singura practicabilă pentru lucrarea de față, dat fiind imensitatea datelor istorice, un citat inițial, al unui gânditor chinez, scris cu peste 2 milenii în urmă și care nu poate fi bănuț de partizanat contemporan –, explică într-o manieră magistrală, de ce uneori istoria unui neam cu începuturile ei arhaice, inclusiv cu expresiile mitice ale gândirii, este ignorată, repudiată, atacată, malformată, manipulată, scoasă din spațiul spiritual educativ:

- „Taie-le rădăcinile, acoperă-le cerul, dezbină-i, fă-i să se rușineze de ceea ce sunt. Astfel, nu va trebui să lupti pentru a-i cuceri, pentru că, speriați de ceea ce vor fi devenit, te vor implora pe tine să vii și să-i salvezi de ei înșiși” (Sun Tzu, gânditor chinez, aprox. sec. VI î.Hr.).

Într-o tentativă inerent selectivă și ilustrativă prezentăm:

- „Întors în patrie, Zamolxe a dobândit respectul cârmuitorilor și pe al poporului, ca talmăcitor al fenomenelor cerești. A izbutit să-l convingă pe rege să și-l facă asociat, ca pe un om ce avea însușirea de a dezvălui voința zeilor. La început i s'a încredințat doar funcția de sacerdot al celui mai venerat dintre zeii lor, iar apoi l'au proclamat zeu pe el însuși. Zamolxe și-a ales o anume peșteră, inaccesibilă tuturor și acolo își petrecea viața, întâlnindu-se rar cu oamenii, afară de rege și de dregătorii lui. Regele a văzut că oamenii sunt mult mai supuși față de el decât mai înainte. Acest obicei a dăinuit până în vremea noastră; după datină, mereu se găsea un astfel de om care ajungea sfetnicul regelui, iar la geți acest om era chiar numit zeu. Până și muntele cu peștera a fost socotit sfânt și așa îl și numesc. Numele lui este Kogaionon, la fel ca al râului care curge pe lângă el. Apoi când peste geți a ajuns să domneasca Burebista, împotriva căruia divinul Cezar s'a pregătit să pornească o expediție, această cinste o ținea Deceneu. Iar practica pythagoreică de a se abține de la carne a rămas la ei ca o poruncă dată de Zamolxe”. (Strabon, Geografia, VII, 3, 5)

- „La fel este și acum cu descântecul nostru. L-am învățat acolo, în armată, de la unul dintre medicii traci ai lui Zamolxe, despre care se spune că îi fac pe oameni nemuritori. Iar acel trac mă încredința că au dreptate confrății săi din Hellada să sprijin ceea ce ziceau adineauri. Dar, a adăugat el, Zamolxe, care e regele nostru, dovedește, ca un zeu ce este, că tot așa cum nu se cuvine să încerci a vindeca ochii fără să fi vindecat capul, nici să tămăduim capul fără să ținem seama de trup, cu atât mai mult nu trebuie să încercăm a vindeca trupul fără a căuta să tămăduim

sufletul ; pricina pentru care cele mai multe boli nu se supun artei medicilor Helladei este că ei nesocotesc întregul, pe care ar trebui să-l îngrijească, iar dacă acestui întreg nu-i merge bine, nu poate să-i meargă bine nici părții.” (Platon, Charmides, 156 d, e)

- „Zamolxe, pretindea că lui îi dăduse legile Hestia” (Diodor din Sicilia).
- Zamolxe mai este amintit de Apulius, de Lucian din Samosata, de Enea din Gaza, Origene (Contra Celsum, III, 54), Porphyrius (232-304), Iamblichos, Iulian Apostatul, Hesychios din Alexandria, Clement Alexandrinul (Stromateis, V, 213), Iordanes (Getica, V, 40). În plus, Platon îl mai compară pe Zamolxe cu hiperboreul Abaris, socotindu-i pe amândoi mari meșteri în arta incantației. Din reperele antice se poate trasa un contur al personalității de zeu a lui Zamolxe, care ca daimon get (Herodot) avea un raport cu un sistem de mistere inițiatice (magia psihomedicală [Platon] și al mitului unității trup-spirit [divinitate-omenire] lucru confirmat de trimiterea la calendarul specific dacic, precum și cu trimiterea la doctrina orfică). De asemenea lipsa totală a thanatofobiei la geto-daci, subliniază caracterul cu desăvârșire original a lui Zamolxe în panteonul lumii antice. Caracterul de zeu urano-solar este subliniat de lipsa acoperișurilor la templele dacice, zeul era adorat pe vârfuri de munte (Kogaion), de ritualul funerar (incinerarea sugerează ridicarea la cer odată cu fumul) și cu atât mai mult de ritualul trimiterii solului la Zamolxe, care soli, aruncați fiind în sus ca să cadă în sulițe, se credea că vor ajunge sus la zeu, în cer, nu ca umbre ci corporal, trupul lor era împiedicat să moară luând întâi contact cu pământul și desigur după jertfă, trupul era ars pe rug. (Herodot, Istorii, IV, 94)

- Strabon spune: „Burebista... și-a luat ca ajutor pe Deceneu, un bărbat vrăjitor, care umblase multă vreme prin Egipt, învățând acolo unele semne profetice, datorită cărora susținea că tălmăcește voința zeilor. Ba încă, de la un timp era socotit și zeu, așa cum am arătat când am vorbit de Zamolxe. Ca o dovadă de ascultarea ce i'o dădeau geții, este și faptul că ei s'au lăsat înduplecați să-și stârpească viile și să trăiască fără vin.” (Geografia:VII, 3, 11)

- „Observând înclinația lor de a-l asculta în toate și inteligența lor nativă, el i'a inițiat în aproape toată filosofia, căci era maestru priceput în aceasta. I'a învățat etica, dezvățându-i de obiceiurile lor barbare, i'a instruit în fizică, făcându-i să trăiască potrivit cu legile naturii, pe care goții [geții] transcriindu-le le pastrează până azi [sec VI d. Hr.] cu numele de belagines; i'a învățat logica, făcându-i superiori celorlalte popoare în ce privește mintea; arătându-le practica, i'a îndemnat să-și trăiască viața în fapte bune; demonstrându-le teoria, i'a învățat să contemple cele 12 semne ale zodiacului, iar prin ele mersul planetelor și toată astronomia, lămurindu-i cum crește și scade discul lunii și cu cât globul de foc al soarelui întrece măsura rotunjimii pământului și le'a expus sub ce nume și sub ce semne cele 345 de stele trec de la răsărit la apus, ca să se apropie sau să se depărteze de polul ceresc. Vezi ce plăcere (este) ca niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, când mai aveau puțin răgaz de războaie. Puteai să-l vezi pe unul cercetând

poziția cerului, pe altul proprietățile ierburilor și ale arbuștilor, pe acesta studiind creșterea și scăderea Lunii, pe celălalt observând eclipsele soarelui și cum, prin rotația cerului, Soarele vrând să atingă regiunea orientală, este adus înapoi în regiunea occidentală. Getul se liniștește de îndată ce primește explicația acestor lucruri. Aceasta și multe altele, învățând Deceneu pe geți, prin știința sa, a strălucit în mijlocul lor ca o adevărată minune.” (Getica; XI; 69–70)

- Un portet mitic, al lui Zamolxe evocă: daimon getic (Herodot), inițiat (Strabon, Iordanes, Herodot), medic psihoterapeut (Platon), legislator, (Diodor din Sicilia), profet (Strabon), mare preot și reformator religios (Herodot, Iordanes, Strabon), zeul carpatic al nemuririi (Al. Busuioceanu), zeu totemic urs (R. Vulcanescu), zeul-moș (N. Densușianu). Zamolxe este printre altele și un eliberator, mântuitor, reformator. După ce se retrage dintre oameni în pântecul pământului, ca într’o moarte inițiativă, rămânând trei ani în solitudine și meditație, Zamolxe iese tranfigurat, unindu-se cu scânteia divină din el, asemeni lui Iisus care trăiește miracolul devenirii “Una cu Tatăl”. Zamolxe separă viața de moarte prin inițiere, adică prin confruntarea cu realitățile lumii nevăzute înainte de moartea trupului.

- Pitagora (580 î.H - 495 î.Hr) face zece referiri la valorile superioare ale geților. În „Legea 1143” el spune: „Călătorește la geți ca să nu mai dai legi, ci să tragi învățăminte de la ei. La geți, toate pământurile sunt fără margini, toate pământurile sunt comune.”

- Dio Cassius, (sec, II, d.Hr., Istoria Romană, LXVII; 6) „ Eu numesc acest popor daci, după cum se numesc și ei, cu toate că știu că unii greci îi numesc geți, pe drept sau nedrept”...

- Dionisie Periegetul (138 d.Hr.): „În ceea ce urmează voi scrie despre cea mai mare țară, care se întinde din Asia Mică până în Iberia și din nordul Africii până în Scandia, țara imensă a dacilor.”

- Alfred Hofmann (1820 – în Istoria Pământului): „Într-adevăr nicăieri nu vei putea găsi o putere de înțelegere mai rapidă, o minte mai deschisă, un spirit mai ager, însoțit de mlădierile purtării, așa cum o afli la cel din urmă rumun. Acest popor ridicat prin instrucție ar fi apt să se găsească în fruntea culturii spirituale a Umanității. și ca o completare, limba sa este atât de bogată și armonioasă, că s-ar potrivi celui mai cult popor de pe Pământ. Rumania nu este buricul Pământului, ci Axa Universului”.

- D’Hauterive (Memoriu asupra vechii și actualei stări a Moldovei, 1902): „Limba latinească în adevăr se trage din acest grai (primordial), iar celelalte limbi, mai ales rumuna sunt acest grai. Latineasca este departe de a fi trunchiul limbilor care se vorbesc astăzi (așa-zisele limbi latine), așa zice că ea latina, este cea mai nouă dintre toate”.

- Universitatea din Cambridge (1922, The Cambridge History of India): „Faza primară a Culturii Vedice s-a desfășurat în Carpați, cel mai probabil, inițial în HaarDeal”.

• Emmanuel de Martone (profesor la Sorbona, 1928): „Nu pot să înțeleg la rumuni mania lor de a se lăuda că sunt urmași ai coloniștilor romani, știind foarte bine că în Dacia nu au venit romani, nici măcar italici, ci legiuni de mercenari recrutați din toate provinciile estice ale imperiului, chiar și administrația introdusă de cuceritori avea aceeași obârșie. Voi rumunii sunteți daci și pe aceștia ar trebui să-i cunoască rumunii mai bine și să se laude cu ei, pentru că acest popor a avut o cultură spirituală și morală înaltă”.

• Marco Merlini, arheolog italian (n. 1953), spunea referitor la plăcuțele de la Tărtăria: „Oasele ca și plăcuțele sunt foarte vechi. Acum este o certitudine. Este rândul nostru să gândim că scrierea a început în Europa cu 2000 de ani înaintea scrierii sumeriene. În România avem o comoară imensă, dar ea nu aparține numai României, ci întregii Europe.”

• Marija Gimbutas – Profesor la Universitatea California din Los Angeles: „România este vatra a ceea ce am numit Vechea Europă, o entitate culturală cuprinsă între 6500-3500 î.Hr., axată pe o societate matriarhală, teocrată, pașnică, iubitoare și creatoare de artă, care a precedat societățile indo-europenizate, patriarhale, de luptători din epoca bronzului și epoca fierului. A devenit de asemenea evident că această străveche civilizație europeană precede cu câteva milenii pe cea sumeriană. A fost o perioadă de reală armonie în deplin acord cu energiile creatoare ale naturii.”

• Louis de la Valle Pousin: „Locuitorii de la nordul Dunării de Jos pot fi considerați strămoșii Omenirii.”

• Gordon W. Childe: „Locurile primare ale dacilor trebuie căutate pe teritoriul României. Într-adevăr, localizarea centrului principal de formare și extensiune a indoeuropenilor trebuie să fie plasată la nordul și la sudul Dunării de Jos.”

• Eugene Pittard: „Strămoșii etnici ai Rumunilor urcă neîndoielnic până în primele vârste ale Umanității, civilizația neolitică reprezintă doar un capitol recent din istoria țării”.

• Daniel Ruzzo – arheolog sud-american: „Carpații sunt într-o regiune a lumii în care se situa centrul european al celei mai vechi culturi cunoscute până în ziua de astăzi”

• William Schiller – arheolog american: „Civilizația s-a născut acolo unde trăiește astăzi poporul rumun, răspândindu-se apoi spre răsărit și apus”.

• „Cele mai vechi descoperiri ale unor semne de scriere au fost făcute la Turda și Tărtăria”.

• Olof Ekstrom: „Limba rumună este o limbă-cheie care a influențat în mare parte limbile Europei”.

• Sumerologul rus A. Kifisim: „Strămoșii rumânilor au exercitat o influență puternică asupra întregii lumi antice, respectiv a vechii Elade, a vechiului Egipt, a Sumerului și chiar a Chinei”.

- Ludwig Schlozer (Russische Annalen – sec. XVIII): „Acești volohi nu sunt nici romani, nici bulgari, nici wolsche, ci VLAHI (RUMUNI), urmași ai marii și străvechii seminții de popoare a tracilor, dacilor și geților, care și acum își au limba lor proprie și cu toate asupririle, locuiesc în Valachia, Moldova, Transilvania și Ungaria în număr de milioane”.

- Andre Armad: „Într-adevăr acesta este unul din cele mai vechi popoare din Europa... fie că este vorba de traci, de geți sau de daci. Locuitorii au rămas aceiași din epoca neolitică – era pietrei șlefuite – până în zilele noastre, susținând astfel printr-un exemplu, poate unic în istoria lumii continuitatea unui neam”.

- Harald Haarmann (specialist în istoria culturii): „Cea mai veche scriere din lume este cea de la Tărtăria (cu mult înainte de scrierea sumeriană;), iar civilizația danubiană este prima mare civilizație din istorie.

- Marc Pagel (profesor, șef al laboratorului de bio-informatică la Universitatea Reading, Anglia): „Acum 10.000 de ani în spațiul carpatic a existat o cultură, un popor care vorbea o limbă unică și precursora a sanscritei și latinei”.

- Miceal Ledwith (Consilier al Papei Ioan Paul al II-lea): „Chiar dacă se știe că latineasca e limba oficială a Bisericii Catolice, precum și limba Imperiului Roman, iar limba rumună este o limbă latină, mai puțină lume cunoaște că limba rumună sau precursora sa, vine din locul din care se trage limba latină, și nu invers! Cu alte cuvinte, nu limba rumună este o limbă latină, ci mai degrabă limba latină este o limbă rumună. Așadar, vreau să-i salut pe oamenii din Munții Bucegi, din Brașov, din București. Voi sunteți cei care ați oferit un vehicul minunat lumii occidentale”.

2.3. ORTODOXIA NEAMULUI ROMÂNESC CA DIMENSIUNE STRUCTURALĂ A JURIDICITĂȚII

În Mesajul trimis de prof. univ. dr. h.c. Ion Craiovan, Președintele Asociației Române de Filosofie a Dreptului cu ocazia înființării Asociației juriștilor ortodocși, [martie, 2017] se releva: „Dreptul născut pe acest pământ din obiceiuri străvechi ale neamului, din vremea lui Zamolxe ca „prim legiuitor al geților” într-un orizont juridic primordial, păstrat în sanctuare normative precum Legea țării; întruchipat cu evlavie în Pravile, invocat și sfințit în Liturghii ca bună credință, milostivire și împătimire pentru dreptate și iubire de Aproape; primitor, prin creștinism, de persoană umană, de model absolut, prin Iisus Hristos pentru demnitatea umană, de sacralitate pentru justiția umană, de spirit european și de temeuri profunde pentru geneza dreptului internațional, unde „unii sunt primiți de ceilalți” și toți sunt „făcători de Pace”; împărțitor de Lumi cu potențial de înțelegere sau vrajbă, precum familiile religioase ale dreptului contemporan, nu este numai într-o simbioză inerentă cu religia, ci, aceasta, prin geneză, întruchipări și sensuri este chiar parte a

ființei sale generice. Iar, Ortodoxia – se știe – este păstrătoare de taină a supraviețuirii istorice a neamului românesc „dintotdeauna creștin”, fibră identitară a acestui neam. Juristul profesionist, în orizontul libertății religioase, nu poate constata decât că, persoana umană nu poate fi protejată juridic eficient, fără înțelegerea dimensiunii sale sufletești, a genezei, istoriei și culturii sale de neam, a măreției și a avatarurilor sale de destin istoric, a opțiunii sale religioase fundamentale. De aceea, Asociația Juriștilor Ortodocși, ca structură socială asociativă de Crez, Gând și Faptă, oferă o șansă generoasă pentru protejarea legitimă și legală a valorilor acestui neam întru patrimoniul culturii universale, pentru descifrarea sufletului românesc în folosul dreptului și dreptății, a persoanei umane în acord cu aspirațiile sale, direcționând în același timp, spre lumea juridică românească, greu încercată, într-o societate globală, ea însăși în criză, degringoladă și manipulare, înstrăinare și căutătoare de sensuri salvatoare, semnificații cardinale și puncte de sprijin, privind rostul omenesc al dreptului și al ființei umane.”

În Cuvânt-înainte, Credința ortodoxă – arvuna vieții veșnice, la lucrarea „Învățătură de Credință Creștină Ortodoxă” (București, 2015), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii ortodoxe române afirmă „Credința este legătura vie, liberă și conștientă dintre om și Dumnezeu, Făcătorul cerului și al pământului. Ea este răspunsul permanent al omului la iubirea nesfârșită a lui Dumnezeu pentru el.”³ [28, p. 5]. Evocăm din această lucrare:

- Credința este încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor nevăzute (Evrei, 11, 1)

- Mântuitorul însuși a arătat că toată învățătura dată de Dumnezeu oamenilor pentru dobândirea vieții veșnice se poate rezuma în porunca iubirii față de Dumnezeu și a iubirii față de aproapele: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta”. Aceasta este cea dintâi poruncă. Iar a doua este aceasta: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Mai mare decât acestea nu este altă poruncă” (Marcu, 12, 30-31)

- Și Iisus i-a zis: Eu sunt învierea și viața, cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac (Ioan 11, 25-26).

- Simbolul de credință, chintesență a învățăturii creștine, cuprinde 12 articole:

1. Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, văzutelor tuturor și nevăzutelor.

2. Și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Carele din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii: Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl, prin Carele toate s-au făcut.

³ Învățătură de credință creștină. București, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, 559 p.

3. Carele pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și S-a făcut om.

4. Și s-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pățit și S-a îngropat.

5. Și a înviat a treia zi, după Scripturi.

6. Și S-a suit la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui.

7. Și iarăși va să vină cu slavă, să judece vii și morții, a Cărei împărăție nu va avea sfârșit.

8. Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață făcătorul, Carele din Tatăl purcede, Cea ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, Carele a grăit prin prooroci.

9. Întru una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică.

10. Mărturisesc un Botez, întru iertarea păcatelor.

11. Aștept învierea morților.

12. Și viața veacului, ce va să fie. Amin.

Modelul desăvârșit de rugăciune este considerat Rugăciunea Domnească – Tatăl nostru – dată de însuși Dumnezeu Fiul, l-a rugăminte a unuia dintre Apostoli:

„Doamne învață-ne să ne rugăm” (Luca 11, 1):

• „Tatăl nostru Carele ești în ceruri,

Sfințească-se numele Tău;

Vie împărăția Ta;

Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ.

Pâinea noastră cea de toate zilele

Dă-ne-o nouă astăzi;

și ne iartă nouă greșalele noastre, Precum și noi iertăm greșităilor noștri; și nu ne duce pe noi în ispită,

Ci ne izbăvește de cel rău.

Că a Ta este împărăția și puterea și slava acum și pururea și-n vecii vecilor. Amin!” (Matei 6, 9-13)

• Legile [28, pp. 405-414]. Voia lui Dumnezeu este cunoscută prin legi.

• Legile sunt, după izvorul lor, de două feluri: 1) legi dumnezeiești și 2) legi omenești.

1) **Legile dumnezeiești** cuprind:

a) Legea veșnică (eternă). Dumnezeu este Creatorul. Toate făpturile se îndreaptă în chip natural spre Creatorul lor. Despre ea se spune în Sfânta Scriptură „Eu am fost din veac întemeiată, de la început, înainte de a se fi făcut pământul” (Pilde, 8, 23). Legea veșnică este izvorul tuturor legilor din univers.

b) Legea morală firească- legea întipărită de Dumnezeu în inima omului, odată cu crearea lui și care poate fi descoperită prin lumina firească a minții omenești. „Cunoștința neînvățată a binelui și răului” (Sf. Ioan Gură de Aur), a face bine și a evita răul.

c) Legea morală pozitivă dată omului prin descoperirea dumnezeiască a Vechiului și Noului Testament.

- Legea vechiului Testament din care au rămas cele zece porunci dumnezeiești – Decalogul, descoperite de Dumnezeu lui Moise pe muntele Sinai (Ieșirea, 20). Lege sfântă, dreaptă și bună, conștiință a stării de păcat și dorință de mântuire.

- Legea Noului Testament care desăvârșește Legea Vechiului Testament și, prin Iisus Hristos, aduce Porunca dragostei celei mai desăvârșite. De aceea, Creștinismul este numit religia dragostei.

- Ca dar divin și inefabil, însă și ca valoare sincretică a moralei creștine, „dragostea și bunurile ei” din Întâia epistolă către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel, este înfățișată și se înfățișează în lume, astfel:

„1. De-aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător.

1. Și de-aș avea darul proorociei și tainele totale le-aș cunoaște și orice știință, și de-aș avea atâta credință încât să mut și munții, iar dragoste nu am, nimic nu sunt.

2. Și de-aș împărți toată averea mea și de-aș da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește.

3. Dragostea îndelung rabdă, dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește.

4. Dragostea nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește răul.

5. Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr.

6. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă.

7. Dragostea nu cade niciodată...

....

13. Și acum rămân acestea trei: credința, nădejdea și dragostea” (Corinteni, 13, 1-13)

- Cele zece Porunci

După rânduiala Vechiului Testament, pentru a împlini Legea, credinciosul trebuie să asculte de cele 10 porunci. Potrivit cuvintelor Mântuitorului: „Să nu socotiți că am venit să stric Legea sau proorociei; n-am venit să stric, ci să împlinesc” (Matei, 5, 17). Cele zece porunci sunt:

1. „Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, care te-a scos din pământul Egiptului și din casa robiei, să nu ai alți dumnezei afară de Mine” (Ieșirea 20, 2-3).

2. „Să nu-ți faci chip cioplit, nici altă asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor nici să le slujești.” (Ieșirea, 20, 4-5).

3. „Să nu iei numele Domnului Dumnezeuului tău în deșert, că nu va lăsa Domnul nepedepsit pe cel ce ia în deșert numele Lui” (Ieșirea 20, 7).

4. „Adu-ți aminte de ziua odihnei, ca să o sfințești. Lucrează șase zile și fă în acelea toate treburile tale, iar în ziua a șaptea este odihna Domnului Dumnezeuului tău” (Ieșirea, 20, 8-11).

5. „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l va da ție” (Ieșirea, 20, 12).

6. „Să nu ucizi” (Ieșirea, 20, 13).

7. „Să nu fi desfrânat” (Ieșirea, 20, 14).

8. „Să nu furi” (Ieșirea, 20, 15).

9. „Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău” (Ieșirea 20, 16).

10. „Să nu dorești [...] nimic din câte are aproapele tău” (Ieșirea 20, 17).

• Fericirile sunt îndemnuri spre desăvârșire morală, virtuți dorite întru desăvârșirea libertății, a dobândirii fericirii, date cu smerenie și blândețe, potrivite pe deplin cu smerenia și blândețea Mântuitorului Hristos. Fericirile sunt:

1. „Feriți cei săraci cu duhul că a lor va fi împărăția cerurilor” (Matei, 5, 3).

2. „Feriți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” (Matei, 5, 4).

3. „Feriți cei blânzi că aceia vor moșteni pământul” (Matei, 6, 5).

4. „Feriți cei ce flămânzesc și însetează de dreptate, că aceia se vor sătura” (Matei, 5, 6)

5. „Feriți cei milostivi că aceia se vor milui” (Matei, 5, 7).

6. „Feriți cei curați cu inima că aceia vor vedea pe Dumnezeu” (Matei, 5, 8).

7. „Feriți făcătorii de pace că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema” (Matei, 5, 9).

8. „Feriți cei prigoniți pentru dreptate, că a lor este Împărăția cerurilor” (Matei, 5, 10).

9. „Feriți veți fi când vă vor ocări și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră mințind din pricina Mea. Bucurați-vă și vă veseliți că plata voastră multă este în ceruri, că așa au prigunit pe proorocii cei dinainte de voi” (Matei, 5, 11-12).

2) **Legile omenești** cuprind: a) legile bisericești și b) legile civile.

Legile bisericești sunt date „de Biserică, în virtutea puterii primite de la Întemeietorul ei de a călăuzi pe credincioși în numele Său și a-L îndatora la ascultare (Matei 10, 40, Luca 10, 16, Ioan 13, 20).” Cele mai însemnate sunt canoanele și cele nouă porunci bisericești [28, pp. 413-414]. „Canoanele sunt legi date de sinoadele ecumenice ale Bisericii și de sinoadele locale ale ei, dar întărite de cele ecumenice. Pe temeiul învățăturii Mântuitorului și a Sfinților Săi Apostoli, canoanele statornicesc felul de organizare și conducere a Bisericii, precum și drepturile și îndatoririle membrilor ei clerici, monahi și credincioși.” [28, p. 414]

Legile civile desemnează, în sens larg, toate actele normativ-juridice date de autoritățile statale competente.

Biserica ortodoxă învață pe credincioșii ei să se supună întru totul legilor statului, căci nu este stăpânire decât de la Dumnezeu iar cele ce sunt, de la Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea „cel se împotrivesc stăpânirii se împotrivesc rânduielii lui Dumnezeu. Iar cei ce se împotrivesc își vor lua osândă” (Romani, 13, 1-2).

Constituția României, prevede, în art. 29, că: „(1) Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

(...)

(3) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii.

(4) În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioasă.

(5) Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfeline.

2.4. DREPTUL CUTUMIAR ȘI IDEEA DE JUSTIȚIE LA ROMÂNI – SPECIFICITATE ÎNTRU UNIVERSALITATE

În lucrarea sa „Etnologie juridică”, R. Vulcănescu [29, pp. 48-49] sintetizează caracteristicile dreptului cutumiar, ale sistemului de drept popular din perioada feudală în următorii termeni:

- În perioada feudală, poporul român, împărțit în cele trei țări românești: Transilvania, Moldova și Valahia, poseda un străvechi sistem de drept popular, bine încheiat, care avea la baza lui:

- O concepție juridică obștească unitară cu rădăcini adânci în activitatea etico-socială a autohtonilor, ce răspundea tuturor nevoilor de reglementare a relațiilor dintre categoriile și păturile sociale ale comunității rurale; concepție juridică numită în general drept țărănesc, drept obișnuielnic sau drept popular român. În această concepție juridică intră ideile de omenie, de dreptate, de rânduială ce țineau de structura etică și confesională a poporului român;

- O legislație țărănească care consemna viața comunitară printr-o „lege a țării”; sau „obicei al pământului”, cu variante locale minore de la o țară românească feudală la alta. În Transilvania, din cauza aservirii poporului român, această legislație a fost consemnată de actele cancelariei imperiale austriece și regale

maghiare, de documentele de arhivă de stat și de protocoalele diplomatice, ca o concesiune juridică acordată celor căzuți în șerbie. „Ius Valachicum”, „Ius Valachiae”, „Ritus Valachiae”, „Lex Valachorum”, „Zakon Vlahon” în fond nu acordau un privilegiu juridic într-un stat plurinațional sprijinit pe inegalități și discriminări etnice, ci realiza recunoașterea de drept a unei stări de fapt anterioare care nu putea fi bruscată fără a produce grave perturbări sociale și de guvernământ în statul opresor. În Moldova și în Valahia legea țării sau obiceiul pământului nu era o legislație populară separată de „legea strămoșească” sau de „obiceiul românilor” pentru că țara se identifica cu poporul român și pământul cu glia strămoșească sau moșia bătrânească. Legea țării era legea țărilor românești, iar obiceiul pământului era obiceiul pământului românesc. Prin migrația lor accidentală în afara țărilor românești, românii au dus cu ei legea valahă și au folosit-o ca instrument de organizare a vieții lor de grup social. Legea țării sau obiceiul pământului în aceste noi condiții de investigație apare ca o emanație a întregului popor român privit în structura lui de clasă și în evoluția lui istorică, atât pe teritoriul României, cât și în afara lui. La încheierea ei au contribuit pe lângă oamenii liberi (țărani, boieri, clerici, cârmuitori și domni) și oamenii aserviți (clăcași, iobagi și cei căzuți în semirobie) din țările românești și din afara acestor țări.

În contextul ei social, legea țării se înfățișează ca expresia unui paralelism juridic care își restrânge mereu câmpul de activitate cu cât trece de la o orânduire social-economică la alta în cadrul țărilor românești și cu cât se resoarbe în timp în vatra etnică a poporului român. În această privință, studiile de istoria dreptului vechi au stabilit în ce constă acest paralelism juridic în dreptul cutumiar român:

– organe de judecată sătească ce judecau toate categoriile de abateri de la lege în toate instanțele și pe toate treptele ierarhiei sociale. Aceste organe de judecată, erau alcătuite din reprezentanții legali ai cetelor de neam în comunitatea sătească. În Transilvania erau cnejii și juzii. Jurisdicția lor se întindea pe ceea ce se va numi mai apoi județ. În Maramureș, Munții Apuseni, Munții Retezat, Sibiu, Făgăraș, țara Bârsei, erau cetele de oameni zdraveni care îndeplineau, în condiții similare, rolul pe care cetele de oameni buni îl îndeplineau în Moldova și Valahia. Ele erau ajutate de cetele de feciori. Între organele de judecată, alese ale acestor cete, exista o corelație perfectă de acțiune. Măsurile luate de ele nu erau contrazise, combătute sau anulate de cele în supraordine, fie ele organele de judecată boierească sau domnească;

– judecata satului prin organele ei firești avea valoare deplină. De unde numele de pravilă obștească dată judecării, indiferent de conținutul și forma hotărârii în ceată;

– opinia justițiară a satului completa sistemul de drept popular românesc. În această privință, produsele paleoetnografiei, paleofolclorului român reflectă, sub diferite forme, ecourile târzii ale aplicării legii țării de către cetele de bătrâni, pentru perioade epoci istorice ce includ sfârșitul comunei primitive, perioada sclavagistă și feudală.

În acest sens, autorul prezintă o serie de materialele etnologico-juridice privind sistemului de drept țăranesc român, care atestă capacitatea de creație juridică a poporului român și valoarea universală, a acestei creații pe planul civilizației tradiționale și al culturii populare [29, pp. 183-298]. Concluziile analizelor sale sunt prezentate în felul următor:

- Legea țării sau obiceiul pământului la români este o activitate spirituală mult mai complexă, mai adâncă și mai sistematică decât a fost considerată până în prezent de istoriografii problemei.

- În esență, în popor, ideea de dreptate și aplicațiile ei nu se referă, istoric vorbind, numai la cutumele și tradițiile, practicile și uzanțele care reflectă relații juridice și instituții sociale relativate la o singură ocupație, ci, cum am constatat, reflectă întreaga sferă de activitate normativă populară, în care intră toate ocupațiile de bază sau anexe, meseriile corelate acestora, manifestările artistice, preocupările literare, muzicale și ludice.

Dintr-o noțiune particulară de istorie și filosofie a dreptului, legea țării a devenit o noțiune generală, complexă și dominantă de etnologie juridică română.

- Sistemul de cugetare juridică tradițională sătească, relațiile etice care îi stau la bază și instituțiile juridice corespunzătoare sunt sedimentări social-istorice ale concepției despre viață și lume, ale viziunii particulare despre ideea de dreptate și justiție, despre formele materiale și spirituale de creație culturală.

- Personalitatea etnică a poporului român ca făptură creatoare și consumatoare de civilizație și cultură, este remarcată în toate trăsăturile ei caracteristice atât de conduita juridică, seculară a poporului român, cât și de comportamentul juridic al fiecărui grup de vârstă, de sex și profesional al satului tradițional român. Această personalitate etnică e dinamică, în plină acțiune creatoare de idei și norme juridice, de relații juridice noi, adecvate situațiilor concrete noi, în spiritul unității și continuității așezămintelor vechi și al orânduirii celor abia create.

- În substanța ei, personalitatea etnică a poporului român creează, pe planul civilizației, mecanismele cele mai indicate și organizațiile sociale cele mai propice pentru a-și controla condițiile materiale de viață, tehnicile și instrumentele concrete de lucru, statusurile și regulamentele folosirii diferențiale a normelor de conduită socială, creșterea puterii juridice după sfera intereselor de clasă și strat social. De asemenea, creează, pe planul culturii, tiparele concrete sau ideale ale comportamentului social, inferențele relative la modul și stilul de viață, aspectele unei mentalități justițiare cristalizate în cutume și tradiții, practici și uzanțe.

- În activitatea ei socială, personalitatea etnică a poporului român a descoperit și inventat elemente și trăsături, tipuri vii și modele logice de activitate teoretică sau practică în domeniul justiției populare, soluții și formule de drept adaptate cerințelor istorice proprii. Așa se explică imensa varietate în unitate, vechea și totuși noua, adaptabilitate a tradiției juridice la nevoile crescânde ale vieții aflată în plină evoluție socială în țările românești și în perioada feudală.

- Între legea internă a țărilor românești, ca obicei al pământului, și legea externă a românilor răspândiți în afara țărilor românești, ca *Ius Valachorum*, există o convergență de concepție, de conținut tematic și de expresie stilistică, care denotă, pe de-o parte, profunda unitate de comportament juridic, în acțiuni sociale similare sau în situații conjecturale proprii orânduirii feudale în sud-estul Europei, și extraordinar de marea varietate a aplicațiilor practice, a jurisprudenței populare, nu atât sub rezerva excepțiilor de la lege, cât de integrare în lege: după oameni și locuri, după cazuri și necazuri...

- În aceste condiții am putut sesiza din substrat, încă din mijlocul comunei primitive, aspectele inedite ale unor resturi de drept sacru de tip criptic, iar din formele populare ale adstratului, un sistem de drept tradițional feudal mixt, care acoperă întreaga sferă de activitate sacră și profană totdeodată.

- Din secolul al IV-lea d.Hr. ni s-au păstrat vagi relatări asupra felului cum geto-dacii concepeau și transmiteau legile lor sacre. Întâi filozoful elen Aristotel numește legile agatârșilor drept cântece pentru că acestea „se cântau ca să nu se uite”. Istoriograful Theopomp în Istoriile lui Filip menționează într-un fragment care a străbătut vicisitudinile istoriei, că unii dintre „geți transmiteau mesajele lor în solii, în acompaniamentul chitarelor”, deci tot cântând. Iar în secolul al VI-lea d.Hr., Iordanes, un istoric got, în lucrarea *Getica* (în care confundă pe geți cu goții), susținea că „preoții geți” slujeau în templele lor cântând acompaniați în sunetul chitarelor”. În toate aceste relatări antice, cântarea nu este numai un procedeu mnemotehnic, ci și unul magic de transmitere criptică a unui conținut normativ sacru.

- În perioada de tranziție la feudalism, de metisaj juridic, legile și-au pierdut în mare parte caracterul lor sacru. Transmiterea lor nu se mai făcea prin versificare și recitare în sunetul cornului și tobelor, deși constatăm că unele dintre aspectele literaturizate ale legii s-au păstrat în paremiologia populară dacoromână până în vremea noastră:

Cine fură azi un băț,
mâine va fura un hăț,
ș-a plăti nemăsurat
pentru tot ce a furat...

- În perioada feudală se constituie, înăuntrul obștilor satești libere, ceea ce s-a numit mai apoi dreptul țărănesc ca o parte a dreptului cutumiar român. În fond, dreptul țărănesc nu a fost, așa cum s-a spus uneori, un drept incomplet, lipsit de orizonturi și posibilități juridice. Pe planul vieții satești el a fost o sinteză completă de: principii, norme și instituții juridice, o sinteză organică și unitară de practici și uzanțe la nivelul relațiilor social-economice și social-culturale ale țăranimii (libere și aservite) din toate țăările românești feudale și a grupurilor de români din afara acestor țări.

În procesul de creștere a țăranimii libere, dreptul țăranesc evoluează ca un drept popular, iar în procesul de descreștere și aservire a țăranimii dreptul țăranesc involuează până la forme nepopulare. În aceste condiții proprii de dezvoltare dreptul țăranesc prezintă caracterele unui sistem de drept subordonat dreptului cutumiar feudal român.

- În esența lor, relicele etnografice și reminiscențele folclorice, prețioase monumente juridice populare și documente istorice de drept cutumiar român, legate de structuri sociale și sisteme de valori etice de proveniență feudală, ne relevă dimensiunile unei civilizații tradiționale sătești și ale unei culturi populare de cea mai înaltă valoare creatoare [29, pp. 126-128].

3. GENIALITATEA CREAȚIEI SPIRITUALE ROMÂNEȘTI ȘI DIMENSIUNEA SA JURIDICĂ

3.1. BASMUL ROMÂNESC

În termenii și comentariile exemplare ale lui C. Noica, [67, pp. 112-145] basmul „Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte” stârnește uimire și este apreciat ca un dar nesperat adus de cultura noastră folclorică umanității, pentru că exprimă direct plinătatea, măsura și adevărul a ceea ce se poate numi ființă.

Este primul basm editat și cules de Ispirescu, care în forma sa integrală pare a fi necunoscut în literatura folclorică europeană (Lazăr Șăineanu, București, 1895). Dintre reperele analitice invocate de C. Noica, pe diverse planuri, evocăm:

- Împăratul și împărăteasa, „amândoi tineri și frumoși” își doresc să intre într-o bună devenire, având copii.

- Uncheașul dintr-un sat aproape la care împăratul nu se sfiește să meargă, prevestește că pruncul va fi „Făt frumos și drăgăstos, și parte nu o să aveți de el.” Aceasta pentru că dincolo de destinele împăratului și împărătesei Făt- Frumos se va împlini în felul său.

- Pruncul nu vrea să se nască până nu știe întru ce anume. După multe încercări, împăratul rosti, nesăbuit și ispititor „Taci fătul meu că ți-oi da «Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte»”. Atunci pruncul „tăcu și se născu”.

- Tânărul fiu de împărat, intră de la început sub condițiile neobișnuitului, „învăța într-o lună cât învăța altul într-un an”.

- La un moment dat, fiul întristează foarte pe împărat, – pentru că acesta simte că cele invocate îl va scoate pe fiu din lumea obișnuită a devenirii – când spune: „Tată a venit vremea să-mi dai ceea ce ai făgăduit la naștere”. Aici, comentează C. Noica, prepoziția „întru” poate deschide către ceva care să nu fie, dar simpla deschidere modelează subiectul, iar fiul s-a născut sub semnul lui a fi întru ceva în lume și spune tatălui: „Sunt nevoit să cutreier toată lumea până voi găsi făgăduința pentru care m-am născut”, cu toată rugăciunea tuturor boierilor și a împăratului, „rămâne statornic ca o piatră în vorbele lui”.

- Pentru a-și atinge ființa își caută căile de acces, uneltele. Se duce în grajdurile împărătești, de unde alege, ca în orice basm, nu unul dintre cei mai

frumoși armăsari, ci un cal răpciugos, dar care îngrijit de însuși fiul împăratului, devine înaripat. Făt-Frumos cu „armele și hainele tătâne-său de când era flăcău”, pleacă în călătoria cea mare.

• Porni spre răsărit și ca pelerin înfruntă trei încercări, ca și trei blesteme ale lumii care o părăsește. Făt-Frumos înfruntă, prima dată, pe Gheonoaia cea crudă, care fusese și ea odată femeie ca toate femeile dar căzuse sub blestemul părinților de a nu-i asculta, iar când este gata să o biruie Gheonoaia îi dă în scris cu sângele ei că nu îi va face nimic. Îl roagă chiar pe Făt-Frumos „să-și aleagă de soție pe una dintre cele trei fete ce avea, frumoase ca niște zâne”, dar acesta nu recade din ordinea în care s-a desprins. Al doilea blestem este al Scorpiei, sora Gheonoaiei, ca blestem al lumii rudeniilor lumești, care în clipa în care stă să o biruie, dă și ea chează cu sângele ei. Cea de a treia încercare care poate fi al treilea blestem este cel al lumii fiarelor și al firii însăși care, pe toate vrea să le trădeze Făt-Frumos pentru a-și depăși condiția. Tocmai în preajma palatului în care locuiește – Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte – „Stau toate fiarele cele mai sălbatice din lume, ziua și noaptea păzesc cu nedormire”. Ele păzesc să nu iasă nimeni din țarcul firii. Deoarece „cu dânsle nu este chip a te bate”, Făt-Frumos trece deasupra junglei firii, lăsându-se trecut de calul său cu aripă.

• Dar când se lasă în jos, om și cal înaripat, lumea se schimbă ca prin farmec, pentru că se trece din lumea firii în lumea ființei. Doamna palatului, îmblânzi ca pe niște pușori fiarele pădurii și le trimise la locul lor. În mâinile ființei - comentează C. Noica - totul redevine bun și cuminte. Doamna se bucură căci nu mai văzuse până atunci suflet de om pe la dânsa, se bucură așadar nu pedepsește pe cel care vine să mănânce din arborele vieții. Făt-Frumos, încremenit fiind, pentru că Doamna era „o zână înaltă subțirică și drăgălașă și frumoasă, nevoie mare”, nu o divinitate orbitoare de frumusețe și lumină, care îl primește cu milă, în înțeles de bunătate, sau vreun Dumnezeu mânios. (C. Noica)

• Doamna și feciorul de împărat stau de vorbă simplu – Ce cauți pe-aici? – Căutăm (nu la persoana întâi!) Tinerețe fără bătrânețe. Ea îi răspunde grațios „De căutați ce ziseși, aicea este”.

• Iar în palat, unde fusese invitat, fiul de împărat, găsi încă două femei surorile cele mari ale stăpânei, una ca alta de tinere. Sunt întruchipări ontologice, – individualul, determinațiile individualului, generalul, trei forme de întruchipare al unui model ontologic. (Constantin Noica)

• Fiul omului devine fiu al ființei, iar fetele se bucură să aibă tovărășie omenească, îl făcură cunoscuți (el și calul!) „tuturor lighioanelor din pădure de puteau umbla în tihnă prin pădure.”

• La început le mersese cât se poate de bine, Făt-Frumos își spuse istoria și pățaniile, și nu după multă vreme se însoți cu fata cea mică (făptura individuală, lumea ființei), iar fetele cele mari nu fură de loc geloase...

• Toate trei stăpânele casei îi dădă voie mirelui pământesc să meargă prin toate locurile de prim-prejur, numai pe o Vale pe care i-o și arătară – „Valea

Plângerii”, să nu meargă căci nu va fi bine de el... Iar astfel petrecu el „vreme uitată”, în dragoste și bunătate, fără să simtă imboldul să meargă în locul unde i se interzisese. Dacă ar fi fost un basm obișnuit, comentează C. Noica, imboldul irezistibil de a încălca interzisul sau un vânat cu totul rar, nemaivăzut l-ar fi împins în Valea Plângerii. Dar iată că vânatul, un simplu iepure, este suficient să răstoarne buna așezare.

- După ce Făt-Frumos „nimeri iepurele abia cu o a treia săgeată și trebui să coboare nițel în Valea Plângerii, mergând să-și ia iepurele”, începu să-și amintească, „îl apucă un dor de tatăl său și de muma sa”.

Iar fetele, soața și cumnatele simțiră adierea altui vânt în lumea lor „ai trecut nefericitule în Valea Plângerii! Îi ziseră ele cu totul speriate”. Și Făt-Frumos recunoscă, deoarece în lumea ființei adevărate nu mai încap minciuna...

- Astfel că el spuse tovarășelor sale: „Mă topesc d-a-n picioarele de dorul părinților mei, însă și de voi nu mă îndur ca să vă părăsesc. Mă voi duce dară să-mi văz o dată părinții și apoi mă voi întoarce, ca să nu mai mă duc niciodată.” El voia așadar, comentază C. Noica, să reintre în apele vii ale devenirii într-o devenire, pentru a reveni apoi în apele liniștite ale ființei. Așadar, să facă un lucru a doua oară deși nimănui nu-i fusese dat să-l facă o singură dată...

- „Nu ne părăsi iubitele-îi spun soața și cumnatele – părinții tăi nu mai trăiesc de sute de ani, și chiar tu ducându-te ne temem că nu te vei mai întoarce”. Făt-Frumos rămâne neclintit în cele hotărâte, iar calul cel năzdrăvan îl învață cum să procedeze „Cum vom ajunge la Palatul tatălui tău, să te lași jos și eu o să mă întorc, de vei voi să rămâi macar un ceas”. „Așa să fie” zise tânărul său stăpân.

- Făt-Frumos pornește spre timpul trecut, fără a băga de seamă că barba și părul îi albise, spre locurile de odinioară, găsește ruinele palatului părintesc, calul îl părăsește, îi sărută mâna stăpânului (!) la spusele sale „Du-te sănătos că și eu nădăjduiesc să mă întorc peste curând”, se întoarce spre veșnicie.

- Bătrânul Făt-Frumos, devorat de timp și cufundat de amintire, aproape orbise, cerceta cămările fostului palat, până când găsi un „tron odorogit”, ca o ladă țărănească, de-a noastră. Acolo în ascunzișul acesteia se afla, intimitatea sa ultimă, moartea sa. „Bine ai venit, îi spuse ea, că de mai întârziai și eu mă prăpădeam” (!). Moartea deși se uscăse de se făcuse „cârlig în chichiță, „mai are totuși tăria să-i tragă o palmă lui Făt-Frumos îmbătrânit (!), poate pentru impertinența sa de a ieși din condiția de om, depășind pura venire într-o devenire.

- Basmul „Tinerete fără bătrânețe a venit să arate – comentază C. Noica – că poate exista un echilibru între individual și general, – că Făt-Frumos și fetele ființei se pot cununa, da cununia să nu se petreacă cu-adevărat, într-o ființă, o lume a ființei fără ființare. Ființa, viața ca și moartea, își cer întruchipări anumite, altfel, dacă sunt anonime, ființa intră și ea în plictisul anonimatului. Un basm românesc care ne duce la gândul ființei ca arhetip, ca model-arheul, cum rostea M. Eminescu, reflecția asupra a ceea ce este, a unui model ontologic posibil (C. Noica).

3.2. MIORIȚA

În contextul lucrării sale de etnologie juridică, abordând judecata pastorală, R. Vulcănescu [29. pp. 183-298] face o analiză complexă a Mioriței, inventariază sensurile sale majore și semnificațiile sale cardinale. În acest sens evocăm, în termenii autorului:

- Exegeții Mioriței, în ultima sută de ani, de la publicarea baladei în versiunea lui Alecsandri, au urmărit fiecare în parte și aproape toți în ansamblu să demonstreze, din perspective teoretice diferite, în ce constă pe de o parte tematica, anecdotică și fabulația baladei, și pe de altă parte, în ce constă valoarea artistică și estetică a baladei privite în contextul întregului folclor românesc.

- Literaturizarea maximă a procesului pastoral din colindele străvechi ale Mioriței, transpuse și trans-simbolizate în balade, în varianta V. Alecsandri:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale,
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei
Unu-i moldovean,
Unu-i ungurean
Și unu-i vrâncean.
Iar cel ungurean
Și cu cel vrâncean
Mări, se vorbiră,
Ei se sfătuiră
Pe l-apus de soare
Ca să mi-l omoare
Pe cel moldovean
Că-i mai ortoman
Și-are oi mai multe
Mândre și cornute
Și cai învățați
Și câini mai bărbați.

- Partea cea mai sensibilă la interpretarea psiho-socială e dialogul cu „mioara bucălaie” care denunță judecata ciobanilor și hotărârea luată de aceștia ca să ucidă pe „ciobanul ortoman”. În contextul variantei V. Alecsandri este explicabilă resemnarea ciobanului numai prin neputința lui de a se sustrage de la „legea păstorească”. Aici intervine vestita alegorie a morții care preia, din colindele pe aceeași temă, elementele genuine pentru a le atribui cunoscutele valențe poetice, inegalate de vreo altă variantă. Adresându-se oiței năzdrăvane, ciobănașul îi spune:

Vântul când o bate

.....

și oile s-or strânge

Pe mine m-or plânge

Cu lacrimi de sânge.

Iar tu de omor

Să nu le spui lor.

Să le spui curat

Că m-am însurat

C-o mândră crăiasă

A lumii mireasă;

Că la nunta mea

A căzut o stea

Soarele și luna

Mi-au ținut cununa,

Brazi și pâltonași

I-am avut nuntași,

Preoți, munții mari,

Păsări, lăutari,

Păsărele mii

și stele făclii...

În legătură cu executarea sentinței trebuie să mai remarcăm, în toate variantele Mioriței, că locul execuției devine și locul de îngropare:

... să mă îngroape

Aici pe aproape

În strunga de oi

Să fiu tot cu voi,

În dosu stânii

Să-mi aud câinii...

În munți locurile de îngropare au fost numite „la morminți”. În fond acestea nu sunt numai morminte de păstori ce au sucombat de bătrânețe, din accident, ci și mormintele celor pedepsiți de ceată:

– Voi de m-omorâți

Voi să mă-ngropați

La morminți cătați

Nu la cei uitați.

și la cap să-mi puneți

Stâlp ne-ncercănat,

Fluier necântat.

• S-a observat în tema baladei o tradiție mistică legată de presupusa concepție despre viață și lume la traci (Th. Speranța, Miorița și călușarii, București, 1914; H.

Sanielevici, Cercetări critice și filozofice, București, 1916; Dan Botta, Limite, București, 1936 etc.) sau Vechea vatră românească (D. Caracostea, în toate studiile lui despre Miorița începând din 1915 până în 1941); La fel de bine s-a văzut în tema baladei o cutumă funerară mai mult sau mai puțin rituală (Ion Mușlea, La mort-mariage, Paris, 1925; H. H. Stahl, Satul românesc devălmaș, București, 1937 etc.), după cum, în fine, a putut fi remarcată în tema baladei expresia artistică majoră a creației populare (Barbu Delavrancea; Din estetica poeziei populare, București, 1913; Eugen Lovinescu, Istoria literaturii române contemporane, București, 1926; Ovid Densusianu, Viața păstorească, București, 1943 etc.) sau matricea stilistică a sensibilității populare românești (Lucian Blaga, Spațiul mioritic, București, 1956). Nicolae Iorga a susținut că la baza baladei Miorița a stat un conflict pastoral „în legătură cu necesitățile vieții practice”. El a lăsat să se înțeleagă că tema Mioriței s-a supus în ansamblul ei reprezentării intereselor unui grup social-istoric din viața păstorilor.

• Mulți exegeți ai produselor folclorice pe tema Mioriței au prezentat cu lux de amănunte „testamentul ciobanului” ca esențial, deși acesta nu este altceva decât un episod al nucleului tematic. Așa cum reiese din materialele folclorice relative la Miorița, testamentul ciobanului nu prezintă caracterele unui testament juridic, ci numai ale unei confesiuni morale cu titlul de ultimă dorință. El este într-adevăr un element străvechi, probabil anterior despărțirii dialectului dacoromân de cel macedoromân, cum susține D. Caracostea, și este „purtătorul unei semnificații ideologice”, cum insistă Pavel Apostol, dar nu reprezintă un act anterior conflictului pastoral, ci numai o consecință a acestui conflict, în care mobilul testării este sentimental poetizat. În prefața lui Pavel Apostol la lucrarea lui Adrian Fochi – Miorița, se menționează că „deosebirea dintre variantele transilvănene și celelalte, constă în aceea că omorârea ciobanului mioritic apare în primele ca un act juridic întemeiat, probabil, pe o lege nescrisă, păstorească”. Ideea care în fond prezintă o importanță capitală pentru analiza juridică a Mioriței, susține R. Vulcănescu, este însă enunțată în text și expedită în subsol, ca, „notă de pagină”. În această notă de pagină sunt grupate „motivele omorării ciobanului” în patru categorii: I) omorârea ca act justițiar, determinată de încălcarea unor obiceiuri sau obligații pastorale și săvârșite pe baza unei judecări și condamnări; II) omorârea ca mijloc de însușire silnică de către cotropitori sau alți ciobani a turmei păstorite de eroul principal al Mioriței; III) omorârea ca rezolvare a unui conflict social dintre eroul principal (exploatare sau reprezentant al exploatare) și ceilalți ciobani (exploatati); și IV) omorârea ca rezolvare a unui conflict erotic.

Această, „notă de pagină”, comentează R. Vulcănescu, asupra aspectului genuin al conflictului juridic al produselor folclorice, axat pe tema fundamentată pe baza materialului adunat și sistematizat de Adrian Fochi, rămâne numai la faza enunțării lui. În lucrarea propriu-zisă a lui Adrian Fochi, ideea „conflictului pastoral” este expusă în ordine epică, prin „hotărârea ciobanilor” și apoi prin „cauzele omorului”. În partea consacrată „hotărârii ciobanului”, Adrian Fochi

susține că: „omorârea ciobanului apare în toate variantele ca un act juridic, izvorât, probabil, dintr-o legislație păstorească străveche. De aceea, chiar dacă judecata se face întotdeauna în lipsa pârâtului ea nu mai este un simplu complot. Aceasta este deosebirea de fond între tipul moldovean și cel transilvănean”.

Iar în partea a doua a lucrării în care se urmăresc „cauzele omorului” se reduce la constatări și deducții: furtul, rivalitatea economică și amoroasă, neglijența în muncă a ciobanului. și Adrian Fochi se oprește la enunțarea conflictului și a consecințelor lui, din motive care nu sunt lămurite în lucrare, lăsând în suspensie tratarea acestor elemente esențiale procesului pastoral relevat de produsele folclorice pe tema Mioriței.

- R. Vulcănescu socotește Miorița și produsele epice anexe pe tema Mioriței ca fiind documente juridice străvechi de judecată în comunitatea de grup profesional al păstorilor, iar judecata păstorească ca nucleul primar în jurul căruia gravitează pe planuri diferite elementele episodice ale acțiunii judecate.

În esența lui, procesul cutumiar în comunitatea de grup profesional (al păstorilor sedentari și al celor transhumanți) scoate în evidență atitudinea populară față de problemele fundamentale ale dreptului cutumiar românesc: infracțiunea-sanctiunea după legea țării sau obiceiului pământului.

- „Interpretările realiste” au urmărit să dezvăluie condițiile și cauzele geografiei creatoare (la dacoromâni, macedoromâni și meglenoromâni), cele social-culturale (locale, momentele, personajele, hotărârea ciobanilor, motivarea hotărârii, mioara năzdrăvană, descoperirea planului ciobanilor, răspunsul ciobanilor, testamentul lui, alegoria morții, maica bătrână) și cele artistic-literare (influența temei circulația ei dintr-un gen folcloric într-altul, din bocet în colind, din colind în baladă, din baladă în teatru popular).

- Tema esențială a Mioriței, după, datele conținute în textele cunoscute până în prezent, este în ultima instanță o judecată pastorală, ale cărei condiții și motive au făcut-o celebră în lumea obștilor sătești printr-o transpoziție epică care a dat naștere, în literatura populară a tuturor ramurilor poporului român, unei profuziuni de creații folclorice, fără echivalent în literatura universală.

- În ultima analiză, elementele constitutive ale mitului juridic al Mioriței ne duc constant spre aceeași temă: literaturizarea unei judecăți pastorale arhaice, în care perspectivele ingeniozității și motivației artistice se schimbă de la o zonă culturală la alta, de la un gen folcloric la altul, de la o variantă literară la alta.

- Situația rămâne aceeași: culpa reală sau fictivă, justă sau injustă a unui păstor față de comunitatea profesională de grup din care face parte, judecarea lui comunitară pentru această culpă și pedepsirea lui colectivă după datina străbună.

- Așa se explică de ce astăzi putem urmări și interpreta formele Mioriței din atâtea puncte de vedere: magic, mitologic, religios, psihologic, sociologic, etnologic etc. Fiecare element al modului de viață și al formei de cultură, general sau particular românesc, își găsește structura, expresia și ecoul într-unul sau într-altul dintre produsele tipice și variantele Mioriței.

3.3. MEȘTERUL MANOLE

Meșterul Manole este personajul principal al baladei populare „Monastirea Argeșului”⁴ [30]. El este, potrivit legendei, cel care a proiectat și construit Mănăstirea Curtea de Argeș, pe vremea lui Negru-Vodă. Textul baladei populare este următorul:

Negru-Vodă trece
Cu tovarăși zece:
Nouă meșteri mari,
Calfe și zidari
și Manoli – zece,
Care-i și întrece.
Merg cu toți pe cale
Să aleagă-n vale
Loc de monastire
Și de pomenire.
Iată, cum mergea
Că-n drum ajungea
Pe-un biet ciobănaș
Din fluier doinaș.
Și cum îl vedea,
Domnul îi zicea:
– Mândre ciobănaș
Din fluier doinaș,
Pe Argeș în sus
Cu turma te-ai dus,
Pe Argeș în gios
Cu turma ai fost.
Nu cumv-ai văzut,
Pe unde-ai trecut,
Un zid părăsit
Și neisprăvit,
La loc de grindîș,
La verde-aluniș
– Ba, doamne-am văzut,
Pe unde-am trecut,
Un zid părăsit
Și neisprăvit,
Câinii, cum îl vad,

⁴ Publicată cu titlul de „Monastirea Argeșului” în Poezii populare ale românilor, Editura Minerva, București, 1971.

La el se răpăd
Și latră-a pustiu
Si urlă-a morțiu.
Cât îl auzea,
Domnu-nveselea,
Și curând pleca,
Spre zid apuca,
Cu nouă zidari,
Nouă meșteri mari
Și Manoli – zece,
Care-i și întrece.
– Iată zidul meu!
Aici aleg eu
Loc de monastire
Și de pomenire.
Deci voi, meșteri mari,
Calfe și zidari,
Curând vă siliți
Lucrul de-l porniți
Ca să-mi rădicați,
Aici să-mi durați
Monastire naltă
Cum n-a mai fost altă,
Că v-oi da averi,
V-oi face boieri,
Iar de nu, apoi
V-oi zidi pe voi,
V-oi zidi de vii
Chiar în temelii!
Meșterii grăbea,
Șfărire-ntindea,
Locul măsură,
Șanțuri largi săpa
Și mereu lucra,
Zidul ridica,
Dar orice lucra,
Noaptea se surpa!
A doua zi iar,
A treia zi iar,
A patra zi iar
Lucra în zadar!

Domnul se mira
Ș-apoi îi muștra,
Ș-apoi se-ncrunta
Și-i amenința
Să-i puie de vii
Chiar în temelii!
Meșterii cei mari,
Calfe și zidari
Tremura lucrând,
Lucra tremurând
Zi lungă de vară,
Ziua pân-în seară;
Iar Manoli sta,
Nici că mai lucra,
Ci mi se culca
Și un vis visa,
Apoi se scula
Ș-astfel cuvânta:
- Nouă meșteri mari,
Calfe și zidari,
Știți ce am visat
De când m-am culcat?
O șoaptă de sus
Aievea mi-a spus
Că orice-am lucra,
Noaptea s-a surpa
Pân-om hotărî
În zid de-a zidi
Cea-ntâi soțioară,
Cea-ntâi sorioară
Care s-a ivi
Mâni în zori de zi,
Aducând bucate
La soț ori la frate.
Deci dacă vroți
Ca să ispraviți
Sfânta monastire
Pentru pomenire,
Noi să ne-apucăm
Cu toți să giurăm
Și să ne legăm
Taina s-o păstrăm;

Ș-orice soțioară,
Orice sorioară
Mâni în zori de zi
Întâi s-a ivi,
Pe ea s-o jertfim,
În zid s-o zidim!
Iată-n zori de zi,
Manea se trezi,
Ș-apoi se sui
Pe gard de nuiele,
Și mai sus, pe schele,
Și-n câmp se uita,
Drumul cerceta.
Când, vai! ce zărea?
Cine că venea?
Soțioara lui,
Floarea câmpului!
Ea s-apropia
Și îi aducea
Prânz de mâncatură,
Vin de băătură.
Cât el o zărea,
Inima-i sărea,
În genunchi cădea
Și plângând zicea:
– Dă, Doamne, pe lume
O ploaie cu spume,
Să facă pâraie,
Să curgă șiroaie,
Apele să crească,
Mândra să-mi oprească,
S-o oprească-n vale,
S-o-ntoarcă din cale!
Domnul se-ndura,
Ruga-i asculta,
Norii aduna,
Ceriu-ntuneca.
și curgea deodată
Ploaie spumegată
Ce face pâraie
Și îmflă șiroaie.
Dar oricât cădea,

Mândra n-o oprea,
Ci ea tot venea
Și s-apropia.
Manea mi-o vedea,
Inima-i plângea
Și iar se-nchina,
Și iar se ruga:
– Suflă, Doamne-un vânt,
Suflă-l pe pământ,
Brazii să-i despoaie,
Paltini să îndoaie,
Munții să răstoarne,
Mândra să-mi întoarne,
Să mi-o-ntoarne-n cale,
S-o ducă devale!
Domnul se-ndura,
Ruga-i asculta
Și sufla un vânt,
Un vânt pre pământ,
Paltini că-ndoaia,
Brazi că despoia,
Munții răsturna,
Iară pe Ana
Nici c-o înturna!
Ea mereu venea,
Pe drum șovăia
Și s-apropia
Și, amar de ea,
Iată c-agiungea!
Meșterii cei mari,
Calfe și zidari
Mult înveslea
Dacă o vedea,
Iar Manea turba,
Mândra-și săruta,
În brațe-o lua,
Pe schele-o urca,
Pe zid o pune
și, glumind, zicea:
– Stai, mândruța mea,
Nu te speria,
Că vrem să glumim

Și să te zidim!
Ana se-ncredea
Și vesel râdea.
Iar Manea ofta
Și se apuca
Zidul de zidit,
Visul de-mplinit.
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pan' la gleznișoare,
Pan' la pulpișoare.
Iar ea, vai de ea,
Nici ca mai râdea,
Ci mereu zicea:
– Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Agiungă-ți de șagă,
Ca nu-i bună, dragă.
Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău ma strânge,
Trupușoru-mi frânge!
Iar Manea tăcea
Și mereu zidea;
Și o cuprindea
Pan' la gleznișoare,
Pan' la pulpișoare,
Pan' la costișoare,
Pan' la țâțișoare.
Dar ea, vai de ea,
Tot mereu plângea
Și mereu zicea:
– Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strânge,
țâțișoara-mi plânge,
Copilașu-mi frânge!
Manoli turba
Și mereu lucra.
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pan' la costișoare,

Pan' la țâțișoare,
Pan' la buzișoare,
Pan' la ochișori,
Încât, vai de ea,
Nu se mai vedea,
Ci se auzea
Din zid că zicea:
– Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strânge,
Viața mi se stinge!
Pe Argeș în gios,
Pe un mal frumos
Negru-Vodă vine
Ca să se închine
La cea monastire,
Falnică zidire,
Monastire-naltă,
Cum n-a mai fost altă.
Domnul o privea
Și se-nveselea
Și astfel grăia:
'Voi, meșteri zidari,
Zece meșteri mari,
Spuneți-mi cu drept,
Cu mâna la piept,
De-aveți meșterie
Ca să-mi faceți mie
Altă monastire
Pentru pomenire,
Mult mai luminoasă
Și mult mai frumoasă?
Iar cei meșteri mari,
Calfe și zidari,
Cum sta pe grindis,
Sus pe coperiș,
Vesel se mândrea
Ș-apoi răspundea:
– Ca noi, meșteri mari,
Calfe și zidari,
Alții nici că sunt
Pe acest pamânt!

Află că noi știm
Oricând să zidim
Altă monastire
Pentru pomenire,
Mult mai luminoasă
Și mult mai frumoasă!
Domnu-i asculta
și pe gânduri sta,
Apoi porunceă
Schelele să strice,
Scări să le ridice,
Iar pe cei zidari,
Zece meșteri mari,
Să mi-i părăsească,
Ca să putrezească
Colo, pe grindis,
Sus, pe coperis.
Meșterii gândea
Și ei își făcea
Aripi zburătoare
De șindrili ușoare.
Apoi le-ntindea
Și-n văzduh sărea,
Dar pe loc cădea
și unde pica,
Trupu-ș despica.
Iar bietul Manoli,
Meșterul Manoli,
Când se încerca
De-a se arunca,
Iată c-auzea
Din zid că ieșea
Un glas nădușit,
Un glas mult iubit,
Care greu gemea
Și mereu zicea:
– Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strânge,
Țâțoara-mi plânge,
Copilașu-mi frânge,
Viața mi se stinge!

Cum o auzea,
 Manea se pierdea,
 Ochii-i se-nvelea;
 Lumea se-ntorcea,
 Norii se-nvârtea
 Și de pe grindis,
 De pe-acoperis,
 Mort bietul cădea!
 Iar unde cădea
 Ce se mai făcea?
 O fântână lină,
 Cu apă puțină,
 Cu apă sărată,
 Cu lacrimi udată!

Legenda meșterului Manole cunoaște peste 200 de variante, legende despre edificii care rezistă timpului doar cu prețul unui sacrificiu, precum Legenda Meșterului Manole, sunt prezente în mitologia mai tuturor popoarelor, dar în special, la cele din Peninsula Balcanică, la bulgari, greci, albanezi, sârbo-croați etc. Specialiștii în domeniu au formulat ipoteza că varianta cea mai veche a mitului jertfei, în spațiul european, este cea neogreacă, de unde a trecut la albanezi, macedoromâni (li se mai spune și aromâni, populație românească sud-dunăreană), bulgari și, apoi, la nord de Dunăre, în folclorul românesc. Trebuie constatat că o astfel de legendă nu se putea naște decât într-o comunitate puternică de meșteri zidari, știut fiind faptul că aceștia sunt condamnați de însăși meseria lor să-și sacrifice familiile, ceea ce le conferă o soartă tragică. În Balcani, cu secole în urmă, cea mai puternică și cunoscută comunitate de zidari era cea a "gogilor" („goge” = zidar), meșteri macedoromâni care și-au păstrat până târziu secretele meseriei și ritualurile specifice (inclusiv pe cel al sacrificiului).

Între semnificațiile perene ale acestei legende, reținem:

- Sacrificiul uman, jertfa supremă pentru zidirea sacralității neamului.
- Zădărnicia și efemeritatea construcției în afara sacrificiului uman.
- Sacrificiul propus nu speră să fie doar al altora, ci este vorba de sacrificiul propriu.
- Calea jertfei este ireversibilă, cu toată zbaterea umanului.
- Durerea umană a sacrificiului celor nevinovați.
- Iluzia depășirii creației sacre, infatuarea se pedepsește cu căderea din uman.
- Glasul jertfei cere propria sacrificare.
- Căderea prin sacrificiu naște izvor de lacrimi udate pentru neam!

Este remarcabil că legenda Meșterului Manole se regăsește în teatrul lui Blaga. Drama Meșterul Manole a fost publicată la Sibiu în 1927. Peste doi ani, în

1929, la 6 aprilie, piesa vedea și lumina rampei, în premieră absolută, pe scena Teatrului Național din București. Piesa se sprijină pe cunoscuta legendă a Mănăstirii Argeșului, iar autorul altoiește pe sensul metaforic al baladei populare ideea că tot ce e cu adevărat durabil se obține prin jertfe. Cunoscuta temă a jertfei zidirii este cunoscută la toate popoarele din sud-estul Europei, dar balada românească este unanim recunoscută ca fiind cea mai aleasă întruchipare artistică. Înnoirea și înnobilarea acestui mit străvechi este strâns legată de bogăția, strălucirea și unicitatea arhitectonică a mănăstirii de pe Argeș [31].

3.4. BALADA LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Constantin Brâncoveanu [32] (n. 1654 – d. 15/26 august 1714) a fost domnul Țării Românești între anii 1688 și 1714, având una din cele mai lungi domnii din istoria principatelor române. În timpul în care a domnit, Țara Românească a cunoscut o lungă perioadă de pace, de înflorire culturală și de dezvoltare a vieții spirituale, în urma sa rămânând un mare număr de ctitorii religioase și un stil arhitectural eclectic ce-i poartă numele.

În politica externă Brâncoveanu a acționat cumpătat, evitând să se poziționeze decisiv în tabăra imperială, care într-un avânt semnificativ recuperase Ungaria și Transilvania de la otomani. Și-a cumpărat bunăvoința turcilor, plătind regulat dările și vărsând sume uriașe sultanului și funcționarilor de la Constantinopol, ceea ce i-a adus supranumele de „Altin Bey” (prințul aurului). Ținând agenți și spioni în toată Europa, domnul muntean era informat asupra știrilor de pe întregul continent și informa simultan taberele rivale. În ceea ce privește Moldova, domnul muntean a intervenit în mod repetat în chestiunea domniei, în timp ce în Transilvania a exercitat o importantă influență culturală, prin răspândirea de tipărituri și ctitorirea de așezăminte religioase.

Deși reușise să fie confirmat pe viață în domnie (1699) și reconfirmat de noul sultan în 1703, domnul a fost preocupat în permanență să-și asigure în străinătate un refugiu din calea turcilor, fiind conștient de precaritatea situației sale. În cele din urmă, a fost luat prin surprindere, fiind mazilit în aprilie 1714 și dus cu întreaga familie la Constantinopol, unde a fost torturat pentru nesupunere dar și pentru a ceda turcilor toată averea sa. Constantin Brâncoveanu a fost executat pe 15 august 1714, împreună cu cei patru fii ai săi (Constantin, Ștefan, Radu și Matei) și cu sfetnicul său Ianache Văcărescu; la acest deznodământ nefericit au contribuit și intrigile rudelor sale din neamul Cantacuzino, cu precădere ale stolnicului Constantin Cantacuzino și a nepotului acestuia Ștefan. Pentru felul cum au murit, neabdicând până în ultimul moment de la credința lor ortodoxă, cu toții sunt venerați de către Biserica Ortodoxă Română, care i-a canonizat sub numele de Sfinții Mucenici Brâncoveni în 1992.

Descendența domnului a fost asigurată de copiii fiicelor sale și ai lui Constantin II, la mijlocul secolului al XIX-lea putând fi numărați peste două sute de urmași direcți în viață. În 2014, cu prilejul împlinirii a trei sute de ani de la martiriu, rămășițele pământești ale domnului au fost dezgropate și plasate într-o raclă, care este expusă la Biserica Sfântul Gheorghe Nou din București.

Balada lui Constantin Brâncoveanu:

Brâncoveanu Constantin,
Boier vechiu
Și Domn creștin,
De averi ce tot strângea,
Sultanul se îngrijia
Și de moarte'i hotăra,
Căci vizirul îl pâra.
Într'o joi de dimineață,
Zi scurtării lui de viață,
Brâncoveanu se scula,
Fața blândă el spăla,
Barba alba și pieptăna,
La icoană se'nchina,
Pe fereastră apoi căta
Și amar se spăimânta:
„Dragii mei coconi iubiți!
Lăsați somnul, vă treziți,
Armele vi le gătiți;
Că pe noi ne'a'nconjurat
Pașa cel neîmpăcat,
Ieniceri cu tunuri mari,
Ce sparg ziduri cât de tari!”
Bine vorba nu sfârșia,
Turcii'n casă iurușia,
Pe toți patru mi'i prindea
Și'i ducea de'i închidea
La Stambul, în turnul mare,
Ce se'nalță lângă mare,
Unde zac fețe domnești
Și soli mari împărătești,
Mult acolo nu zăcea,
Că Sultanul i'aducea
Lângă foișorul lui,
Pe malul Bosforului:
– „Brâncovene Constantin,

Boier vechiu, ghiaur hain!
Adevăr e c'ai chitit,
Pân'a nu fi mazilit,
Să desparți a ta Domnie
De a noastră'mpărăție?
Că de mult ce ești avut,
Bani de aur ai bătut,
Făr'a'ți fi de mine teamă,
Făr'a vrea ca să'mi dai seamă?"
– „De'am fost bun, rău la Domnie,
Dumnezeu singur o știe;
De'am fost mare pe pământ,
Cată'acum de vezi ce sunt!"
– „Constantine Brâncovene,
Nu'mi grăi vorbe viclene!
De ți'e mila de copii
Și de vrei ca să mai fii,
Lasă legea creștinească
Și te dă'n legea turcească".
– „Facă Dumnezeu ce'o vrea!
Chiar pe toți de ne'ți tăia,
Nu mă las de legea mea!"
Sultanul din foișor
Dete semn lui imbrohor;
Doi gelați venia curând,
Săbiile fluturând,
Și spre robi dacă mergea,
Din coconi își alegea
Pe cel mare și frumos
Și'l punea pe scaun jos
Și cât pala repezia,
Capul iute'i reteza.
Brâncoveanu greu ofta
Și din gură cuvânta:
„Doamne, fie'n voia Ta!"
Cei gelați iarăși mergea
Și din doi își alegea
Pe cel gingaș mijlociu
Cu păr neted și gălbui,
Pe scaun ei îl punea
Și capul i'l răpunea.

Brâncoveanu greu ofta
Și din gură cuvânta:
„Doamne fie'n voia Ta!”
Sultanul se minuna
și cu milă se'ngâna:
– „Brâncovene Constantin,
Boier vechiu și Domn creștin.
Trei coconi tu ai avut,
Din trei doi ți i'ai pierdut,
Numai unul ți'a ramas.
Cu zile de vrei să'l las,
Lasă legea creștinească,
și te dă'n legea turcească!”
– „Mare'i Domnul Dumnezeu!
Creștin bun m'am născut eu;
Creștin a muri vreu!
Taci, draguță, nu mai plânge,
Că'n piept inima'mi se frânge.
Taci și mori în legea ta,
Că tu Ceru'i căpăta!”
Imbrohorul se'ncrunta,
Gelații înainta,
Și pe blândul copilaș,
Dragul tatei fecioraș,
La pământ îl arunca
Și zilele'i ridica.
Brâncoveanul greu ofta
Și cu lacrimi cuvânta:
„Doamne, fie'n voia Ta!”
Apoi el se'ntuneca
Inima'i se despica,
Pe copii se arunca,
Îi bocia, îi săruta
Și turbat apoi striga:
– „Alelei tâlhari păgâni!
Alelei, feciori de câni!
Trei coconi ce am avut,
Pe toți trei mi i'ați pierdut!
Dar'ar Domnul Dumnezeu
Să fie pe gândul meu:
Să vă ștergeți pe pământ,

Cum se șterg norii la vânt!
 Să n'aveți loc de'ngropat
 Nici copii de sărutat!"
 Turcii crunt se oțeria
 Și pe dânsul tăbăra:
 Haine mândre'i le rupea,
 Trup de piele jupuia,
 Pielea cu paie'o umplea,
 Prin noroiu o tăvălia
 Și de'un paltin o lega,
 Și râzând așa striga:
 – „Brâncovene Constantin,
 Ghiaur vechiu, ghiaur hain,
 Cască ochii'a te uita,
 De'ți cunoști tu pielea ta!"
 – „Câini turbați, turci, liftă rea:
 De'ți mânca și carnea mea,
 Să știi c'a murit creștin
 Brâncoveanu Constantin!"⁵

„Fiii mei! Iată, toate avuțiile și tot ce am avut am pierdut; să nu ne pierdem însă sufletele! Stați tari și bărbătești, dragii mei, și nu băgați în seamă moartea. Priviți la Hristos Mântuitorul nostru, câte a răbdat pentru noi și cu ce moarte de ocară a murit! Credeți tare întru aceasta și nu vă mișcați, nici vă clătinați în credința cea pravoslavnică!”

(Sfântul Mucenic Constantin Brâncoveanu, către fiii săi)

„Decapitat pentru mărturisirea neabătută a credinței sale în Hristos, Brâncoveanu se înrudește în jertfa sa cu Sfântul Ioan Botezătorul, devenind și el un prodrom al Fiului lui Dumnezeu (Imnul lui Constantin Brâncoveanu – Imnele Bucuriei). Întru Adevărul, viața lui Brâncoveanu începe cu adevărat după decapitare. O viață care luminează țara-i așezată în Biserică. Lutul trupesc a fost transfigurat în lumină. Sunt multe feluri de a muri eroic și de a fi cinstit și plâns ca atare de ai tăi, dar cu totul altceva este să mori pentru credință, pentru Înviere. Dacă Avraam a fost cinstit și laudat de Dumnezeu pentru că nu a pregetat întru jertfirea unicului fiu, cu cât mai mult Brâncoveanu pentru cei patru fii ai lui, a căror jertfă a fost și împlinită (Opțiunea lui Brâncoveanu – I. T. R.). Este el un exponent și un trimis la cer al neamului său, neam căruia, primind suferințele cu răbdare nesfârșită, precum Iov, i se înapoiază apoi, ca și aceuia, totul, adică viața veșnică (Opțiunea lui Brâncoveanu – Imnele țării Românești). [33]

⁵ V. Alecsandri, Poezii populare.

3.5. ISTORIE, SPIRITUALITATE ȘI DREPT ÎN EVUL MEDIU ȘI PERIOADA MODERNĂ

3.5.1. ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

Ștefan al III-lea (n. 1438-1439, Borzești – d. 2 iulie 1504, Suceava), supranumit Ștefan cel Mare sau, după canonizarea sa de către Biserica Ortodoxă Română, Ștefan cel Mare și Sfânt, a fost domnul Moldovei între anii 1457 și 1504. A fost fiul lui Bogdan al II-lea, domnind timp de 47 de ani, având cea mai lungă domnie din epoca medievală din țările Române.

Ștefan cel Mare [34] este considerat o personalitate marcantă a istoriei României, înzestrată cu mari calități de om de stat, diplomat și conducător militar. Aceste calități i-au permis să treacă cu bine peste momentele de criză majoră, generate fie de intervențiile militare ale statelor vecine, fie de încercări din interior, fie sprijinite din exteriorul țării, care urmăreau îndepărtarea sa de la domnie. În timpul perioadei domniei sale, Moldova atinge apogeul dezvoltării sale statale, cunoscând o perioadă îndelungată de stabilitate internă, prosperitate economică și liniște socială.

Pe plan intern și-a bazat regimul pe o nouă clasă conducătoare formată din oameni proveniți preponderent din mica boierime, ridicați la demnități pe baza meritelor militare, loialității față de domn sau a înrudirii apropiate cu acesta. De asemenea a sprijinit foarte mult dezvoltarea răzeșimii prin împroprietăriri colective ale obștilor de răzeși, în special în urma războaielor și bătăliilor purtate, fapt care i-a asigurat loialitatea acestei clase, liniștea socială în țară și forța umană pentru a-și forma o armată de masă – „oastea cea mare”.

Pe plan extern a reușit să ducă o politică realistă având două mari linii directoare: impunerea sau susținerea unor conducători favorabili în țările vecine mici – Țara Românească și Hanatul Crimeii – și o politică de alianțe care să nu permită nici uneia din marile țări vecine – Imperiul Otoman, Regatul Poloniei și Regatul Ungariei să obțină o poziție hegemonică față de Moldova. A încercat, fără succes, realizarea unui sistem de alianțe internaționale împotriva turcilor, trimițând soli la Papa de la Roma, Veneția, Ungaria, Polonia, Cehia și Persia.

În plan militar a urmărit două direcții majore de acțiune. Prima a fost crearea unui sistem permanent de fortificații la granițele țării, în timpul său construindu-se sau dezvoltându-se rețeaua de cetăți ce cuprindea: cetățile de la Suceava, Neamț, Crăciuna, Chilia, Cetatea Albă, Tighina, Orhei, Lăpușna și Hotin. Cea de-a doua direcție majoră a fost crearea unei armate moderne cu o componentă imuabilă, profesionistă și semiprofesionistă și o componentă de masă, formată din corpuri de răzeși înarmați, mobilizați în cazul marilor campanii militare.

Pe parcursul domniei a dus peste 40 de războaie sau bătălii, marea lor majoritate fiind victorioase, cele mai semnificative fiind victoria de la Baia asupra

lui Matei Corvin în 1467, victoria de la Lipnic împotriva tătarilor în 1469, sau victoria din Bătălia de la Codrîi Cosminului asupra regelui Poloniei Ioan Albert, în 1497. Cel mai mare succes militar l-a reprezentat victoria zdrobitoare din Bătălia de la Vaslui, cunoscută și sub denumirea de Bătălia de la Podul Înalt, dusă împotriva unei puternice armate otomane conduse de Soliman-Pașa – beilerbeiul Rumeliei, la 10 ianuarie 1475. În urma pierderii acestei bătălii de către otomani, în anul următor, sultanul Mehmed al II-lea va conduce în persoană o expediție în Moldova încheiată cu înfrângerea armatei Moldovei, în Bătălia de la Valea Albă (Războieni).

După 1476, Ștefan a fost nevoit să accepte suzeranitatea Imperiului Otoman, în schimbul unor condiții foarte bune obținute totuși pentru Moldova. În pofida unui tribut anual modic, țara își conserva astfel intacte instituțiile și autonomia politică internă.

Ștefan cel Mare a fost un mare sprijinitor al culturii și al bisericii, ctitorind peste 40 de mănăstiri și biserici atât în Moldova, cât și în Țara Românească, Transilvania sau la Muntele Athos. Pentru aceste merite a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Română, cu numele de Ștefan cel Mare și Sfânt, la 20 iunie 1992.

A murit la 2 iulie 1504 fiind înmormântat la Mănăstirea Putna. Papa Sixt al IV-lea l-a numit pe Ștefan cel Mare într-o scrisoare de mulțumire (ianuarie 1477) drept „atlet al lui Hristos”. Tezaurul pe care Ștefan cel Mare l-a lăsat creștinătății, se pare că nu a mai fost egalat de nimeni, nici pe plan local și nici pe plan european: ctitorirea a 44 de biserici și mănăstiri, cărora le-a imprimat propriul stil arhitectonic.

3.5.2. MIHAI VITEAZUL

Mihai Viteazul [35] (1558-1601) a fost domnul țării Românești între 1593-1600. Pentru o perioadă (în 1600) a fost conducător de facto al celor trei mari țări medievale care formează România de astăzi: Țara Românească, Transilvania și Moldova. Înainte de a ajunge pe tron, ca boier, a deținut dregătoriile de bănișor de Strehaia, stolnic domnesc și ban al Craiovei. [32]

Figura lui Mihai Viteazul a ajuns în panteonul național românesc după ce a fost recuperată de istoriografia românească a secolului al XIX-lea, un rol important jucându-l opul „Românii supt Mihai-Voievod Viteazul” al lui Nicolae Bălcescu. Astfel, voievodul a ajuns un precursor important al unificării tuturor românilor, unire care avea să se realizeze în secolul al XX-lea.

La sfârșitul anului 1588 devine stolnic al Curții lui Mihnea Turcitul, iar în 1593 ban al Craiovei în timpul domniei lui Alexandru cel Rău. În septembrie 1593, a devenit voievod al țării Românești.

Aderă la „Liga Sfântă” creștină, constituită din inițiativa Papei Clement al VIII-lea, din care inițial făceau parte Sfântul Imperiu Romano-German, Statul

Papal, Spania, Austria, Ferrara, Mantova și Toscana (Anglia și Polonia au manifestat rezerve față de politica de cruciadă a papalității). Ulterior aderă și Transilvania, considerată factor decisiv în atragerea în alianță a celorlalte două state românești, Moldova și Țara Românească. Aron Vodă, domnul Moldovei semnează un tratat cu împăratul habsburgic la 16 septembrie 1594, oferind astfel un motiv în plus lui Mihai Viteazul să decidă, cu acordul boierilor, intrarea în alianța antiotomană.

Aderarea Țării Românești la „Liga Sfântă” a condus la izbucnirea (13 noiembrie 1594) unei revolte antiotomane soldată cu suprimarea creditorilor levantini și a întregii garnizoane otomane staționată în București. Pe acest fundal, Mihai pornește o ofensivă generală împotriva Înaltei Porți, atacând cetățile turcești de pe ambele părți ale Dunării (Giurgiu, Hârșova, Silistra ș. a.). Urmează o serie de victorii împotriva tătarilor și turcilor (la Putineiu și pe locul numit „Padina Șerpătești” de lângă satul Stănești) culminând cu incendierea Rusciucului. După modelul victorios al lui Mihai, Aron Vodă pornește o campanie similară. Datorită recunoașterii ca suzeran a lui Sigismund Bathory de către Aron Vodă și succesorul său, Răzvan Ștefan, Mihai trimite o delegație de boieri la Alba Iulia pentru a reglementa diplomatic relațiile munteano-transilvănene. Delegația de boieri condusă de mitropolitul Eftimie a negociat aderarea la această alianță și a semnat la Alba Iulia la 20 mai 1595 un tratat cu Bathory prin care Mihai devenea vasal al lui Sigismund. Ei și-au depășit atribuțiile inițiale, probabil din dorința de a îngrădi puterea domnului, sporind-o simultan pe a lor. Cu toate acestea, Mihai a acceptat tratatul, deoarece Transilvania era singurul stat vecin ce îi putea asigura spatele în lupta împotriva turcilor.

În încercarea de a opri înaintarea otomană spre București, la comanda unei armate de circa 16.000 de ostași, la care se adăugau 7000 de transilvăneni conduși de Albert Kiraly, Mihai Viteazul i-a atacat pe otomani la Călugăreni în 13 august 1595. Bătălia, evocată în poemul „Pașa Hassan” al poetului George Coșbuc, s-a soldat cu pierderea de către turci a unui steag, a mai multor tunuri și a circa 7000 de combatanți, insuficient însă pentru a-l opri din marșul spre București. Mihai s-a retras temporar în munți, așteptând sprijinul lui Sigismund Bathory, în timp ce turcii, în frunte cu Sinan Pașa, s-au instalat la mănăstirea Radu Vodă, iar Sinan a început să numească funcționari otomani pentru administrarea noului pașalâc, și a ridicat o întăritură improvizată.

Primind în munți sprijin din Moldova și, mai ales din Transilvania, Mihai Viteazul a luat comanda unei armate puternice și numeroase, care i-a îndepărtat pe otomani din Târgoviște (5–8 octombrie 1595) și apoi București (12 octombrie 1595), după care le-a provocat pierderi grele în retragerea lor disperată peste Dunăre la Giurgiu (15–20 octombrie 1595).

În 1594 și în anii următori Mihai Viteazul a condus o campanie militară în sudul Dunării, cucerind cetățile Isaccea, Măcin, Cernavodă, Razgrad, Babadag,

Târgul de Floci, Silistra și chiar Rusciuc, Șiștova, Nicopole și Vidin. În 1601 Mihai Viteazul a preluat aceste teritorii o dată cu instalarea sa pe tronul Moldovei, astfel încât Dobrogea și gurile Dunării s-au aflat sub stăpânirea sa până la moarte.

Domnitorul care a reușit să stăpânească pentru scurt timp, între 1599-1600, cele trei țări reunite, trei veacuri mai târziu, în România modernă, începe a fi receptat ca unificator abia spre mijlocul secolului al XIX-lea.

La 1 mai 1600 Mihai își așază tabăra la Prejmer. Acolo a făcut cunoscut ostașilor săi că vor trece Carpații pentru a-l alunga pe Ieremia Movilă de pe tronul Moldovei. La 6 mai Mihai în fruntea oastei sale trece munții, dar nu pe drumul obișnuit, unde știa că îl așteaptă dușmanul, ci urcându-se pe munții cei mai grei. Mihai îl învinge pe Ieremia Movilă la Bacău, și realizează astfel, prima unire a țărilor române. Titulatura folosită de voievod (într-un document din 6 iulie 1600) era: „Domn al țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei”.

Contextul internațional a fost nefavorabil lui Mihai. Puterile vecine vedeau în ambițiile sale politice o contradicție cu interesele proprii de dominanță.

Habsburgii își vedeau amenințate planurile de menținere a Transilvaniei în sfera lor de influență, Polonia nu dorea pierderea controlului asupra Moldovei, iar Imperiul Otoman nu accepta ideea renunțării la Țara Românească. Mai mult chiar, uniunea personală a lui Mihai reprezenta o formulă puternică, capabilă să schimbe raportul de forțe din regiune. Existau însă și conflicte interne, cauzate de insubordonarea nobililor maghiari din Transilvania care nu acceptau măsurile impuse de noul domn. De asemenea, sașii au rămas ostili lui Mihai, în urma jafurilor întreprinse de armatele sale în orașele și satele lor (Ghimbav, Codlea, Merghindeal, Cincu, Șura Mică, Cristian, Câlnic etc.). Mihai nu reușește să înfrângă revolta nobililor maghiari transilvăneni, sprijiniți de generalul Basta la Mirăslău (18/28 septembrie 1600) și astfel pierde Ardealul. În scurt timp Moldova va reintra în posesia Movileștilor aserviți intereselor polone. Mihai încearcă să reziste atacului polon asupra țării Românești, însă și pe acest tron se va urca un membru al familiei Movileștilor, Simion.

Forțat să ia calea pribegiei, Mihai cere sprijinul împăratului Rudolf al II-lea, care, în contextul reînscăunării lui Sigismund Bathory pe tronul Transilvaniei, acceptă să-l susțină pe român. Împreună cu generalul Basta, Mihai pornește campania de recucerire a teritoriilor românești. Prin victoria de la Guruslău (3 august 1601), voievodul valah îl îndepărtează pe Bathory din Transilvania. Continuă prin a recupera Țara Românească gonindu-l pe Simion Movilă de pe tron. În aceste condiții, se întrezăreau perspectivele unei noi uniri românești, perspectivă ce nu convenea împăratului habsburgic, Rudolf al II-lea. Se pune la cale înlăturarea fizică a conducătorului român, și la 9/19 august 1601, la 3 km sud de Turda, Mihai Viteazul este ucis de un detașament de mercenari în frunte cu ofițerul valon Iacob (Jacques) de Beauri, trimis de generalul Giorgio Basta. Capul său este luat de unul dintre căpitani domnitorului și înmormântat de Radu Buzescu la Mănăstirea Dealu,

lângă Târgoviște. Pe lespedea sa de piatră de la Mănăstirea Dealu stă scris: „Aici zace cinstitul și răposatul capu al creștinului Mihail, Marele Voievod, ce a fost domn al Țării Românești și Ardealului și Moldovei”.

3.5.3. DIMITRIE CANTEMIR ȘI SPIRITUL CULTURAL EUROPEAN

În termeni extrem de rezumativi, de o manieră enciclopedică se consemnează că, Dimitrie Cantemir (n. 26 octombrie 1673 – d. 21 august 1723) [36] a fost domnul Moldovei în două rânduri (martie-aprilie 1693 și 1710–1711) și un mare cărturar al umanismului românesc. Printre ocupațiile sale diverse s-au numărat cele de enciclopedist, etnograf, geograf, filosof, istoric, lingvist, muzicolog și compozitor. A fost membru al Academiei de științe din Berlin. George Călinescu îl descria drept „un erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț moscovit, un Lorenzo de Medici al nostru.” Dimitrie era fiul domnului moldovean Constantin Cantemir. La moartea tatălui său în 1693, a fost proclamat domn după modelul lui Constantin Brâncoveanu, însă Poarta nu l-a confirmat în domnie. și-a petrecut următorii ani la Constantinopol, unde a fost capuchehaie (trimis la Poartă ca garant al fidelității) și a însoțit armata otomană în expediția eșuată din Ungaria, fiind martor al înfrângerii otomanilor în Bătălia de la Zenta, unde s-a convins de decadența Imperiului Otoman. În 1710 a fost numit la tronul Moldovei, având misiunea de a-l supraveghea pe Brâncoveanu, bănuind de neloialitate față de Imperiul Otoman, încheind în schimb el însuși un tratat cu Imperiul Rus al lui Petru cel Mare. Armata rusă ajutată de moldoveni a suferit o înfrângere categorică din partea turcilor în Bătălia de la Stănilești. Pe cale de consecință, Cantemir a fost nevoit să se refugieze în Rusia, unde și-a petrecut restul vieții în mijlocul preocupărilor intelectuale. Din impresionanta sa activitate și operă, selectăm:

- La sfârșitul anului 1697, Cantemir s-a aflat la Adrianopol, unde a desăvârșit prima parte din lucrarea „Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu Lumea...”, scriere de teozofie și etică creștină, alcătuită sub influența dascălului său, Ieremia Cacavelas („pânze rele” în traducerea lui Nicolae Iorga). A tipărit-o în dublă versiune, greacă și română, la 30 august 1698, în Iași. Cacavelas a elogiat opera elevului său într-un stil retoric, socotind-o minunată și „împodobită cu ritoricesc meșteșug”.

- A contribuit la cartografierea Rusiei și a lucrat în sistem Mercator. Colecția sa de hărți, scrise în latină, se află în Arhiva Cabinetului lui Petru cel Mare de la Petersburg.

- Cantemir este ctitorul unei mănăstiri grecești de la Moscova, ridicată după arhitectura din țara sa, ale cărei planuri se pare că le-a desenat personal.

- A scris „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor”, susținând latinitatea limbii și a poporului format pe teritoriul vechii Dacii, inclusiv faptul că româna are patru dialecte. Această lucrare a devenit o referință fundamentală pentru corifeii școlii Ardelene.

- În anul 1714, Dimitrie Cantemir devine membru în Societas Scientiarum Brandenburgica, ulterior cunoscută sub numele de Academia din Berlin. La 11 iulie 1714, Academia îl acceptă în rândurile sale și îi acordă diploma de membru, semnată de vicepreședintele Johann Carol Schott, în absența președintelui Academiei, Leibniz.

- După primirea în Academie, Cantemir a scris „Descriptio Moldaviae” (Descrierea Moldovei) și „Istoria moldo-valahă” (în latină, „Historia moldo-vlachica”).

- Ca membru al Academiei din Berlin a corespondat cu Leibniz, încercând să stabilească principiile fondării unei Academii Ruse.

- În opera lui Cantemir, influențată de umanismul Renașterii, s-au oglindit cele mai importante probleme ridicate de dezvoltarea social-istorică a Moldovei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

- „Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu Lumea sau Giudețul Sufletului cu Trupul”, scrisă în limbile română și greacă, tipărită la Iași în 1698, din porunca fratelui lui Dimitrie, Antioh Vodă Cantemir. Această operă este prima lucrare românească originală de gândire religioasă. În această lucrare întâlnim disputele medievale despre timp, suflet, natură sau conștiință. Dimitrie Cantemir sugerează superioritatea omului asupra celorlalte viețuitoare, face din om un stăpân al lumii, susține superioritatea vieții spirituale asupra condiției biologice a omului, încearcă să definească concepte filosofice și să alcătuiască o terminologie filosofică (substări, asuprastări, împregiur-stări, macrocosmos, microcosmos). În „Divanul...” omul cu aspirațiile lui morale e pus în fața implacabilei Firi, care se așează în poziția ispititoare a lui Mefistofeles.

- „Sacrosanctae Scientiae Indepingibilis Imago” (Icoana de nezugrăvit a științei sacrosante), 1700, o lucrare filosofică în care încearcă să integreze fizica într-un sistem teist, în linia lui Bacon, un fel de împăcare între știință și religie, între determinismul științific și metafizica medievală. Cantemir manifestă un interes deosebit pentru astrologie și științele oculte, sacre, specifice Renașterii. Cantemir cunoaște și pune în discuție principalele probleme ale filosofiei din vremea lui: teoria cunoașterii, teoria atomilor și a originii materiei, controversa dintre teism și deism, problema timpului etc. Este o scriere filosofică de factură precumpănitor scolastică.

- „Istoria ieroglifică” este scrisă la Constantinopol în română (1703 - 1705). Este considerată prima încercare de roman politico-social, alegoric și autobiografic. Cantemir satirizează lupta pentru domnie dintre partidele boierești din țările române. Această luptă alegorică se reflectă printr-o dispută filosofică între două principii, simbolizate de Inorog și Corb. Lucrarea cuprinde cugetări, proverbe și versuri care reflectă influența poeziei populare. Istoria ieroglifică aduce o contribuție prețioasă limbii noastre literare, prin infuzia unei bogate paremiologii [paremiologie = studiul

proverbelor, n. n.], în parte de origine sacră, dar mai ales în sensul cel mai larg populară, cu binevenite aluviuni orientale la matca noastră autohtonă.

- Istoria Creșterii și Descrășterii Imperiului Otoman este redactată în latină: „Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae”, între 1714 și 1716. În această lucrare, Dimitrie Cantemir a relatat istoria imperiului otoman și a analizat cauzele care ar fi putut duce la destrămarea sa. A insistat și asupra posibilităților popoarelor asuprite de a-și recuceri libertatea. Lucrarea a fost tradusă și publicată în limbile engleză, franceză și germană. În această operă, Dimitrie Cantemir descrie, la început, evoluția politică ascendentă a statului otoman, furnizând totodată date importante în legătură cu biografiile a 19 sultani, de la Osman, întemeietorul Imperiului Otoman, până la Ahmed al III-lea, contemporan cu Dimitrie. Sunt prezentate detalii interesante despre viața socială din imperiu, printre care și relatările privind rășcoala lui Bedr ed-Din (1418-1420), rășcoalele lui Musa Celebi, sprijinit de Mircea cel Bătrân și rășcoalele gelalî (țărănești) din Anatolia în secolul al XVII-lea sub conducerea lui Kalenderoglu și Taviil etc. Prima parte a cărții se încheie pe la 1672, când imperiul intră în faza declinului politic și militar. Partea a doua a cărții, consacrată decăderii (scăderii, după cum zice autorul) Imperiului este mult mai concisă decât prima (se limitează numai la patru decenii, 1672-1712), însă este mai valoroasă, deoarece cuprinde unele observații personale ale lui Cantemir, martor ocular la o parte dintre evenimentele istorice descrise. Dimitrie Cantemir se referă la o serie de fapte privind viața cotidiană, obiceiurile și tradițiile turcilor, ca de exemplu ceremoniile primirii ambasadorilor la Înalta Poartă, sărbătorirea bairamului, ritualul circumciziunii etc. În cursul expunerii Dimitrie Cantemir citează o serie de proverbe și zicători turcești. Deosebit de interesante sunt detaliile asupra instituțiilor statale și publice otomane, asupra armatei, vieții din palatul imperial, monedelor turcești, instituțiilor de învățământ, despre viața ecleziastică, muzică, literatura populară etc.

- „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor”, scris mai întâi în latină, dar tradus apoi de autor în română (1719-1722), cuprinde istoria românilor de la Traian până în pragul celei de a doua „descălecări” sau întemeierea principatelor. Susține ideea lui Miron Costin: originea latină comună a tuturor dialectelor românești (mai degrabă graiuri sau regionalisme românești - n.n.). Hronicul vechimei... este încununarea erudită a eforturilor întreprinse de predecesori pentru a dovedi originea romană a românilor și unitatea lor de neam. Pentru scrierea acestei lucrări, Dimitrie Cantemir a consultat peste 150 de izvoare române și străine în limbile latină, greacă, polonă și rusă. Cantemir mărturisește: “nici o piatră neclătită și nici un unghi nescociorât n-am lăsat, pentru ca să ne înștiințăm de începătură, și purcederea, și așezământul, cel mai de pre urmă, a acestui neam, din care ne înștiințăm cu adevărat”.

- „Descriptio Moldaviae” (Descrierea Moldovei) este scrisă în latină (1714-1716), când trăia în Rusia, la cererea Academiei din Berlin. Descrierea Moldovei

reprezintă prima prezentare interdisciplinară (geografie, demografie, etnografie, cartografie, psihologie colectivă) a Moldovei și locuitorilor ei. Descrierea Moldovei are trei părți: o primă parte consacrată descrierii geografiei, unde sunt prezentate relieful, bogățiile și organizarea administrativă a țării; partea a doua se ocupă de politică, descriind pe larg forma de guvernământ, ceremonialul de la curtea domnească, armata, justiția, finanțele, clasele sociale și politice, obiceiurile; ultima parte este consacrată religiei, culturii, cuprinzând și un capitol despre limba și literatura moldoveană.

- „Compendium universae logices institutiones” este o ultimă lucrare de filosofie din tinerețe (1701) dedicată exclusiv științei logicii. Ca realizare din această epocă se poate adăuga și culegerea de texte extrase de Cantemir din opera fizicianului Johann Baptista van Helmont (Ioannis Baptistae van Helmont—Physices universalis doctrina) cu privire la știința fizicii, în special asupra originii naturii.

- Lucrarea „Systema de religione et statu Imperii turcici” se ocupă de viața spirituală a lumii islamice, insistând în mod special asupra obiceiurilor și tradițiilor religioase musulmane. Cartea este alcătuită din șase părți. În primele două părți autorul expune viața și activitatea profetului Mohamed și analizează critic Coranul. Sunt interesante și observațiile în legătură cu diferitele dialecte ale limbii arabe. Ultimele două părți din Systema de religione... sunt consacrate obiceiurilor și diferitelor ritualuri musulmane, vieții de familie, descrierii portului și diferitelor veșminte purtate în anumite împrejurări. Sunt abordate și probleme referitoare la situația sectelor religioase și ordinelor călugărești existente pe teritoriul acestui stat.

- „Kitab-ul musiki ebjed” (Carte de notație muzicală), scrisă în limba turcă, este una dintre primele lucrări ale savantului domnitor, concepută în perioada vieții acestuia din Istanbul, între anii 1705-1709, și mai conține, pe lângă expunerea sistemului teoretic și un număr de 365 de melodii, notate de Cantemir. Principele moldovean a dezvoltat teoria muzicii clasice turce și s-a afirmat ca un mare compozitor. Studiul se referă la compozitori otomani, cuprinzând ilustrarea curentelor și tematicilor, exemplificate printr-o redare a notelor și gamelor într-un sistem de note. Este prima lucrare dedicată muzicii, concepută într-un stil savant. Finalul studiului este însoțit de o culegere de melodii ale diverselor compoziții otomane, dar și folclor din Moldova, precum și un număr de 20 de creații proprii. Ambasadorul francez la Poartă, N. de Ferriol afirma în 1714 că una dintre cele mai cunoscute și răspândite compoziții, atribuite lui D. Cantemir este „Aria dervişilor”. Datorită acestei lucrări, Dimitrie Cantemir a intrat în istoria muzicală a Turciei ca fondator al muzicii laice și studios al celei religioase sub numele de „Cantemiroglu” (fiul lui Cantemir), primind titlul de pașă cu trei tuiuri (ceilalți domni aveau două tuiuri) de la Ahmed al III-lea, cunoscut drept mare susținător al artelor.

Ștefan Ciobanu îl citează pe istoricul rus Dmitri Bantâș-Kamenskii (1788-1850) care în dicționarul „Slovar dostopamiatnîh liudei Russkoi zemli” (Dicționarul

oamenilor însemnați ai țării rusești), Moscova, 1836, vol. III, îl considera pe Dimitrie Cantemir ca pe „cel mai învățat bărbat în Rusia din timpurile lui Petru cel Mare. Cunoștințele lui vaste în limbile persană, arabă și turcă, veselie desăvârșită în conduită și convorbiri i-au atras iubirea tuturor societăților a căror podoabă a fost” [37].

3.5.4. ALEXANDRU IOAN CUZA

„Unitatea Principatelor, scrie Kogălniceanu, a fost visul de aur, țelul isprăvilor a marilor bărbați ai României, a lui Iancu Huniad ca și a lui Ștefan cel Mare, ca și a lui Mihai Viteazul, a lui Vasile Vodă, ca și a lui Matei Basarab. Unirea Principatelor a fost țelul gândurilor și a celor mai străluciți dintre domnii fanarioți; și cu toată apăsarea străină, totuși legislatorii noștri din 1830 au înscris în articolul 425 al Legii Fundamentale de atunci (Regulamentul organic – notă) aceste cuvinte repetate din secol în secol până astăzi de toate inimile române: „Art. 425. Începutul, religia, obiceiurile și asemănarea limbii lăcuiților acestor două Principate, precum și trebuințele a ambelor părți, cuprind din însuși descălecarea lor elementele nedespărțitei Uniri, care s-a împiedicat și s-a întârziat din întâmplătoarele împrejurări.”

Cuza Alexandru Ioan [38] (n. 20 martie 1820, Bârlad – m. 15 mai 1873, Heidelberg, Germania), domnitor al Moldovei; domnitor al țării Românești; domnitor al Principatelor Unite; reformator. [39] A participat la mișcarea revoluționară din 1848 din Moldova. La 5 ianuarie 1859, a fost ales domnitor al Moldovei, iar la 24 ianuarie 1859, domnitor al Țării Românești – demers care a consacrat Unirea celor două Principate Române. A fost obligat să abdice în 1866 de către așa-numita „Monstruoasa Coaliție” care dorea aducerea la tron a unui principe străin. Pleacă în exil la Paris, Viena, Wiesbaden, Florența, Heidelberg. După decesul survenit în 1873, este adus în țară și înmormântat la Palatul Domnesc de la Ruginoasa; în timpul și după cel de-al Doilea război mondial, osemintele sale au fost mutate la Curtea de Argeș și mai apoi la Biserica Trei Ierarhi din Iași. După Unirea Principatelor Române, a inițiat și aplicat, împreună cu Mihail Kogălniceanu (în calitate de ministru și apoi, de prim-ministru) un ansamblu de reforme interne, menite să pună bazele statului național, unitar, modern, român. Printre acestea, se înscriu: legea reorganizării Curții de Casație (1864); legea pentru reintroducerea taxei de export (1864); legea introducerii sistemului de măsuri și greutăți metrice (1866); legea Camerelor de Comerț; legea secularizării averilor mănăstirești (1863); reforma agrară – legea rurală (1864); reforma fiscală (1861); reforma învățământului (1864); reforma justiției (1864); legea electorală (1864); legea organizării armatei (1864); organizarea agențiilor diplomatice; proclamarea Autocefaliei Bisericii Române; legea contabilității; legea consiliilor județene; crearea Consiliului de Stat; codurile juridice ș.a.

Codul de instrucție criminală sau Codul penal român de inspirație prusiană și franceză, se votează în Camera Electivă la 11/23 martie 1864. Acesta nu mai prevedea pedeapsa cu moartea, care era în vigoare de la începutul existenței statelor românești. Apariția noilor coduri avea menirea să consolideze ordinea noii clase moderne, proprietatea individuală, egalitatea între cetățeni, consacrand ascensiunea și preponderența capitalului. Față de situația anterioară, plină de vestigii feudale, specifică unor relații de producție învechite, noua legislație însemna un important pas înainte pentru înfăptuirea Statului Național Unitar Modern Român.

Dispozițiunile din Codul penal sunt împrumutate din Codul Penal prusian de la 1851 și din cel francez, respectiv din legile penale anterioare (Codul penal din anul 1826 iar în Muntenia din Condica Criminală, lucrată de Divanul obștesc, sub Barbu Știrbey, în 1850-1853).

Codul Penal român a fost promulgat și publicat la 30 Octombrie 1864 și pus în aplicare la 1 Mai 1865. El a suferit însă în cursul timpului multe modificări și anume: prin legea de la 17 Februarie 1874, care i-a modificat 109 articole și prin legea de la 21 Februarie 1882; prin legea de la 28 Mai 1893, 15 Februarie 1894 și, în fine, prin legea din 4 Mai 1895.

Codul Civil decretat prin Lege de Consiliul de Stat la 4/16 decembrie 1864, alcătuit cu preponderență pe temeiul codului napoleonean, a codului civil italian dar și a unor vechi prevederi ale fostei legislații românești, s-a pus în aplicare la un an de la data apariției sale, oferind astfel răstimpul necesar studierii și aprofundării acestuia de către magistrații și avocații vremii, concomitent cu informarea publicului interesat. Codul Civil cuprindea măsuri progresiste, adaptate timpului său, reglementând printre altele: instituirea căsătoriei civile, singura obligatorie, cea religioasă devenind facultativă; instituirea divorțului civil în locul celui religios; prevedea modalitățile de acordare progresivă a drepturilor politice pentru evrei, producând un larg sentiment de mulțumire și manifestații de simpatie în rândurile acestora etc. [40].

Alături de această activitate legislativă, se cuvine să fie menționată și activitatea de ordin administrativ, desfășurată mai ales, cu aportul lui Mihail Kogălniceanu, în calitatea lui de ministru de interne. Acesta înțelege să vegheze efectiv asupra întregii rețele administrative a țării, să nu permită comiterea de abuzuri sau ilegalități, controlând și înlocuind elementele necorespunzătoare.

Totodată, secularizarea averilor mănăstirești închinat, a antrenat în desfășurarea ei un lung proces, în care s-au adus în fața Tribunalului european al celor șapte puteri, argumentele juridice de rigoare. În acest context s-a relevat că, împreună cu bunurile mănăstirilor neînchinat, suprafața secularizată atingea 25,26% din teritoriul Principatelor, adică mai bine de un sfert, posedând 72 de mănăstiri închinat, 600 de moșii dintre cele mai frumoase, cuprinzând astfel a 7-a parte a teritoriului Principatelor, în care locuiau peste 60.000 de familii de țărani.

Proiectul de lege prezentat spre aprobarea Camerei, a fost votat la 13/25 decembrie 1863 cu o majoritate cvasi-unanimă [41, 42].

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza au fost înființate primele Universități din țară, respectiv la Iași (1860, care îi poartă numele) și la București (1864).

3.5.4.1. Alexandru Ioan Cuza și evoluția limbii române

În anul 1853, „Adunarea de Rugăciuni” tipărită de arhimandritul Dionisie sub oblăduirea Mitropolitului Nifon și dăruită Elisabetei Știrbey, avea să ajungă în posesia Doamnei Elena (1825-1909) și a Domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1820-1873), fiind cartea lor zilnică de rugăciuni, care deși presărată cu litere chirilice, avea să fie una din primele Omilii menite să facă tranziția înspre limba română.

Transformările trecerii la scrierea românească din epoca înlocuirii treptate a alfabetului chirilic cu cel latin și mai apoi la trecerea la literele alfabetului nostru, constituie în bună parte un parcurs pe cât de sinuos și controversat, pe atât de spectaculos și interesant. Această metamorfoză literară a fost atent analizată de profesorul, istoricul și criticul literar Ștefan Cazimir cu precădere între anii 1830 și 1860, pe care o definește ca epocă a alfabetului de tranziție, o adevărată „saga” pe tot parcursul ei, presărată cu multe episoade și momente pasionante și încrâncenate.

„Felul în care oamenii își îmbracă trupul și acela în care își înveșmântă gândirea, sunt două fețe ale aceleiași medalii” [186], sau după cum spunea N. Istrati „portul și limba au avut la noi totdeauna mare analogie între sine și vederea stării morale a nației” [186, p. 123].

Ion Codru Drăgușanu scria de asemenea la 1837 din București – „aici este amestecul limbilor, aici contrastul porturilor e combinațiunea cea mai bizară den toate” [186, p. 123], fapt care evidențiază că acest amestec al limbilor se manifestă chiar și în sânul limbii române. Cu toate acestea, „evoluția limbii române nu a cunoscut vreodată o perioadă de transformări mai ample, mai profunde, mai rapide și mai evidente, – aprecia Ștefan Cazimir, – asta cu atât mai mult cu cât evoluția altor limbi se dezvoltase cu o *lentoare geologică*” [186, p. 85]. „Căderea în desuetitudine a slavonismelor și turcismelor, declinul influenței neogrecești, afirmarea viguroasă a celei franceze, consecințele pe termen lung a influențelor școlii Ardelene” [187] sunt dovezile cele mai grăitoare ale acestei stări sociale de spirit. „Drept aceea – scria Albina românească – nu este de mirare dacă șapte milioane de români sânt cuprinși de febra filologică și neconținut se îndeletnicesc a-și lămurii limba, scriptura și istoria” [186, p. 90].

Nu este mai puțin adevărat că Școala Ardeleană a purtat în toată această perioadă o luptă strânsă pentru implementarea alfabetului latin și odată cu aceasta a afirmării și recunoașterii unanime a latinității noastre. Petru Maior este numai unul dintre cei care observă că „(...) până vor scrie românii cu slove cirilicești, niciodată

nu vor fi vederoase cuvintele latine în limba română” [186, p. 90]. După cum tot el avea să completeze „...De câte ori mi s-au întâmplat mie de îndoindu-mă de vrun cuvânt, oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față și părea că râde asupra mea de bucurie că l-am scăpat din sclavie și de calicele cirilicești petece” [186, p. 90].

Pe de altă parte, autorul „*Cuvântării asupra limbii românești*”, boierul Constantin, zis și Dinicu Golescu (1777-1830), nutrea îmbogățirea, implementarea și exprimarea cât mai radicală în limba natală, refuzând să admită inovațiile latine impuse de discipolii Școlii Ardelene, „care schimonosesc limba și o fac să-și piardă și această puțină dulceață ce i-au mai rămas” [186, p. 90].

Tot în acest context, eruditul pașoptist transilvănean Timotei Cipariu (1805-1887), avea să audă din gura poetului Iancu Văcărescu discuția purtată de acesta în casa guvernatorului Principatelor, Pavel Dimitrie Kisseleff (1788-1872) unde întrebat fiind de ce scrie cu litere latinești, și dacă tot o face de ce nu devine și catolic [186, p. 90], poetul avea să-i răspundă iritat că „în câtu-i pentru cultura limbii naționale, la răsărit sau la apus va alerga, ba până și la arabi, dară la nord niciodată – de unde avea să i se tragă și începutul patimilor sale” [186, p. 90].

Alfabetul de tranziție avea să devină un alfabet aflat într-o permanentă mișcare ascendentă, unde, pornind de la Școala Ardeleană, de la pedagogul, teologul și fondatorul învățământului în limba română Gheorghe Lazăr (1779-1823), a celui mai important ctitor al culturii prepașoptiste și membru fondator al Academiei Române, Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) – și până la Proclamația de la Islaz, a Revoluției de la 1848 și a Unirii de la 1859 – aveau să fie parcurși pașii determinanți pentru implementarea limbii patriei.

În timp ce *Revoluția de la 1848* înscrie ca prima prioritate adoptarea alfabetului latin, *Proclamația de la Islaz*, rostită la 09 iunie 1848 de Ion Heliade Rădulescu „decreta științele, ca și până acum, în limba patriei și cultura și înflorirea acestei limbi după natura și după originea ei, cu literele sale, atât în cărțile profane, cât și în cele sacre, cum și introducerea literelor în toate cancelariile” [188].

Mihail Kogălniceanu (1817-1891), marele strateg al Unirii, avea să se pronunțe în chestiunea schimbării alfabetului: „Înca de la 1837, fiind pe băncele Universității din Berlin, am fost pentru introducerea literelor latinești” [186, p. 105].

Printr-o hotărâre din 1856 se prevedea că „literele latine să fie introduse atât în cărțile didactice, cât și în scriere”, iar printr-o hotărâre a Eforiei de la 1858, alfabetul latin să fie consacrat în totalitate. Cu numai doi ani mai târziu, Domnitorul Alexandru Ioan Cuza participa la Ploiești la deschiderea anului școlar, momentul fiind marcat de institutorul Basile Dragoșescu, cel care avea să se adreseze astfel elevilor săi: „– Copii! după secole de-ncruntare, astăzi ne zâmbește și nouă românilor, bunul Dumnezeu. De astăzi încolo ne-am căpătat iar onoarea de popor liber, de popor latin. Jos slova străină! Sus litera străbună!” După care, inimosul dascăl continuă scriind cu litere latine pe tablă: „Vivat România! Vivat Națiunea

Română! Vivat Alexandru Ion Întâi, Domnul Românilor!” Această scenă emoționantă avea să fie reconstituită după 50 de ani cu entuziasm, de unul dintre elevii participanți la acel eveniment: este vorba de Ion Luca Caragiale! [186, 105]

Alfabetul latin avea să fie adoptat oficial la 8 februarie 1860, printr-un ordin semnat pe timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza de către Ion Ghica, în calitate sa de prim-ministru al Munteniei, care alături de George Sion, avea să înceapă la ordinul domnitorului și demersurile de înființare a Societății Literare, devenită ulterior Academia Română, act ce avea să fie realizat la 1 aprilie 1866, la trei luni de la abdicarea forțată a lui Cuza-Vodă.

La Câmpulung Muscel, la stânga ușii de acces în Biserica Sfântul Nicolae, poate fi citită următoarea inscripție:

„+ În numele Sântei Trinități amin! Ridicatus-a acestu sântu templu pe ruinele altui templu. Fundatu din vechime pe la 1450 de unu preotul Savu, și cu enoriașii săi, de la care și suburbiul acesta a primit numele său; și la 1779 fu reparată și mărită de următorii acelor enoriași. Acum, la 13 mai 1860, sub guvernul domnitorului Alexandru Ioan 1, reziditusa din temelie, tot în onoarea Bunei Vestiri, și Sântului Ierarc Nicolae, quorăra fusesse dedicatu acestu templu din vechime; și s-a reconstruit, cum se vede din ajutorul enoriașilor și altor buni creștini pietoși; Mitropolit fiind al țării Române: Nifon al 2” [186, p. 122]. Această pisanie ortodoxă este în opinia istoricului Ștefan Cazimir cea mai veche de acest fel scrisă cu litere latine, unde avem și numele Mitropolitului Nifon, cel care avea să-i dăruiască domnitorului și Doamnei Sale Elena, Omiliile la care făceam referință ceva mai devreme.

Învățămintele perioadei 1830-1860 ne arată așadar, lupta aprigă dusă în interiorul unei epoci zbuciumate, ca factor al tranziției noastre naționale îndreptată spre noi idealuri, care au prefigurat desprinderea de trecut și formarea pe baze noi, progresiste, a unei societăți modern-reformate românești, ca măsuri premergătoare și absolut necesare care au dus la obținerea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, a realizării Independenței țării și nu în cele din urmă a făuririi Statului Național Unitar Modern Român, la care se adaugă în mod fericit și providențial actul desăvârșirii Unirii și reîntregirii noastre, de la 1 decembrie 1918.

Iată cum, alegerea unui singur Domn în fruntea ambelor Principate, înfaptuită la 5 și 24 ianuarie 1859, devine un exemplu grăitor de ce rol poate juca în istorie folosirea inspirată și spre binele țării a unei forme de tranziție”!

3.5.4.2. Alexandru Ioan Cuza și reformele bisericești

În timpul celui de-al doilea mandat al guvernării lui Mihail Kogălniceanu aveau să se înfaptuiască două dintre cele mai importante reforme ale domniei lui Alexandru Ioan Cuza ce anunțau progresul și modernizarea țării: secularizarea averilor mănăstirești și împrăștierea țăranilor. Astfel la 11 decembrie 1863,

Mihail Kogălniceanu avea să citească proiectul de lege în plenul Adunării țării care prevedea: „Toate averile mănăstirești închinat și neînchinat precum și alte legate publice sau daruri făcute de diferiți testatori și donatori din Principatele Unite la Sfântul Mormânt, Muntele Athos, Sinai precum și la mitropolii, episcopii și la metoacele lor de aici din țară și la alte mănăstiri și biserici din orașe sau la așezăminte de binefacere și de utilitate publică, se proclamă domenii ale Statului Român, iar veniturile acestor așezăminte vor fi cuprinse în bugetul general al statului” [189].

În mai puțin de o oră, după rostirea celor mai înflăcărâte cuvântări, proiectul capătă caracter de lege cu 97 de voturi pentru din 100 de bile, în aplauzele camerei și ale tribunelor [190, p. 176].

De altfel, legea secularizării de la 1863 are precedente atât pe plan intern, cât și internațional. Prima dintre împotrivirile închinărilor pământene are loc la 1628, când domnitorul Alexandru Iliăși al Munteniei se opune închinării mănăstirii Snagovului către mănăstirea Pantocrator a Sfântului Munte, urmat fiind de Matei Basarab, care printr-un hrisov al său de la 1639 se împotrivește închinării a 21 de mănăstiri „care le-au închinat acei domni și vlădici străini, pentru mită și fără voia nimănui: Tismana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Snagovul...” (urmează enumerarea celorlalte mănăstiri supuse închinării n.n.) [190, p. 178]. Corespunzător acestui hrisov, sunt scoase la lumină faptele uzurpatoare ale călugărilor greci de a lua în stăpânire aceste mănăstiri, asupra cărui drept nimeni nu-i împuternicise. Paul din Alep, secretarul patriarhului Macarie, avea la 1654 să semnaleze comiterea aceluiași abuz în favoarea Locurilor Sfinte în privința încercării de a închina mănăstirea Calui și a altor câtorva mănăstiri către patriarhia din Antiohia, doar că în afară egumenului și a altor câtorva călugări nu mai găsiseră pe nimeni, fapt care le zadărnicișă planurile [190, p. 178].

Începuturile stopării acestor tendințe se vor semna doar odată cu abolirea domniilor fanariote, al cărui prim semnal avea să-l dea *Revoluția de la 1821* a pandurilor lui Tudor Vladimirescu.

După înăbușirea revoluției grecești, boierii moldoveni aveau să se adreseze la 1821 Înaltei Porți, solicitând sultanului „să asculte glasurile nevinovatului norod ... să se reîntoarcă moșiile mănăstirilor închinat ocârmuirii pământenești, care să fie îndatorită a răspunde o sumă ca embatic (formă de arendare n. n.) către locurile sfinte” [191]. Aceasta, după cum remarcă A. D. Xenopol, avea să se constituie ca un prim îndemn premurgător secularizării, de înlăturare a călugărilor greci din sfintele locașuri ale țării. Încurajați fiind de încuviințarea Porții, cu precădere după înfrângerea Eteriei, care ordona ca „popii greci ce până acuma au fost șazând pe la mănăstirile pământenești, din care se lucra felurite rale urmări, toți să se izgonească și să se alunge, și totodată temelia răutăților, școalele grecești, să se desființeze” [190, p. 191] – ambii domnitori, Ioniță Sturza (1762-1842) în Moldova și Alexandru

Ghica (1796-1862) în Muntenia, purced începând cu anul 1822 la alungarea din mănăstiri a călugărilor greci, acestea fiind încredințate ocârmuirii naționale.

Pe plan extern trebuie amintite în acest context secularizările premergătoare celor din Principate, care au avut loc în Rusia, Austria, Grecia, unde călugăriile acestor țări erau supușii feudali ai abațiilor, respectiv ai egumenilor.

Este cunoscută mișcarea de secularizare a averilor mănăstirești care a avut loc în Imperiul Habsburgic în decursul secolului al XVIII-lea, unde mai bine de două treimi din mănăstiri au fost desființate, iar averile mănăstirești au fost trecute într-un fond religios aflat în proprietatea bisericii, dar de care biserica nu putea să mai și dispună. Acest lucru se petrecea pe timpul domniei Împăratului Iosif al II-lea, veniturile rezultate fiind folosite la înființarea de noi școli, ale căror venituri crescuseră în câțiva ani de la câteva mii de florini la câteva sute de mii de florini. [190, p. 192]

În Imperiul Otoman a fost înființat în anul 1826 un Minister al Fundațiilor Religioase, care a preluat de la *ulemale* (clericii musulmani) administrarea tuturor domeniilor clericale, veniturile rezultate fiind destinate pentru diverse cheltuieli publice. [190, p. 193]

Chiar și în Grecia, imediat după obținerea independenței de sub Imperiul Otoman, au fost desființate 394 de mănăstiri din totalul celor 524 existente la acea vreme, averile mănăstirești fiind administrate direct de către statul elen. [190, p. 193].

Astfel în Rusia, Petru cel Mare (1672-1725) a pus Biserica sub controlul statal, desființând patriarhatul și înființând Sfântul Sinod ca minister tutelar al guvernării.

Această politică avea să fie continuată de țarul Petru al III-lea (1728-1762), care, începând cu anul 1762 secularizează aproximativ 600 de mănăstiri dintre cele aproape 1000 existente, astfel că din cei un milion de țărani șerbi ai bisericii, aceștia aveau să se transforme în șerbi ai statului, știindu-se că șerbia a fost desființată în Rusia abia după 1860.

Ulterior, atât țarul Alexandru legat de greci prin tratatul Sfintei Alianțe și interesat de obținerea cu încuviințarea Porții a îndreptării granițelor Rusiei cu Basarabia și obținerea unor puncte de sprijin la Marea Neagră, cât și succesorul lui la tron, țarul Nicolae, care obține anumite privilegii de la turci prin Convenția încheiată la Akermann în anul 1826 – nu s-au sfiit să-și arate aripa lor proteguitoare față de greci, intervenind în favoarea acestora la Înalta Poartă pentru redobândirea mănăstirilor din țările române, turcii consimțind în cele din urmă din varii interese, să admită prin emiterea a două firmane, reîntoarcerea pământurilor mănăstirești în posesia călugărilor greci.

Revenind furioși pentru redobândirea pământurilor „confiscate”, grecii aveau să se confrunte cu situația în care, începând cu luna aprilie 1828, Principatele

intră sub dominația Imperiului țarist, care ordonă înființarea unei comisii compuse din cler și boieri pământeni, care să reglementeze această problemă în baza Regulamentelor Organice elaborate la noi între 1831 și 1832 de guvernatorul rușilor, generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff, care s-a dovedit pe timpul guvernării sale ca un bun apărător al cauzei românilor, ce venea în concordanță și cu interesele Imperiului țarist. Lovindu-se de oprobriul grecilor, care refuzau orice condiții de impunere, curtea rusească se vede nevoită să le admită scutirea de impozite pe 10 ani și să-i absolve de orice alte obligativități de susținere și întreținere a acestor sfinte locașuri, situație care avea să dureze până la 1843.

Odată cu împlinirea celor zece ani de scutiri de orice fel de contribuții, Principele Gheorghe Bibescu atrage atenția ministrului rus, comitelui de Nesselrode, asupra îmbogățirii împătrite a comunităților grecești de pe urma posedării celor mai frumoase și mănoase părți din teritoriul ce le-a fost atribuit fără condiții, care aveau să măsoare acum a cincea parte din moșiile țării. Prin actele și memoriile întocmite și transmise curții țarului și condițiile solicitate egumenilor greci, Gheorghe Bibescu avea să se distingă ca un vajnic premergător al susținerii cauzei secularizării, prin acordarea unei despăgubiri bănești călugărilor greci în schimbul renunțării acestora la orice alte privilegii de pe urmă sfintelor locașuri românești.

La rândul sau, Mihai Sturza al Moldovei oprește, începând cu 1847, tăierea abuzivă a pădurilor, emandă și țiganii mănăstirești și pretinde mănăstirilor închinat sumă de 10.000 de galbeni pentru apărarea de holeră.

Problema secularizării mănăstirilor închinat va fi una din principalele obiective ale Revoluției de la 1848, fiind expusă atât în *Proclamația de la Islaz* de Ion Heliade Rădulescu, cât și de Mihail Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale din Moldova*.

Începând cu anul 1851, odată cu scurgerea celui de-al doilea termen de scutiri pe termen de 10 ani încuviințat călugărilor greci, prin intervențiile mai hotărâte ale lui Barbu Știrbey și Grigore Ghica, moșiile închinat se arendează pentru prima oară prin mezat public și prin aplicarea sistemului licitației, astfel încât veniturile rezultate urmau a se dubla, ceea ce-i obligă pe greci conform Regulamentelor Organice, să contribuie cu a patra parte din veniturile realizate, la susținerea bugetelor celor două Principate, fapt contrar, mănăstirile închinat fiind obligate să renunțe la orice venituri sau sporuri obținute pe baza prevederilor Regulamentelor.

În acest context trebuie consemnat faptul că prin Tratatul ruso-turc de la Adrianopole din 2/14 septembrie 1829, Rusia solicită Sublimei Porți să încuviințeze elaborarea a două Regulamente Organice, absolut necesare soluționării sumedeniilor de probleme de ordin administrativ și politic apărute în bisericile celor două Principate, și care să asigure reformarea și odată cu aceasta, respectarea canoanelor impuse de rânduielile bisericești, corespunzător credinței ortodoxe.

intră sub dominația Imperiului țarist, care ordonă înființarea unei comisii compuse din cler și boieri pământeni, care să reglementeze această problemă în baza Regulamentelor Organice elaborate la noi între 1831 și 1832 de guvernatorul rușilor, generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff, care s-a dovedit pe timpul guvernării sale ca un bun apărător al cauzei românilor, ce venea în concordanță și cu interesele Imperiului țarist. Lovindu-se de oprobiul grecilor, care refuzau orice condiții de impunere, curtea rusească se vede nevoită să le admită scutirea de impozite pe 10 ani și să-i absolve de orice alte obligativități de susținere și întreținere a acestor sfinte locașuri, situație care avea să dureze până la 1843.

Odată cu împlinirea celor zece ani de scutiri de orice fel de contribuții, Principele Gheorghe Bibescu atrage atenția ministrului rus, comitelui de Nesselrode, asupra îmbogățirii împătrite a comunităților grecești de pe urma posedării celor mai frumoase și mănoase părți din teritoriul ce le-a fost atribuit fără condiții, care aveau să măsoare acum a cincea parte din moșiile țării. Prin actele și memoriile întocmite și transmise curții țarului și condițiile solicitate egumenilor greci, Gheorghe Bibescu avea să se distingă ca un vajnic premergător al susținerii cauzei secularizării, prin acordarea unei despăgubiri bănești călugărilor greci în schimbul renunțării acestora la orice alte privilegii de pe urmă sfintelor locașuri românești.

La rândul sau, Mihai Sturza al Moldovei oprește, începând cu 1847, tăierea abuzivă a pădurilor, emandă emancipează ȧigani mănăstirești și pretinde mănăstirilor închinat sumă de 10.000 de galbeni pentru apărarea de holeră.

Problema secularizării mănăstirilor închinat va fi una din principalele obiective ale Revoluției de la 1848, fiind expusă atât în *Proclamația de la Islaz* de Ion Heliade Rădulescu, cât și de Mihail Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale din Moldova*.

Începând cu anul 1851, odată cu scurgerea celui de-al doilea termen de scutiri pe termen de 10 ani încuviințat călugărilor greci, prin intervențiile mai hotărâte ale lui Barbu Știrbey și Grigore Ghica, moșiile închinat se arendează pentru prima oară prin mezat public și prin aplicarea sistemului licitației, astfel încât veniturile rezultate urmau a se dubla, ceea ce-i obligă pe greci conform Regulamentelor Organice, să contribuie cu a patra parte din veniturile realizate, la susținerea bugetelor celor două Principate, fapt contrar, mănăstirile închinat fiind obligate să renunțe la orice venituri sau sporuri obținute pe baza prevederilor Regulamentelor.

În acest context trebuie consemnat faptul că prin Tratatul ruso-turc de la Adrianopole din 2/14 septembrie 1829, Rusia solicită Sublimei Porți să încuviințeze elaborarea a două Regulamente Organice, absolut necesare soluționării sumedeniilor de probleme de ordin administrativ și politic apărute în bisericile celor două Principate, și care să asigure reformarea și odată cu aceasta, respectarea canoanelor impuse de rânduielile bisericești, corespunzător credinței ortodoxe.

Cu toate acestea, ignorând orice amenințări, comunitățile grecești „rămân tot în starea de mai înainte, îmbuibate de bunuri și nesupuse la nici o îndatorire.” [190, p. 198]

Chestiunea mănăstirilor închinatelor va fi una din preocupările primordiale ale divanului Ad-hoc al Moldovei, care la 1857 solicită egumenilor greci să trimită doi deputați spre dezbateri și soluționarea cauzei, invitația urmând a rămâne neonorată. Acest lucru îl determină pe Mihail Kogălniceanu să rostească pe cât de neînfricat, pe atât de stăruitor în plenul divanului: „Cu toate strigătele, cu toate intrigele egumenilor greci, cu toate înrăuirile străine, noi niciodată nu vom suferi ca o hotărâre străină să ne expropieze de a cincea parte din pământul nostru. Această chestie nu poate și nu trebuie a fi hotărâtă, decât de viitorul guvernământ, în deplina sa neatârnamare ca o chestie de naționalitate și autonomie. Pământul pe care egumenii greci îl reclamă ca proprietate a nației grecești este pământ românesc, pământ stropit cu sângele strămoșilor noștri.” [190, p. 200]

Pe cale de consecință, doleanțele divanului Ad-hoc sunt transmise mai întâi și supuse dezbaterii Comisiei din București, constituită din reprezentanți ai Austriei, Franței, Angliei, Prusiei și Sardiniei – care întrunesc opțiunile românilor și cele minoritare ale Rusiei și Înaltei Porți, situate pe poziții adverse și favorabile grecilor.

Concluziile sunt înaintate mai apoi dezbaterii Convenției de la Paris, al cărei Congres stabilește la 30 iulie 1858 conform Protocolului XIII și la propunerea ambasadorului Rusiei, „că între guvernul Principatelor și clerul grecesc, părțile interesate sunt invitate a se înțelege între ele prin un compromis. În cazul în care când ele nu s’ar putea înțelege ei vor alege un supra-arbitru, ...el va fi numit de Sublima Poartă, în înțelegere cu puterile garante.” [190, p. 200] Termenul de soluționare era de un an de zile, calculat după o luna de la învestirea fiecărui domn al celor două Principate. [190, p. 204]

Acestea au fost prerogativele sub care Alexandru Ioan Cuza avea să preia sub sceptrul domniei, ambele Principate Române la 24 ianuarie 1859.

Imediat după sosirea trimisului țărilor Române la Constantinopol, Costache Negri, încep demersurile pentru recunoașterea în primul rând a îndoitei alegeri a lui Cuza-Vodă, iar în al doilea rând de reiterarea cu maximă prioritate în fața marilor Puteri a problemei mănăstirilor închinatelor. La îndemnul lui Labanoff, ambasadorul Rusiei, se merge mai întâi pe tehnica compromisului, trimițându-se în Principate emisari din partea patriarhiei Sfântului Mormânt – arhimandriții Athanasie și Chirilă –, pe arhimandritul Nilos pentru Muntele Athos, emisari ai Muntelui Sinai, ai patriarhatului Alexandriei și Antiohiei și ai mănăstirilor Rumeliei. Termenele de întrunire a comisiilor sunt amânate de la o dată la altă, perioadă în care membrii guvernului, mobilizați de Kogălniceanu mai ales și de ministrul Cultelor, Nicolae Crețulescu, iau măsuri menite să pregătească legislația favorabilă pronunțării secularizării și care contraveneau intereselor egumenilor greci

(îndatorarea arendașilor, ținerea licitațiilor în pretoriul ministerului, acordarea de fonduri pentru întreținerea școlilor și bisericilor, etc).

Se prefigura tot mai mult pericolul determinării marilor Puteri de a cere aplicarea strictă a Convenției de la Paris, care defavoriza interesele românilor și punerea în aplicare a proiectului secularizării. Începe o lupta diplomatică intensă, periculoasă și contra cronometru. Puterile dau un ultim termen domnitorului și fixează termenul noii înțelegeri de bună voie pentru sfârșitul lui aprilie 1862, solicitând principelui să-și stabilească arbitrii, pentru „că împreună cu cei ai locurilor sfinte să hotărască daraverea (interesele, n. n.)” [190, p. 206] Principatele nu se vor pronunța însă cu numirea arbitrilor. Dimpotrivă, odată cu sosirea anului 1863, la 2 ianuarie, „ministerul oprește exploatarea pădurilor mănăstirilor și dispune de a nu se mai vinde decât în parchete, conform legii pentru cruțarea pădurilor.” [192, p. 81] Mai mult decât atât, la dezbaterea bugetară pe anul 1863, se hotărăște ca suma de 20. 000. 000 de lei provenită din arenzile moșiilor mănăstirești închinată să fie vărsată la vistierie [190, p. 207]. Patriarhul Ierusalimului și ceilalți demnitari ai bisericii grecești, aflând de însușirea veniturilor moșiilor mănăstirești închinată de către statul român, protestează vehement la Înalta Poartă, atrăgând atenția asupra consecințelor care pot decurge de pe urmă secularizării. Ca răspuns la această depeșă, statul român hotărăște scoaterea cu desăvârșire a limbii grecești din toate bisericile și mănăstirile închinată, excepție făcând, la rugămințile comunității grecești, doar o singură biserică, din Brăila, unde s-a încuviințat susținerea slujbei în limba greacă. De asemenea, la 17 aprilie 1863, se interziceau pledoariile avocaților mănăstirilor grecești în tribunalele române, fără de a fi însoțiți de avocații statului. Printre alte măsuri, pentru stăvilirea sustragerilor de orice fel, se dispune concentrarea tuturor documentelor și hrisoavelor în arhivele statului, supunerea sub paza autorităților civile a bunurilor mănăstirilor, concomitent cu oprirea emiterii de pașapoarte egumenilor.

Este de la sine înțeles, că presiunile grecilor, ale Înaltei Porți, a Rusiei, Angliei la care se alătură și cele ale Austriei, deveneau din ce în ce mai greu de suportat. Singura putere care ne sprijinea rămăsese tot Franța, care „nu putea admite cererea de proprietate a comunităților grecești din Orient, de oarece o așa pretenție ar călca autonomia principatelor și deci nu poate fi vorba decât de o despăgubire.” [190, p. 206]

Într-adevăr, România, pentru a-și demonstra bunele sale intenții, se angajase să acorde o despăgubire pentru mănăstirile secularizate, suma ce urma a fi negociată și stabilită de comun acord cu reprezentanții Sfântului Munte. Astfel, se ajunsese la suma de aprox. 80 de milioane de piaștri, din care s-au scăzut datoriile vechi de 29 de milioane, rezultând suma finală de aprox. 50 de milioane de piaștri, care ar fi făcut obiectul despăgubirii călugărilor greci.

Deși statul român se împrumutase prin bănci de suma de 38, 4 milioane lei pentru acordarea despăgubirii, atât cele șapte puteri garante, cât mai ales, egumenii greci care erau lipsiți de o evidență contabilă și juridică care să le confere drepturile de deținere a titlurilor de proprietate asupra pământurilor mănăstirești, renunță la continuarea negocierilor, astfel încât suma urmează a rămâne neplătită.

Înfăptuirea secularizării averilor mănăstirești la 13 decembrie 1863, trebuie privită prin prisma unui proces *politic, juridic, administrativ și teologic* complex, care necesită o bună cunoaștere a tuturor aspectelor și conjuncturilor istorice care au condus la săvârșirea acestui act de importanță covârșitoare pentru evoluția și emanciparea ulterioară a neamului românesc. Unele din aceste aspecte au fost explicate și descrise în cele de mai sus.

Cum relevant spunea marele savant A. D. Xenopol, „desfășurarea istoriei, înscrie în câmpul științei izbânda adevărului și în cel al artei pe acea al frumosului. S'ar crede că și propășirea ideii binelui ar trebui să aducă tot mai deplină izbânda a cauzelor drepte. Lucrul însă nu se întâmplă... În lupta între elementele practice ale vieții, predomină încă legea celui mai tare... căci se recunoaște astăzi că dreptul e jărtfit, pe când mai înainte se credea că nedreptatea e chiar dreptate...”. [190, p. 208] Sau după cum afirmă un cunoscut scriitor contemporan, “avem de-a face cu o relație circulară: adevărul ar trebui să fie subordonat binelui, binele supus frumosului, frumosul înfeudat adevărului.. S-o spunem pe șleau: „binele” care nu este și frumos e doar un simulacru. „Frumosul” care nu este și adevărat este doar ersaț (substitut, n. m.). În ultimă instanță, ... „adevărul” care nu este bun e doar „o prefăcătorie.” [190, p. 208]

În contextul nostru, atunci când la luarea unei hotărâri istorice precumpănește *factorul puterii politice*, conștiința morală umană clădită pe simțământul de dreptate ca rezultat al actului juridic, va rămâne pe veci neîmpăcată în sufletul omului. Dimpotrivă, dacă puterea a dat dreptate pe justă cauză și pe baza adevărului, victoria materială va fi încununată și de „liniștea morală și măreață a minții, convinsă că a așternut acea izbândă pe stânca de granit a dreptății. Vom vedea însă, că putem rosti cu mulțămire sufletească, judecata, că Românii, luând averile Grecilor, nu i-au despoiat, ci au reluat numai cât ceeace era al lor.” [190, p. 208]

Din punctul de vedere al interpretării *juridice*, Xenopol atrage atenția cu nepărtinirea caracteristică unui adevărat om de știință, că termenul de *închinare*, întrebuițat în documentele timpului era identic cu cel de dăruire, în traducere franceză fiind echivalentul lui *donation, donné* după cum invocau grecii, față de *dédié, placé sous l'invocation* (dedicat, plasat sub invocație sau sprijin tr.n.), a cărui înțeles era susținut de partea română. Dacă pentru greci termenul închinării însemna punerea darurilor sub protecție spirituală ce acordă un fel de suzeranitate spirituală [190, p. 210], partea română se baza pe unele din documentele precursore altor închinări care prevedeau că „se dăruiește mănăstirilor grecești cărora se închinau acele băștinașe, numai prisosul veniturilor lor.” [190, p. 214]

De aceea, termenul de închinare spune Xenopol, „este foarte deosebit, după scopul fiecărui dăruitor...este un termen din limbajul religios aplicat la o daravere (chestiune n. m.) juridică și care din această pricină, tocmai trebuia să fie nehotărât și șovăitor”. [190, p214]

Brezoianu, reprezentantul părții române în apărarea cauzei, dezmințea legalitatea închinărilor „ca nefiind făcute de toți ctitorii și înzestratorii mănăstirei, ci din partea altor persoane decât acei ctitori și înzestratori, astfel încât o persoană străină care închina mănăstirea, nu dispunea în fapt de ceva ce-i aparținea și de drept”. [190, p. 214]

Pe de altă parte, din punct de vedere *administrativ*, statutul mănăstirilor închinat era foarte incert, România necucerindu-și încă independența națională și fiind încă supusă Imperiului Otoman, astfel încât emisarii greci, care nu dispuneau de acte de proprietate asupra mănăstirilor închinat, veneau până la momentul secularizării lui Cuza în a-și încasa dările de pe moșiile țărilor Române, teritorii care scăpasera de sub administrarea directă a Înaltei Porți. Tot până la secularizare, averea bisericească era împărțită în trei categorii: averea episcopilor sau a mitropoliilor, averea mănăstirilor pământene (2,3%) și averea mănăstirilor închinat (11,14% în Muntenia și 12,16% în Moldova), care luate împreună reprezentau 25,26% din suprafața agricolă totală a Principatelor Unite !

Din punct de vedere *creștinesc și teologic* însă, problemele sunt de cu totul altă natură, căpătând „spiritualmente vorbind, dimensiuni dramatice. „Adese ori fraudă sau viclenia, întrebuințate spre a aduce, fie închinarea mănăstirei, fie sporirea averei mănăstirești acum închinat, pătează titlurile în virtutea cărora mănăstirile sau moșiile lor erau stăpânite. Există mai multe documente care dovedesc, într'un chip învederat, uneltirile piezișe puse în lucrare de călugării greci, spre a'și însuși averile pământene” [190, p. 219] – avea să remarce cu profundă întristare același mare istoric și scormonitor al adevărurilor trecutului nostru - , savantul român A. D. Xenopol.

Aceste documente și hrisoave la care istoricul face referire, vin să ateste faptul că majoritatea mănăstirilor erau închinat în anumite condiții. Pornind de la hrisovul lui Matei Basarab care lasă grecilor „după cum vor fi scris și legiuit ctitorii în cărțile lor de închinăciune, pre acea tocmeală neschimbate să trăiască” [190, p. 219] la hrisovul de închinare al Văcăreștilor care rânduia ca „boierii pământeni ca epitropi să îngrijească de îndeplinirea milelor” [190, p. 220], mesajul de conținut se referea la faptul că sarcina cea dintâi a închinătorilor era de a se asigura de existența pe mai departe a mănăstirilor lor. „Nici unui închinător nu i-a trecut vreodată prin minte că el, închinând mănăstirea lui unei mănăstiri mai sfinte din Răsărit, asezământul lui să se desființeze; să înceteze de a mai fi ceeace fusese: o comunitate de oameni care să se roage lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor tuturor muritorilor în deobște și ale lui în deosebi”. [193, pp. 141-146]

Este de la sine înteles că scopul evlavios nu putea fi atins, atâta timp cât ființa exterioară a mănăstirilor, bisericilor și chiliilor ei erau descompuse atât în exterior cât și în interiorul lor. Întreținerea materială și spirituală a acestora devenea condiția *sine qua non* care să stea la baza oricărei închinări și care după cum se constatase nu era nici pe departe îndeplinită. Dimpotrivă, călugării greci împrăștiaseră călugării pământeni în patru vânturi fără a-i mai înlocui cu alții, slujbele erau ținute exclusiv în limba greacă, astfel încât mănăstirile închinare încetaseră de a mai fi comunități religioase române. Mai mult decât atât, Locurile Sfinte nu au catadicsit de a fi contribuit într-un fel sau altul la asumarea obligației de a veni în sprijinul mănăstirilor închinare conform Regulamentelor Organice, respectiv cu a patra parte, deci cu un sfert din veniturile înregistrate urmare preluării dărilor. Motivația era legată de faptul că Sfintele Locuri nu pot deține în Principate decât sucursale, al căror personal este condus de un egumen român, asezământul lor nefiind statuat în țările Române. Pe cale de consecință ele nu pot avea nicio pretenție de a fi și proprietate ale acestor moșii !

Canonul 8 al Sinodului din Chalchedon citat de Xenopol menționează: „Clericii (ospiciilor) de săraci și a mănăstirilor și a bisericilor sfinților martiri să rămână sub ascultarea episcopilor din fiecare oraș. *Balsamon* și *Zonara*, interpretând acest canon, spun că administrația, îngrijirea, supravegherea morală și gerarea veniturilor și a cheltuielilor, să se facă sub imediată controlare a episcopilor locului”. [194] O altă hotărâre patriarhală citată de istoric, recunoaște dreptul episcopului eparhial asupra tuturor mănăstirilor și că „nu se poate închina, nici supune o mănăstire alteia, dacă actul de fundațiune al ctitorilor nu prevede aceasta”. [194]

Alternativa grecilor, în opinia istoricului, pendula fie între încălcarea canoanelor, fie în desființarea spirituală a mănăstirilor pământene, nu înainte însă de-a le depozeda de venituri, transformându-le astfel din mănăstiri în centre administrative care să le devină dependente.

Totodată, din punctul de vedere al apărării *dreptului public*, din toate împotririle, contestațiile, memoriile și misivele Patriarhatului grec și a Locurilor Sfinte, se poate lesne observa cum se ridică statului român orice pretenție de a-și exercita supravegherea și controlul propriilor bunuri. Asumarea oricăror răspunderi ale acestora de a contribui la întreținerea mănăstirilor închinare cu un sfert din venituri, de a numi sau destitui egumeni, la darea moșiilor în arendă, de a se îngriji de repararea acestora, sau de acordarea unor binefaceri, erau considerate ca o problema voluntară și nu erau luate în seamă. Nu trebuie uitat faptul că proprietățile închinare comensurau „72 de mănăstiri cu peste 600 de moșii, dintre cele mai mari și mănoase, cuprinzând a 7-a parte a teritoriului românesc, pe care locuiau peste 60.000 de familii de țărani” [194]. Iată de ce, pe bună dreptate, procesul de închinare al mănăstirilor era considerat ca un proces fanariot, „de parcă – precum spune N. Istrati – Dumnezeu s’ar fi strămutat, de când cu Fanarioții, peste Dunăre”. [195]

Tendința lor tot mai vădită de a constitui un stat ecleziastic în sânul statului român era intolerabilă pentru un stat modern către care năzuia națiunea română, în spiritul Convenției de la Paris, a Regulamentelor Organice și a Unirii de la 1859, săvârșită cu atâta chinuială și sacrificii.

Dimitrie Bolintineanu (1819-1872), ministru și apropiat al domnitorului Cuza avea să surprindă foarte bine sensul spiritual și politic al reformelor bisericești: „Biserica română, aliată cu statul, devenise o poliție în serviciul Domnilor tirani din trecut, căutînd scăparea sa cînd și cînd la patriarhia egumenică, sclavia nu mai puțin, dura de cît aceia ce încerca de la guvern. Clerul are o misie sacră, a spiritualiza; pus însă la ordinele Domnilor, el își perdu misia. În loc de a spiritualiza, el materializa, astfel era condiția ce i se făcuse. Vodă-Cuza voi să îmbunătățească acest cler... . Motivele ilustrului ministru Bozianu erau de a opri pe clerul monacal a se lasă înrăurit de patriarhul (Rusiei n. m.) și de propagande ortodoxe slave ce aveau o mare înrăurire religioasă în acțiunea politică a panslavismului... Libertatea nu surpă religia, ci o garantează... Cînd biserica va fi liberă, numai atunci profesia religiei va fi un adevăr, preoții vor fi cu inima pentru ea... Dogmele sunt de origine divină. Spiritul cel sfînt, după biserică, le-a insuflat apostolilor. Se poate schimba forma, fondul niciodată. Biserica română rămînea neatîrnată de biserică mare sub raportul disciplinei și administrației sale. De aici trebuia să nască chestia canoanelor. Unitatea cu biserică mare în chestia canoanelor era imposibilă, din cauza alianței ce avea biserică română cu statul care în timpii din urmă avea o constituție. Deci principiile constituției în multe puncturi erau incompatibile canoanelor. De aici naștea chestia: ori biserică română să urmeze alianța sa cu statul, și atunci căta a sacrifica canoanele; ori admițînd unitatea canoanelor cu biserică mare, să se separe cu totul de statul politic. După legea lui Cuza biserică română se alia cu statul și înlătura canoanele cît erau contrare principiilor constituției...Sistemul de a amesteca statul în biserică este un sistem nefericit, căci stinge cugetarea, fură simțămîntului religios netîrnarea și demnitatea și viața adevărului...Cu separația bisericei nu ar fi un pericol pentru stat, dar va fi un mare avantaj. Întîiu va scăpa statul de cheltuieli și de munca deșartă cu administrația bisericei. Guvernul nu trebuie a interveni în nimic în afacerile bisericei, nici spre a oprima, nici spre a protegia.... Bisericele nu formează stat în stat sub regimul de libertate...Deosebită de stat, biserică, are subvenția hotărâtă cu care se administra singură și se gătește cu totul în tarîmul ei religios, pe tarîmul propagandei spirituale.” [194]

Privitor la viața bisericească, ca o reluare a unei metehne mai vechi, existau mai mulți preoți decît ar fi fost necesar, hirotoniile ierarhilor străini (Vidin) desfășurându-se abuziv, cu mai mulți protopopi într-un județ, fapt care impieta asupra unei bune desfășurări a administrației bisericești. Pregătirea majorității clericilor în școli catehetice era mult deficitară, numărul absolvenților de seminarii înființate de pe vremea Regulamentelor Organice fiind de asemenea mult scăzut. [196]

În primii săi ani de domnie, Cuza-Vodă dispune vacantarea aproape în totalitate a scaunelor eparhiale, rămânând ca titulari numai mitropolitul Nifon Bălășescu la Mitropolia Țării Românești și episcopul Calinic la Episcopia Râmnicului, pentru restul scaunelor vacante fiind numiți "locotenenți de episcopi". Spre finele lui 1864 se va înființa încă o nouă episcopie a Dunării de Jos, urmând ca în Moldova să se mai înființeze noi episcopii, pe lângă cele existente, la Huși și Roman.

La 3 decembrie 1863 Domnitorul Principatelor Unite stabilește prin decret domnesc că în Biserică să se slujească numai în limba română, cu excepția bisericii din Brăila la care am făcut anterior referință. Ulterior promulgării *Legii secularizării*, are loc sancționarea *Legii asupra instrucțiunii*, decretată la 25 noiembrie 1864 și promulgată la 5 decembrie 1864, conform căreia seminariile erau împărțite în două categorii: seminarii de gradul I cu patru clase, care-și desfășurau activitatea în fiecare episcopie și seminarii de gradul II, cu opt clase care funcționau pe lângă mitropoliile din Iași și București. Astfel se reglementa starea învățământului teologic, a cărui susținere financiară cădea în sarcina statului român, unde absolvenții puteau fără examen să devină și dascăli în zonele rurale. [197] Trebuie consemnat că în același an s-a inițiat înființarea primei facultăți de teologie în cadrul Universității din Iași (înființată, după cum se știe, în 1860 tot de Vodă-Cuza), dar care, de pe urma intrigilor și disputelor interne și externe avea să fie desființată patru ani mai târziu de la funcționare, urmând a fi reînființată la câțiva ani de la abdicarea forțată a domnitorului.

Astfel, în toți acești ani se fac cei mai importanți pași de instituire a învățământului monahal ortodox, precum și a învățământului romano-catolic, reforme care vor conduce ireversibil la modernizarea școlii teologice românești în ansamblul ei.

Prin *Legea pentru înmormântări* din 27 martie 1864, fiecare dintre culte erau obligate să-și organizeze spațiile de înmormântare în cimitire situate la cel puțin 200 metri de marginile orașelor sau satelor, fiind interzise înmormântările în biserici, capele, sinagogi etc. [198]

De asemenea, prin *Legea comunală* promulgată la 1 aprilie 1864 se interzicea Bisericii întocmirea de acte civile (naștere, căsătorie, deces) aceste atribuții căzând exclusiv în sarcina autorităților statului (primăriilor). Totodată, această lege reglementa și problema salarizării preoților și servitorilor Bisericii, stabilind ca o obligație a comunelor de „a îngriji de cultul, de biserică sau de bisericile religiunii la care aparține. Comuna este datoare a plăti pe preoții și pe servitorii bisericilor sale” (art. 11), astfel că în bugetul comunal anual, consiliul comunal va cuprinde și „lefa preoților și a altor servitori ai bisericilor, acolo unde bisericile nu au venituri proprii îndestulătoare” (art. 119 alin. 2 lit. m) [199, p. 407].

Mult după abdicarea silită a domnitorului, *Legea clerului de mir și a seminariilor din 1893*, avea să amendeze *Legea comunală* a lui Cuza și să transfere

din sarcina comunelor în obligația bugetului statului răspunderea salarizării preoților și a fețelor bisericești [199, p. 407].

Legea călugăriei sau Decretul organic pentru stabilirea regulilor schismei monahicești prevedea că nimeni să nu poată fi tuns în monahism fără binecuvântarea Sfântului Sinod, astfel încât, pentru intrarea în monahism bărbații trebuiau să aibe cel puțin 60 de ani, iar femeile cel puțin 50 de ani, excepție făcând doar bolnavii, invalizii sau cei lipsiți total de mijloace de subzistență, dar care dovedeau vădite înclinații spirituale duhovnicești. De asemenea erau exceptate cadrele cu studii teologice superioare, din rândul cărora aveau să se aleagă și viitorii ierarhi [199, p. 296].

De altfel, elaborarea la 3 decembrie 1864 a *Decretului organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române*, care prevedea înființarea Sinodului General al Bisericii Ortodoxe Române, reprezintă momentul crucial *ca prima legiferare oficială a autonomiei Bisericii*, care de facto era deja înfăptuită, e drept, cu neajunsurile de rigoare. Acest lucru va atrage după sine reacția dură și energică a Patriarhului ecumenic Sofronie al III-lea (Patriarh între 1863 și 1866), care prin misiva din 8 februarie 1864 îl îndruma pe mitropolitul Nifon să-l sfătuiască pe Domn „să-și cunoască datoriile sale creștinești și domnești” și să intervină împotriva reformelor sale. Atât domnitorul cât și guvernul, la care se vor alinia și mai marii ierarhi ai mitropoliilor Principatelor Române, Nifon și Calinic, nu vor ceda presiunilor. Prin Hotărârea Sinodului General se consemna faptul că Biserica românească păstrează unitatea dogmatică, canonică și cultică cu Patriarhia ecumenică de Constantinopol, păstrându-și însă autonomia jurisdicțional-administrativă față de toate bisericile, inclusiv a celei ecumenice. Era pasul decisiv și premergător obținerii Autocefaliei Bisericii Române, iar mai apoi a Patriarhatului. [199, pp. 289-297] Acest act avea să dăinuie și să fie consființit și limpede exprimat în articolul 11 din *Constituția* statului român promulgată la 30 iunie 1866, prin care s-a statornicit că „Biserica Ortodoxă Română este și rămâne neatârnată de orice chiriarhie străină, păstrându-și însă unitatea cu Biserica Ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor” având “o autoritate sinodală centrală pentru reglementarea chestiunilor canonice și disciplinare”.

Contribuțiile elementului grec la zidirea materială și spirituală a Muntelui Athos sunt incontestabile, după cum la fel de evident este și aportul românilor care au contribuit, de-a lungul istoriei, la prosperitatea Muntelui Sfânt. În acest sens vorbesc de la sine dările de bani, obiectele de artă, icoanele, bisericile construite, inscripțiile, hrisoavele, documentele, bibliotecile și obiectele de cult dăruite de-a lungul anilor de credincioșii români, dar, mai presus de toate, viețile spirituale dedicate Athosului de athoniții români, unii dintre ei deveniți și sfinți. Sunt de menționat aici Sfântul Antipa, Visarion – ucenicul lui Paisie, Atanasie de la Cavesocalivia, ieromonahul Daniil de la schitul Lacu, ieromonahul Macarie de la Neamț, Nectarie și Nifon de la Prodromul și mulți alții. [199, p. 358]

Tot în acest spirit remarcăm că încă de pe vremea, "mult hulitului domnitor Cuza-Vodă" [199, p.,673], în perioada 1857-1866 avea să urmeze cea de-a doua etapă de ridicare și amenajare a schitului românesc Prodromu. „Când am luat în stăpânire acest locșor – notau călugării prodromiți – n-a fost acolo decât o ruină, având încăperi de doi sau trei oameni și un paraclis dezgolit și părăsit”.

În ianuarie 1857 s-a pus piatra fundamentală a bisericii, urmând ca picturile și zugrăvelile să se facă începând cu luna mai 1863 de pictorul D. Teodorescu, zugravul G. Vasilescu și de monahii Isaia și Eftimie. [200]

Odată cu Unirea Principatelor și prin grija neprețuită a mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei, a episcopului Calinic al Râmnicului și a lui Nicolae Scriban – adică tocmai a clericilor care aveau să-l investească duhovnicește și pe Domnitorul Cuza la tronul României, așadar prin harul Mirungerii, fiind și ultimul domnitor român care avea să mai recurgă la acest sfânt ritual duhovnicesc, de Uns prin mila lui Dumnezeu –, se va hotărî de Guvernul României la 1863, alocarea anuală la Prodromu a 1000 de ducați, sumă ce avea să crească la 3000 și mai apoi la 4000 de ducați. Pe lângă aceasta, se hotărăște trimiterea către schitul românesc de sfinte vase, veșminte și cărți bisericești, candelă, argintărie, icoane și multe altele. În cele din urmă, la 16 aprilie 1866, deci la mai bine cu numai două luni de la abdicarea forțată a lui Alexandru Ioan Cuza, Ministerul Cultelor, reprezentat de C. A. Rosetti, îl va trimite pentru sfințirea locașului ale cărui lucrări fuseseră demarate din inițiativa domnitorului proaspăt alungat de la domnie și acum finalizate, pe arhiereul Isaia Vicol de Diocleeas, egumen la Golia în Iași. Târnosirea avea să fie dată de Patriarhul ecumenic Sofronie al III-lea de Constantinopol, adică de Preaînaltul ierarh cu care Vodă-Cuza dusesese o aprigă dispută pentru promulgarea secularizării. Festivitatea sfințirii Bisericii cu hramul *Botezul Domnului* și a unui paraclis purtând hramul *Adormirea Maicii Domnului* s-a desfășurat în ziua de 21 mai 1866. [199, p. 689]

Schitul Prodromu, care exista încă de la 1660, situat pe teritoriul mănăstirii Lavra, care de pe urmă mărimii pe care o are poate concura cu oricare din cele 20 de mănăstiri ale Sfântului Munte, a reprezentat și reprezintă dorința din totdeauna a românilor de a-și avea propriul locaș de cult la Athos.

Mitropolitul Veniamin Costachi a obținut acordul Lavrei de transformarea Prodromului din chilie în schit românesc începând cu luna iunie a anului 1820. Cu toate încercările ulterioare de a fi recunoscută ca mănăstire românească de sine stătătoare, acest statut i-a fost permanent respins, astfel încât, printr-un acord din 20 ianuarie 1889, schitul românesc avea să-și recunoască dependența sa față de mănăstirea Lavrei.

Același lucru avea să se întâmple și cu schiturile românești Lacu și Schitul Nou aflate în incinta și în subordinea mănăstirii Sfântului Pavel, unde pe la 1754-1760 se așezaseră călugării moldoveni. [199, p. 689]

Preotul D. Veștemean avea să consemneze că în anul 1926, guvernul elen expropiase toate bunurile mănăstirești așezate în afara fruntariilor Athosului.

Această expropriere avea să afecteze și metocul din insula Thasos ce aparținea de schitul Prodromu cumpărat de credincioșii Principatelor cu mai bine de trei sferturi de veac în urmă. [199, 632]

În condițiile în care după Primul război mondial, prin tratatul de la Sévres din 10 august 1920, Sfântul Munte este recunoscut ca alipit definitiv statului elen, stăm să ne punem cuvioasa întrebare de ce soartă ar fi beneficiat teritoriile române dacă nu ar fi avut loc secularizarea lui Cuza și care teritorii reprezentau mai bine de un sfert din suprafața Principatelor Române înainte de comiterea secularizării.

Pe bună dreptate spunea Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae că „ar trebui s-avem și noi la Athos, Hilandarul, Zograful și Pantelimonul nostru, cum au sârbii, bulgarii și rușii“ dar azi, după cum se vede, noi, ca urmașii celor mai mari binefăcători ai Muntelui Athos nu avem nicio mănăstire de-a noastră. [201]

Și asta în condițiile în care toate cele 20 de mănăstiri au beneficiat de- alungul veacurilor de cele mai sincere gânduri duhovnicești și ajutoare materiale ale voievozilor, înaintașilor și chiar ale contemporanilor noștri. [35, p. 230]

Este poate suficient să amintim aici de cele 5 secole de danii, pornind de la Scarlat Ghica, domnitorul Moldovei ce acordă sprijin mănăstirii Xiropotam, de Ștefan cel Mare și Sfânt, cel care avea să zidească turnul, chiliile și trapeza Mănăstirii Zografu, să ridice mănăstirea Grigoriu, apoi de Vasile Lupu și Constantin Cantemir, de Alexandru Lăpușeanu, cel care avea să refacă picturile de la Xiropotamu și să acorde stipendii Mănăstirii Vatopedu, apoi de Neagoe Basarab, ce are să fie numit „ctitor mare a toată Sfetagora, reclădind cu 90. 000 de talere pe an și cea mai mare mănăstire a Muntelui, Lavra, și nu în cele din urmă de Mihai Viteazul care ctitorește și clădește Mănăstirea Simonopetras”. [196]

Este dovadă de netăgăduit că încă din cele mai vechi timpuri recunoașterea duhovnicească a Sfântului Munte a existat dintotdeauna în sufletul și inima românilor.

Sfântului Munte Athos îi sunt recunoscute unanim toate titlurile și onorurile duhovnicești pe care cu sfințenie le merită: „Sfânta oază mereu înverzită, punct central și vital al credinței ortodoxe, țință a tuturor darurilor pioase, loc de adunare și de bună păstrare a tradiției bisericești, marele institut de penitență al Bizanțului”, „Perlă a monahismului oriental și oarecum punctul culminant al creștinismului răsăritean”, „bastionul ortodoxiei” și „turnul dreptei credințe țări”, „luminator până departe – neclintit de nici un curent apusean”, „bijuteria creștinătății răsăritene” [193] – sau după cum cu adevărat era caracterizat și de profesorul grec Gheorghios A. Sotiriu: „Farul Egeei”, „Gibraltarul Greciei în fața Helespontului”, „colț sacru” și „depozit sacru al elenismului”. [199, p. 689]

Dar parcă și mai frumos, Părintele Gala Galaction avea să spună că „Sfântul Munte Athos a fost și s-a menținut focarul monahismului ortodox; este un fenomen specific sufletului ortodox; a menținut etnicitatea monahilor, prin vorbirea limbii naționale; a păstrat bogăția imensă de mărturii și documente românești, de

importantă istorică excepțională. Sfântul Munte Athos prezintă o importanță deosebită pentru Biserica Ortodoxă Română, pentru istoria, cultura și arta românească. Grija și preocuparea pentru așezămintele de la Muntele Athos trebuie să fie o datorie de onoare”. [199, p.632]

„Biserica Ortodoxă Română, a luat ființă în anul 1872 prin desprinderea Mitropoliei Ungrovlahiei și Mitropoliei Moldovei de sub ascultarea canonică a Patriarhiei de Constantinopol, titlul de mitropolit-primat fiindu-i acordat mitropolitului Nifon Rusailă (încă de pe vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza-n. m.), la 11 ianuarie 1865. După proclamarea independenței de stat a României (9 mai 1877) au urmat tratative cu Patriarhia de Constantinopol, în vederea recunoașterii Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, care a fost în cele din urmă consființită la 25 aprilie 1885 prin patriarhul ecumenic Ioachim al IV-lea. Din perspectiva Patriarhiei de Constantinopol, aceasta este data nașterii Bisericii Ortodoxe Române. De facto, Biserica Ortodoxă Română a luat ființă odată cu constituirea Sfântului Sinod de la București, în anul 1872 (și tot de facto, neluându-se în considerare data înființării Sinodului Central din vremea domniei lui Cuza – n. m.). Mitropolia Ardealului s-a unit cu Sfântul Sinod de la București în 23 aprilie 1919, iar din anul 1925 Biserica Română este organizată ca Patriarhie”. [201]

Putem spune în concluzie, că alături de toate celelalte reforme, înnoirile bisericești aduse de domnitorul Unirii noastre Alexandru Ioan Cuza – dintre care se evidențiază cu precădere secularizarea averilor mănăstirești închinete și neînchinete – au înscris o pagină strălucitoare în istoria neamului, care au condus la fondarea Actului Constitutiv al Statului Național, Unitar, Modern, Român – la obținerea Independenței României, a recunoașterii de către Patriarhia de Constantinopol a Autocefaliei și Independenței Bisericii Ortodoxe Române – și, nu în cele din urmă, la înfăptuirea Unirii întregului neam la 1 decembrie 1918.

Și asta cu atât mai mult cu cât în spirit evanghelic vorbind, pentru Domnitorul Alexandru Ioan Cuza nu existase ogor al vieții publice în care să nu fi aruncat sămânța modernizării, doar că roadele acestei înnoiri nu aveau să fie însutite la vremea lui conform parabolei, ci – așa cum spunea marele nostru istoric regretatul Florin Constantiniu – roadele lui Cuza aveau să fie culese mai târziu de cei ce-i vor urma. [213, p. 230]

Într-adevăr, nu a existat sector bisericesc care să nu cunoască semnul acestei înnoiri: tipărirea în românește a cărților de slujbă, stabilirea locului de îngropăciune pentru cei decedați, reglementarea cauzelor de divorț, stabilirea formelor de încheiere a căsătoriilor, instaurarea unei conduite corespunzătoare în sânul ierarhiei, disciplina clericilor și monahilor, corecta administrare a bunurilor bisericești, acordarea parohiilor și eparhiilor, primirea în monahism, unificarea tipicului (ritualului) bisericesc, introducerea limbii române în slujbele bisericești, bunul mers al învățământului teologic, înființarea Facultății de Teologie de la Iași, costumul clerului, ridicarea prestigiului Bisericii române în lumea creștină, organizarea

centrală a Bisericii, formularea unui nou mod de a completa vacantarea scaunelor episcopale, stabilirea unei căpetenii onorifice în Biserica Română, neatârarea față de oricine a acestei Biserici ș.a. [196]

Și dacă mai era nevoie de a se adăuga ceva, pot afirma (Bogdan Cuza – n. m.) că în conformitate cu actele și datele de familie pe care le dețin, străbunul meu a fost un bun creștin, avându-l ca mare apropiat duhovnicesc la care se spovedea și împărtășea, pe însuși episcopul Râmnicului – Noul Severin, Calinic, la a cărui cerere de scoatere de la secularizare a mănăstirii Frăsineiului (Athosul românilor – n.m.), Domnitorul avea să-i răspundă: „Prea Sfinte Părinte! Am văzut cele ce-mi scrieți despre schitul Frăsineiul pe care îl arătați, ca într-un simțământ de religiozitate, după propriile Prea Sfinției Voastre mijloace le-ați ridicat din lumina în care se află. Eu lăudând o asemenea faptă de pietate, și spre a exprima mulțămirea mea, am ordonat Ministrului meu de Culte (N. Crețulescu – n. m.), a lua cuvenitele măsuri pentru a vă satisface dorința ce îmi exprimați, în privința Schitului Frăsineiul. Asupra acestora rog pe Dumnezeu, Prea Sfinte Părinte, să va țineti în Sfânta și buna Sa pază. București, 19 Decembrie. 1864. A. I. Cuza”.

Aceasta avea să fie și singura mănăstire pe care domnitorul a exceptat-o de la secularizare.

Ca orice mirean a avut și păcate, de care noi românii, ne rugăm la Dumnezeu să fie iertat de pe urma binelui și faptelor mari pe care le-a lăsat în urma sa. Dar aici ar fi poate mai bine să ascultăm aprecierile unui contemporan al său, Dimitrie Bolintineanu:

„Se împluta Domnului patima jocului. El nu mai juca alt decît jocuri ordinare cu amicii de cînd se numise domn. Îl acuzau de mîndrie. În casă era foarte amabil cu toți. Îi puneă pe toți să șadă, le permitea să fume, să rîză. Îl acuzau de băutură, nu bea decît apă la masă și un licuor după masă. Îl acuzau de patimă pentru femei. Nu a despărțit nici un bărbat de femeia sa, nu a făcut să plîngă nici o mamă pentru fie-sa răpită... Pe rudele sale de aproape nu voia să le întrebuițeze în serviciul public și le ținea cam depărtate..... Unui Domn i-ași tolera a face pe Don Juan mai bine de cît a face pe Ludovic al XIV-lea. Doctrina lui Don Juan, acest șerpe al lui Ariman, zeul răului, autorul morței, poate să fie contrară moralei; dar cel puțin ea se mărginește în viața privată, nu lovește interesele publice. Doctrina regilor cari își făceau o suverană dintr'o amanta cunoscută și publicată, era lovitoare intereselor publice... (Nu a fost și cazul lui Cuza – n. m.). Faptele mari ale lui Traian au înecat cu strălucirea lor slăbiciunile private ale divinului suveran. Istoria nu va vorbi de Cuza pentru rătăcirile lui. Ele vor fi înecate de dezrobirea poporului de clacă, de unirea țărilor, de darea drepturilor politice la cei mai mulți Români, și dacă îl va muștra cîte-odată serios, va fi numai atunci cînd se va aminti că nu și-a vărsat sîngele pentru unirea Romîniei cu Transilvania și nu și-a terminat zilele, ucis pe pavăza sa în bătălie”. [193, pp. 135, 147, 148]

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, prin rostul și apariția lui e un fenomen unic în istoria țării.

Oricine este menit să analizeze zbuciumul vieții lui interioare, sacrificiul dus până la martiraj pentru binele și propășirea nației lui, rămâne de multe ori fără răspuns în fața ivirii prin pronie divină a acestei personalități singulare în istoria românilor.

A întâmpinat obstacole de pretutindeni, creându-și multe dușmării în mijlocul celor cărora i-a fost dat să trăiască, arătându-și dușmanii și demascându-le adevărata lor față, ca sursă principală a nenorocirilor poporului.

Cea mai profundă și corectă analiză avea să o facă tot Mihai Eminescu, în Curierul de Iași din 18 martie 1877, spunând că *vor trece veacuri și nu va exista român căruia să nu-i crape obrazul de rușine de câte ori va răsfoi istoria neamului său la pagina din 11 februarie...precum în orice an răsare iarba lângă mormântul vândutului Domn... Să se țină bine minte că Vodă Cuza a iertat prin viu grai și în scris tuturor... absolut tuturor, numai colonelului Leca și altor câtorva nu; nu pentru el personal, ci pentru pata pe care acesta a pus-o pentru vecii vecilor pe steagul țării. E unicul caz în istoria românilor. Au căzut Domni prin rebeliune fățișă a poporului sau armatei, au căzut amicii lor fățarnici; nici un Domn român, absolut nici unul n-a căzut prin trădarea strajei domnești; orice strajă, chiar adversară Domnului, pe cât era strajă au privit în unsul lui Dumnezeu pe oaspetele credinței ei, și oaspeții sunt sfinți chiar pentru popoarele cele mai barbare, necum pentru cele civilizate.*⁶

Alexandru Ioan Cuza s-a impus ca și străbunii săi prin adevăr, virtute și sacrificiu, tragându-și seva din rădăcinile adânci ale neamului din care a fost zămislit.

Prin căsătoria strămoșului său Miron Cuza cu nepoata cronicarului Miron Costin, Ilinca, genealogia familiei Cuza avea să fie și mai mult înnobilită cu ramurile familiilor movileștilor, basarabilor, mușatinilor lui Ștefan cel Mare și Sfânt și nu în cele din urmă cu ale lui Alexandru cel Bun și Bogdan I-ul, cel care a domnit în Moldova până la 1365 și care a întemeiat țara Moldovei străbune.

Țara a fost totul pentru dânsul, țară pe care a întemeiat-o, țară pe care a știut să o reprezinte cu demnitate și pe care a putut să o părăsească fără de blestem. Astfel de viteji nu se formează prin niciun exemplu și nicio lectură: ei se nasc.

Nu ne rămâne decât să sperăm că imensul capital genial cheltuit de Prințul iubit al unirii noastre, Alexandru Ioan Cuza, nu a fost risipit în zadar.

La data de 23 februarie 2018, cu sprijinul generos al Președintelui Academiei Române, E.S. Academician Cristian Hera și din inițiativa Vicepreședintelui aceluiași for, E.S. Academician Răzvan Theodorescu – am avut marea onoare de a asista la încuviințarea recepției domnitorului Alexandru Ioan Cuza, ca membru de onoare

⁶ Ziarul Certitudinea, anul 2, numărul 6, din 25 ianuarie 2018 -Miron Manega în articolul cunoaște România.

post-mortem al Academiei Române. În cuvântul rostit, am menționat că după scurgerea a mai bine de 152 de ani de la înființarea Societății Literare devenită ulterior Academia Română, cele trei degete ale închinării elitei cultural-științifice românești aveau să prindă condeiul recunoștinței, admițându-l în unanimitate de voturi în rândurile sale pe fondatorul de facto al acestei prestigioase Academii, ale cărei norme de constituire fuseseră puse încă de la 1860, inaugurată fiind după cum se știe la data de 1 aprilie 1866, deci la nici 50 de zile de la abdicarea forțată a domnitorului Alexandru Ioan Cuza!

3.5.5. 1 DECEMBRIE 1918 – CREAȚIE ISTORICĂ ASTRALĂ A SUFLETULUI ROMÂNESC

O rememorare a faptelor istorice poate reține [43]:

- 28 ianuarie/10 februarie 1918 – România acceptă începerea tratativelor de pace cu Puterile Centrale.

- 29 ianuarie/11 februarie 1918 – Se formează un nou guvern, în frunte cu generalul Alexandru Averescu, având ca principal obiectiv tergiversarea, pe cât posibil, a încheierii păcii cu Puterile Centrale și crearea unor premise favorabile obținerii unei păci onorabile.

- 11/24 februarie 1918 – Plenipotențiarilor Puterilor Centrale impun primului ministru, generalul Alexandru Averescu, trei condiții principale ale încheierii păcii: cedarea întregului teritoriu al Dobrogei, până la Dunăre, importante rectificări de frontieră în zona Porților de Fier, în Valea Jiului și între Vatra Dornei și Câmpulung Moldovenesc, precum și grele concesiuni economice.

- 18 februarie/3 martie 1918 – Inaugurarea, la Chișinău, a Universității Populare Moldovenești, sub președinția lui Pan Halippa, care s-a ocupat de organizarea de conferințe, de întâlniri cu oameni de cultură, de ținerea de prelegeri, consacrate în special studierii istoriei românilor din Basarabia.

- 20 februarie/5 martie 1918 – Se semnează, la Buftea, Tratatul preliminar de pace între România și Puterile Centrale, pe baza căruia încep la București, la 9/22 martie, tratativele în vederea încheierii păcii, pe următoarele baze: cedarea Dobrogei până la Dunăre, Puterile Centrale urmând să amenajeze un drum comercial între România și Constanța; rectificări de frontieră în favoarea Austro-Ungariei; impunerea unor grele condiții economice etc.

- 27 februarie/12 martie 1918 – Plecarea misiunii franceze din România.

- 3/ 16 martie 1918 – Bălți. Adunarea generală a zemstvei din districtul Bălți adoptă, în unanimitate, o moțiune în care se spune „Proclamăm astăzi în mod solemn (...) în fața lui Dumnezeu și a întregii lumi, că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României sub al cărei regim constituțional și sub ocrotirea legilor ei (...) vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economice”.

- 5/18 martie 1918 – Demisia guvernului condus de generalul Alexandru Averescu. Regele Ferdinand îl însărcinează pe Alexandru Marghiloman cu formarea

unui nou guvern, cu speranța că șeful conservatorilor, grație încrederii ce inspira Puterilor Centrale, va putea încheia o pace în condiții mai ușoare.

- 9/22 martie 1918 – Încep tratativele de pace de la Cotroceni între România și Puterile Centrale.

- 27 martie/9 aprilie 1918 – La Chișinău, Sfatul țării întrunit în ședință solemnă votează unirea Basarabiei cu țara-Mamă, România (86 voturi pentru, 3 împotriva, 36 abțineri și 13 absenți). După anunțarea rezultatului votului de către Ion Inculeț, președintele Sfatului țării, primul – ministru Alexandru Marghiloman, aflat la Chișinău, împreună cu alți reprezentanți ai guvernului român, este invitat la tribuna de la care declară: "În numele poporului român și al Regelui Ferdinand I, iau act de unirea Basarabiei cu România de aici înainte și în veci! Trăiască România Mare!"

- 9/22 aprilie 1918 – Decret regal de ratificare a Hotărârii de unire a Basarabiei cu România, semnat de Ferdinand I, regele României, și contrasemnat de Alexandru Marghiloman, președintele Consiliului de Miniștri.

- 17/30 aprilie 1918 – Înființarea, la Paris, a „Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina”, sub președinția lui Traian Vuia, iar mai apoi a dr. Ion Cantacuzino; a militat pentru dobândirea independenței Transilvaniei și unirea acesteia cu România.

- 24 aprilie/7 mai 1918 – Semnarea Tratatului de pace de la București și a anexelor sale dintre România, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria, Turcia, pe de altă parte. România era nevoită să cedeze Dobrogea, care urma să fie anexată de Bulgaria, să accepte rectificări de frontieră în Carpați, în favoarea Austro-Ungariei (prin care se cedau teritorii însumând 5.600 kmp, cu o populație de 724.957 locuitori), să demobilizeze armata, menținându-se numai patru divizii cu efective complete și 8 divizii cu efective de pace (20.000 de infanteriști, 3.200 de cavaleriști și 9.000 de artileriști) și să încheie convenții economice (agricolă, a petrolului, a pădurilor etc.), prin care, în fapt, se instituia monopolul Germaniei asupra principalelor bogății ale țării. Regele Ferdinand I refuză, în ciuda presiunilor Puterilor Centrale, să sancționeze Tratatul.

- 12/25 august 1918 – Se constituie, la Chișinău, Partidul țărănesc din Basarabia, având în program: împărțirea pământului la țărani, vot universal, îmbunătățirea situației muncitorilor. Președinți: Pantelimon Halippa (1918 – 1921), Ion Inculeț (1921 – 1923).

- 24 august/6 septembrie 1918 – Se creează, la Paris, Consiliul Național Român Provizoriu, care, în 20 septembrie / 3 octombrie, a proclamat formarea Consiliului Național al Unității Române, organ reprezentativ, având în conducere pe Take Ionescu, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. Constantin Angelescu și Ioan Th. Florescu (vicepreședinți). Consiliul este recunoscut la 29 septembrie/12 octombrie de guvernul francez, la 23 octombrie/5 noiembrie de guvernul S.U. A., la 29 octombrie/11 noiembrie de guvernul englez, iar la 9/22 noiembrie de cel italian drept exponent al intereselor poporului român.

• 29 septembrie/12 octombrie 1918 – Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Transilvania, întrunit la Oradea, adoptă în unanimitate o declarație, redactată de Vasile Goldiș, privind hotărârea națiunii române din Transilvania de a se așeza „printre națiunile libere”, în temeiul dreptului ca fiecare națiune să dispună liber de soarta sa. Se revendică recunoașterea conducerii P. N. R. ca organ provizoriu de conducere a Transilvaniei. Se constituie un „Comitet de acțiune”, cu sediul la Arad, avându-l în frunte pe Vasile Goldiș.

• 5/18 octombrie 1918 – Declarația de independență a Transilvaniei, adoptată în ședința de la Oradea, este citită în Parlamentul de la Budapesta de dr. Alexandru Vaida-Voevod.

• 11/24 octombrie 1918 – Cernăuți. Apare primul număr al gazetei „Glasul Bucovinei”, editată de un grup de români bucovineni în frunte cu profesorul universitar Sextil Pușcariu.

• 14/27 octombrie 1918 – Deputații români bucovineni din Parlamentul vienez, foștii deputați din Dieta Bucovinei, primarii români din localitățile Țării de Sus a Moldovei, împreună cu alți reprezentanți ai provinciei istorice s-au întrunit în Sala Mare a Palatului Național din Cernăuți și au hotărât constituirea Adunării Constituante. Adunarea alege un Consiliu Național condus de Iancu Flondor, Dionisie Bejan, Doru Popovici și Sextil Pușcariu – vicepreședinți, Vasile Bodnărescu, Radu Sbierea și Laurent Tomoiogă – secretari.

• 17/30 octombrie 1918 – Constituirea, la Budapesta, a Consiliului Național Român Central (din 21 octombrie, cu sediul la Arad), ca organ de conducere al românilor format din șase reprezentanți ai P.N.R. și șase social-democrați.

• 18/31 octombrie 1918 – Proclamarea Către Națiunea Română, în care se aduce la cunoștință opiniei publice constituirea Consiliului Național Român Central ca unicul for de conducere al românilor transilvăneni, precum și principiile sale de acțiune.

• 25 octombrie/7 noiembrie 1918 – Consiliul Național Român Central hotărăște înființarea de gărzi naționale și de gărzi civile satești pe întreg teritoriul locuit de români în Transilvania și Ungaria, pentru „păstrarea liniștii și averii fiecăruia”.

• 31 octombrie/13 noiembrie 1918 – Consiliul Național din Basarabia adoptă o „lege fundamentală asupra puterilor țării Bucovinei”, prin care își asumă întreaga putere de stat.

• 5/18 noiembrie 1918 – Manifest către popoarele lumii, prin care Consiliul Național Român Central afirmă în fața opiniei publice mondiale dorința românilor transilvăneni de a se uni cu România.

• 7/20 noiembrie 1918 – Manifest al Marelui Sfat Național din Transilvania privind convocarea la 18 noiembrie/1 decembrie a Marii Adunări Naționale la Alba Iulia.

• 9/22 noiembrie 1918 – Consiliul Național Român Central din Transilvania cere, ultimativ, guvernului maghiar să-i recunoască puterea deplină asupra teritoriului Transilvaniei.

- 15/28 noiembrie 1918 – Congresul Bucovinei hotărăște în unanimitate „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechiile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”.

- 1 decembrie 1918 – Are loc, în sala Casinei din Alba Iulia, Adunarea Națională, cu participarea a 1.228 de delegați (deputați) aleși. Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, declară Adunarea Națională de la Alba Iulia „constituită și deschisă”. Vasile Goldiș rostește cuvântarea solemnă, încheiată cu un proiect de rezoluție, care începe cu cuvintele: „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii cu România”. Proiectul de rezoluție este adoptat cu ovații prelungite. Pentru cărmuirea Transilvaniei, Adunarea Națională procedează la alegerea unei adunări legislative numită Marele Sfat Național, compus din 250 de membrii; acesta, la rândul său, va numi un guvern provizoriu – Consiliul Dirigent. După adoptarea actului istoric al Unirii, cei peste 100.000 de participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, adunați pe Câmpul lui Horea, aprobă cu aclamații entuziaste hotărârea de unire necondiționată și pentru totdeauna a Transilvaniei cu România. Unirea Transilvaniei cu România încheie procesul de făurire a statului național unitar român, proces început în 1859, prin unirea Moldovei cu Țara Românească, continuat prin unirea Dobrogei în 1878, a Basarabiei în martie 1918 și a Bucovinei în noiembrie 1918. Suprafața României Mari: 295.049 km pătrați, cu o populație de 16.500.000 de locuitori.

- 2 decembrie 1918 – Întrunirea Marelui Sfat Național în sala Tribunalului din Alba Iulia care hotărăște constituirea unui Consiliu Dirigent format din 15 membri și având președinte pe Iuliu Maniu pentru administrarea Transilvaniei. Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent își stabilesc sediul la Sibiu.

- 11/24 decembrie 1918 – Regele Ferdinand emite Decretul-lege de unire a Transilvaniei cu vechea Românie.

- 18/31 decembrie 1918 – Decret-lege privind unirea Bucovinei cu România.

- 26 decembrie 1918/8 ianuarie 1919 – Are loc la Mediaș, Adunarea națională a sașilor, care se declară de acord cu actul politic înfăptuit la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 la Alba Iulia.

- 28 decembrie 1918/10 ianuarie 1919 – O delegație săsească transmite Consiliului Dirigent din Sibiu adeziunea sașilor la actul unirii Transilvaniei cu România.

- 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919 – Decret-lege prin care se stabilește că locuitorii României, majori, fără deosebire de religie, se vor bucura de toate drepturile cetățenești și vor putea să le exercite dacă vor face dovadă că sunt născuți în țară și sunt sau n-au fost supuși unui stat străin.

- 28 iunie 1919 – Se semnează, la Versailles, Tratatul de Pace dintre Puterile Aliate și Germania. Privitor la România, Tratatul prevedea încetarea tuturor drepturilor, titlurilor, privilegiilor de orice natură asupra cablului Constanța – Istanbul, ce intră în posesia României. Germania era obligată să renunțe la Tratatul de la București din 24 aprilie / 7 mai 1918. În problema Dunării, Tratatul prevedea

menținerea Comisiei Europene a Dunării și înființarea pentru traseul Brăila – Delta Dunării până la Marea Neagră a unei Comisii Internaționale a Dunării. Tratatul a fost ratificat de România la 14 septembrie 1920.

- 10 septembrie 1919 – Se semnează, la Saint-Germain-en-Laye, Tratatul de pace între Puterile Aliate și Austria, prin care Austria capătă configurația teritorială de azi. Se recunoștea pe plan internațional unirea Bucovinei cu România și a creării statelor cehoslovac și iugoslav.

- 10 decembrie 1919 – România semnează Tratatul de pace cu Austria și Bulgaria, precum și Tratatul minorităților, care pentru România prevede obligația de a acorda „tuturor locuitorilor, fără deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă, de rasă sau de religie, deplină și întreaga ocrotire a vieții și libertății lor”.

- 29 decembrie 1919 – Parlamentul României votează legea de ratificare a unirii Transilvaniei, Crișanei, Maramureșului, Banatului, Bucovinei și Basarabiei cu România.

- 4 iunie 1920 – Se încheie, la Trianon, Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate și Ungaria. Recunoașterea pe plan internațional a Unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, a Slovaciei și Ucrainei Subcarpatice cu Cehoslovacia, a Croației, Sloveniei și părții de vest a Banatului cu Serbia etc. (intră în vigoare la 25 iulie 1921).

Între complexele și profunde semnificații și implicații ale acestui act istoric cardinal, evocăm doar o voce a acelui timp istoric, rostitoare de suflet românesc, cu încărcătură juridică inerentă, discursul lui Vasile Goldiș în fața ADUNĂRII NAȚIONALE a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania (Alba Iulia, 1 decembrie 1918):

„[...] Națiunile trebuiesc liberate. Între aceste națiuni se afla și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi liberă îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă unirea cu Țara Românească.

Bucățirea poporului românesc n-a fost urmarea vreunei legi economice, în care terminologie se ascunde minciuna. Dimpotrivă, teritoriul dintre Nistru, Tisa și Dunăre constituie cea mai ideală unitate economică aproape autarhie.

Bucățirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbar, unirea tuturor Românilor într-un singur Stat, este cea mai firească pretențiune a civilizațiunii. (Strigăte entuziaste: Așa-i).

Teritoriile locuite de Români de la descălecarea lui Traian și până astăzi au fost teritorii românești. Nu există putere de a suci logica până acolo, ca invadările elementelor străine dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere al Statului cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii (Așa-i). Așa ceva ar fi sancționarea (aici, termenul de sancțiune, în sens pozitiv, de recompensă - n.n.) crimei și ar constitui o palmuire a civilizațiunii, care principial nu admite substituirea dreptului prin brutalitate.

După drept și dreptate Românii din Ungaria și Transilvania dimpreună cu toate teritoriile locuite de dânsii trebuie să fie uniți cu Regatul Român. (Îndelungate strigăte și aclamații)”. [44]

3.6. MARI SPIRITE ROMÂNEȘTI – CÂTEVA SEMNIFICAȚII JURIDICE

3.6.1. VASILE ALECSANDRI – FRESCĂ A CONȘTIINȚEI NAȚIONALE PREEMINESCIENE, PRECURSOR DE JURIDICITATE

A clădi în slujba neamului înseamnă a zidi pentru eternitate. Cuvântul este zidire. Iar în acest adăpost al raiului, eroii neamului își vor trăi nemurirea. Printre ei o să-l regăsim pe Alecsandri, alături de Eminescu, primul ca rege-poet al neamului și precursor eminescian, al doilea ca împărat al poeziei și poet al universalității. Liantul dintre opera literară și simțirea românească se răsfrânge odată cu aceasta și asupra noastră ca un reflex, venit din străfundurile sufletești a celor doi inegalabili poeți ai neamului.

„Meșterul Manole este zidire. Miorița este zidire. Meșterul Manole este artă. Miorița este arta ridicată la sublim. Mâna divinității se simte. Pecetea harului este pretutindeni.” [151, p. 7]

Actul creator anonim al sfintelor poezii populare românești, culese cu atâta trudă și dăruire de bardul nostru de la Mircești, devin nepieritoare de pe urma curajului, purității și profunzimii adevărului mistic pe care-l relevă, propunându-ne saltul spre nemurire. Multă lume știe, citind și recitind cu nesaț versurile-i meșteșugite. Dar aceasta nu este totul. Mesajele de aducere aminte implică întrepătrundere, transcendență și, mai presus de toate, înțelegere. Toate acestea necesită renunțare la sine, desprinderea de lucrurile cotidiene, mărunte, care ne împresoară, a detaliilor insignifiante, a fricii de cădere în păcat, a disperării, frustrării și temerilor de orice fel – arta lor creatoare stimulându-ne să visăm frumos și să ne amintim de semnificația darului divin ce ne-a fost dat prin a trăi, a iubi și a putea conviețui împreună.

Miorița încearcă să descifreze ceva din taina învierii, purtând un dialog între viață și moarte, acolo unde viața triumfă și iese biruitoare.

Creația devine astfel, un act de curaj, făcând un salt în eternitate. [151]

Dacii noștri credeau în nemurire, zidindu-și cetățile pe cele mai semețe culmi, pentru a se putea apropia, încă din timpul vieții lor pământene, de divinitate. Acest popor aparte, adânc în cuget și profund în simțire, era legat de munții cărora le șlefuiău înălțimile. Moartea era privită cu bucuria parcurgerii unei prime etape a vieții, iar lupta de a trăi le asigura victoria în nemurire.

Dar spre deosebire de antici, românii nășteau un alt fel de spiritualitate, care intra în istorie prin rugă și smerenie, ambele adânc ancorate în rădăcina neamului. Așa se înfățișa atunci antichitatea românească, ca fiind prima zidire spirituală aproape creștină, ce avea să dea mai apoi puls universului creștin.

Iar prin strigătul victorios și plin de durere al lui Manole, Vasile Alecsandri ne reamintește de etnogeneza românească ivită sub oblăduirea creștină a cerurilor sfinte, acolo unde Meșterul Manole se contopește cu însăși Mânăstirea care-și caută

înălțimea divină. Este strigătul neamului care-și caută adevărul, lumina, puterea, cunoașterea și iubirea, iar farmecul acestui strigăt a fost descoperit și transpus nouă cu atâta delicatețe de Alecsandri.

Este acel strigăt de santinelă ce stă și a stat la poarta creștinătății, apărută de moșii și strămoșii noștri, purtați în lupte de un Dragoș, sau Bogdan, sau Basarab I-ul, sau Ștefan cel Mare și Sfânt, un Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul unificatorul și un Alexandru Ioan Cuza, reformatorul și părintele națiunii moderne unite, sau Ferdinand I-ul întregitorul de țară.

„Țara noastră este poarta creștinătății, pe care Dumnezeu a oferit-o până acum, dar dacă această poartă a creștinătății, care e țara noastră va fi pierdută, Dumnezeu să ne ferească de așa ceva, atunci toată creștinătatea va fi în mari primejdii.” [151, p. 76]

Și poporul român și-a îndeplinit astfel, cu cinste, misiunea-i încredințată de istorie, prin jertfă și sacrificii, credință și curaj.

Nu lipsit de importanță este imnul dedicat lui Ștefan cel Mare de Vasile Alecsandri, imn rostit la Putna și scris la îndemnul prietenului și adoratorului său, Mihai Eminescu:

„Etern, A-tot-puternic, o! Creator sublim
Tu, ce dai lumii viață și omului cuvânt,
În tine crede, speră, întreaga Românie,
Glorie ție-n ceruri, glorie pe pământ”.

Vasile Alecsandri a înțeles cât de importantă este pătrunderea spre fibra și sufletul neamului prin cele două elemente cruciale ale sale, cultura și pandantul ei – creștinismul. [151]

Când se afla în misiunea sa istorică de ambasador al lui Cuza-Vodă, înspre a convinge marile Puteri de importanța recunoașterii Unirii Principatelor, fapt ce avea să se realizeze abia la 24 septembrie 1959, Alecsandri și-a pus în slujba neamului toate virtuțile sale hărăzite de Dumnezeu. „Eu însumi, părăsind câmpul înflorit al literaturii și aruncându-mă în torentul ideilor politice, îmi culcasem muza în fundul unui fotoliu ministerial.... Aveam mult serioasa și mult delicata însărcinare de a apăra, pe lângă Cabinetele Franței, Engliterei și Sardiniei, actele săvârșite în Moldova și Valachia la începutul anului 1859, precum alegerea de Domn a colonelului Alexandru Cuza în aceste două provincii etc., acte care erau să fie discutate în viitoarele conferințe din Paris.

Misiune importantă! Răspundere mare și spăimântătoare!... Eu, un biet țăran de la Dunăre, aveam a mă găsi în contact cu capacitățile cele mai recunoscute din Europa! Cu oamenii cei mai însemnați (Printre care Împăratul Franței Napoleon al III-lea cu contele său Walewski, Regele Victor Emanuel și prim-ministrul Sardiniei, contele Cavour, lordul de Malmersbury al Angliei ministrul Foreign- Office-lui etc, n. m.)

...însă găseam o îmbărbătare în tainica și deplina convingere ce aveam de mult, că Dumnezeu ține cu românii! ...” („Extract din istoria misiilor mele politice” – Vasile Alecsandri, partea II-a, Carti 2007. ro)

Tot prin mijlocirea lui Alecsandri și a lui Costache Negri avea ca Domnitorul Cuza să ofere garanții Vaticanului, de protecția în continuare a Bisericii Catolice Române și cultului său catolic. (Documentele lui Ștefan cel Mare, II, p. 321 – Ion Bogdan,)[151, p. 76]

Virtuțile de mare diplomat aveau să fie însă, completate de regalitatea literară a lui Vasile Alecsandri, care culminează cu cea de poet, el însuși considerându-se un bard al națiunii.

Alături de Eminescu, Alecsandri și Coșbuc, au rămas în istoria literaturii române, ca poeți desăvârșiți ai întruchipării eroismului nostru colectiv, rezistent și anonim, după cum anonime au fost și baladele și cântecele populare culese de Alecsandri. „Românul este soldatul necunoscut al istoriei” [151, p. 78], forma sa de trăire nefiind rațională, precum cea din Occident și nici marcată de acel misticism tragic și patetic de specific oriental – frica de Dumnezeu și teama de a-și pierde țara, fiind cele care-i predomină și călăuzesc ființa.

De ce? Pentru că mai înainte de a se desprinde din lut, ființa românului se ridică din vatra strămoșilor săi, prin îngânarea doinelor și respectarea rânduielilor neamului, după cum au fost ele date.

Și unirea noastră a fost rânduită: prin aceleași simțuri, de inimi și suflete încinse care băteau în aceeași cadență, de rugăciuni smerite și încrucite, care se rosteau în jurul vetrei.

Când cauza apărării naționale era o problemă de ordin comun, intervenea sacrificiul și renunțarea la sine, spiritul de luptă și devotamentul față de țară. „Hora Unirei” spune totul....

Aceste aspecte au fost semnalate cu trăire artistică în mai toate poeziile sociale, cântările patriotice și doinele bardului națiunii.

Și tocmai această trăire artistică reflectă esența a ceea ce se ascundea în adâncul sufletului poetului, ce avea să fie exprimat prin intermediul unei rațiuni nobile și purificatoare, de adevărat român. Așa trebuie înțeleasă, în fapt, fericirea lui Alecsandri redată și în Epigonii lui Eminescu, ca o fericire întrepătrunsă metafizic, cu dorința de a fi împărtășită altora, rațională și mai puțin trupească, dedicată cu prioritate înțelepciunii și, nicidecum, plăcerii sau desfătării personale:

Ș’acel rege-al poeziei, vecinic tânăr și feric,
Ce din frunze îți doinește, ce cu fluierul îți zice,
Ce cu basmul povestește – veselul Alecsandri....

Și tocmai în asta constă îndumnezeirea lui Alecsandri, cea care-l determină și pe Eminescu să-l transforme în poet național. Fericirea poetului se dedică altora și devine, pe cât de rațională, pe atât de contemplativă și molipsitoare, căpătând rang

de virtute, a ceea ce Aristotel o definea prin a fi o virtute atât morală, bazată pe caracter, cât și dianoetică, bazată pe rațiune. [152, p. 104]

În acest context, etica lui Alecsandri este bivalentă. Aceasta pentru că bardul își găsește plăcerea și fericirea, grație creației sale artistice nemuritoare, mulțumită harului cu care a fost înzestrat întru întru chiparea soarelui ca idee a binelui, a luminii ca oglindă a adevărului și frumuseții cosmice a naturii, a dragostei și nădejzii ca factori garanți ai credinței în Dumnezeu și în dreptatea socială necesară deșteptării neamului și ridicării conștiinței noastre naționale, întrunind prin toate acestea, aura regalității literare a tot ceea ce s-a scris mai frumos în poezia românească, înainte de Eminescu.

3.6.2. EMINESCU – OMUL DEPLIN AL CULTURII ROMÂNEȘTI

Evocăm, în continuare, câteva simple „priviri spirituale” asupra universului eminescian:

- „Fără Eminescu, am fi știut că nu putem fi decât esențiali mediocri, că nu este ieșire din noi înșine și ne-am fi adaptat perfect condiției noastre minore. Suntem prea obligați față de geniul lui și față de turburarea care ne-a vărsat-o în suflet.” [45, p. 78]

- „În fața operei lui Eminescu trebuie să ținem seama, ca în fața operei nici unui alt român, de conștiința de sine și de personalitatea acestuia. De aici trebuie abordat fenomenul. În inconștientul lui Eminescu întrezărim prezența tuturor determinantelor stilistice pe care le-am descoperit în stratul duhului nostru popular, doar altfel dozate și constelate, din pricina factorului personal (...). Marea nu este pentru Eminescu un prilej de pierdere în infinit, sau un simbol al dinamicei furtunoase, cât un simbol al undulării, al legănării, un simbol al unui anume melancolic sentiment al destinului, ritmat interior ca o alternanță de suișuri și coborâșuri (...). Structura orizontală a undulării e îmbinată la Eminescu până la saturație de un sentiment al destinului.” [46, p. 201]. Dincolo de acest mănunchi de determinante, personal colorate dar care țin de o matcă stilistică etnică, există în inconștientul lui Eminescu și determinante pur personale, care-l leagă însă definitiv de matricea etnică (...). Voievodul român, icoană luminoasă alcătuită din suprapunerea mai multor imagini din epoca de istorie românească, dinaintea lui 1500, este pentru Eminescu efigia secretă, care-l absoarbe, care-i compensează insuficiențele, care îl magnetizează. [46, 325]

Autorul Ion Necula [47] comentează în următorii termeni comparativi ideile lui Eminescu și Cioran în relația lor cu neamul românesc:

- Naționalismul lui Eminescu (tradiționalist, conservator și ortodoxist) descindea din trecut și din memoria devenirii istorice, în timp ce naționalismul lui Cioran pro-occidental și antidemocratic) era perspectivă, îndreptat cu fața spre

România de mâine. Eminescu își imagina o evoluție organică, pe când Cioran legitima abolirea tradițiilor și arderea etapelor în vederea sincronizării mai rapide cu ritmul evoluției europene. Eminescu vorbea despre un fond de energie națională stocat în tradiții, obiceiuri și datini, pe când Cioran vorbea despre un „adamism românesc” în care „golurile psihologice și istorice” trebuie umplute cu un conținut mesianic, cu asumarea unui destin și înlocuirea „a ceea ce este balcanic în noi.”

- Eminescu vedea și el răul din realitatea românească dar îl explica prin derogările de la merit și calități prin împământarea și înălțarea în funcții publice a unor străini de țară de valoare de sentimente patriotice. El nu pune în discuție gena românească și nu extindea răul asupra întregii deveniri istorice. Eminescu își iubea poporul din instinct, cu o bunătate de Apostol, Cioran îl iubea cu o „ură grea”.

- Eminescu [49] concepea statul împreună „cu istoria, cu obiceiurile, cu rasa, cu natura teritoriului său”, fără a împrumuta modele străine. „De câte ori vom deschide istoria, vom vedea că statele scad și mor prin demagogie sau prin despotism” [48, 32]. „Mizeria materială și morală a populației, destrăbălarea administrației, risipa banului public, cumulul, corupția electorală, toate acestea n-au a face la drept vorbind cu cutări sau cutări, principii de guvernământ” [48, 238]. Soluția este „un stat de cultură” adică cel care își cultivă limba, naționalitatea, religia, istoria, munca cinstită și productivă, datina și tradiția strămoșească, guvernarea competentă și dreaptă, care depinde de starea generală a conștiinței, de mentalitatea creativă a poporului.

- „Ceea ce deosebește pe Eminescu de toți scriitorii însemnați pe cari i-a avut țara până acum, este faptul că el a fost tot pe atâta gânditor, cât și poet... Opera lui Eminescu rămâne nemuritoare, ca și dragostea pe care în versuri geniale a exprimat-o, ca și orizonturile filosofice asupra vieții și societății omenești, pe care ni le deschide în poeziile și povestirile sale” [50, pp. 171-177]

- Creator de identitate românească durabilă [25] Eminescu își exprimă încrederea în capacitatea românilor de a dăinui: „Ce mi-i vremea, când de veacuri/
Stele-mi scânteie pe lacuri/ Că de-i vreme rea sau bună, / Vântu-mi bate, frunza-mi
sună/ și de-i vreme bună rea, / Mie-mi curge Dunărea. / Numai omu-i schimbător, /
Pe pământ rătăcitor, / Iar noi locului ne ținem, / Cum am fost așa rămânem: Marea
și cu râurile, / Lumea cu pustiurile, / Luna și cu soarele, / Codrul cu izvoarele.”

- În opera eminesciană există premisele care configurează paradigma culturii române, a matricii stilistice a filosofiei românești. [58, p. 60]

- „Eminescu e un poet universal, dar ca oricare altul, nu izolat. Luceafărul e tipicul geniu al romanticilor lui Klinger și al lui Lavater, zeu uman, rege al lumii. Geniile sunt solitare, neliniștite. Faust, Torquato Tasso, Childe Harold, Jocelyn îi sunt tovarăși. Ei nu pot sta în spațiul nostru strâmt, de unde vastitatea cadrului romantic în întindere (priveliștea exotică, primitivă) și în înălțime (câmpul uranic). Poezia cu genii este totdeauna și o poezie cosmică.” [51, 475]

• Eminescu – omul deplin al culturii române – așa cum îl numește Constantin Noica, [67, pp. 60-66] gândește infinitul. El nu evită termeni precum infinit, infinitate, nemărginire. Infinitul poartă în corpul lui ceva săvârșit, sfârșit, un participiu trecut deși el vrea să exprime tocmai nesfârșirea lucrurilor. Eminescu aduce un termen nou, cel de înfinire. Înfinirea este a lumii temporale și spațiale. “Infinitul ca înfinire devine marele Aproape în loc să fie inaccesibilul Departe.” Este vocația cugetului românesc de a face din ceva insuportabil, suportabil.

3.6.2.1. MIHAI EMINESCU ÎNTRE ETICĂ ȘI ROMANTISM

Ne propunem în continuarea celor afirmate, analizarea spiritualității juridice ale creațiilor spiritului românesc, prin urmărirea întrepătrunderii componentelor esențiale care au stat la baza evoluției artistice, juridice și literare a personalităților care au dat genialitate acestui neam: a libertății, adevărului, frumosului și demnității umane.

În anul 2010, avea să-și faca apariția prin strădania lui I. Oprișan [202], exegeza profesorului ieșean Alexandru Constantin Cuza (1857-1947) intitulată „Mihai Eminescu ca reprezentant al romantismului”, lucrare care în manuscris însumează 1056 de pagini și care surprinde prin profunzimea și limpezimea cu care un intelectual a reușit să efectueze între anii 1912-1919 o critică originală a operei eminesciene, scriere extrem de puțin cunoscută, puțin valorificată și expusă cercetării literar-științifice.

Tânărul Alexandru C. Cuza avea să-l cunoască personal pe Eminescu la vârsta de 25 de ani, mai precis începând cu anul 1884, când vădit impresionat de tragedia clipelor prin care trecea poetul, i-a devenit acestuia apropiat, sfetnic și susținător material, „determinându-l să fie cel dintâi gânditor român care a pătruns în resorturile profunde ale existenței omului și operei eminesciene”. [203, p. 135]

Consecințele acestei prietenii aveau să-l determine pe viitorul profesor să coordoneze și să elaboreze ulterior - aproape concomitent cu realizarea exegezei romantismului eminescian -, una dintre cele mai bogate ediții ale operei eminesciene intitulată „Opere complete”, apărută și tipărită la Iași în 1914, având în preambulul lucrării impresionanta prefață a autorului.

La rândul lui, poetul nostru național avea să-i adreseze lui Alexandru C. Cuza, deținător al titlului de doctor în Drept al Universității Vechi din Bruxelles (1886) și viitor decan al Facultății de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1919), următoarea scrisoare de mulțumire în forma olografă, aflată în custodia Bibliotecii Academiei Române (S 12/LXIX):

Botoșani 5 Decembrie 1887

Iubite amice,

Primește mulțumirile cele mai sincere
 pentru generositatea cu care mi-ai venit
 în ajutor. Știu prea bine să adovăresc
 generositate e rară pentru a nu fi
 adânc mișcat de bunătatea D-tale
 pentru mine. Aș voi să fiu bine convins
 de recunoștința obligatului D-tale
 și să nu esitez, dac'as putea să fi
 folosit în vre-o împrejurare,
 de a te adresa la un om care
 va păstra toată viața sa aducerea
 a minții la facerii de bine.

Sunt cu tot respectul, iubite amice

al Domniei tale

prea devotat

M. Eminescu

„Botoșani, 5 Decembrie 1887

Iubite amice,

Primește mulțumirile cele mai sincere pentru generositatea cu care mi-ai venit în ajutor. Știu prea bine că adevărata generositate e rară, pentru a nu fi mișcat de bunătatea D-tale pentru mine. Aș voi să fii bine convins de recunoștința obligatului D-tale și să nu ezitezi, dac'aș putea să-ți fiu folositor în vre-o împrejurare, de-a te adresa la un om care va păstra toată viața sa aducerea aminte a facerii de bine.

Sunt cu tot respectul, iubite amice
al Domniei tale
prea devotat.

M. Eminescu”

Poate nu este atât de relevantă aici persoana de referință, cât creștinismul manifestat în planul sentimental al poetului, amintindu-ne de una din pildele rostite adeseori în cadrul predicilor preoțești, unde se pomenește că în preajma lui Dumnezeu se aflau la stânga și la dreapta Acestuia, Fapta Bună și Recunoștința. Îndrumându-le apropierea, acestea aveau să spună că, devreme ce nici nu se cunosc și nici nu se pot recunoaște reciproc, toată strădania ar fi de prisos.

Iată așadar cum prin această scrisoare plină de recunoștință asupra faptei bune, poetul – ca însuși produs al Creației divine – încearcă concilierea și contopirea celor două virtuți atât de rar întâlnite în structura ființei umane.

Ediția A. C. Cuza prețuiește la superlativ de Nicolae Iorga, avea să contribuie după afirmațiile lui Perpessicius la completări prețioase și corecții semnificative în privința confruntărilor de manuscrise, marcând odată cu aceasta „etapa modernă a valorificării operei eminesciene” [203, pp. 135-136]

Nicolae Georgescu eminescolog recunoscut și desemnat de Theodor Codreanu ca cel mai bun cunoscător al tuturor edițiilor Eminescu, considera ediția A. C. Cuza drept „unică în cultura noastră” și „prima ediție enciclopedică eminesciană” [203, p. 136], care avea să remarce printre altele, că nu există doi Eminescu, poetul și gazetarul, întruchipând opera acestuia într-un singur mănunchi, creatoare a unei școli atât în poezie cât și în politică, [203, p. 236] respectiv atât în cultură, cât și în regăsirea ființei și identității noastre naționale.

„Mihail Eminescu, după părerea noastră, în adevăr, este nu numai cel mai mare poet, dar și cel mai adânc cugetător al românilor. La dânsul aflăm, ceea ce mai ales ne lipsește: idealismul; el este reprezentantul cel mai consecvent, îndeosebi, al ideii naționale; în sfârșit, indiferent de cuprins, el ne oferă un sistem de gândire”. [203, p. 139]

O să observăm pe parcursul acestei extrem de scurte expuneri, unele din implicațiile psiho-sociale, cultural-morale, politico-filosofice și juridice – lăsate

de-a lungul timpului în conștiința neamului și desprinsă din gândirea genială și profundă a personalității lui Mihai Eminescu, considerat de el însuși, dar și de autorul romantismului eminescian, ca un romantic pur al timpului său.

Mulțimile, spunea profesorul Cuza, își justifică existența de pe urma geniilor pe care le produc. Printr-un Homer, Herodot, Platon, Aristotel, Phidias, Xenophon, Eschil, Sofocle, Plotin etc. este dat poporului grec să trăiască, după cum, popoare precum sumerienii, akkadienii, hitiții, amorienii, asirienii, fenicienii, cartaginezii etc., - fără a fi conturat din sânul lor unele personalități distincte, geniale, care să le fi redat marea neamului -, sunt sortite fie grelei lor identificări istorice, fie trecerii lor treptate să treacă în umbra timpului.

Așadar, afirma profesorul ieșean, pentru a putea exista și unele și altele, atât mulțimile trebuie să mențină cultul geniilor, după cum și geniile, ca adevărate culmi educatoare, trebuie să păstreze cultul mulțimilor din care au provenit. Dar pentru a cunoaște aceste culmi, este necesar mai întâi de toate a cunoaște propriile noastre culmi. „Cunoașterea pe cât mai adâncă, dar și pe cât mai întinsă, așadar, răspândirea, popularizarea operelor de mare valoare, artistică, științifică, literară – e condiția de căpetenie a folosului lor educativ și a existenței lor chiar: ele există dacă sunt înțelese”. [204]

Pentru a-i cunoaște opera lui Eminescu, va trebui să-l înțelegem pe Eminescu ca om și pentru aceasta, să-i distingem adevărata personalitate. De aceea, în demersurile sale asupra romantismului eminescian, Cuza pornește de la rediscutarea teoriei romantismului (în vol. I), apoi a vieții și operei poetului (vol. II).

Atât în percepția lui Eminescu, cât și după radiografia făcută de profesorul Cuza în primele capitole ale lucrării sale, rezultă că dominantă realismului materialist științific al secolului al XVIII-lea, fondată pe principiul „materia – înaintea minții”, a fost stăvilită de apariția romantismului în diferitele sale forme de exprimare, unde, ca inversare a raportului factologic, mintea avea să stea în fața materiei. [203, p. 151]

„În universul minții-înaintea materiei – menționează Theodor Codreanu din exegeza lucrării profesorului Cuza – aceasta din urmă a apărut din mintea lui Dumnezeu și, mai mult decât atât, a fost creată pentru a oferi condițiile în care mintea umană să poată exista, materia fiind cea care se lasă manipulată de mintea omului și nu invers.

Când mintea umană părăsește „mintea lui Dumnezeu”, ea se degradează luciferic în raționalism. Dan-Dionis o află când e ispitit de rațiunea luciferică, să se creadă Dumnezeu și cade înapoi la condiția pământească mizeră. Geniul în viziunea lui Eminescu, este Luceafăr, nu Lucifer. Primul este romantic, celalalt raționalist. Primul crede că „ecuațiunea universală” are în ea mintea și inima, al doilea, numai mintea rece”. [203, p. 168]

Romantismul eminescian este văzut așadar de Alexandru C. Cuza nu neapărat ca o combatere a curentului raționalist „unde știința înlocuise talentul și arta nu mai exista, devenind o mecanică”, [203, p. 145] ci mai degrabă ca o atenționare asupra faptului că raționalismul nu trebuie a se lase confundat cu rațiunea în sine, ca organ superior al ideilor, ci trebuie redus la organul modest al inteligenței comune, ca derivat al intelectualismului vulgar. [203, p. 147]

Observăm așadar de ce romanticii epocii lor sunt priviți ca antimoderni, cu precizarea pe care o aduce omul de știință belgian Antoine Compagnon (n. 1950) că „orice artă modernă în aspirația ei romantică și mântuitoare, va ține într-un fel sau altul de acest antimodernism” [203, p. 143] sau cea a romantistului german Jean Paul (1763-1825) făcută la 1804: „originea și caracterul întregii poezii moderne se pot deduce așa de ușor din creștinism, încât am putea numi poezia romantică, tot așa de bine ca poezie creștină”. [203, p. 143]

„Ori de câte ori exigențele modernizării s-au ciocnit de o societate tradițională, spune eseistul, criticul literar și filosoful româno-american Virgil Nemoianu (n. 1940) – rezultatul a fost un remarcabil tumult: sprijin entuziast, opoziție violentă, încercări de compromis, degingoladă economică și socială, efervescență intelectuală, anxietate, euforie și nefericire...toate având un element comun: ele reprezintă reacții și consecințe ale ciocnirii dintre cursul lent și răbdător al istoriei pre-moderne și ritmurile vertiginoase cu care se configurează un nou tip de comportament uman și de viziune asupra lumii”. [205, p. 833]

Renașterea romantismului veacului de mijloc, are așadar ca fundament potrivit lucrării profesorului, creștinismul pe plan sentimental și pe marii filosofi ca exponenți ai rațiunii superioare, unde apariția în 1781 a „Criticii rațiunii pure” a lui Immanuel Kant (1724-1804), l-a determinat pe Eminescu să afirme că este „cea mai însemnată (lucrare) din întreaga evoluție a gândirii umane”.

Același Kant avea să sublinieze prin cele 12 categorii ale conceptelor sale, că rațiunea la rândul ei nu se aplica decât fenomenelor nu și transcendentului din care fac parte idei precum Dumnezeu, libertatea voinței sau nemurirea sufletului. [203, p. 148]

Cu alte cuvinte, Dumnezeu nu mai poate fi privit astfel ca o entitate exterioară nouă, sau așa cum spunea Eminescu, „Acesta se regăsește în noi înșine, în Eul nostru profund, El fiind în inima omului unde se manifestă prin afectivitate și iubire”.

Autorul romantismului eminescian evocă printre alții, personalitatea filosofului, diplomatului, economistului și omului de stat berlinez Adam Müller (1779-1829), care ca oponent al raționalismului iluminist și susținător ca și Eminescu al conservatorismului englez, menținea ideea păstrării echilibrului între legislația de drept roman și cea medievală cu privire la îmbogățirea averilor și proprietăților statului, cu scopul ca pe baza acestor premise statul să devină un centru recunoscut al civilizației.

Același Adam Müller, creator al sintagmei „formelor fără fond” preluată și de Maiorescu, avea să se pronunțe asupra celor două capitaluri statale: unul fizic/financiar și altul spiritual, subliniind că dispariția celui din urmă ar duce atât la prăbușirea Bisericii statului respectiv, cât și la realizarea universalizării raționalismului utopic (un fel de prefigurare a globalizării zilelor noastre n. n.): „Este o curată nebunie de a voi să ridici comerțul și raporturile economice, cum s-a făcut cu științele, mai presus de formele naționale ale popoarelor europene, închipuindu-ne o republică mercantilă universală, care să fie afectată tot atât de puțin de legile și războaiele diferitelor nații ca și presupusa republică științifică... Adevăratul progres al civilizației și culturii nu se poate realiza printr-un stat global, fiindcă pentru aceasta este nevoie de state deosebite, întrucât, viața politică nu ar putea să ajungă la conștiința omului, adică orice interes local s-ar absorbi într-un singur stat universal, dacă statul național, cu legătura lui imediată, nu ar servi ca mijlocitor între ideea eternă a dreptului și fiecare individ îndeosebi”. [203, p. 151] Acest soi al individualismului raționalist în viziunea lui Müller, nu poate conduce mai devreme sau mai târziu, decât la o catastrofală decădere a umanității.

Adevărat prezicător istoric, Adam Müller avea să anticipeze catastrofa pe care ar putea să o determine ideea utopică, raționalistă, a creării unui stat universal fără religie dar cu legi universal valabile, fără patrie, fără națiune, cu alte cuvinte, care să ducă la prăbușirea punții dintre individ și umanitate, a omului de societate, a concetățenilor de propria lor națiune etc. Acesta nu respingea ideea existenței unei armonii universale, în măsura în care primează statul ca fond național, care să adere ca formă la alte comunități legale a unor adevărate state, întemeiate pe baza de legi și tratate, pornindu-se și de la principiul că la baza temeliei spirituale a unei ordini universale nu poate sta ca garant decât creștinismul [203, p. 151]

Această viziune profetică a lui Adam Müller, avea să fie împărtășită de Mihai Eminescu și mai târziu de părintele Dumitru Stăniloae, odată cu perioada stabilirii problemei de reconciliere a națiunilor europene de după cel de-al Doilea Război Mondial.

Tot în acest context, ni se par interesante încadrările pronunțate de profesorul universitar româno-american Virgil Nemoianu cu privire la originile romantismului, care deși contravin într-o bună măsură tezelor susținute de profesorul Cuza, diferențiază epoca romantismului cu amplele lui influențe ulterioare, într-unul înalt, propriu perioadei 1790-1815, și unul secund, aferent anilor 1815-1848, atribuind primului calitatea sa revoluționară de încercare a regenerării rasei umane “animate de țelul utopic al restabilirii unei presupuse unități primordiale dintre rațiune și emoție, natură și civilizație, dintre clasele sociale aflate în conflict, Dumnezeu și umanitate, sau dintre trăsăturile interioare și cele exterioare ale unei persoane – în timp ce romantismul secund semnifica „perioada în care gânditorii și scriitorii și-au manifestat tendința de a renunța la aceste scopuri nobile, de anvergură cosmică, propunând în schimb soluții parțiale (cum ar fi desăvârșirea individuală,

„paradisul” căminului și al familiei, progresul social și/sau național) și chiar ironizând realizările romantismului înalt”. [205, pp. 567-568]

Etosul central-european în viziunea lui Virgil Nemoianu, ca o combinație de trăsături iluministe și romantice, avea să fie extins și în spațiul dunăreano-răsăritean al mijlocului și sfârșitului de secol al XIX-lea, unde încep să concorde treptat eliberările de constrângeri cu cele ale progresului individual sau colectiv (Ad impossibilia nulla obligatio-nu exista obligație privind lucrurile imposibile – respectiv, Nemo cogi potest ad factum – Nimeni nu poate fi constrâns la o faptă – trad. n.), a înlesnirii și promovării accesului la știință, informații, la aprofundarea valorilor culturale, economice, politice, prin accederea lărgirii orizonturilor, a valorilor umaniste și a instruirii. [205, p. 840]

Educația și învățarea perseverentă oferea tot mai mult locul cuvenit Adevărului, Frumosului, Binelui și Dreptății, promovând hărnicia, disciplina, manierele cizelate, sociabilitatea și dreptatea socială, conducând în cele din urmă la recunoașterea și recompensarea tot mai echilibrată a valorilor și meritelor. [205, p. 841]

Toate aceste evenimente aveau să fie încununate, în special în Principatele Române, la renunțarea în promovarea alfabetelor străine în detrimentul originii națiunilor (cum ar fi renunțarea la promovarea alfabetului chirilic, inițiativă care aparține domnitorului Alexandru Ioan Cuza), la susținerea și apariția limbilor și literaturilor moderne naționale desprinse din trunchiul comun latin – toate acestea contribuind esențial la reevaluarea și reabilitarea prin intermediul Frumosului, Adevărului, Binelui – a religiei noastre creștine, a dreptului menit să asigure echitatea socială a românilor, a valorilor economico-politico și cultural-sociale naționale în ansamblul lor.

Opțiunea lui Eminescu pentru romantism („Eu rămân ce-am fost: romantic”), spune criticul Theodor Codreanu, nu se referă însă la întemeierea unui anume curent sau a unei școli romantice specifice, ci mai degrabă, cuprinde acel romantism cufundat în forma atotcuprinzătoare a doua elemente de bază: ființarea și cunoașterea.

Influența enormă care și-o impune geniul eminescian asupra generației sale, dar mai ales a celei postume, evocă printre meritele lui incontestabile, forța sa enormă de a struni limba română – fiind considerat pe bună dreptate de mulți dintre criticii săi ca întemeietor al limbii române moderne, ca sinteză între graiul popular și vechea literatură – profundul său spirit transcendent imaginar, propria-i filosofie și metafizică cosmogonică, educația aleasă, rafinamentul inepuizabil, subtilitatea sa tangențială de multe ori inimaginabilului, curajul expunerii adevărului științific istoric, cunoașterea și înțelegerea mai multor limbi străine, interferențele sale multi- și transdisciplinare [”Nu erudiția disciplinară contează, ci capacitatea de a gândi inter- și transdisciplinar” – A. C. Cuza] – care pot surprinde chiar și pe savanții mai multor domenii ale cunoașterii. Prin toată ființa și creația sa, Eminescu se distinge a

fi nu doar un stimulent al modernității autohtone, un subiect al studiului intelectual sau un mediator al modelării sociale, ci mai degrabă, așa cum spunea Ibrăileanu, „este un organism complet” [206, p. 113] un intermediar care „ne pune în contact cu un infinit... cu infinitul sufletului nostru”. George Calinescu, Rosa Del Conte și mai apoi Petre Țuțea avea să-l trateze pe Eminescu ca un om absolut, un „*homo universalis*”. Mergând pe aceeași direcție, Constantin Noica avea să-l declare „omul deplin”, [207, p. 113] forma desăvârșită a națiunii române, iar Emil Cioran, în corespondența sa cu același Noica, vorbește de Eminescu ca fiind „suma perfectă a neamului românesc”, [207, p. 113] produs unic al conștiinței noastre colective”.

Spre deosebire de alți critici eminescologi, Alexandru. C. Cuza relevă personalitatea deosebit de pronunțată a poetului, interpretând-o chiar în a se constitui într-un model exemplar ce poate fi conferit umanității, „în care voința și-a desăvârșit procesul ei de întoarcere”, aceasta fiind de fapt cheia înțelegerii și descifrării vieții și operei eminesciene.

De aici și identificarea arheului din *Sărmanul Dionis*, cu voința, unde Archaeus devine singura realitate pe lume, toate celelalte fiind fleacuri deoarece „Lumea nu-i cum e, e numai reprezentare, ca visul, dincolo de el fiind Archaeus, demiurgul tuturor formelor vieții”.

Această singură cale, exprimată de voința poetului, este în măsură să ne edifice asupra contradicției dintre resemnarea sa și devotamentul său social, făcându-ne să înțelegem profunzimea celor două concepții antagonice care măcinau sufletul poetului, respectiv pe cea a renunțării expusă în *Glossă*, cu cea a luptei eroice până la sacrificiul suprem, din *Satira a III-a*, *Doina* sau *La arme*, ca să nu mai vorbim de mesianica sa chemare din *Geniu pustiu*, „Schimbați opiniunea publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național – spiritul propriu și caracteristic al poporului din adâncurile în care doarme – faceți o uriașă reacțiune morală, o revoluțiune de idei (în care ideea românescă să fie mai mare decât uman, genial, frumos), în fine, fiți Români, Români, și iar Români...”. [203, p. 166]

Romantismul lui Eminescu este incofundabil, eliberându-se de orice forme de imitație sau alte mecanisme. După cum afirmam anterior, așa cum raționalismul nu are de-a face cu rațiunea, așa și sentimentalismul poetului nu trebuie redus la nivelul simplului sentiment, ci mai degrabă trebuie văzut ca o doctrină spirituală de cea mai înaltă factură morală, patriotică, culturală și religioasă:

„Eminescu corespunde în totul acestor cerințe romantice: el este o natură de o religiozitate profundă, un entuziast și un universalist al culturii și inspirației, filosof, istoric, politician, economist (și prin echitatea moralei sale și om de Drept am completa noi) – având o concepție bine determinată despre lume și jertfându-se pe sine pentru a o comunica celorlalți ca mijlocitor”. [203, p. 167]

„Trunchiul afectivității eminesciene se ramifică în sentiment al infinitului (ca religiozitate, dor nemărginit), ca sentiment al solidarității umane și naționale, ca sentiment al naturii, ca eros și, în fine, ca ritm, sentimentul muzicalității poetice,

care le armonizează pe toate celelalte. Această imagine unificatoare la nivelul a ceea ce s-a numit armonia eminesciană este una dintre cele mai pătrunzătoare intuiții critice ale lui Cuza”. [203, p. 169]

Totodată, în viziunea profesorului ieșean, idealismul romantic ca unul dintre pilonii de bază ai romantismului eminescian, nu trebuie confundat cu un sistem filosofic aparținând utopiei, al visării nemărginite, procedeu atribuit adeseori unor romantici minuscule, ci, așa cum era interpretat și de Eminescu, aparține clasei ideilor platoniciene, care conduc în cele din urmă la modele și dogme creștine, din care aveau să se desprindă în gândirea eminesciană ideile eterne, eliberatoare de robia voinței și egoismului, generatoare în același timp de melancolie, pesimism, ironie, solidaritate, iubirea de neam și țară, afecte regăsibile pe deplin în tot ceea ce a însemnat și înseamnă pentru noi Eminescu.

Una dintre cele mai controversate dezbateri ale studiilor eminesciene s-a răsfrânt în traducerea melancoliei și pesimismului poetului ca fiind consecințele mediului social, a sărăciei în care a trăit, a influențelor nefaste schopenhauriene, sau al aspectului maladiv al ființei și personalității sale.

În spiritul său antimodern și în contextul criticii sale ideologice, profesorul ieșean respinge toate aceste ipoteze, explicând într-o manieră originală și argumentată istoric, că pesimismul eminescian derivă dintr-o constantă a romantismului, conform căreia antimodernii sunt de fapt adevărații moderni, iar pesimiștii sunt adevărații optimiști. Demonstrația care preia din argumentele aduse de Antoine Compagnon, cel care refuza cu obstinație de a-l încadra, de exemplu, pe Chateaubriand în tagma pesimiștilor –, se axează în principal pe distincția care trebuie făcută între pesimismul materialist, empiric, declanșat de mizeriile vieții și pesimismul idealist, ca sentiment superior, poetic, filosofic și religios, aflat sub aura unui sistem de gândire, a gândului și ideii eterne, dar și ca revoltă morală îndreptată împotriva răului din lume. Astfel, pesimismul eminescian capătă în viziunea profesorului Cuza cu totul alte valențe, devenind în mod paradoxal dar demonstrabil, o supremă formă a optimismului. [203, p. 173]

În timp ce la moderni (rationaliști), melancolia este privită ca o formă a resemnării și resentimentului, la romantici aceasta urmează calea milei creștine. Iar mila creștină, ne spun omiliile, nu se manifestă prin compătimirea subiectului fără de a i se sări în ajutor, conform careia ți s-ar face milă de cineva, ci prin empatizarea și întrajutorarea semenului, în sensul de a-ți fi milă cu cineva. Mila devine prin această rază de lumină a melancoliei romantice, transformându-se într-un optimism creștin: „De aceea, în mod logic, și pe deplin consecvent cu el însuși – temându-se poate chiar anume de interpretarea greșită a pesimismului său, încă în ultima clipă, îl vedem stăpânit de grija să nu se vadă pierzând “bucuria de a trăi și dorința de a lupta”, și se înțelege, pentru scopurile ideale ale vieții: absolut optimist! În rezumat: iată ce este și nu este pesimismul lui Eminescu. El nu este: înăcrare egoistă de suferințele proprii, văicăreală estetică pentru nefericirea obștească; întristare pasivă,

sterilă. El este: plutire sentimentală pe deasupra deșertăciunilor, înaltare senină a gândului, în lumea ideilor, energie activă, roditoare, în lumea lor veșnică. Pesimismul lui Eminescu e, dar, cu totul deosebit de „Weltschmerz”-ul lui Wagner, de „infelicită” – a lui Leopardi și de „spleen”-ul lui Byron. Idealist, și nu realist, acest pesimism își pastrează, și în practică, valoarea neprețuită a idealismului”. [203, p. 173]

În aceeași contextualizare, considerăm că sunt elocvente și aprecierile lui Ioan Slavici asupra prietenului său Eminescu, din „Amintiri”: „Pesimist, în înțelesul cinstit al cuvântului, nu putea să fie omul, care era cuprins de pietate față cu „bătrânii”, totdeauna înțelepți și buni, nici omul care se însuflețea pentru poporul despuat și batjocorit de străini și de înstrăinați, nici mai ales omul care se lupta în toate clipele pentru biruința binelui, despre care nu se îndoia niciodată. Urâtă afară din cale și nesuferită i se părea numai faza trecătoare din viața poporului român, în care i-a fost rânduit să traiască. / Toate i se păreau spoială și minciună și mișelie și nemernicie, și întreaga ființă i se răzvrătea când vedea furioasa goană după averi și după pozițiuni, în care cei mai obraznici dădeau la o parte pe cei vrednici, cei slabi profitau de slăbiciunile celor tari, cei tari abuzau de nevoile celor slabi și se treceau cu vederea toate păcatele, iar virtutea era luată drept nebunie”. [203, p. 173]

După părerea noastră, și un alt lucru esențial caracterizează melancolia lui Eminescu legat de delăsarea, comoditatea și lenevirea gândirii dovedită la scară națională. După Hegel, „în timp de pace viața civilă se întinde, toate sferele își găsesc locul lor potrivit și oamenii ajung cu timpul comozi, se înămolesc; particularitățile lor devin mai rigide, până se osifică. Sănătatea însă cere unitatea corpului, și când părțile lui ajung rigide în sine, atunci a sosit și moartea”. [208, p. 317]

Într-una din cele mai valoroase lucrări ale omenirii, „Anatomia melancoliei”, publicată sub pseudonimul Democrit Junior la 1621 – teologul, astrologul, matematicianul, medicul, filosoful, literatul, istoricul și eruditul autor britanic Richard Burton (1577-1640) – avea pe plan psihologic, psiho-sociologic și psiho-analitic să încadreze melancolia într-un tipar ce ni se pare mult mai apropiat prin definiție de cum trebuie abordat mai târziu acest afect la Eminescu, a realelor griji ale poetului față de nivelul intelectual precar al societății în care trăia:

„Lenevia minții este mult mai dăunătoare decât cea a trupului. Mintea care nu este ascuțită prin folosirea ei înseamnă boală, rugina sufletului, o plagă, însuși iadul... Într-o republică unde nu există dușman public, nici războaie civile, astfel de persoane se macină singure... Leneșul, indiferent de ce condiție socială ar fi, niciodată nu va fi atât de bogat, atât de integru, de norocos, de fericit, nici nu va avea parte de toate lucrurile din abundență și de fericirea la care tânjește inima sa, la adevărata mulțumire, atâta timp cât el este leneș”. [209, p. 51]

„Dacă melancolia este un sentiment religios, ironia la Eminescu se manifestă ca ironie filosofică, umor (ironie estetică) și satiră...”. [203, p. 171] Ironia poate fi astfel încadrată, după cum afirmam și mai devreme, ca o formă a pesimismului realist (care trebuie diferențiat la rândul lui de optimismul obsesiv) prin faptul că nu renegă unele riscuri sau probleme care pot să apară, dar o face prin umor, atenționare parentală sau empatie. Pot fi luate aici ca exemplu „Legile lui Murphy”, cu unul din celebrele sale dictoane: „If anything can go wrong, it will” – [Dacă totul merge prost, înseamnă că merge – trad. n.]

De fapt, originea conceptului de empatie pare să fie *Einfühlung*-ul (empatia – tr.n.) romanticilor germani, ca proces al comunicării cu lumea, opunând cunoașterii raționale a lumii un mod de cunoaștere emoțională, de aprofundare a emoțiilor cotidiene, la care dincolo de psihologia interacțiunilor se află psihologia însăși. [210, p. 99]

Ironia romantică la Eminescu („Ah mai bine să mă’nșele/Chiar de zece ori amorul/Decât ne’nșelat de dânsul/Nici să-l știu și să-i duc dorul” [204] sau „Ce-mi scoți ochii cu mândria/și-mi vorbești că o să’mi treacă;/Fie omul cât de mândru, Tot la dragoste se pleacă” [204]/ „Critici voi, cu flori deșerte/Care roade n’ați adus/E ușor a scrie versuri/Când nimic nu ai de spus” [204] sau „Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea/Când dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea/De l-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au scos ochii/Ca dovadă de ce suflet stă în piepții unei rochii”) [204] – fie că este foarte accesibilă, încadrându-se după cum am văzut pe primele două trepte de reprezentare a realității, fie că ea conștientizează misterul determinat de ritmul inabordabil impus ființei prin actul de voință și modul său de acțiune („E împartită omenirea/În cei ce vor și cei ce știu,/ În cei d’întâi trăiește firea, /Cei-l’alți o cumpănesc s’o scriu”. [204])

Solidarismul eminescian devine trasătura ireductibilă a romantismului, „sentimentul superior al compătimirii universale și al iubirii aproapelui”, [203, p. 175] acesta avându-și obârșia în idealism și creștinism, ca mod de exprimare a solidarității umane și naționale.

„În plan național, romantismul se manifestă ca naționalism, în sensul superior al cuvântului. Este binecunoscută iubirea de popor, – [„Iubesc acest popor bun, blând, omenos... iubesc acest popor care nu servește decât de catalitici tuturor acelor care se înalta la putere – popor nenorocit, care geme sub marea tuturor palatelor de gheață ce i le așezăm pe umeri”] [48, 488], poetul fiind „întruparea naționalismului însuși”, [203, p. 174] o iubire de națiune nu de paradă, ci sansphrase, cum spune chiar Eminescu. Mai mult de atât, Eminescu se considera „român din Moldova”, aducând o calduroasă laudă Moldovei și imensa compătimire pentru acele părți ale ei, rupte din trupul țării, numite Bucovina și Basarabia”. [203, p. 176]

Arheitatea care ni-l descoperă pe Archaeus, ca altă latură a romantismului eminescian, reprezintă iubirea de trecut, recunoașterea rădăcinilor neamului, a perenității sale și cultului său strămoșesc, ca cea mai sigură cale până la Dumnezeu.

Progresul natural trebuie să stabilească în acest context, puntea de legătură între trecut și viitor, inspirându-se din cultura, civilizația și tradițiile neamului. Altfel spus, progresul artificial, ca frână a progresului natural, cel stabilit „cu orice preț”, este menit să încredințeze clasei politice tot ce este mai bun și folositor societății, împotmolind voința de afirmare a neamului în subcultură și subcivilizație, astfel că „Geniul neamului românesc devine o carte cu șapte peceti pentru generația dominantă”. [203, p. 176]

Dupa cum spunea poetul: „E multă diferență între educație și cultură. Educația e cultura caracterului, cultura e educația minții. Educația are a cultiva inima și moravurile, cultura are de a educa mintea. În fine, un om bine educat, cu inimă, caracter și moravuri bune, poate să fie cu un cerc mai restrâns de cunoștințe, pe când, din contra, cultura și cunoștințele cele mai vaste, pot să fie cuprinse de un om fără caracter, imoral, fără inimă”. [211]

Ceea ce se poate concluziona în acest context, și ca lucru rar întâlnit în structura oricărei ființe umane, este că pe planul afectiv al trăirilor lui Eminescu putem descoperi că la baza inducției sale emoționale primează, – în fața interesului personal (legat de integritatea fizică și cea psihologică), sau a interesului relațional (legat de relațiile fundamentale de familie, amoroase sau amicale) – interesul social, care, adaugă celorlalte două interese și grija persoanei cu privire la respectarea normelor justiției, a unei bune conviețuiri sociale, ale unei optime funcționări a dispozitivelor de asigurare și menținere a ordinii publice, derivate dintr-o legislație dreaptă și nepărtinitoare, adecvată nevoilor sociale și care să se constituie într-un garant al binelui uman, conform principiului de drept „Hominum causa omne ius constitutum est”. – [Orice norma de drept s-a constituit pentru oameni – tr. n.] Și de aici se impune admiterea următorului sincronism: dacă Mihai Eminescu a reușit prin opera și sacrificiul său suprem să ne dea viață, îi suntem datori, dacă nu să-i dăm, măcar să-i păstrăm națiunea pe care a iubit-o atât de mult și pentru care s-a sacrificat!

Pentru că, așa cum afirmă Rosa Del Conte în lucrarea sa de referință „Eminescu sau despre absolut” apărută în 1961 [212]:

„Eminescu nu e o floare rară, desfăcută aproape prin miracol dintr-o sămânță adusă din întâmplare pe solul Daciei de suflarea vânturilor apusene: este un astru țâșnit din adâncurile cerurilor din răsărit, ca mărturie despre o civilizație tânără și nouă, dar înrădăcinată într-un trecut de veche cultură și de severă tradiție. Ca și a Luceafărului său, și lumina lui a străbătut, înainte să ajungă până la noi, o cale lungă”.

3.6.2.2. OCTAVIAN GOGA – DISCIPOL EMINESCIAN, IZBĂVITOR DE NEAM ȘI ȚARĂ

O poveste mărturisită de marele profesor în știința dreptului Eugeniu Speranția, contemporan și prieten cu poetul, este fascinantă.

Fluturile, această miraculoasă insectă din ordinul lepidopterelor, mereu menționat de marii filosofi ai timpului și cei dedicați vieții literare și cultural-artistice, impresionează printre altele și prin diversitatea cuvintelor expresive ale limbilor europene care-l autodefinesc: Schmetterling (germană), mariposa (spaniolă), papillon (franceză), butterfly (engleză), farfalla (italiană) etc.

În vechea Grece, existența fluturilor nefiresc de frumos colorați abia că se putea face remarcată, fapt care i-a determinat pe antici să-i evoce rara și frumoasa-i apariție ca ceva intrinsec și prin comparație, pe măsura imanenței sufletești, a sufletului însuși. Așa se explică de ce termenul avea să capete denumirea de „Psyché”, conform celor afirmate atât de Aristotel, cât și de Platon (Historia Animalium 551a14, Moralia 2. 636. c)[175]. Picturile grecești aveau la rândul lor să reflecte ieșirea fluturilor din gura muribunzilor precum sufletul care părăsește trupul, după cum Ovidiu amintește de „ferali papilione”, fluturii funerari (Metamorfoze 15. 374) care împréjmuiesc mormintele, ca întruchipare a metamorfozării sufletului la moarte, ce lasă-n urmă larvara-i stare pamântească, urmând a se înalta apoi spre gloria cerului[175].

Să fie oare acesta sufletul lui Octavian Goga? avea să se întrebe profesorul Speranția, poetul care cu inimitabila-i imaginație avea să evoce în poeziile sale contrastul existent între gingășia zborului, a cromaticii seducătoare, sau supleții nimfare ale acestor mirabile creații divine –, cu jalea existentă în casele românilor, ca neam obidit de gemete neauzite, presărat de cumplite și nedrepte suferințe („Noi”):

„La noi sunt codrii verzi de brad
Și câmpuri de mătăasă;
La noi atâția fluturi sunt
Și-atâta jale-n casă...”

Menționarea cuvântului „suflet” se face remarcată aproape pe tot parcursul operei lui Octavian Goga, iar cel puțin trei poezii de-ale sale scot cu precădere în evidență profunzimea sufletească („Ne cheamă pamântul”, „Cântece fără țară”, „Noi”....)

Participant, la doi ani de la dispariția nedreaptă și prematură a poetului, la deschiderea solemnă a cursurilor universitare organizate la Sibiu în toamna anului 1940, savantul Eugeniu Speranția avea să relateze cu vădită emoție:

„... Cu acest prilej, de pe scenă s-au rostit câteva pioase cuvinte despre figura dispărută a lui Octavian Goga, care făcuse parte din corpul didactic al universității noastre. La auzul lor, profesorul Ioan Lupaș, care se afla în primul rând al fotoliilor, – și care fusese un vechi și bun prieten al poetului, – a dat semnalul omagiului

ridicându-se în picioare. Toți cei de față, ca un singur om, s-au ridicat îndată că să asculte cu smerenie cuvintele vorbitorului de pe scenă. În clipa aceasta, s-a petrecut un fapt mărunț dar care, sub puterea emoției și, desigur, cu intervenția imaginației îmboldite de ea, a putut să apară ca purtând o semnificație aparte: îndată ce ne-am ridicat în picioare, la pronunțarea numelui Octavian Goga, și cu toată vremea târzie a lui noiembrie, un fluture minunat, roșu și galben, a apărut de undeva de deasupra scenei, din dosul draperiei superioare a cortinei. A făcut mai multe cercuri largi prin aer, iar când, la terminarea cuvintelor omagiale, ne-am așezat iar la loc, s-a lăsat și el jos și s-a plasat pe creștetul profesorului Lupaș, de parcă ar fi vrut să-i dea un sărut de mulțumire. Eu mă aflam chiar în spatele profesorului... Apoi fluturile s-a îndreptat, s-a suit în sus și a dispărut cu totul, nu știu unde” [176].

Spiritului „Bardului de la Mircești”, a „sufletului de boier de viță”, Vasile Alecsandri, poet al unirii și întrupării națiunii, i-a urmat „poetul absolut al neamului”, „făuritorul adâncii poezii” Mihai Eminescu. În proxima lor succesiune, avea să se ivească pe lume și inegalabilul George Coșbuc, care pe lângă mirificarea înseninării, cântecului și împăcării, a dragostei și voii-bune, a dat și semnalul trezirii țaranului român din letargica-i suferință. Acestor drumuri deschise cu atâta generozitate de predecesorii săi, avea să le urmeze și Octavian Goga, „cântărețul în stare să înfrățească în versul său cu glas de tulnic, durerea, obijduirile și framântările neamului său”, cu „flacăra nădăjduirii noastre de mai bine”, „miruitul apostol al veacurilor cu noroc ce ne așteaptă” [176].

În timp ce recenzentul publicației „Unirea” Al. Ciura, avea să-l situeze pe tânărul poet „la înălțimea peste care doar Eminescu și Coșbuc mai planează”, un alt recenzent, de dată această anonim al jurnalului „Libertatea” [176], afirmă că „personalitatea noului poet se distinge prin predilecția sa pentru tonurile grave, prin accentele de „puternică izbucnire de torent de munte” al cântecelor sale, izvorâte, „nu din sufletele zburdalnicei tinerețe, a copilelor și flăcăilor de la țară, ci din sufletul bărbaților luptători, acel suflet care răsare cu fruntea încrețită de grija viitorului neamului sau amenințat în ființa lui” [176].

În anul 1931, la împlinirea vârstei de 50 de ani, Societatea Scriitorilor Români avea să-i aducă omagiul convenit prin discursurile memorabile rostite printre alții de Liviu Rebreanu, Ion Pillat, Ion Minulescu ș.a.

Octavian Goga, cu sufletul mărturisit avea să răspundă: „Mi-am făcut adeseori analiză sufletului, dacă într-adevăr mi-am făcut datoria. E un determinism fatal, care îndrumă pașii noștri... Am căutat, și pe alte drumuri, să risipesc din sufletul meu, cu aceleași scopuri, de a ridica poporul din care facem parte. În inima mea era prea aspru acel glas al realității, ca să mă închid în turnul de ivoriu, numai pentru arta pură. Am fost darnic cu anii mei, căci am considerat, că cea mai mare binefacere a unui popor este libertatea.... Cufundați în credința mistică a neamului, să ne respectăm cu toții, după munca lui cinstită, neavând alt criteriu de apreciere, decât talentul... Nu mă consider, decât un executor al poruncilor organismului

nostru național. S-au darâmat granițele dar n-am terminat lupta. Să ne cufundăm în credința... acestui neam, din care să desprindem forța creatoare a idealului, spre care năzuiește întreaga suflare românească” [176].

Credința, elocința, talentul mesianic, întrepătrunderea sferelor dincolo de lume, sunt elemente definitorii ce îl apropie și mai mult pe Goga de Eminescu, acești trimiși prin pronie divină ca mântuitori de neam, aducători de frumos, adevăr, dreptate și ca arhetipuri ale demnității naționale. Amândoi întruchipează parcă omul desăvârșit zugrăvit de Sfântul Grigorie Palama ca fiind „omul duhovnicesc ce a subzistat din trei: din darul Duhului Celui ceresc, din suflet cuvântător și din trup pamântesc” [177]. Amândoi au fost martiri ai seminției lor, nesupuși nedreptății, tolerării și nepăsării față de suferințele aproapelui, ale neamului din care au fost zămisliți, cu riscul sacrosanct al sacrificiului personal dus până la jertfa supremă. Aceste gânduri atribuite celor două fenomene arhetipale, ne apropie și mai mult de adevărul spuselor Sfântului Maxim Mărturisitorul care observă: „Dumnezeu și omul își sunt reciproc modele; și pe atât se înomenește Dumnezeu omului, prin iubirea de oameni, pe cât poate omul să se îndumnezeiască pe sine lui Dumnezeu prin iubire; și pe atât de către Dumnezeu după minte este răpit omul, spre ce poate cunoaște, pe cât omul pe Dumnezeu, Cel cu firea de nevăzut, L-a arătat prin virtuți”.

Cele mai frumoase rugăciuni literare ne parvin de la acești doi îngeri profetici, a căror gândire transcedentală ne-a îngăduit nouă, oamenilor de rând, ca prin lumina lor să urcăm câte o treaptă de iubire și smerenie, spre calea speratei mântuiri:

„...Hoți flamânzi de pâine și de soare
În carnea mea eu v-am dospit fiorul,
Și despiciând a vremilor vârtoare,
Prin graiul meu vorbea Mântuitorul...[178]”

Eminescu avea să i se închine modelului suprem al vieții duhovnicești care este reprezentat de Maica Domnului („Rugăciune”):

„Crăiasă alegându-te
Îngenunchem rugându-te
Înalță-ne, ne mântuie
Din vâlul ce ne bântuie
Fii scut de întărire
Și zid de mântuire
Privirea-ți adorată
Asupra-ne coboară
O, Maică Preacurată
Și pururea Fecioară, Marie !
Noi, ce din mila sfântului
Umbră facem pământului

Rugămu-ne-ndurărilor
Luceafărului mărilor;
Ascultă-a noastre plângeri
Regină peste îngeri
Din neguri te arată
Lumină dulce, clară,
O, Maică Preacurată
Și pururea Fecioară, Marie...”

... „Răsai asupra mea”:

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, maică sfântă, pururea fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină!

Speranța mea tu n-o lăsa să moară,
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta, de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.

Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.
Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
și reapari din cerul tău de stele
Ca să te-ador de-acum pe veci,
Marie !

Retroversiunea gogeană a poeziei eminesciene susmenționate consimte talentul fascinant și influența exercitată de Luceafărul poeziei românești asupra autorului prin „Ruga mamei” Octavian Goga:

„Să-mi plec genunchii iară
Să-ți spun iar’ ce mă doare,
Preasfântă Născătoare
și pururea Fecioară !
– Cu ochiul tău din ceruri,
A-toate-văzătorul,
Tu mi-ai văzut feciorul,
Și mi-ai văzut necazul.... ” [178]

Întru empatizarea cu suferințele neamului, cu sângele jertfelnic al străbunilor presărat pe țărâna zămislitoare, Octavian Goga avea să se roage cu aceeași pioșenie, manifestându-și în spiritul echității, omeniei și sacrificiului de sine, împotrivirea creștină și înțeleaptă față de răul îndreptat asupra fraților lui de sânge („Rugăciune”):

„...Alungă patimile mele
Pe veci strigarea lor o frânge
Și de durerea altor inimi
Învăță-mă pe mine-a plânge,
Nu rostul meu de-a pururi pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plângă-n lacrimile mele.

.....

În suflet seamănă-mi furtună
Să-l simt în matca-i cum se zbate,
Cum tot amarul se revarsă
Pe strunele înfiorate;
și cum sub bolta lui aprinsă,
În smalt de fulgere albastre,
Încheagă-ți glasul de aramă:
Cântarea pătimirii noastre” [178].

Aceste mesaje încântătoare adresate divinității aveau să culmineze și prin poezia „O țară știu” (1907):

„...Ascultă, Doamne, glasul rugii mele:
Când trupul tău lângă altar s’a frânge
Adu aminte celor ce ‘ngenunche
Că trupul tău e plămădit de sânge...
De gândul ăst’ cutremură-le firea
Și ‘n sufletele grele de păcate Coboară,
Doamne, pentru totdeauna
Fiorul sfânt al dragostei de frate...” [178]

„Octavian Goga, poetul pătimirii noastre” (Vasile Goldiș, afirmație făcută la nici cei 23 de ani împliniți ai poetului), „Prințul de coroană al poeziei românești” (Vasile Voiculescu), “gândire înaripată, dialectică neaoș românească, limbă cu rezonanță de cristal”, (Gh. Tulbure), „aristocrat al spiritului, trâmbița de aur a românilor, Mesia” (Mircea Goga), „apostol la Facultatea Bibliei” (Geană Luca), „un

tipăt în care se odihnește Mureșul și tustrele Crișuri” (Constantin Brâncuși), iată numai câteva din rostirile aulice divine care i-au fost adresate de-alungul timpului.

Sentimentul împlinirii datoriei și îndeplinirii unei misiuni mesianice, au fost prezente permanent, ca și la Eminescu, în sufletul, în cugetul și în simțirea poetului. Aceasta era de fapt lecția care o învățase de la strămoșii săi, de la comunitățile rășinărene și crăciunene, care i-au influențat, după cum însuși avea să recunoască, structura vieții sale literare.

În amintirea acelor vremuri strecurate, datorăm publicistului Octavian Goga, „dovedit incontestabil ca fiind cel mai de seamă gazetar român de după Eminescu” [179], una dintre cele mai sfâșietoare pagini de românism dedicate trecutului neamului:

„Viața oricărui popor își are rădăcinile în trecutul lui. Moștenirea strămoșească e temelia pe care clădesc nepoții. Fără această temelie, zidul se prăbușește, mai devreme sau mai târziu. Astfel sunt toate neamurile pământului, astfel suntem și noi românii. Avem și noi moștenirea noastră. Bătrânii ne-au lăsat alcătuirile lor, care poate s-au dărpănat, ne-au lăsat moșiile lor, care poate s-au înstrăinat, dar ne-au lăsat sufletul lor, care trăiește prin noi înșine și-și cere cuvântul prin partea purtătoare a inimii noastre.

Ne-au lăsat limba lor. Ne-au lăsat datinile lor. Ne-au împrumutat meșteșugul mâinilor, ne-au dat povețele minții. Avem înțelepciune de la ei. Știm gândurile cu care s-au coborât în groapă. Cunoaștem nădejtile lor neîmplinite. Am moștenit jalea și veselia lor. Cântăm cântecele lor, plângem același plâns străbun, în care numai lacrimile se schimbă, amărăciunea rămânând aceeași.

Trecutul unui neam e o biserică. Aici dorm moaștele celor buni, aici strălucesc amintirile celor mari, aici trăiește mai departe, în pace tainică, sufletul celor pierduți. Această biserică trebuie cinstită, trebuie cunoscută și îngrijită.

Acesta este trecutul unui neam. Și după cum e păcătoasă mâna care s-ar încumeta să sfarme pristolul sau masa unui altar, să sfarme anafora unui potir, tot astfel e vinovat acel nepriceput care necinstește aducerile aminte ale unui neam. Aceasta este moștenirea mare a neamului nostru!” [178].

Deși poetul a rămas captiv în mare măsură și s-a concentrat îndeosebi pe poeziile cu caracter social, despre latura sa sentimentală, Bazil Gruia avea să mărturisească următoarele: „Octavian Goga a fost nu numai bardul răzvrătit al pătimirii noastre, din stirpea de „poeta vates” (vizionar, profet), ci și un mare sentimental. Tocmai această coordonată a sufletului său o dovedesc versurile de dragoste pe care le-a răsfirat prin revistele vremii, ori le-a dăruit, în clipe de afecțiune, unor ființe care le-au păstrat cu pioșenie” [180].

Acest crâmpei desprins din viața poetului rezidă cu elocvență și din una dintre scrisorile sale de dragoste adresate la 6 Martie 1900, când avea doar 18 ani, adoratei sale pe atunci, Aurelia Rusu: „Credință – speranță – iubire... Câtă frumusețe se cuprinde în aceste vorbe? Câtă poezie? Să iubești... Să știi că există o inimă, un

suflet al cărui vibrații se unesc cu ale tale. Câtă poezie.. Dacă acestea lipsesc, ești mort.... Trăiești o viață mistuită de focul ce arde în inimă, te istovesc spasmurile insomniei și aștepți... Aștepți ca în timpul cel mai scurt să se deschidă prăpastia veșniciei și să te înghită” [181].

Iată așadar cum credința din sufletul poetului se așează conform preceptelor creștine, ca temelie a forței motrice în susținerea și dezvoltarea celorlalte două virtuți esențiale creștinești: nădejdea și dragostea. Are loc de fapt o creștere a credinței (ipostas), odată cu metamorfozarea ei în nădejde (elpída), ca mai apoi să se desăvârșească preschimbându-se în iubirea (agapé) pe care o reprezintă Dumnezeu însuși.

„Geniul își croiește drum. Cei unși cu mirul zeilor au un instinct moral care pleacă din străfundurile ființei lor. Este un resort intim, care-i face să pornească într-o direcție anumită”, afirmă istoricul Gheorghe I. Bodea [181].

Iar drumul ales de Goga, înzestrat cu un pronunțat spirit critic, ca „luptător pentru marile idealuri ale umanității concentrate asupra propriului popor care îndura o soarta grea sub stăpânire străină și pe care dorea să-l ajute pe toate căile” [181], care supus interogatoriului însuși spunea că pornise de la ideea că satul reprezenta pentru el un colț de umanitate, că „pars pro toto” (ca parte a întregului – n. n.) –, avea să străbată asprul drum în susținerea adevărului, dreptății, al binelui și demnității.

Într-un memorabil dialog purtat cu Alexandru Vlahuță, acesta din urmă îi atrăgea atenția poetului cu glas molcom și puțin tremurat:

„– ...Nu știu dacă faci bine coborând în arenă. Vei avea mult de suferit. Mă gândesc la soarta lui Mihail Eminescu...

– Mă iertați Domnule Vlahuță, răspunde Goga, dar eu cred că destinul nostru se hotărăște în afară de noi și nu în noi înșine.

– Poate că ai dreptate, a reluat Vlahuță. Luptătorul, ca și poetul, nu se face singur, se naște. Voi duceți o luptă împotriva nedreptății. Poezia dumitale izvorăște din suferința celor mulți, ca a lui Robert Burns [182], sau a Adei Negri [183]. În versul dumitale străbate o furtună a veacurilor. Pe toți ne-ai ridicat în picioare. Să ne trăiești!” [181].

Zbuciumul sufletesc al poetului, aspirațiile sale greu de a putea fi stăvilite, sensibilitățile artistice trăite într-o perioadă agitată a tinereților sale, sunt evocate în scrisoarea adresată poetei Mariei Cuntan de la Berlin din anul 1905: „Eu sunt un călător încă cu multe doruri și nădejdi neîmplinite și cu o țintă care plutește încă departe, pe culmea celor aleși, unde eu poate nu o să ajung niciodată. Dumneavoastră spuneți că vă par prea din cale afară triste și prea puțin trăite poeziile mele...Eu ce-aș putea să zic la asta, doar să repet vechea axiomă că fiecare suflet își are lumea lui tănuțită în dureri...”.

Ca și la Eminescu, antropomorfismul lui Goga trebuie privit în sensul evocării unei înalte sensibilități artistice, unde așa-zisul pesimism capătă valențe

mobilizatoare, axat în special pe însuflarea temeiniciei credinței oamenilor față de divinitate, pe tradiții, pe legi naturale imuabile, unde conștiința socială bazată pe cultură și dragoste față de neam și țară vine să întregească lipsurile unei conștiințe individuale alterate, letargice și insuficient dezvoltate.

În acest context, condiția esențială de la care se pornește este dată de faptul că cea mai înaltă formă de exprimare a existenței unui neam rezidă din conștiința mentalului colectiv, cultura reprezentând factorul determinant al acestei condiții existențiale, a cărei întruchipare se realizează prin artă, frumos, bine și adevăr.

„Omul care are o cunoștință exactă despre binele moral, are și posibilitatea să-l realizeze. Fapta rea este datorită ignoranței, pe când fapta bună cunoștinței binelui...după cum, natura, ca și opera artistului, este transformarea posibilității în actualitate; este ridicarea materiei la rangul de realitate”[184].

Arta dă ființă unei națiuni după cum în sânul culturii naționale se naște și opera de artă, într-o limbă specifică, inconfundabilă și inimitabilă. Oricât de reușite sunt încercările în traducerea sau reproducerea oricărei poezii naționale, acestea nu pot reda în profunzime mesajul transmis, emoția și consistența sentimentului poetic efectiv.

„Primind din copilărie impresiunile adânci ale mijlocului înconjurător, pătrunzând originalitatea geniului național, exprimată în arta populară, cunoscând legendele și istoria neamului, care-i va fi mișcat încă de timpuriu – artiștii vor avea în același timp și instinctul și conștiința cea mai deplină a naționalității. Întrânșii trebuie să se potențeze caracterele neamurilor, să se exprime mai lămurit sentimentalitatea lor specifică. Nimeni ca dânsii nu va înțelege sufletul unui popor, nu va adânci misterele limbii, nu se va identifica cu viața națiunii, reproducând-o. Sau mai bine-zis ei sunt chiar viața ei, pe scara cea mai înaltă a dezvoltării...” [185].

În acest spirit de adevăr, înrâurire, pasiune și credință, avea să decurgă întreaga transpunere poetică și literară a simțămintelor exprimate în opera, viața și destinul celui care a fost și va rămâne în conștiința și sufletul oricărui român adevărat, marele nostru Octavian Goga.

3.6.2.3. EMINESCU ÎN VERSURILE LUI GRIGORE VIERU

Încercăm o ilustrare în privința reverberațiilor juridice, la nivel de simbol și metaforă, prin câteva versuri din opera celui care a fost numit „poet divin al neamului nostru” [77, p. 5] și un „mare nume al literaturii române, Grigore Vieru, (1935-2009) a cărui poezie [78] se va eterniza prin străfulgerările de geniu, care o susțin și o luminează dinăuntru.”

• Sacralizarea prin versuri a familiei tradiționale, greu încercată în contemporaneitate, a cărui statut juridic trebuie apărat, a cărei absență stârnește milă chiar față de înfricoșătoarea moarte:

Nu am, moarte, cu tine nimic,
 Eu nici măcar nu te urăsc
 Cum te blestemă unii, vreau să zic.
 La fel cum lumina părăsc
 Dar ce-ai face tu și cum ai trăi
 De-ai avea mamă și-ar muri?!
 Ce-ai face tu și cum ar fi
 De-ai avea copii și-ar muri?!
 Nu am, moarte, cu tine nimic
 Eu nici măcar nu te urăsc.
 Vei fi mare tu, eu voi fi mic.
 Dar numai prin propria viață trăiesc.
 Nu frică, nu teamă-
 Milă de tine mi-i
 Că n-ai avut niciodată mamă
 Că n-ai avut niciodată copii [77, p. 148]

Miracolul și frumusețea limbii, atât de semnificativă și specifică și în lumea juridică, poate fi invidiată până și de către creațiile mirifice ale naturii:

Pe ramul verde tace
 O pasăre măiastră
 Cu drag și cu mirare
 Ascultă limba noastră
 De-ar spune și cuvinte
 Când cântă la fereastră,
 Ea le-ar lua, știu bine,
 Din, sfântă, limba noastră [77, p. 274]

• Relația familie-patrie, în cadrul unui neam, poate atinge o identitate simbolică:

Mamă,
 Tu ești patria mea !
 Creștetul tău –
 Vârful muntelui
 Acoperit cu nea.
 Ochii tăi –
 Mări albastre.
 Palmele tale –
 Arăturile noastre.
 Respirația ta –

Nor
 Din care curg ploi
 Peste câmp și oraș
 Inelul
 Din degetul tău –
 Cătare
 Prin care ochesc
 În vrăjmaș Basmaua –
 Steag,
 Zvâcnind
 Ca inima...
 Mamă,
 Tu ești patria mea!

• Identitatea de neam, izvorâtă din simbioza cu natura, sub semnul credinței, din adâncurile istoriei și tradițiilor, dar cu respect față de alții – să ne amintim preceptele fondatoare ale dreptului regăsite în Digestele lui Ulpian 1.1.10.1) – honeste vivere, alterum non laedere, sumum cuique tribuere (trăiește cinstit, pe altul nu-l vătăma, fiecăruia lasă-i ce i se cuvine - tr.n.), – răzbate din vocea Poetului:

De codru și izvor legați
 și frați planetei noastre-ntregi
 Suntem cu rana aliați

.....

În raza candeliei mereu
 Sub care sufăr și creez
 Noi ne unim cu Dumnezeu

.....

Ai noștri sunt acești stejari-
 Așa străbunii mari ne spun
 Suntem cu dânșii solidari

....

De parcă n-am avea din moși
 Un Cânt, Un Toma Alimoș
 Un Ștefan sau un Cantemir,
 Iar sus – Luceafărul martir

...

Da, suntem mioritic neam,
 Venim din marele Poem,
 Noi nu râvnim alt Râu și Ram [77, pp. 181-183]

....

Legământ

Lui Mihai Eminescu

Știu: cândva, la miez de noapte,
 Ori la răsărit de Soare,
 Stinge-mi-s-or ochii mie
 Tot deasupra cărții Sale
 Am s-ajung atunce, poate,
 La mijlocul ei aproape.
 Ci să nu închideți cartea
 Ca pe recile-mi pleoape.
 S-o lăsați așa, deschisă,
 Că băiatul meu ori fata
 Să citească mai departe
 Ce n-a reușit nici tata.
 Iar de n-au s-auză dâșii
 Al străvechii slove bucium
 Așezați-mi-o ca pernă
 Cu toți codrii ei în zbucium [77, p. 51]

3.6.3. GEORGE COȘBUC – SUFLET DIN SUFLETUL NEAMULUI SĂU

Printr-o coincidență simbolică, marele nostru bard născădean avea să se nască și apoi să plece dintre noi la numai 51 de ani în unii dintre cei mai emblematici ani care au marcat istoria neamului: 1866, anul detronării lui Vodă- Cuza și al instaurării monarhiei și 1918, anul reîntregirii ființei noastre naționale.

Dumnezeu avea așadar, să ni-l dăruiască la 20 septembrie 1866 într-un sat aflat nu departe de poalele Țibleșului, în comuna Hordou, azi George Coșbuc: „pe cel în sufletul căruia s-au reflectat toate aspirațiile neamului nostru....” [155] și al cărui scris „va trăi cât va trai neamul românesc”, [156] „dându-ne de o parte geniul lui Eminescu, și de alta paginile nepieritoare ale lui Gheorghe Coșbuc” [157].

Cu alte cuvinte, opera lui Coșbuc rămâne pe drept cuvânt nemuritoare. Coșbuc nu a imitat și nu poate fi imitat, înțelegând în folosul generațiilor care-i vor urma că imitația până la refuz a culturii altor popoare poate duce la pieirea propriei culturi, care riscă de-a lungul anilor să fie asimilată, ori să se confunde și contopească celorlalte limbi și culturi, devenind, în cele din urmă, sterilă:

„Buni ori răi, români suntem,
 Românesc pământul-l vrem,
 Românească țara.
 Noi ne suferim ce-avem,
 Noi purtăm ocara” [158, p. 930]

Poetul a transmis doar ceea ce a simțit, transformând în artă populară originalitatea geniului național, întrepătruns fiind de fiorul spiritual duhovnicesc care-l transforma într-un mesager al adevărului, dreptății, al demnității și al dăruirii de sine, al exprimării luminii și frumosului artistic dus până la sublim. A dăruit toate acestea de la poalele muntelui, dându-le aripile care l-au înălțat și așezat în panteonul culturii literaturii române.

Creația lui Coșbuc ne propulsează într-o sferă a imaginarului, unde poetul orchestrează, cu o inegalabilă măiestrie, succedarea ritmurilor încărcate de o muzicalitate divină, alcătuind o simfonie coborâtoare de idei, sau după cum spunea tot Reboreanu, este aducătoare de „lumină, sănătate și voieșie” în cea mai originală formă de interpretare și fericită combinație de trohei, iambi și dactili:

„Trei pași la stânga linișor
Și alți trei pași la dreapta lor;
Se prind de mâni și se desprind,
S-adună cerc și iar se-ntind
În tact ușor”.

De fapt, originalitatea geniului coșbucian de reprezentare a specificității locului, a tradiției și culturii perene populare, contribuie nu numai la întregirea culturii naționale, ci și la îmbogățirea patrimoniului spiritual universal.

Fiecare dintre neamuri nu vrea decât să fie reprezentat prin acea părticică desprinsă din ansamblul cultural al omenirii și al neamurilor lăsate pe Pământ de Dumnezeu, care la Judecata de Apoi tot după purtarea neamurilor Sale ne va judeca. De aceea, întreaga umanitate ar trebui privită prin prisma specificului fiecăreia dintre națiunile, dintre indivizii și grupurile sociale care o alcătuiesc, civilizația umană reprezentând, de fapt, un cumul al civilizațiilor naționale. Dar, atâta timp cât civilizația reflectă un anumit grad comportamental, sau de conduită al aceluia neam, grup de neamuri sau indivizi, cultura este reprezentată de capitalul sufletesc, de manifestările și orientările, de cutumele și tradițiile specifice grupurilor sau neamurilor respective.

Artistul, poetul, prozatorul și traducătorul Coșbuc este permanent legat de natură și legile sale, redându-ne fie din instinct, fie din educația primită sau autodidactă, seria comorilor și impresiilor acumulate încă din fragedă pruncie:

„Și-a doua zi când îmi văzui
Iubitul meu codru-n picioare,
Și ceru' albastru și cu soare,
De chiote-abia putui!
Râdea fericită pădurea,
De luptă nimic nu-i păsa:
Privea către cer și cânta,
Gândindu-se aiurea!” [159, p. 244]

În fiecare din personajele lui Coșbuc, fie fată sau fecior, voievod sau împărat, mamă sau tată, dascăl sau părinte, descoperim o lume nouă, o umanitate sănătoasă și viguroasă, sensibilă, încrezătoare și luptătoare, pentru atingerea idealului propus.

Iar idealul propus ia forma idealului național, care la rândul lui se transformă într-un ideal al umanității, un soi de ideal neoplatonian care la Coșbuc se regăsește sub bolta unei triade susținătoare a actului de cultură în deplinătatea lui: *idealul în artă*, ca ideal al frumosului, *idealul în religie*, ca ideal al binelui și *idealul științific*, ca ideal al adevărului;

„A ta e mergerea mereu
Spre țință – drum îngust și greu –
Dar țința niciodată nu-i
A ta! și-n gând tu tot ce-ți pui
E numai vis, căci Dumnezeu
Te poartă-n voia Lui!” [160, p. 298]

Altfel spus, personajele poetului nu pot trăi decât în măsura în care au ceva dumnezeiesc în ele. Acest dumnezeiesc reflectă noblețea idealului și face simbioza între virtuțile izvorâte din adâncul sufletului, ale calităților morale ca produse ale rațiunii și sacrificiului trupesc, puse în slujba salvagărdării țării, iubirii, adevărului și dreptății.

Arta cunoașterii și ogindirii sufletului este transpusă printr-o uimitoare revelație, care prin fibra sentimentalității poetului, capătă dimensiunile unei opere de artă, pe fondul unei exprimări sincere și reale a adevărului, desprins din natura lucrurilor care-l înconjoară.

Printr-un lirism revelatoriu, poetul ne pune la îndemână cu bucurie, tainele descoperirilor sale, încercându-ne emoțiile printr-o gândire care surprinde de la un vers la altul, de la o strofă la alta, și care impresionează și se situează chiar deasupra personajelor pe care autorul le crează:

„Nu cerceta aceste legi,
Că ești nebun când le-nțelegi!
Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea!
Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea mea!” [161, p. 129]

Cu alte cuvinte, Coșbuc îl urmează aici pe Epictet care ne sfătuiește, conform „Manualului” său, de a nu ne ridica în contra mersului lumii, pentru a nu risca, în cele din urmă, propria existență. Acesta este și principiul care stă la baza *Filosofiei Dreptului Natural*. De aici rezultă, după fiecare dintre noi, cum putem să ne șlefuiim fericirea, să-i dăm forme nebănuite și să o eliberăm din imanența noastră, prin puterea propriei voințe.

„Toate aleargă în vârtejul universal: și pamântul și marea, și soarele, și stelele, și plantele, și animalele. De aici rezultă pentru trupul nostru și sănătatea și boala și tinerețea și bătrânețea și toate nesfârșitele schimbări ce-l așteaptă la tot pasul. Cuminte este dar, ca singurul lucru care stă în puterea noastră, mintea, să nu o ridicăm răsvrătită în contra Universului. Căci este mai sigur, mai demn și mai bine să-ți îndrepti cărma în direcția curentului cosmic, decât să vâslești în sens contrar – ceea ce este o nebunie și nu poate duce decât la sbucium, deșert, urmat de durere și amărăciune.” [162, p. 140]

Eruditul poet și prozator – autor, printre altele, al traducerii dantești a Divinei Comedii (cea care după unii exegeți, îl va inspira în a concepe un plan propriu de sugerare a iadului), Don Carlos de Schiller, sau Odiseei lui Homer, a scrierilor alese din Cicero și studiilor clasice despre teoria și istoria retoricii la greci și romani, de sintaxa greacă și istoria literaturii latine [163] – abordează teme profunde, istorice sau de istorie literară, lingvistice, religioase sau filosofice, povești și basme versificate, stabilind chiar și etimologii. [164] Deși traduceri nu pot atinge vigorile lucrărilor originale ale creatorilor, limba poetică și versificația din talmăcirile lui Coșbuc, ca și din întreaga sa operă literară, capătă rezonanțe mesianice prin consonanță, tempo și ritm.

Începând cu anul 1906, Coșbuc trece la traducerea Eneidei lui Vergilius Publius Maro (traducere care avea să-i aducă și Marele Premiu al Academiei Române), determinat fiind de dragostea autorului pentru evocarea vieții țăranilor deposedați de pământ (Bucolicele) sau a celui care urma să prefățeze prin ideile sale poetice și literar-filosofice, nașterea de mai târziu a primelor metode de administrare, retragere și diriguire a forței de muncă a țăranilor, aspect rezultat și etimologic din didactica „Georgicelor”, unde „Ge” în limba greacă înseamnă pământ, „Ergon” – lucrare și „Georgeos” – agricultor.

„Pământul țării, această *terra sacra* ca singura temelie a existenței” [164] ca ofrandă și, totodată, ca poruncă adamică divină lăsată în păstrarea din neam în neam a celor mai aprigi slujitori ai ei, bătrânilor robi ai gliei strămoșești, trebuie apărut până la ultima sevă de energie și picătură de sânge:

„Pământul nostru-i scump și sfânt,
Că el ni-e leagăn și mormânt:
Cu sânge cald l-am apărut
Și câte ape l-au udat
Sunt numai lacrimi ce-am vărsat-
Noi vrem Pământ!” [165, pp. 205-207]

Și glasul lui Coșbuc, în disperata lui durere, avea să reverbereze dincolo de Carpați prin vocea și cuvântul înaripat al oratorului fără egal, Barbu Ștefănescu Delavrancea [214] ”Noi vrem, nu să scriem istoria, ci să facem istorie din picăturile

cele mai dureroase ale ființelor noastre. Ca să nu se șteargă, să o scriem cu sângele nostru.”

Tot în acest context, marele Delavrancea avea să sugereze într-unul dintre cele mai vibrante discursuri ale sale, reprodus din broșura *Patrie și patriotism* [215]

„Copii, ce e patria, ce e patriotismul? Ce este acest sentiment care răscolește toate puterile în om, și, în anumite clipe, îl ridică mai presus de existența lui și-l face să moară de bună voie pentru liniștea și mărirea unor urmași pe care nu-i cunoaște și nu-l vor recunoaște?

Patria este înălăuntrul nostru și o ducem cu noi peste țări și peste mări și numai când suntem departe și în singurătate, ne trec fiori amintindu-ne de unde ne-am rupt și nu găsim mângâiere decât în restriște și în lacrimi. Patria nu e pământul pe care trăim din întâmplare, ci e pământul plămădit cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor nostri....

Patria nu vine de la pământ, și nici de la vreo lucrare a câmpului, nici din vreo abstracțiune, ci dintr-o noțiune concretă, de la pater, de la patres, din părinți, moși strămoși. Părinții, moșii și strămoșii ne sunt patria noastră; ei cari au vorbit aceeași limbă, cari au avut același dor, aceleași suferințe, aspirațiuni, sunt adevărata noastră patrie!.....

Patria și patriotismul sunt în primul rând de domeniul instinctului. Sunt unii care se încearcă să aducă patria și patriotismul în primul rând de domeniul instinctului. Sunt unii care se încearcă să aducă patria și patriotismul în rândul noțiunilor conștiente și raționate, dar dedesubtul analizei lor stă instinctul de patrie și patriotism. Ei studiază unele manifestări, unele efecte și cred că au studiat cauza însăși. Legătura dintre efecte și cauză e stabilită în toate, dar în afară de om. Sufletul omului nu se prinde cu lupa și cu microscopul.”

Filosoful, poetul, teologul german Johann Gottfried Herder (1744-1803), considerat părintele naționalismului modern, al istoricismului și al clasicului ”*Volksgeist*” (spirit național), arăta cum ”... națiunea înseamnă unitate. Unitatea culturală a unei națiuni întemeiată pe istorie, limbă, literatură, religie, artă și știință, constituie poporul ca individ, ca un corp unic înzestrat cu propriul său suflet spiritual, cu propriile facilități și forțe. Astfel, după cum fiecare națiune are o individualitate specifică și inexplicabilă, se poate spune că fiecare națiune este, în felul ei, unică. Deși se schimbă de-alungul secolelor, își păstrează propria identitate spirituală. Nu există pe lume două națiuni care să aibă aceeași istorie; fiecare națiune își are propria finalitate, potrivit talentelor, darurilor specifice, sau geniilor cu care a înzestrat-o Dumnezeu. Nu numai că Dumnezeu nu dorește amestecul diferitelor națiuni, ci dimpotrivă, vrea ca fiecare națiune să-și urmeze propriul drum, refuzând să adopte metode artificiale, care i-ar afecta unitatea și identitatea spirituală bazată pe acea unitate.” [216]

Aceste deosebiri de la popor la popor, vor trebui să rămână eterne, pentru că tocmai acest lucru aduce echilibrul necesar între forțele politice ale universului și

asigură armonia unui real progres. Utopiștii de tot felul, care urmăresc uniformizarea popoarelor, nu fac altceva decât să sacrifice individul "natural", creat și pus la locul lui de Dumnezeu, unui individ "ideal", artificial în esența lui, inventat, sau care încearcă să se autoinventeze creându-și propria-i identitate, în care în cele din urmă nu se va mai regăsi nici el și nici discipolii pe care și-i formează.

De aici rezultă cum viața, în toată chintesența ei, se clădește pe instinctele pe care Dumnezeu le-a răsădit în natură. Este și unul din principiile care stau la baza Filosofiei Dreptului, *Dumnezeu mai iartă, legile naturii însă, niciodată!*

Iubirea națională asociată însă cu ura față de alte nații, nu numai că este profund dăunătoare și imorală, dar încurajează șovinismul (xenofobia, rasismul), prin modul de afirmare a superiorității unei națiuni asupra altora, elemente periculoase, care în manifestarea exclusivismului și intoleranței naționale conduc la conturarea și promovarea nedoritului naționalism radical, extremist.

Acest lucru însă, nu trebuie confundat, comparat, asemuit, cu principiul de conservare și păstrare a identității naționale, pentru că, așa cum sublinia și ilustrul filosof Vasile Conta, între principii trebuie să existe o anumită ierarhie, în care principiul de conservare ar trebui să primeze tuturor celorlalte principii – inclusiv al celor de libertate și egalitate –, pentru simplul motiv că „dacă noi nu ne vom conserva nu am mai putea exista, după cum dacă nu vom mai exista, nu ne vom mai putea bucura de beneficiile tuturor celorlalte principii”.

Pământul strămoșesc a reprezentat întotdeauna, pentru români, piatra de hotar care a îmbinat simțirea patriotică cu cea națională. Dacă pentru marele nostru istoric Xenopol [166] patriotismul își trage seva din partea inimii, de unde răsădesc virtuțile iubirii neamului, a iubirii pământului și trecutului țării, la savantul Paulescu, [167] naționalismul – în completarea patriotismului care poate fi și local atunci când apără un anume areal fie el și străin –, își are sursa sufletească în instinctul natural cultivat în însăși rădăcinile arborilor înfiți adânc în pământul strămoșesc multimilenar, acolo unde-și trăiesc somnul de veci străbunii noștri, transformându-se dintr-un instinct individual, într-un instinct social de apărare și conservare, nicidecum de nimicire a ființei naționale, de agresiune sau periclitate a vieții altora. Coșbuc versifică ambele virtuți ținându-le într-un singur tot:

„De-avem un cimitir în sat,
Ni-l faceți lan, noi boi în jug,
Și-n urma lacomului plug
Ies oase, și-i păcat!
Sunt oase dintr-al nostru os;
.....
Voi ce-aveți îngropat aici?
Voi grâu?
Dar noi strămoși și tați,
Noi mame și surori și frați!” ...[170]

Așadar, în anul sărbătoririi unui secol de la reîntregirea neamului, aveam să comemorăm și 100 de ani de la dispariția poetului George Coșbuc, plecat dintre noi la 9 mai 1918 și care, după cum spunea Nicolae Iorga în fraza de încheiere a necrologului de la moartea poetului „Cel care a cântat toate vitejiile neamului, moare fără a fi văzut cu ochii, sub steag, pe aceia care au onorat, din nou, sfântul drapel al țării.” [168]

Cei care l-au cunoscut personal, unii dintre ei participanți și la slujba de înmormântare, – printre care Ioan Slavici, Gala Galaction, Ion Bianu, Bogdan-Duică etc –, știau despre durerea care-l măcinase neconținut pe marele poet pentru aceia care pentru propășirea țării își pusese drept garanție însăși existența lor, sau mai mult, pentru cei care sub steag străin, austro-ungar, aveau să moară pentru idealuri neînțelese, altele decât voința lor:

„Și mor, și mă mir și mă prinde-un fior
Cui duc ei ce duc să răpuie?
Căci trista lor moarte nu nouă ni-o mor!
Și caut cu spaimă răspunsul:
„Dar cui?” și stau
Și mă uit cu cutremur că nu-i
Vrun glas lângă mine să-mi spuie.” [169]

Octavian Goga rostea magistral în discursul său de recepție la primirea lui George Coșbuc în rândurile membrilor titulari ai Academiei Române, ședința solemnă fiind asistată de prezența Majestății Sale Regele Ferdinand și prezidată de Barbu Ștefănescu Delavrancea:

„Neamul nostru și-a răscumpărat în cursul vremii existența pe prețul unor jertfe și încordări mari. După gloria proaspătă de tinerețe, încununată de razele legendei, vitregia sorții, l-a fărâmițat sub diverse stăpâniri străine, tot atâtea pietre pe pieptul lui, care i-au oprit respirația liberă a veacului de-a rândul. Granițele, înfipite în încheieturile acestui organism din copilărie, au durut ca niște piroane în carne și au fost mai primejdioase ca orice boală vremelnică, fiindcă au stânjenit, în permanență, creșterea unui trup viguros. Am trăit perioade tulburi de apăsare, sub loviturile lor ar fi putut să intervină ușor stingerea noastră. Totuși însă, cu rezistența îndârjită a sănătăților robuste, masele românești de pretutindeni au păstrat, și în cele mai oropsite zile, instinctul sigur al unei înrudiri organice.” [170] Tristețea lui Coșbuc avea să culmineze cu pierderea, într-un accident de mașină, a propriului său fiu. Alexandru, răpus la numai 20 de ani, cu numai trei ani înainte de propria-i dispariție:

„Număr săptămâni și zile
 Și mă uit pe drum
 Unde-mi ești acum, copile?
 Unde-mi ești acum?
 Poate-mi vii și-mi vii odată
 De pe-o cale-ndepărtată;
 Știu eu când și cum?” [171, CXXXIX]

Plânsul său demn versificat, se așează în sufletul fiecăruia dintre noi, fapt care ni-l face atât de unic și apropiat, dorindu-ne parcă și acum să-i alinăm din rănilor suferite la cumplita-i durere. Nicolae Iorga avea să consemneze în toamna anului 1915 că „O mare nenorocire a atins pe George Coșbuc. N-a fost om care, știind bucuriile și durerile unui părinte, să nu-și șteargă o lacrimă atunci când inima cea mare sângera de cea mai înspăimântătoare rană, care niciodată nu se poate închide”.

În amintirea tânărului și eruditului său fiu, considerat de mulți ca fiind copil-minune, cunoscător după spusele propriului lui tată a primelor elemente de sanscrită, egipteană, ebraică, arabă, elină, latină, ale limbilor moderne și slave, român-ardelean până în străfundurile ființei sale –, poetul avea să lase la mănăstirea Tismana reproducerea a trei vitralii executate de pictorul Wirstl. [171, CXLXLI] Părinții Bisericii ne învață asupra limitelor cunoașterii umane, dar și ale existenței unor *simțuri înțelegătoare* sau *simțuri duhovnicești* (*aistheseis noerai*), atunci când unii dintre oameni sau sfinți au intrat în sfera supranaturalului, mărturisind că L-au văzut sau simțit pe Dumnezeu [172]. În fapt, „a fi supranatural e natural pentru Dumnezeu atunci când face minuni, dar ceea ce este cu adevărat supranatural este atunci când Dumnezeu devine natural, mai ales când permite sacrificarea pe Cruce a propriului fiu, ca orice muritor de rând, întru mântuirea creaturilor Sale. și tot învățătura creștină ne învață prin practica ei, că simțurile umane, profunzimea suferințelor și bucuriilor noastre rămân limitate la pragul cunoașterii la care am fost zămisliti, ducându-ne fiecare numai crucea pe care o putem duce, argumentele noastre nefiind suficiente pentru a străpunge, interpreta și judeca sfera absolutului și Tainelor pe care Dumnezeu le stăpânește.

Oamenii cred – spunea Pascal – în trei feluri: prin rațiune, din obișnuință, sau inspirație. În acest context, Ion Frunzetti afirma cu înțelepciune [173]: singura îndreptățită pentru rațiune este Biserica. Apoi deprinderile noastre de “turmă cuvântătoare” ne pot îndemna la a crede din obișnuință. Dar inspirația divină a celor din a treia categorie este dată de Legea fundamentală care stă la baza adevăraților susținători ai creștinătății, care spune: *Ne evacuetur crux Christi* sau *Însușiți-vă Crucea lui Christos*, aspect pe care însuși Coșbuc avea să-l versifice mai bine ca nimeni altul în Moartea lui Fulger:

„Și-oricât de amărâți să fim,
Nu-i bine să ne dezlipim
De cel ce viețile le-a dat! –
O fi viața chin răbdat,
Dar una știu: ea ni s-a dat
Ca s-o trăim. ”

Odată cu plecarea dintre noi a poetului George Coșbuc, spiritul românesc a simțit, pentru un moment, cum coboară cerul, spre luarea spre Dumnezeu a sufletului smeritului poet, ale cărui versuri se așează în șir de margăritare, pe cununa nemuririi neamului:

„Sunt suflet în sufletul neamului meu
și-i cânt bucuria și-amarul –
În ranele tale durutul sunt eu-
și-otrava deodată cu tine o beu,
Când soarta-ți întinde paharul.

.....
Sunt inimă-n inima neamului meu
și-i cânt și iubirea și ura –
Tu focul, dar vântul ce-aprinde sunt eu;
Voința ni-e una, că-i una mereu
În toate-ale noastre măsura.

.....
Iar tu-mi ești în suflet, Și-n suflet ți-s eu,
Și secolii-nchid-ori deschidă cum vreu
Eterna ursitelor carte,
Din suflet eu fi-ți-voi, tu, neamule-al meu,
De-a pururi nerupta sa parte!” [174]

3.6.4. BRÂNCUȘI – SCULPTURA SUFLETULUI ROMÂNESC ÎN UNIVERSALITATE

Constantin Brâncuși [38] sau supliciile renunțării și însingurării; la Eminescu – drama sacrificării; la amândoi, esența simplității și simțirii sufletești, a dreptății și adevărului, înțelepciunii și frumuseții. Constantin Brâncuși: minte strălucită, inteligență fertilă, mână iscusită, operă imaculată și înălțătoare. Iată că, pe cât de generoasă s-a putut arăta unui om pronia divină, pe atât de mult ea a putut fi răsplătită prin sacrificiul de sine, răbdarea, evlavia, înțelepciunea și dragostea cu care același om a răspuns omenirii, țării și locurilor natale din al cărui lut a fost zămislit. Din același lut, Constantin Brâncuși, acest autentic „rural de tip antic și

artist modern”, [52, p. 21] vizionar planetar și geniu al neamului, avea să ne preconfigureze chemarea spre o nouă cultură, acolo unde conflictul ascuns, mocnit și frust se transformă într-un conflict deschis cu propria-i bardă, dând naștere unei neîntrerupte dispute idilice, ideatice, filosofico- juridice și spirituale, cu incantații nebănuite. Controversa operei sale devine puterea creației, ca parte nemijlocită a actului cultural în sine, transformându-se într-un nou efluviu de gândire și interpretare, „într-un mediu ideal de limpezire a ceea ce într-o contradicție umană e inevitabil stihial, orb, irațional, instinctiv – că drojdiile –, (unde – n. n.) primarul se supune controlului binefăcător, chibzuiei, cârmuirii echilibrate a rațiunii”. [53, p. 26] Nonconformismul brâncușian, avea să ne descopere într-o nouă interpretare cosmogonică, simbolistica Păsării Măiestre ascunsă într-un colț albastru al inimii și sufletului, a forței esenței scoase la lumină, eliberată dintr-un repaos îndelungat, desprinsă dintr-un haos al pustiirii, cea care are să devină ființă creatoare și aducătoare de energii pozitive, coborâtă parcă din macrocosmosul „Luceafărului” eminescian:

„Din Chaos, Doamne, am apărut
Și m’aș întoarce’n chaos...
Și din repaos m’am născut
Mi-e sete de repaos”

Cu poezia „Luceafărul”, Eminescu descria în perfectă cunoștință de cauză, noua deschidere spre puritatea simbolismului și a liricii moderne aduse de Stéphane (Étienne) Mallarmé, asociind la aceasta „redobândirea echilibrului clasicității antice” [54, p. 178] acolo unde Brâncuși se regăsește și chiar se autodefiniște ca urmaș a lui Phidias și Praxiteles, primul contemporan a lui Pericle ce-l însărcinează cu edificarea Acropole-lui atenian și Zeusului olimpiu, al doilea, ca autor al Venusului din Milo și Hermesului cu Dionis. Spre înțelegerea acestei noi viziuni a frumosului pur, ce avea să se realizeze și să apară ulterior în arta esteticii, eticii și exprimării brâncușiene – ca simbioză între antica stare de echilibru și fericire –, Eminescu avea să releve magistral această sintagmă cu uimitoarea-i premoniție: „S-a zis de mult că frumusețea consistă în proporția de forme. Nimănui (n. a.) nu i-a venit în minte că consistă în proporția de mișcări, și cu toate acestea, asta e adevărata frumusețe. Frumuseți moarte sunt cele cu proporții de forme, frumuseți vii, cele cu proporții de mișcări. E evident că această proporție de mișcare unde nimic nu e prea întins, nici prea flasc, e o stare de echilibru – fericirea”. Marele nostru sculptor avea să fie de altfel, primul artizan căruia i-a venit în minte și i-a fost posibil să redea prin arta cioplirii și lustruirii în material, esențele metafizicului imperceptibil, imponderabil și impersonal, mai precis a sufletului și derivatelor sale: fericirea, recunoștința, dragostea, speranța, rugăciunea, tăcerea, înălțarea și zborul.

Creația lui Brâncuși este o scară spre cer, fiecare operă fiind o treaptă a ei. O scară infinită de suflete, cu întruchiparea sufletului ca esență a zborului, a zborului

hyperionice, ca semn adânc și universal al iluminării, de cunoaștere pe sine și a adevărului, cel care tinde spre întruchiparea genezei navigării în aer săvârșite prin păsări, dar cu precădere a „Coloanei” sale în care aripile, cu bătaile lor cu tot, cresc modular în cer, precum din zborul Luceafărului către Demiurg.

”Când eram copil – spune Brâncuși – mereu visam să zbor printre arbori și prin cer. Mi-a rămas dorul acestui vis și de 45 de ani cioplesc zborul. Eu nu cioplesc păsări, ci zboruri, avânturi. Măiastra mea e un proiect care trebuie mărit până ce va umple bolta cerului. Ceea ce legi pe pământ se leagă-n cer. A căuta naturalitatea constă în a-L căuta pe Dumnezeu, adică o scară spre cer de unde vei putea aduce mai multă lumină pentru ai tăi. Eu am pornit întotdeauna de la o idee: de la natură, natura e măsura tuturor lucrurilor”.

Iar oamenii, adăugăm noi, nu se mai pot bucura pentru că nu mai știu, nu au timp, sau nu mai vor să savureze pur și simplu minunile naturii, lăsate nouă de Dumnezeu cu atâta dragoste și dăruire.

„Numai dacă te sacrifici pe tine însuși opera ta se eliberează și își ia zborul, însuflețită de spiritul ce-i numai al ei, un suflet din sufletul tău” spunea același Brâncuși, a cărui operă pare cu adevărat contopită și desprinsă totodată din propriu-i suflet, ca sculptor de suflete și revelator al sufletului materiei șlefuite până la perfecțiune, unde, după cum afirmă și criticul de artă brâncușian Ionel Jianu, „lustruirea, prin frecare, este atât de strălucitoare, încât ai impresia că bronzul a fost sculptat cu lumină”. [55, p. 75]

Brâncuși își demonstrează astfel inimitabilul sau spirit universal, iar după cum afirmă Barbu Brezianu, străbate toate hotarele, făcând Oltenia celebră, devenind model de „simplitate și complexitate rafinată”. „Simplitatea este o complexitate rezolvată” spune Brâncuși, confirmând prin inconfundabila sa oralitate de tip socratic și esopic, calitățile pline de sens ale unui doctrinar cu înalte viziuni etice, filosofice, sociologice și estetice.

• Revenim și ilustrăm în continuare „cazul Brâncuși” [91] unde acesta scria despre propria sa creație:

”Eu am făcut piatra să cânte pentru Omenire.

...

Am făcut și eu pași pe nisipul eternității.

...

Nu putem să-l ajungem niciodată pe Dumnezeu, însă curajul de a călători spre el rămâne important. ”

Arta, în concepția maestrului, nu trebuie privită ca o evadare din realitate, ci dimpotrivă, este o reîntoarcere în existența adevărată, în singura ei realitate posibilă. „Întorcându-ți sufletul către materie vezi cum din ea țâșnește spiritul. Întâi și-ntâi, trebuie ca sufletul tău să se afle pe același ison de înțelegere cu materia cu care ai hotărât să te războiești, să-i afli adică armonia, să-i ascuți adică materia asupra căreia te apleci”.

De altfel, cuvântul „suflet” este cel mai des uzitat în aforismele, mărturisirile și exprimările brâncușiene. „A prinde semnul și semnificația unui lucru, înseamnă a-i prinde sufletul, a-l meșteșugi în așa fel încât să nu-i fie distrusă esența spirituală”. Sensurile profunde ale îndumnezeirii redată și așezate de sculptor pe Axis Mundi cum spune Mircea Eliade: cu Masa tăcerii sau a Cinei cea de Taină, ce-l reprezintă pe Iisus înconjurat de cei 12 apostoli ai Săi, cu Poarta sărutului ca gură a Raiului, simbol al nunții, fertilității și trăinicieii, precum și a Coloanei nesfârșite, a pomenirii fără de sfârșit, ca stâlp al jertfei infinite și simbol al urcării sufletelor spre cer.

Maestrul dedică acest ansamblu arhitectonic memoriei eroilor neamului căzuți la datorie în războiul de întregire din 1916-1919, numindu-și Stâlpul, Masa și Poarta „Calea sufletelor eroilor” înălțate spre cer. Stoicul Brâncuși definea pentru esteti arta, ca fiind „justiția absolută” prin modul în care arta se unea justiției și artistul se dedică problemelor umanitare, având bune șanse de a deveni prin aceasta artist universal. Pleda astfel ca avocat ciceronian în spiritul „Mens, animus et consilium civitatis posita sunt in legibus”, oferind prin arta sa și aforismele sale o proprie concepție de filosofie a vieții (Lebensphilosophie), deosebită de filosofia existențialistă (Existenzphilosophie) a nordicului Sören Kirkegaard, dar apropiată pe plan estetic și etic de hermeneutică și de teoria cunoașterii (Erkenntnistheorie) lui Edmund Husserl, fapt ce avea să-l facă să descopere, să intuiască și să se regăsească în esența propriului adevăr.

Așa după cum educația juridică cere ca Legile cetății să fie respectate, există și în artă unele legi nescrise, care se înscriu într-o anumită educație a bunului simț și a bunului gust, cuprinse într-un cod al educației estetice, ce ține de respectul artistului pentru receptorii mesajelor sale. Dacă Montesquieu și acoliții săi progresiști aveau să descopere că la baza educației juridice stă controlul periodic de aplicare a legilor din Cetate, Brâncuși avea să dezvăluie că în concepția sa ”arta din Cetate este frumosul care se confundă cu binele, cu adevărul și cu dreptatea, într-o sinteză indestructibilă a aspirațiilor celor mai înalte” a unei umanități sănătoase. Stil unic și de vechime milenară, „omul, filosoful și moralistul Constantin Brâncuși reprezintă chintesenta de valori a umanismului antic, medieval și modern, cu aspirații sacre spre găsirea liniștii interioare, om etern și plenitudinar, trăit în cultul valorilor muncii și ale vieții fecunde, născut în cultul frumosului, al binelui, al adevărului, al dreptății și al ordinii juridice în lume”. [55, p. 289]

3.6.5. ENESCU. SUNETUL MUZICII LA ROMÂNI ȘI ECOURILE MUZICII ÎN DREPT

„Muzica este o lege morală. Ea dă sufletul universului, aripi gândirii, avânt închipuirii, farmec tinereții, viață și veselie tuturor lucrurilor. Ea este esența ordinii, înălțând către tot ce este bun, drept și frumos”. (Platon) Folclorul muzical românesc, ramură a creației tradiționale românești (alături de folclorul literar, dansul și teatrul

popular), cuprinde toate creațiile culturii spirituale populare românești din domeniul artei sunetelor. [56]

Cercetătorii sunt de părere că „horele” din cultura Cucuteni (cca. 3700-2500 î. Hr.) sunt cele mai vechi izvoare nescrise care indică practicarea unei muzici însoțitoare în ritualul dansului. Atestarea unor practici muzicale în societatea antică a traco-dacilor ne-a parvenit mai ales prin însemnări grecești sau latinești din vremea Daciei romane. De aceea, genurile muzicale și instrumentele de care se vorbește sunt, de cele mai multe ori, echivalate prin concepte similare din patria autorului. Autorii identifică genuri muzicale precum: oda (în caracter epic, eroic), peanul (cântec liric), epoda (descântec) sau torelli (bocetul).

Muzica Evului Mediu în spațiul românesc este consemnată în surse variate. O mențiune semnificativă trebuie făcută în această privință: dat fiind că informațiile pe care le avem despre locuitorii din primele secole (mai devreme de anul 1000) sunt incerte, preocuparea folcloristicii se va rezuma doar la semnalarea unor ritualuri ale popoarelor indigene, oricare vor fi fost acelea. S-a atestat practicarea unor ritualuri folclorice (jocuri cu măști, baladele, colindele, ș. a. Mai târziu (îndeosebi după sec. XVI) vor fi publicate notații muzicale (partituri, tabulaturi) și chiar lucrări teoretice, unde materialul muzical pus în discuție prezintă influențe de muzică „folclorică”.

Conform unui studiu întreprins de etnomuzicologul Gheorghe Ciobanu [57, 59-72], cea mai veche melodie românească notată, pe care o cunoaștem, ar fi cuprinsă în Codexul Rohoncz, o cărticică nedată și întocmită într-un sistem de scriere necunoscut. În funcție de variantele propuse de cercetători, codicele aparține fie sec. XI-XII (Gheorghe Ciobanu), fie unei perioade ulterioare anului 1529.

Doina inclusă pe Lista Patrimoniului Cultural imaterial al Umanității în anul 2009, este o creație lirică, vocală sau instrumentală, specifică poporului român în care interpretul își exprimă în mod direct sentimentele de dor, de jale, de înstrăinare, de revoltă, tristețe, iubire, ură împotriva asupritorilor, regret etc. Tot doină este numită și o specie a literaturii populare, aparținând genului liric, în care autorul își exprimă sentimentele și convingerile față de unele probleme ale vieții, față de timp și natură și față de sine însuși. Ea se inspiră din viața poporului român, reflectă comuniunea omului cu natura, atitudinea omului față de viață și moarte, față de scurgerea timpului.

În funcție de sentimentele exprimate, doinele pot fi de dor, de jale, de dragoste, de înstrăinare, haiducești, păstorești, de cătanie (militărie).

Ilustrăm cu câteva comentarii „sunetul muzicii la români”:

• **Balada lui Ciprian Porumbescu.** „În toamna anului 1853, în șipotele Sucevei se naștea muzicianul care, mai bine ca nimeni altul de la noi, avea să fie întruparea eroului romantic. Din căsuța ridicată pe o coastă împădurită și cu acoperișul alunecat peste pridvor, din șipote și până la locuința din Stupca, unde drumul i s-a sfârșit în primăvara lui 1883, se întind ani, prea puțini ani de muzică.

Astăzi, la Stupca i-a rămas mormântul și pe cruce ultimele rânduri din „Cântecul tricolorului”, ca răspuns la una din ultimele lui dorințe: „Iar când, fraților, m-oi duce/ De la voi și-o fi să mor, / Pe mormânt atunci să-mi puneți/ Mândrul nostru tricolor”. Stupca a dispărut odată cu el... în locul ei s-a născut un sat care-i poartă numele: Ciprian Porumbescu...”

• **Ciocârlia** este la origine o melodie de dans lăutărească cu o largă circulație, întâlnită în repertoriul lăutarilor din Ungaria, Polonia și a unor țări din Peninsula Balcanică.

Cântată în spațiul cultural românesc cu predilecție la vioară, taragot și nai, actualmente ea și-a pierdut funcția dansantă și reprezintă mai mult o piesă concertantă de virtuozitate instrumentală, de inspirație populară. Reformularea componistică explică prezența în structura sa a unor elemente onomatopice și de bravură instrumentală ce tind să redea doina populară în esența ei, precum și trilul natural al ciocârliei.

Melodia Ciocârliei a fost reformulată instrumental, fiind făcută celebră de naistul Angheluș Dinicu și violonistul Sava Pădureanu la Expoziția Internațională de la Paris din 1889. La succesul acestei piese au mai contribuit lăutarii Grigoraș Dinicu (nepotul lui Angheluș) care a adaptat piesa pentru vioară, Fănică Luca prin recitalurile, concertele și înregistrările sale, precum și compozitorul George Enescu cel care a inclus-o în Rapsodia Română.

”Da Doamne, că din biata casă arsă
Se risipește geniul românesc,
Ce faceți? Ce blestem v-apasă
De nu vă-ntoarceți înapoi?
De douăzeci de ani vă chem acasă
Și moare drumul în genunchi la voi

Un nai în centrul Europei plânge
De dor mistuitor de țara lui,
Iar taragotul cântă parcă-n sânge
Și niciun doctor nu-i la doliul lui

În fine Gheorghe, toată drama noastră
S-așază ca să stea și ea în drum
Spre țara roșă, galbenă, albastră,
În care toți veți deveni postumi

Vorbesc cu ceilalți când vorbesc cu tine
Te văd că nicio bucurie n-ai,
Nici gloria nu te mai face bine
și tu respiri convalescent în nai

Alerg pe o șosea plângând în țară
 Port marca unei muzici de Zamfir
 Și duc un nai pe creier să nu moară
 Și doina lui de jale o respir

Și dacă fac și-acești ultimi pași,
 Priviți-i pe Zamfir și pe Fărcaș...”

(You Tube – Întâlnire la Adrian Păunescu cu Gheorghe Zamfir, Dumitru Fărcaș și Dan Zăhan)

- „Atâta vreme cât exist, vreau să cânt” – așa își descria destinul marele compozitor, violonist, pianist și dirijor George Enescu (19 august 1881 – 4 mai 1955). Spectaculos orchestrate, interpretate în concert sau în înregistrări discografice sub bagheta marilor dirijori, cele două rapsodii ale lui Enescu au răspândit în lume motivele cântecelor și dansurilor populare românești. „Arta trebuie să mângâie, să unească; dacă ating acest țel sunt mulțumit în îndeplinirea misiunii ce mi-am luat-o” (George Enescu).

- Rapsodia Română nr. 1 în La major și Rapsodia Română nr. 2 în Re major, două colecții de melodii folclorice orchestrate simfonic, sunt cele mai cunoscute lucrări ale lui George Enescu, pe lângă Poema Română, Suitele și Simfoniile pentru orchestră. Compuse la doar 20 de ani, în vara și toamna anului 1901, cele două Rapsodii Române au fost prezentate, sub bagheta lui Enescu, în primă audiție în 23 februarie 1903 la Ateneul Român din București. „Dacă Rapsodia I, prin exuberanța ritmurilor ei de dans, prin strălucirea coloritului ei orchestral, este în mod clar o imagine muzicală a unei petreceri populare, cea de-a doua Rapsodie ni se înfățișează ca o frescă istorică din trecutul nostru zbuciumat” (Zeno Vancea, muzicolog).

- Enescu a fost primul compozitor român care a depășit granițele țării cu creațiile sale, în special cu Rapsodia nr. 1 care avea să-i confere celebritatea. Lucrarea a ajuns cunoscută încă din timpul vieții sale, fiind cântată în marile săli de concerte din Europa și din Statele Unite, unde a fost prezentată în premieră, în anii 1930, sub bagheta marelui dirijor Leopold Stokowski, cu Orchestra Filarmonică din Philadelphia.

- Festivalul „George Enescu” eveniment muzical românesc de prestigiu internațional, inițiat în anul 1958 în memoria marelui compozitor și violonist virtuoz român George Enescu, devenind de la an la an, un fenomen cultural de mare rezonanță în lume.

Dintr-o perspectivă mai pronunțat teoretică, se poate afirma că arta este o mare configurație simbolică (Casirer), precum știința, dreptul sau religia. Muzicalume a sunetelor care induce frumosul, valorile estetice, degajează idei și produce sentimente, este una dintre cele mai frapante forme artistice. Conceptele și „legitățile” ei specifice pot furniza tot atâtea sugestii pentru lumea dreptului.

Aceasta pentru că, muzica este ordine sublimă în lumea sunetelor, iar dreptul, prin excelență vizează ordinea socială. În acest sens am putea ilustra:

- Tăcerea ca un concept muzical (s-a spus că genialitatea muzicii lui Beethoven provine, în special din arta tăcerii, a momentului introducerii sunetelor și a pauzei dintre ele) sugerează dreptului, într-o formă specifică, reflecția asupra tăcerii, a nu interveni intempestiv, a aplica principiul consacrat și în Filosofia dreptului, aceea de a nu reglementa excesiv, de a stabili o zonă a interdicțiilor și a lăsa libertate comportamentală subiecților juridici din zona socială. Dreptul trebuie să audă ritmul tăcerilor sociale și al nevoii de schimbare.

- Gama în muzică transmite ideea reflecției asupra constrângerii diversificate în funcție de situație, fie ea penală, civilă, administrativă, contravențională, ș.a.

- Melodia, tonul, pauzele, diversitatea instrumentală evocă poziția dominantă a dreptului în sistemul normativ social, în raport cu celelalte norme sociale în privința modalităților normative susceptibile de constrângere, a mijloacelor folosite, a intensității și frecvenței lor.

- Ideea de dirijor în lumea juridică pune în lumină mai puternică, în statele democratice, autoritatea parlamentului și a constituției.

- Coordonarea și armonia relevă și un anumit standard pentru pluralismul valorilor social-juridice, filosofice, economice, politice, științifice, artistice sau religioase.

- Ca și muzica, dreptul trebuie să transmită în viața socială sentimente. O poate face în privința adevărului juridic, a siguranței sociale, a demnității umane, a dreptății prin drept – ca sentiment răspândit într-o comunitate umană în care sunt realizate finalitățile dreptului.

3.7. IDENTITATEA SUFLETULUI ROMÂNESC ȘI REVERBERAȚIILE SALE JURIDICE ÎN CÂTEVA CREAȚII FILOSOFICE ȘI TEOLOGICE

3.7.1. CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU (1868-1957)

Unul dintre cei mai importanți filosofi români, Constantin Rădulescu-Motru, [58, pp. 72-83] care, la un moment dat aprecia el însuși că propria sa activitate „a evoluat, luând caracterul unui apostolat în spiritul etnicului românesc”. Un filosof angajat pe o direcție de filosofie proprie, pentru care filosofia este în primul rând înțelepciune, adică gând și faptă cumpănite, luare de atitudine în privința problemelor epocii în care trăiește filosoful, acțiune practică de declanșare a unor energii creatoare pentru traducerea în viață a unor programe de cercetare, pentru afirmarea identității spiritualității românești și modernizarea ei în contextul culturii europene. Metafizica la C. Rădulescu-Motru, ca „mod filosofic de a gândi” (Hegel)

este o metafizică determinată, specifică – personalismul energetic – ca o configurație proprie în explicarea lumii, a omului și a creației umane. În termenii filosofului „personalismul energetic este un raționalism pus la punct cu progresul științei contemporane. În locul denumirii de raționalism el are denumirea de personalism fiindcă persoana omenească este pentru dânsul realitatea cea mai generală dobândită prin experiență și inducție. Personalismul energetic este, prin urmare, un realism fundat pe extensiunea legii energiei pe întreg câmpul experienței omenești, atât materiale cât și sufletești. În sistemul lui, persoana omenească ocupă locul central fiindcă în viața acesteia se face diferite concretizări pe care le studiază un mare număr de științe speciale” [60, pp. 239-240]. Din perspectiva psihologiei experimentale se relevă că „între undele de reacții cu care omul răspunde impresiilor lumii externe... există și o undă de reacție fundamentală care este determinată de totalitatea ființei omenești și care constituie punctul de vedere al metafizicii. În această reacție totală pătrunde cel mai mult din eternul omenesc decât în celelalte reacții. Ea determină amplitudinea celorlalte acțiuni; Ea este gestul supremului interes omenesc; ea dă valoare lucrurilor cu care omul vine în contact.” [60, p. 17]. Explorarea acestui câmp spiritual solicită oameni de vocație, cum însuși C. Rădulescu a fost, care să ridice „energia unui popor de la nivelul rădăcinilor cosmice la nivelul culturii spirituale [61, p. 99]. Evocăm, în continuare, în termenii autorului, [62, pp. 11-48] într-o încercare de sinteză, viziunea lui C. Rădulescu-Motru în privința profilului neamului românesc, configurată la nivelul experienței istorice de la începutul și primele decenii ale secolului al XX-lea, în special având în vedere dimensiunea psiho-socială.

- Psihologia socială are menirea de a identifica și explica însușirile sufletești ale unei populații.

- Acestea sunt condiționate de 3 factori principali: fondul biologic ereditar al populației, mediul geografic și manifestările tipice de natură spirituală aparținând experienței istorice a populației precum: vorbirea, obiceiurile morale și juridice, concepțiile preferate în prețuirea lumii și a vieții, trăsăturile naționale.

- Sufletul unei populații este o realitate suprablogică, explicată în planul unei finalități speciale pentru fiecare populație. Avem așadar psihologii sociale diferite. Ceea ce poate fi o realitate sufletească în sufletul unui popor poate să nu fie în sufletul altui popor. Fiecare popor are structura și evoluția sufletească proprie, în funcție de specificitatea destinului său.

- Conștiința poporului român are până acum (început de secol XX – n.n.) Privitor la finalitatea spiritualității sale numai câteva indicii și acestea încă destul de vagi.

- Individualismul sufletului românesc. Românului îi place să fie „de capul lui” stăpân la el acasă, pe o părticică de proprietate cât de mică, să facă, în spiritul tradiției colective, (de mult ajutor în timpul secolelor de urgență) ceea ce crede că va face toată lumea, „să nu iasă din rândul lumii”. Individualismul românesc este unul

egocentric, aflat sub influența factorului ereditar, spre deosebire de cel din Apusul european, creator de instituții.

- Lipsa de perseverență a lucrului început. Sunt lucruri pe care românul le începe cu greu și le lasă ușor, dar dacă le începe s-ar putea să nu le mai lase niciodată.

- Românul este prin natura sa ereditară, perseverent la lucru, răbdător, conservator, tradiționalist, dar această natură ereditară a fost pervertită de o greșită viață instituțională imitată după străini. Acest lucru l-a împiedicat să-și trăiască spiritualitatea sa proprie.

- Românul muncește dezordonat, în salturi. Timpul este pentru români orice, dar nu monedă.

- Cele mai multe din convingerile românului sunt întemeiate pe zvon public și numai foarte puține pe dovezi adunate personal. Dacă „lumea zice” și românul luat individual trebuie „să zică”, să comenteze.

- Omul de caracter la români nu este acela care este consecvent cu sine însuși, ci cel care nu a ieșit din cuvântul grupului, adică acela care a urmat „clopotul turmei.”

- Românii sunt eroi cu deosebire în grup, izolat este blând ca mielul. La oricine îi arată sabia se gândește și acționează conform crezului „capul plecat sabia nu-l taie” (dar nici soarele nu-l vede n.n.).

- Românul este religios câtă vreme toată lumea este religioasă. Sunt rare excepții în care religiozitatea este pornită din fundul inimii de acolo de unde pornește și sentimentul personalității.

- Tot românul face paradă de sentimentele sale naționaliste, dar numai până la fapta individuală. Lasă să înceapă altul, lasă să începem cu toții.

- Unde lipsește conștiința valorii sufletului individual începe politica. De aceea românul este pasionat de politică ca o baghetă magică pentru fericirea neamului întreg. Pentru români lucrurile nu se pot îndrepta decât prin lege. Nu își dirijează activitatea proprie dar vrea să facă o lege care să dirijeze activitatea tuturor. Cel mai anonim dintre anonimi, odată intrat în politică devine „un om mare”!

- Pentru a corespunde idealului de solidaritate socială iar mai trebui românului conștiința sacrificiului persoanei sale, apoi voința unui asemenea sacrificiu. El este mai degrabă un suflet gregar, o stare socială impusă de împrejurări și tradiție, o armonie pasivă, decât solidar, ca operă a sacrificiului conștient, o armonie cucerită prin lupta omului cu sine însuși și recunoașterea celorlalți. Gregarismul sufletesc a fost o binecuvântare pentru noi în împrejurările vitrege prin care a trecut neamul românesc. Viitorul cere însă diferențiere de aptitudini și caractere, să fim fiecare din noi cineva, să fim individualități puternice, să ne cucerim un suflet nou conform timpurilor moderne.

- Românul este primitiv, tolerant, iubitor de dreptate, religios, dar aceste însușiri trebuie privite în unitatea sufletească a poporului român.

- O absolută identitate de structură sufletească nu există niciodată între toți indivizii unui popor.

- Tipul de cultură aparținând poporului român - chiar dacă nu are manifestări lămurite în acest sens -, este cel al tipului culturii europene occidentale, ca ideal al culturii omenești.

- În principiu, la noi este recunoscut că legile care sunt obligații contractate prin reprezentanții majorității cetățenești, nu se respectă, nici de cei care le fac, nici de cei pentru care se fac. Românul consideră nerespectarea legii ca un titlu de mărire și de putere.

- Înainte de a copia legi și instituții burgheze din spațiul occidental trebuie să ne studiem pe noi înșine ca să vedem cine suntem și ce putem. Este rușine pentru poporul care nu are curajul să-și cunoască firea și destinul.

- Dacă avem în vedere calitățile și defectele sufletului neamului românesc, am putea constata un adevărat mozaic. Nu este calitate bună care să nu fi împodobit sufletul românesc, dar nici defect care să nu se regăsească, din când în când, în același suflet.

- Sufletul neamului nostru nu este o simplă însumare de suflete individuale, ci o unitate care trăiește în sine prin armonia funcțiunilor sale. Acest suflet este în fiecare din noi, și cu toate acestea vine din afara noastră. De la noi el împrumută viața organică, dar tot el ne oferă continuitatea și durata istorică care ne dă chipul prin care ne reprezentăm în ochii altor neamuri.

- Cunoașterea sufletului unui neam nu este o operă de patriotism ci o serioasă operă științifică făcută cu iubire de adevăr și obiectivitate, fără să-ți preamărești sau subestimezi neamul. „Întâi lumina minții și pe urmă focul aprins al patriotismului. La un drum pe întuneric... un foc oricât de aprins ar fi el, nu poate decât să te călăuzească; de luminat te luminează faza stelei care scânteie în lumina cea rece a albastrului ceresc”. [62, p. 35]

3.7.2. LUCIAN BLAGA (1895-1961)

Încercăm să prezentăm câteva concepte definitorii, care marchează profund înțelegerea spiritualității românești și îi conferă unul dintre spațiile originale și perene, a filosofiei lui Lucian Blaga, așa cum le configurează reputata autoare Angela Botez [58, pp. 132-142], cu conștiința complexității ideatice, profunde și deschise și a inepuizabilității interpretative a sensurilor.

- Viziunea arhitectonică a sistemului blagian poate fi comparată cu alcătuirea unei biserici cu mai multe cupole, iar studiile sale configurează o metafizică despre totalitatea existenței.

- Ideea centrală și structurantă este aceea că omul reprezintă o mutație ontologică, un „animal metaforizant”, ce instaurează în univers o nouă totalitate cosmotico-culturală.

- În viziunea sa Marele Anonim generatorul și apărătorul misterelor cosmice produce lumea prin diferențiale divine. El este centrul metafizic al existenței care înzestrează cunoașterea cu imperativul adevărului integral dar care instituie și

cenșura transcendentă, încât actul transcenderii devine o permanență iar ființa umană se află într-o continuă relativitate, într-un dublu orizont pentru că, ființa, în relativitatea ei, accede dincolo de un absolut definitiv închis.

Îngrădit astfel, omul reia mereu încercările de a releva misterul prin plasmuri spirituale, mituri, viziuni religioase, concepții metafizice, teorii științifice, întruchipări în artă.

- Omul este înzestrat cu două posibilități de cunoaștere, una paradisiacă (normală, demonstrativă, pragmatică) și una luciferică (creatoare, speculativă, inovativă). Cunoașterea luciferică presupune un salt dincolo de experiență cu ajutorul unor idei noi, solicitat de un mister (necunoscută) cu o potență superioară, (precum cazul fizicii cuantice).

- Cupola principală a metafizicii lui Blaga o reprezintă metafizica cunoașterii sub specia misterului, care permite pătrunderea omului în transcendență dar cenșurând-o prin matrici stilistice.

- Astfel, în primul volum „Eonul dogmatic” (1931) (eon-spirit emanat de o inteligență divină) este elaborată metafizica cunoașterii. Dogma apără misterul metafizic de încercările de raționalizare ale spiritului omenesc. Ea este o antinomie transfigurată, nu este antilogică ci metalogică, precum „Dumnezeu este Unul și Multiplu”. În volumul al doilea „Cunoașterea luciferică” (1933) se prezintă cele două tipuri de cunoaștere- paradisiacă și luciferică în strânsă legătură cu obiectul cunoașterii-misterul, iar în „Censura transcendentă” (1936) sunt cercetate formele prin care este realizată integrarea în mister.

În trilogia culturii este definită cultura ca mutație ontologică dăătoare de singularitate pentru om. Orizont și stil (1936), Geneza metaforei și sensul culturii (1937), Spațiul mioritic (1936) , relevă funcționarea teoriei sale, a categoriilor și matricii stilistice în cazul spațiului spiritual românesc.

- În viziunea blagiană nimic din ceea ce întreprinde omul în existența sa creatoare de mituri, artă, metafizică, știință, morală, religie, nu ar avea loc fără implicarea structurală și fundamentală a unui orizont al misterului. Iar misterul devine expresia conștiinței, un dat imanent și inerent, singura poartă deschisă spre transcendență. Iar ființa umană se definește prin această structură a sa. [58, p. 137].

- În termenii lui Lucian Blaga, metafizica este o creație care îmbină filosofia cu mitul. Se apără omul de amăgirea că ar putea ancora cu gândul în Absolut (Ochiul lui Dumnezeu). Ideile sunt doar presimțiri în raport cu transcendența. Metafizica lansează făclii, în Noaptea cea Mare, în abisuri ultime, care se repercutează în noi ca o trezire. Putem avea doar clipe clare obscure ale tărâmului de dincolo. În zonele de mare densitate ale misterului, gândul nu se poate mișca decât îmbrăcându-se în tăceri rituale.

- Spațiul mioritic este duhul spațiului românesc, substratul spiritual al creațiilor anonime ale culturii populare românești. El este cadrul unui anumit destin cu care este solidar ancestralul suflet românesc, o amintire paradisiacă: „Pe-un

picioar de plai pe-o gură de Rai". Acest spațiu indefinit ondulat, precum melancolia dintr-o doină care urcă și coboară, sau din duhul baladelor noastre, ca un suflet care vrea să treacă un deal al sorții, care întodeauna va avea să treacă un deal și încă un deal. Este și spațiul sufletesc și al omului de la șes căruia cântecul îi ține loc de plai... [46, 189-202].

- Românismul în înțeles superior este o constelație de determinante spirituale, un ansamblu de latențe și realizări, potențe creatoare, exprimat într-o matrice stilistică vie.

Această viziune cuprinde, orizontul spațial, ondulat, cel mioritic care îngemănat cu un orizont de avansare legănată în timp fuzionează cu un sentiment al destinului trăit ca o alternanță de suișuri și coborâșuri; o preferință arătată categoriilor organicului lumii; o tendință de transformare „sofianică” (de întrupare a transcendenței) a realității; invincibila dragoste de pitoresc; un foarte vădit simț al măsurii și întregului. Toate determinantele se realizează în surdina cu un uimitor simț pentru nuanță și discreție. [46, pp. 327-331]

3.7.3. MIRCEA ELIADE (1907-1986)

S-a apreciat că nici un alt savant ai ultimilor 50 de ani, în domeniul său, nu a avut ecoul lui Mircea Eliade. Câteva coordonate în privința scrierilor sale, cu reverberații identitare asupra neamului românesc, a destinului său în istorie și cultură, cu implicații în privința cunoașterii fenomenului juridic, ar putea reține:

- În 1949 apare în limba franceză epocala sa lucrare „Tratat de istorie a religiilor” care redă conceptul fundamental al hierofaniei – a revelației sacralului în obiectele naturale și artificiale, de care este înconjurată ființa umană.[58, 217-224]. Sacralul se dezvoltă în conformitate cu niște categorii stabile, „arhetipuri”, ca de exemplu, cerul care dezvoltă transcendența, sau pământul care dezvoltă fecunditatea și maternitatea.

- Spațiul sacru este centrul Universului, în timp ce timpul sacru este repetiția elementelor care au avut loc la originea (ab origine) lumii, înțeleasă ca orizont al unui grup religios.

- În omul modern există o dimensiune ascunsă, subconștientă guvernată de existența secretă a unor simboluri religioase.

- În privința hermeneuticii - ca teorie și artă a interpretării- , Mircea Eliade relevă prin scrierile sale (Domnișoara Cristina – 1936, șarpele – 1937) că, indescifrarea, imposibilitatea inventarierii tuturor sensurilor unui mesaj se instituie ca un factor de elevație intelectuală și morală pentru cercetător.

- Hermeneutica istoriei românilor la Mircea Eliade [64. pp. 217-231] cuprinsă în studiul „Căderea în istorie” (1952) exprimă formulări, teze memorabile și repere cardinale în privința înțelegerii istoriei neamului românesc. Evocăm în acest sens:

• "Noi, românii, nu avem niciun motiv să idolatrizăm Istoria. Printre neamurile fără noroc, ne numărăm în frunte... Cu ce am idolatriza, noi, românii, Istoria? Descindem dintr-unul din neamurile cele mai numeroase din lume și praful s-a ales de el; nici măcar limba nu i se mai cunoaște... Ca să supraviețuim în Istorie, ne-am istovit mai mult decât s-au cheltuit alte neamuri să cucerească pământul...

• Nicolae Iorga spunea că nenorocul ni se trage de la Alexandru Machedon: în loc să-și ridice privirile spre miază-noapte și să unească toate neamurile tracice într-un mare imperiu, Alexandru s-a lăsat atras în orbita civilizației mediteraneene și, ajuns la culmea puterii, s-a îndreptat spre Asia...

• Cu o mie de ani în urmă, a avut loc ceea ce putem numi pe drept cuvânt o catastrofă de incalculabile consecințe pentru istoria românilor: slavii au ocupat Peninsula Balcanică și s-au întins până la Adriatică...

• Istoria neamului românesc e alcătuită din atâta sânge și atâta nenoroc datorită în primul rând incapacității Occidentului de a vedea dincotro vine primejdia. Pe noi, timp de cinci secole, ne-a scos din istorie victoria Imperiului Otoman; și această victorie se datorează neputinței occidentalilor de a se uni împotriva unui dușman comun...

• Istoria se făcea în Apus; fără noi, datorită și sângelui nostru. Occidentalii nu stăteau nici ei cu mâinile în sân, ci se luptau; dar se luptau între ei. Evident, lupta aceasta între frați, veri și cumnați, nu putea avea aceeași sângeroasă intensitate ca prin părțile noastre, lupta cu turcii și tătarii. Se ardeau orașele în Apus, dar parcă tot mai rămânea ceva. Occidentul e bogat în ruine și toate sunt istorice. La noi, nu rămânea nimic, nicio urmă. Încă din timpul năvălirilor barbare, oamenii învățaseră cum să-și ardă satele și să le refacă primăvara următoare...

• În timpul acesta, la o mie, două de kilometri spre Apus, se înălțau catedralele, se îmbogățeau castelele, se înfrumusețau mănăstirile și oamenii aveau prilejul, măcar la răstimpuri, să citească pe sfinți, pe teologi și pe poeți, să înțeleagă că sunt oameni și să se bucure că trăiesc omenește – iar nu ca fiarele sălbatice, prin munți, prin păduri, ca strămoșii noștri, care nu aveau altă vină decât aceea de a se fi născut în calea răutăților...

• Românii nu au sabotat istoria. Au înfruntat-o și i-au rezistat din toate puterile lor...

• Neamul românesc, ca orice alt neam viu, își poate anula în orice clipă trecutul în cazul românilor trecutul lor de nenoroc și însângereare. Că ceea ce contează în primul rând, nu e nici trecutul, nici viitorul, ci prezentul. Istoria ca și mântuirea, au loc în prezent. Mai înseamnă că trebuie să ne simțim solidari cu trecutul neamului românesc, dar liberi de a-l depăși... Oricând, și în orice țară, miracolul acesta rămâne cu putință.

• De aceea spuneam și repetam că prezentul constituie o infinitate de „posibilități deschise”. Orice neam poate face nu numai Istorie majoră dar poate face mai mult: poate salva istoria întregului neam omenesc”.

• Despre destinul culturii românești [64, pp. 231-245] Mircea Eliade comentează:

”Puține neamuri se pot mândri că au avut atâta noroc în Istorie ca neamul românesc. Am fost așezați de soartă la frontierele răsăritene ale Europei pe ambele versante ale ultimilor munți europeni, de-a lungul și la gurile celui mai mare fluviu european, Danubiul.

Năvălirile barbare au fost, din punct de vedere cultural de o cumplită sterilitate. Istoric, însă, marea invazie tătarească a contribuit la constituirea primelor organizații statale majore. Apoi timp de patru secole românii, împreună cu vecinii lor, au rezistat și au slăbit Imperiul Otoman. În aceste condiții istorice românii nu au putut face cultură în sensul occidental al cuvântului. Și totuși, între clipele de restriște, s-au construit lăcașuri sfinte de o frumusețe desăvârșită, care arătau gustul artiștilor și voievozilor români. Mănăstirile erau bogate în manuscrise și cărți, din care mii de manuscrise și tipărituri se găsesc în marile biblioteci ale lumii, pentru întărirea sufletească a poporului și învățătura clericilor. Din motivele istorice arătate, Evul Mediu fiind prelungit în Răsărit cu cel puțin trei veacuri, dar mai ales structurii creștine și populare ale neamului nostru, pe aceste meleaguri nu s-a cunoscut echivalentul Renașterii. Atâta timp cât Occidentul a trăit în orizontul spiritual al Renașterii el a rămas indiferent la valorile culturale românești, până la începutul secolului al XIX-lea.”

Primejdiile istorice de secole precum cea otomană a condus și la apărarea credinței creștine, închiderea și adâncirea românilor în propriile lor tradiții spirituale care nu erau numai latino-bizantine dar și pre-latine, adică geto-tracice. Astfel geniul popular autentic românesc a sporit în acest proces secular de interiorizare, dar care nu a putut rodi însă, decât la nivelul creației populare, al folclorului. Deși România modernă-apreciază Mircea Eliade-a avut norocul să aibă un poet de geniu în Mihai Eminescu, capodoperele liricii și baladei românești rămân poeziile populare Miorița și Meșterul Manole.

O parte din literatura română modernă s-a dezvoltat în prelungirea creației folclorice. Astfel Ion Creangă se situează direct în Universul folcloric. Deși folclorul nu este un mod inferior de creație, Europa a impus modul de creație cult, iar pozitivismul a încercat să impună credința că producțiile folclorice aparțin arheologiei spirituale, umanității europene abolite și prin urmare nu mai pot servi în nici un fel creației culte. Situația s-a schimbat, remarcă Mircea Eliade, în măsura în care alte popoare, precum cele din Asia, intervin culturalicește vorbind în Istorie, iar gândirea europeană a făcut extraordinare eforturi să înțeleagă simbolismul, să revalorizeze miturile și arhetipurile, mersul Istoriei obligând la un dialog liber și pe picior de egalitate între culturi.

• „Construit în imensa lui majoritate din plugari și păstori – scria Mircea Eliade –, neamul românesc și-a concentrat forțele lui de creație aproape exclusiv în universul spiritualității populare. Terorizat de evenimentele istorice, geniul

neamului românesc s-a solidarizat cu acele realități vii pe care istoria nu le putea atinge: Cosmosul și ritmurile cosmice. Dar strămoșii românilor erau deja creștini, în timp ce neamul românesc se plăsmuia între catastrofe istorice. Așa că simpatia față de Cosmos, atât de specifică geniului românesc, nu se prezintă ca un sentiment românesc, ci ca o formă a spiritului liturgic creștin.” [64, p. 240]

- Așadar spiritualitatea românească deși profund creștină este solidară cu liturgia cosmică. Astfel capodoperele poeziei populare, Miorița și Balada meșterului Manole relevă înțelegerea morții ca jertfă supremă, ca un mister, prin care omul se desăvârșește dobândind în mod superior de a fi în lume, adică mai aproape de Dumnezeu.

- În mod paradoxal, se remarcă faptul că, șansele de rezistență ale acestei insule de latinitate – care este poporul românesc –, în Istoria de Măine (textul este scris în 1953 – n.n.), sunt date tocmai de spiritualitatea profund creștină având în centrul ei misterul Morții salvatoare și al jertfei de sine. [64, 243]

- Deși teroarea istorică a împiedicat răspândirea creațiilor masive ale geniului românesc pe plan mondial, în rarele și scurtele perioade de liniște, geniul românesc a creat pe aria culturii savante, nu imitând creații străine, ci având caracter specific și oferind structuri majore. Sunt astfel – consideră Mircea Eliade – de amintit: Spătarul Măneștii (sec. XVII), Dimitrie Cantemir (sec. XVIII), Eminescu și Hașdeu (sec. XIX), apoi în secolul următor, Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, Nae Ionescu sau Lucian Blaga...

- Face parte din patrimoniul culturii europene acest spațiu privilegiat carpato-balcanic, unde s-au întruchipat Zalmoxis și Orpheu, unde s-au întâlnit, la modul fecund Thracia, Grecia orphică, Roma și creștinismul arhaic.

Prin toate acestea Europa este spațiul spiritual predestinat creațiilor multiple, variate, complementare, care să îi asigure spiritul ei autentic, în afara căruia ea se suprimă pe sine.

S-a apreciat că Mircea Eliade [65] s-a implicat în crearea poziției filosofice a unui „nou umanism” – umanismul planetar, cu ajutorul metodei hermeneutice de abordare a culturii sale simbolice, a celei fenomenologice de prezentare istorică a religiilor și a celei arhetipale de reconstrucție a antropologiei. Evoluția acestei concepții umaniste a fost marcată de clasificările existente ale concepțiilor umaniste în categorii de tip științific-filologic, ideologic, religios sau arhetipal, sau de tip istoric antic, medieval renașcentist, modern, postmodern, dar și de ideile unor filosofi precum Kant, Scheler, Maritain, Sartre, Gabriel Marcel.

- Noul umanism al lui Eliade, configurat în lucrările din anii 60 ai secolului trecut, construit pe baza hermeneuticii fenomenelor religioase de toate tipurile, antrenându-se în acest sens pătrunderea în subconștient, psihologia profunzimilor, o hermeneutică totală care pleacă de la culturi și religii ca patternuri arhetipale, se caracterizează prin idei și concepte, precum: criza culturii occidentale, deschiderea spre culturi exotice și arhaice, deschiderea spre celălalt, spre proporționarea

valorilor, știința, arta, religia, filosofia, la același nivel, accentuarea pe intuiție alături de rațiune, perspectiva holistă, în care umanismul este integral, cooptând toate tipurile cunoscute de umanism, fiind așadar planetar, implicând însă, egalitatea etnică, alteritatea și diferența culturală. Eliade încearcă restaurarea primatului spiritului în esența umanului în care experiența arhetipală a originilor îi conferă omului autenticitate. Acest umanism este al echilibrului între identitate și universalitate și exclude hegemonia culturală. Iar istoria religiilor poate contribui la elaborarea unui tip universal de cultură. [58, p. 224]

3.7.4. CONSTANTIN NOICA (1909-1987)

Constantin Noica este unul dintre principalii reprezentanți români ai ontologiei și hermeneuticii, ai filosofiei limbajului. [58, pp. 255-262]

- Domeniul investigat, despre adevăr și frumos, este propice unor expresii stilistice, cu privire la care Constantin Noica excelează, în context filosofic, precum în lucrări ca „Pagini despre sufletul românesc” (1944), „Rostirea filosofică românească” (1970), „Sentimentul românesc al ființei” (1978), „Devenirea întru ființă” (1981).

- Hermeneutica este pentru Noica nu numai, în sens antic, interpretarea gândurilor prin cuvinte, dar și un domeniu al descoperirii gândurilor prin cuvinte, având un potențial euristic. Aceasta înseamnă să fi un arheolog al limbii care să descopere noutatea uitată, să cauți în tainele limbii române, precum Eminescu, „Luceafărul.”

- Așa cum comentează A. Botez [58, pp. 256-260] în viziunea lui C. Surdu, sistemul lui Constantin Noica, spre deosebire de triada de tip hegelian, ființă-devenire-temei, cuprinde cinci momente: 1. Clasicul „în sine”, cu perechea românească nuanțatoare-sinele și sinea. 2. Ciclul ființei cu nuanțările „întru” și „fîrea”, a raportului dialectic dintre „a fi” și „a exista”. 3. Devenirea care parcurge petrecerea, vremuirea, înfinirea, troienirea – ca exces al devenirii nestăvilite – care necesită rânduiala. 4. Rânduiala ca esențializare spre găsirea „temeiului” și a „cumpătului”. 5. Rostirea filosofică românească este ceva care reunește cele patru cicluri, dar ea nu mai reprezintă un ciclu, fiind abandonată și rătăcitoare în lume, scapă rânduiei, punând-o la îndoială.

- Științele conduc la cunoștințe „filosofia conduce la înțelesuri, recuperează ceea ce pierde cunoștințele, iar toate înțelesurile țin de cel al ființei, care nu este monolitică precum la Parmenide ci este trinitară, cum releva Hegel, o ființă întreită ca general, individual și determinatie (fenomene, manifestări).

- La Hegel, modelul ființei este desfășurarea – întâiul concept real fiind devenirea –, în timp ce la Noica este „ființa înfășurată” – ca model al ființei, care cu tendința sa spre saturație, spre împlinire, trebuie înțeleasă „ca devenire întru ființă.”

- Codul ființei s-ar putea să figureze în lucrurile reale, dar să fie neîmplinit, pentru că ființa investește lucrurile. Conștiința universalei neîmpliniri ontologice ar putea fi o treaptă către ființă. Argumentarea de ființă poate începe cu nimicul de ființă, respectiv cu golul ei.

- Ești ființă ? Este o întrebare care se poartă despre și poate sesiza golul din sânul unei realități, restituind-o demnității ei de realitate. [66, p. 176-178]

- Invocând câteva comparații Constantin Noica relevă că, sufletul germanic are sentimentul „devenirii”, sufletul rusesc cel „al spațiului”, cel american „al eficienței”. Sentimentul românesc al ființei [67] este lucrarea înțelesurilor vocabulei „întru”. Modelul ființei este „întru”. Rostirea lui „întru” evocă deja ființa pe dinăuntru, neîncrămăntată, în mișcare și tensiune, cu împliniri și neîmpliniri, care are un rost, care poate fi neîmplinit, sau care poate să nu fie, o margine de libertate care nu limitează. „Întru” resimte ființa ca întrebare nu ca un răspuns. Ființa ca „întru” este starea ființei, adică „devenirea întru ființă”. Starea ființei românești cunoaște ca ipostaze: 1. Ființa neîmplinită-n-a fost să fie. 2. Ființa suspendată – era să fie. 3. Ființa probabilă – va fi fiind. 4. Ființa îndreptățită – ar trebui să fie. 5. Ființa necesară – este să fie. 6. Ființa împlinită – a fost să fie. În această procesualitate prin „întru” se intră în ordine și cale dar nimic nu are identitate rigidă, neschimbată, nici totul, nici partea, nici orizontul, nici aflarea.

- În „Pagini despre sufletul românesc” [68] Constantin Noica relevă: Cultura noastră este o cultură minoră, dar aceasta nu înseamnă neapărat inferioritate calitativă. Cultura noastră populară are realizări comparabile cu cele ale culturilor mari.

- Spiritualitatea populară trebuie depășită spre creația personală. România patriarhală, sătească, anistorică, România eternă trebuie să evolueze spre România actuală.

- În eternitatea românească a existat sentimentul că există un plan față de care toată frământarea istorică este irosire și pierdere. Neamul a rămas pentru că a participat la eternitatea ființei:” Nu știu dacă și în alte părți Psalmii Vechiului Testament s-au citit la fel de mult ca la noi. În orice caz eternitatea românească despre care vorbesc este de acest tip. Nu o plenitudine istorică, nu realizări majore pe care neamul nostru nici n-ar fi avut când să le înfăptuiască-dau garanția duratei; ci sentimentul că, în fond, există un plan față de care toată frământarea istorică este irosire și pierdere. Dar- și aici este aspectul nou față de tânguirea biblică- neamul românesc e și el, într-un fel, solidar cu acel plan neschimbător. I se întâmplă și lui multe, se frământă ceva în marginea lui, în inima lui, în trupul lui, peste trupul lui chiar-dar el rămâne neschimbat. ” Trece și asta” e una dintre cele mai curente vorbe românești. Neamul nostru rămâne pentru că și el participă, în felul lui, la eternitatea ființei. ” [68, pp. 10-11]

- C. Noica prezintă trei momente culturale de culme pentru a analiza relația eternitate-istoricitate:

1. Cartea de „Învățătură” a domnului Țării Românești Neagoe Basarab către fiul său Teodosie (anul aprox. – 1520), apreciată ca întâia mare carte a culturii românești, relevă cum se prezintă spiritualitatea românească în clipa când învinge eternul. Neagoe îndreaptă gândurile fiului său către cele veșnice, arătându-i care sunt treptele desăvârșirii: „Că mai întâi de toate este tăcere iar tăcerea face oprire, oprirea face umilință și plângere iar plângerea face frică iar frica face smerenie, smerenia face socoteală de cele ce vor să fie, iar acea socoteală face dragoste și dragostea face sufletele să vorbească cu îngerii. Atuncea va pricepe omul că nu este departe de Dumnezeu”. [68, pp. 12-18]. Este cartea în care spiritualitatea se îndreaptă doar spre contemplare și eternitate, în care Omul doar mărturisește.

2. Odată cu Dimitrie Cantemir, care arată nemulțumirea de om al istoriei, începe spiritul critic. S-a apreciat că „a studia pe Dimitrie Cantemir înseamnă a reface starea Europei științifice de la începutul secolului al XVIII-lea.” [68, pp. 20-21]. Îndemnat să scrie despre poporul său, Cantemir scrie în latinește „*Descriptio Moldaviae*” și „*Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*”. Critica sa de pe poziții europenizate cu privire la români, apreciază C. Noica este uneori excesivă, cu excepția religiei drept-credincioase și a ospitalității, abia mai găsim ceva care ar merita laudă la români. „Aroganță și mândrie; spirit de ceartă, dar și concilianță peste măsură; îndemn spre viață ușoară; nici mânie, dar nici prietenie lungă; curaj deosebit de mare la începutul bătăliei, apoi tot mai puțin; inconstanță, spirit excesiv de tiranic uneori, excesiv de blând alteori, iată câteva trăsături pe care Cantemir vrea să le vadă în firea românului”. Este abordarea unui român care vrea ca neamul său să pornească pe căile devenirii și împlinirii istorice.

3. Lucian Blaga, considerat un adevărat filosof, în înțelesul occidental al cuvântului, creator de sistem și de valori filosofice proprii, care totuși face elogiul a tot ceea ce este impersonal, anonim, anistoric, în sufletul românesc.

Cultura noastră minoră este de aceeași calitate cu cultura majoră pentru că este purtătoarea unei măști stilistice pe care și-o afirmă în istorie.

„Simțim bine – scria C. Noica – că dacă ne deschidem astăzi către istorie, e mai ales că biologic și spiritual se întâmplă cu neamul nostru un proces de creație, dinăuntru în afară, de la ființă către forma istorică” [69, p. 40]

3.7.5. EMIL CIORAN (1911-1995)

Gânditorul Emil Cioran [70, pp. 138-146]. Se situează pe o poziție postmodernă, de tip nihilist deconstructiv.

- Pentru Cioran situat în tradiție existențialistă derivată din Kierkegaard, lumea occidentală este în decădere în care omul a ajuns să nu mai trăiască în existență ci în teoria existenței. Se consideră un antifilosof care l-a părăsit pe Kant când a realizat că nu descoperă la acesta nici „slăbiciune omenească”, nici „tresărire de tristețe”.

1. Cartea de „Învățăături” a domnului Țării Românești Neagoe Basarab către fiul său Teodosie (anul aprox. – 1520), apreciată ca întâia mare carte a culturii românești, relevă cum se prezintă spiritualitatea românească în clipa când învinge eternul. Neagoe îndreaptă gândurile fiului său către cele veșnice, arătându-i care sunt treptele desăvârșirii: „Că mai întâi de toate este tăcere iar tăcerea face oprire, oprirea face umilință și plângere iar plângerea face frică iar frica face smerenie, smerenia face socoteală de cele ce vor să fie, iar acea socoteală face dragoste și dragostea face sufletele să vorbească cu îngerii. Atuncea va pricepe omul că nu este departe de Dumnezeu”. [68, pp. 12-18]. Este cartea în care spiritualitatea se îndreaptă doar spre contemplare și eternitate, în care Omul doar mărturisește.

2. Odată cu Dimitrie Cantemir, care arată nemulțumirea de om al istoriei, începe spiritul critic. S-a apreciat că „a studia pe Dimitrie Cantemir înseamnă a reface starea Europei științifice de la începutul secolului al XVIII-lea.” [68, pp. 20-21]. Îndemnat să scrie despre poporul său, Cantemir scrie în latinește „*Descriptio Moldaviae*” și „*Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*”. Critica sa de pe poziții europenizate cu privire la români, apreciază C. Noica este uneori excesivă, cu excepția religiei drept-credincioase și a ospitalității, abia mai găsim ceva care ar merita laudă la români. „Aroganță și mândrie; spirit de ceartă, dar și concilianță peste măsură; îndemn spre viață ușoară; nici mânie, dar nici prietenie lungă; curaj deosebit de mare la începutul bătăliei, apoi tot mai puțin; inconstanță, spirit excesiv de tiranic uneori, excesiv de blând alteori, iată câteva trăsături pe care Cantemir vrea să le vadă în firea românului”. Este abordarea unui român care vrea ca neamul său să pornească pe căile devenirii și împlinirii istorice.

3. Lucian Blaga, considerat un adevărat filosof, în înțelesul occidental al cuvântului, creator de sistem și de valori filosofice proprii, care totuși face elogiul a tot ceea ce este impersonal, anonim, anistoric, în sufletul românesc.

Cultura noastră minoră este de aceeași calitate cu cultura majoră pentru că este purtătoarea unei măști stilistice pe care și-o afirmă în istorie.

„Simțim bine – scria C. Noica – că dacă ne deschidem astăzi către istorie, e mai ales că biologic și spiritual se întâmplă cu neamul nostru un proces de creație, dinăuntru în afară, de la ființă către forma istorică” [69, p. 40]

3.7.5. EMIL CIORAN (1911-1995)

Gânditorul Emil Cioran [70, pp. 138-146]. Se situează pe o poziție postmodernă, de tip nihilist deconstructiv.

- Pentru Cioran situat în tradiție existențialistă derivată din Kierkegaard, lumea occidentală este în decădere în care omul a ajuns să nu mai trăiască în existență ci în teoria existenței. Se consideră un antifilosof care l-a părăsit pe Kant când a realizat că nu descoperă la acesta nici „slăbiciune omenească”, nici „tresărire de tristețe”.

• Cioran consideră că s-a eliberat de povara existenței, de adevăr unic și universalism, întorcându-se cu fața spre diversitate, arbitrar, negație, prin lirism constructiv. Dereglările și aberațiile noastre sunt provocate de lupta pe care o purtăm cu irealitățile cu abstracțiunile, de voința noastră de a învinge ceea ce nu există, de aici aspectul delirant al lucrărilor filosofice, în care fiecare se simte arbitru lumii. Dorința de afirmare are motive josnice, de surclasare a semenilor. El își atribuie o misiune distructivă și satisfacerea voluptății de a nega. Relevante în acest sens sunt lucrările: „Pe culmile disperării” (1934), „Exerciții de admirație” (1993) ș.a.

• Conform lui Cioran, filosofia – care evită exuberanța corupătoare a vieții și suferințele omenirii –, cât și cunoașterea sunt efemere și nocive, iar înțelepciunea este „ultimul cuvânt al unei civilizații care trage să moară” [71, 16-18]

• Ființa însăși este o pretenție a Nimicului. Ființa este mută și spiritul flecar – asta se cheamă a cunoaște, în viziunea lui Cioran. Fascinați de decorul și edificiul teoriilor, noi am pierdut înțelegerea Destinului, care este același ca în primele zile ale Lumii. Existența noastră continuă să fie o luptă împotriva elementelor dintotdeauna.

• Excesul de subiectivism duce la autodistrugere. Numai iubirea de oameni care este naturală și spontană poate comunica o intimitate caldă și senină. Noțiunile de bine și de rău sunt relative. Din moment ce realitatea este irațională, ce rost mai are să distingem ceva? Experiența eternității depinde de intensitatea trăirilor subiective nu de obiectivitatea substanțială sau de durata continuă. Trăirea exasperantă a clipei te avântă de-a dreptul în veșnicie.

• Viața este o lungă agonie, un drum către moarte, problema mântuirii rămâne o simplă problemă care nu merită pusă. Viața nu-i posibilă decât datorită deficiențelor imaginației și memoriei noastre în privința suferințelor. Boala are o misiune filosofică, aceea de a arăta iluzoriul sentimentului de eternitate a vieții. Există o voință de a trăi dar și o voință de a muri. Sinuciderea devine o problemă de libertate nu de morală.

• Iubirea aduce, totuși, lumină în suflet, iar atunci întunericul și prăpastia nu vor fi o atracție. „Oricât m-aș lupta pe culmile disperării, nu vreau și nu pot să renunț să părăsesc iubirea, chiar dacă disperările și tristețile ar întuneca izvorul luminos al ființei mele...” [71, pp. 203]

3.7.6. DUMITRU STĂNILOAE (1903-1993)

Preot, teolog, profesor universitar, membru titular al Academiei Române. Din impresionanta sa operă ilustrăm lucrări ca: Ortodoxie și românism, Sibiu, 1939, 395 p.; Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă, Craiova, 1986, 440 p.; Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Craiova, 1987, 392 p.; Reflecții despre spiritualitatea poporului român, Craiova, 1992, 162 p.; Națiune și creștinism, Ediție, text stabilit, studiu introductiv și note de Constantin Schifirneț, București: Editura Elion, 2004,

289p.; Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși / Traducere din grecește, introduceri și note, (București: Harisma, 1994); Rolul Ortodoxiei în formarea și păstrarea ființei poporului român și a unității naționale, în „Ortodoxia”, an. XXX, 1978, nr. 4, p. 584-603.

Spirit teologic incomensurabil, este prezentat în câteva repere enciclopedice, idei definitorii și aprecieri[32] în următorii termeni:

- „Naționalism este conștiința că aparții cutărui grup etnic, iubirii acelui grup și activizarea acestei iubiri în slujba binelui lui. Care este însă modul românesc de comuniune cu ordinea spirituală transcendentă? Aceasta ne-o spune istoria și ne-o spune viața actuală a poporului nostru: este Ortodoxia. Ortodoxia e ochiul prin care privește românul spre cer și plin de lumina de acolo și-l întoarce spre lume, conducându-se după el în atitudine și pașii săi.”

- „Cheagul de iubire și de sacrificiu între membrii națiunii nu-l poate întreține decât credința în Dumnezeu.”

- „Creștinismul răzbate în mod necesar spre naționalism. Dumnezeu nu mă va răsplăti după modul cum am știut să mă desfac de comuniunea firească în care mi-a fost dat să trăiesc, ci după modul în care am afirmat această comuniune cu voința și cu iubirea mea creștină.”

- „Ortodoxia ne-a menținut ca un neam unitar și deosebit, cu un rol important între popoarele din Orient și Occident. Ea ne-a dat puterea să ne apărăm ființa față de îndelungata ofensivă otomană, constituind un zid de apărare și pentru popoarele din Occident, deși, pe de altă parte, ne-a ajutat să ne apărăm ființa și față de unele din popoarele vecine din Occident.”

- „Dar Ortodoxia nu ne-a dat numai puterea să ne apărăm ființa națională și liniștea Occidentului, ci ne-a dat și puterea să contribuim la menținerea popoarelor (grecilor și slavilor) din Balcani. Țările noastre au adăpostit cultura acelor popoare și le-au dat puterea să se dezvolte și totodată să se mențină chiar ajunse sub jugul otoman. Am susținut mănăstirile din Sfântul Munte, bisericile și mănăstirile din acele țări, inclusiv cele din țară. Prin Ortodoxie poporul nostru a jucat, ca un fel de centru, un rol apărător pentru Orientul și Occidentul european.”

- „Noi unim, în spiritualitatea noastră, luciditatea latină sau încrederea în înțelegerea rațională a realului, proprie Occidentului, cu sentimentul tainei nepătrunse a existenței, propriu popoarelor din Răsăritul Europei.”

- „Fiind român, Părintele Dumitru Stăniloae aparține unui popor care a trebuit să realizeze și să mențină fără încetare un foarte dificil echilibru între spațiul său propriu, „mioritic”, și situația sa tragică și roditoare în același timp, de legătură între Orientul și Occidentul creștin, între Ortodoxie și latinătate, între lumea greacă și lumea slavă... Între multe altele, aș alege trei teme care mi se par fundamentale în opera Părintelui Dumitru Stăniloae: dragostea, ca limbaj în vorbirea despre Dumnezeu și despre om, semnificația spirituală a lumii, și Biserica, laborator în care se lucrează învierea. Pentru a vorbi despre Dumnezeu, Părintele Stăniloae vorbește

despre dragoste. Iar pentru a vorbi despre dragoste, el vorbește despre asceză, ca desprindere, și despre rugăciune ca adâncire în existența care devine relație personală.” (Olivier Clement)

- „Teologia adevărată și vie, după Protopresbiterul Dumitru Stăniloae, se orientează simultan în trei direcții: către trecut, prezent și viitor. Ea este în același timp apostolică, contemporană și profetică. Caracteristicile ei, declară dânsul, sunt fidelitatea față de Revelația lui Hristos dată în Sfânta Scriptură și Tradiție... responsabilitate către credincioșii care sunt contemporani cu teologia care se face și deschidere către viitorul eshatologic... Teologia Dogmatică Ortodoxă este în primul rând bazată ferm pe tradiția apostolică, așa cum este ea interpretată de Părinți... Scriitorii patristici sunt întotdeauna tratați de Părintele Dumitru ca și cum ar fi contemporani, ca martori vii a căror mărturie cere din partea noastră o continuă autoexaminare și regândire, având în vedere preocupările zilei de azi. Credincioasă trecutului, responsabilă față de prezent, Teologia Dogmatică Ortodoxă este, de asemenea, o carte profetică, deschisă către viitor, creatoare, indicând cărări încă neexplorate.” (Kallistos, Episcop de Diokleia)

- „Care sunt caracteristicile distinctive ce marchează teologia Părintelui Dumitru Stăniloae în general și, mai precis, acest prim volum al „Teologiei Dogmatice Ortodoxe”? Patru teme principale cer o mențiune specială. Mai întâi și, cel mai important, teologia dânsului este o teologie a iubirii și comuniunii personale. În al doilea rând, și în legătură directă cu primul punct, teologia Părintelui Dumitru este în mod pregnant trinitară. Pentru el doctrina Treimii este nu o simplă piesă de învățătură formală, acceptată datorită autorității Bisericii, ci are o semnificație crucială pentru fiecare dintre noi, afectând felul în care ne privim pe noi înșine și unii pe alții... În al treilea rând, teologia Părintelui Dumitru Stăniloae este structurată de adevărul dublu al depărtării și totuși apropierii lui Dumnezeu. Dumnezeirea este total transcendentă și total immanentă, incomprehensibilă și totuși, înțelesul adânc al oricărui lucru, infinit dincolo de orice participare și totuși, mai aproape de noi, decât însăși inima noastră. Strâns legată de învățătura Părintelui Dumitru despre prezența energiilor necreate ale lui Dumnezeu în tot universul, este o a patra caracteristică importantă în gândirea sa: viziunea sa asupra transfigurării cosmice. El oferă mult mai temeinic, decât oricare alt scriitor ortodox din zilele noastre, o convingătoare teologie a lumii.” (Kallistos, Episcop de Diokleia)

- Părintele Dumitru Stăniloae vede bucuria ca pe una din caracteristicile specifice ale tradiției ortodoxe: „Ortodoxia, prin bucuria trăirii lui Dumnezeu, este doxologică, și nu teoretică. Ea nu se dedă la speculații despre Dumnezeu, ci exprimă bucuria trăirii în Dumnezeu și a participării la existență cu întreaga creație”. Mai precis, bucuria ce marchează Ortodoxia este aceea a Învierii: „Temeiul cel mai adânc al nădejzii și bucuriei care caracterizează Ortodoxia și de care este pătruns întreg cultul său este Învierea. Bucuria noastră în creație nu este simplu emotivă sau

sentimentală, ci în mod ferm Hristo-centrică, izvorând din credința noastră în Dumnezeu cel întrupat și înviat din morți.” (Kallistos, Episcop de Diokleia)

- „Cheia pentru descifrarea viziunii creative a părintelui Stăniloae, viziune care explică gândirea sa și stilul său meditativ, este tema bogată a „persoanei și a comuniunii”, în unitatea lor relațională și dialogică.” (preot Ioan Ică Jr.)

- „Părintele Dumitru Stăniloae este cu siguranță cel mai mare teolog ortodox contemporan. Pe măsură ce va fi tradusă în limbile occidentale, opera sa se va afirma ca una din creațiile majore ale gândirii creștine din a doua jumătate a secolului nostru. Când l-am întâlnit pe părintele Dumitru, nu m-am putut împiedica să nu mă gândesc la Sfântul Ioan Evanghelistul, care la adânci bătrâneți, repeta mereu că „Dumnezeu este iubire” și „Cel ce iubește pe fratele său se află în lumină”. Oamenii din Transilvania sunt recunoscuți pentru vigoarea lor înfăptuitoare, în lucrarea minții ca și în cea a mâinilor. Părintele Dumitru întrupează virtuțile neamului său: înalt, viguros iar imensitatea operei sale mărturisește o putere de muncă puțin obișnuită.” (Olivier Clement)

- În niciun caz nu putem omite în cazul prezentei lucrări, contribuția marilor teologi români, care și-au adus imensa lor contribuție la configurarea și ducerea spre perenitate a sufletului românesc.

Astfel, în domeniul istoriei ecleziastice, s-au remarcat printre mulți alții, prof. Teodor Popescu (1893-1973), coautor al unui manual de Istorie bisericească universală, preotul prof. Ioan Rămureanu (1910-1988), autor de manuale de Istorie bisericească universală pentru seminarul teologic și facultatea de teologie, Nestor Vornicescu (1927-2000) – mitropolit al Olteniei, eruditul Antonie Plămădeală – mitropolit al Ardealului – născut în 1926 și mort de câțiva ani, precum și cel mai valoros și mai fecund istoric al Bisericii Ortodoxe Române, preotul prof. dr. Mircea Păcurariu, născut în 1932, autor de manuale și studii care acoperă toată istoria creștinismului în țara noastră.

În aria patrologiei, îl găsim pe preotul prof. Dumitru Fecioru (1905-1988) acesta traducând opere ale Sfinților Părinți, de asemenea îi găsim pe Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului, născut în 1923 și pe preotul prof. Ioan Coman (1902-1987), cel mai important patrolog român, care a scris manuale și tratate de patrologie. La teologia dogmatică s-au remarcat Irineu Mihălcescu (1874-1948), mitropolit al Moldovei, preotul prof. Isidor Todoran (1906-1985) și mai ales, după cum spuneam în cele de mai sus, marele profesor universitar doctor academician, preotul Dumitru Stăniloae, considerat cel mai mare teolog ortodox român al secolului trecut.

Cei mai semnificativi autori de lucrări liturgice sunt preotul prof. Petre Vintilescu (1887-1974), care a scris „Liturgierul explicat”, preotul prof. dr. Nicolae Necula, cu lucrările „Tradiție și înnoire în slujirea liturgică” (1996-2001), și mai ales preotul prof. Ene Braniște (1913-1984) care a scris lucrări fundamentale: „Liturgica

teoretică”, „Liturgica specială” și „Liturgica generală”. Importanți specialiști în drept canonic au fost pr. prof. Valerian Șesan (1878-1940) pr. prof. Liviu Stan (1910-1973).

În studiile biblice s-au remarcat de asemenea prof. dr. Vasile Gheorghiu (1872-1938), pr. Grigore Pișculescu (Gala Galaction, 1879-1961), diac. Nicolae Nicolaescu (1910-1977) și preotul Grigore Marcu (1911-1987).

3.8. PERENITATE ȘI GENIALITATE A CREAȚIILOR ROMÂNEȘTI ÎNTRU PATRIMONIUL SPIRITUALITĂȚII UNIVERSALE

Marile spirite la români, ca și alte genii ale umanității, au avut pregnant o conștiință de sine, impregnată de ființa neamului din care fac parte, de specificul acesteia, dar și de alteritate, de ceilalți, de sentimentul creației pentru români, dar în același timp, pentru ceilalți, sub semnul universalului.

Avatarurile gândirii juridice, configurarea dreptului ca ordine/dezordine, putere/supunere normă/libertate, faptă ilicită/sanctiune, justiție/valori umane ș.a. sunt pregnant evocate, de o manieră specifică de marile creații literare ale lumii. Acestea sunt totodată, și marile cărți ale juridicității.

• Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu, C. Rădulescu-Motru, M. Vulcănescu, Blaga, Eliade, Cioran, Noica, Enescu, ș.a., au configurat, prin creația lor esențială, în special în plan filosofiei românești, ca o chintesență spirituală a unui timp istoric (Hegel), o matrice spirituală deschisă și flexibilă, aptă de a integra noi contribuții perene, un stil al spiritului românesc. Ea a fost posibilă prin contribuția creației a numeroase personalități românești, din diverse domenii economic, politic, științific, artistic, teologic. În acest sens, o listă parțială, mereu deschisă, nonierarhică, perfectibilă, limitată la secolul al XX-lea, ar putea fi doar o palidă ilustrare [92].

• George Emil Palade (1912-2008) – singurul român căruia i s-a atribuit Premiul Nobel (1974). Conaționalul nostru este considerat părintele biologiei celulare moderne.

• Traian Vuia (1872-1950) pionier al aviației mondiale, cel care avea să efectueze primul zbor cu un aparat mai greu decât aerul, înălțat prin propria-i forță de propulsare. Încercaseră și alții acest procedeu la vremea lui, cum este cazul fraților Wright, dar prin catapultare sau prin tracțiunea cu alte vehicule, artificii care s-au dovedit neproductive. Acestora avea să le fie însă recunoscut și atribuit Premiul Nobel, fiind înregistrați în istoria aviației mondiale ca primii dintre cei care au întreprins un zbor cu un aparat mai greu decât aerul.

Era prima nedreptate, căreia urma să i se alăture cazurile Paulescu și Odobleja.

• Aurel Vlaicu (1882-1913) alt pionier al zborului mondial, care în încercarea sa temerară de a traversa Munții Carpați cu avionul de construcție proprie *Vlaicu II*, avea să-și piardă viața, se pare în urma unui atac de cord suferit pe timpul zborului.

• Henri Coandă (1886-1972) a fost unul dintre acei mari savanți ai lumii care nu se pot rezuma la o singură arie de activitate. A fost unul dintre primii aviatori care au zburat cu un avion cu reacție, a proiectat clădiri, a inventat instalații revoluționare de transport și de desalinizare a apei și a studiat cele mai pure ape de pe planetă. Un efect din fizică poartă și astăzi numele marelui savant român – „efectul Coandă” –, numit astfel de profesorul Albert Metral.

• Ana Aslan (1897-1988) este una dintre cele mai mari figuri feminine din istoria României. Medic român în gerontologie, Aslan a inventat mai întâi un produs Gerovital, „leac” anti-îmbătrânire ce avea să fie folosit de personalități ca: Tito, Charles de Gaulle, Hrusciiov, J. F. Kennedy, Indira Gandhi, Marlene Dietrich, Konrad Adenauer, Charlie Chaplin, Kirk Douglas sau Salvador Dali. Ana Aslan a murit în 1988, la vârsta de 91 de ani.

• Emil Racoviță (1868-1947) a fost, la început, fascinat de lumea oceanelor. Racoviță avea să renunțe la această pasiune pentru a se dedica în totalitate unei discipline științifice – biospeologia. A studiat mii de organisme care își duceau viața în peșteri și a înființat, la Cluj, primul institut speologic din lume.

• Nicolae Paulescu (1869-1931) este savantul român care a descoperit substanța capabilă să reducă temporar nivelul glicemiei, numită astăzi de noi, insulină. Paulescu a denumit această substanță pancreina și și-a adjudecat importantul său rol în 1916, când a injectat substanța în jugulara unor câini diabetici și a observat faptul că glicemia lor a revenit, temporar, la nivele normale. În 1921, o echipă de medici canadieni a studiat și a brevetat produsul numit „insulină”, nimic altceva decât pancreina lui Paulescu. Ulterior, s-a dovedit că oamenii de știință canadieni Fr. Grant Banting și Ch. Herbert Best din Toronto, aveau cunoștință de cercetările lui Paulescu. De asemenea, canadianul James B. Collip, celebru biochimist canadian, a intervenit tot în anul 1921 prin tratarea pancreasului bovin cu alcool, eter și din nou cu alcool, demonstrând astfel că un extract pancreatic este eficient în tratamentul diabetului și la om. Pentru descoperirea insulinei, echipa din Canada a fost însă recompensată cu Premiul Nobel, în anul 1923, pe baza rezultatelor obținute în prealabil de marele nostru savant Nicolae Constantin Paulescu.

• Eugen Ionescu (1909-1994). S-a născut la Slatina, iar de la vârsta de 4 ani, până în anul 1924 a locuit în Franța. Întors în țară va studia în cadrul Facultății de Litere din București, după absolvire dedicându-se unei cariere didactice. În anul 1938 a obținut o bursă la Paris, în anii războiului lucrând ca atașat cultural al guvernului Antonescu pe lângă regimul de la Vichy. Își va scrie teza de doctorat în această perioadă, având ca titlu „Tema morții și a păcatului în poezia franceză”, deși nu o va susține niciodată. Cele mai importante piese dramatice încadrate în ceea ce critica a numit „teatrul absurdului” sunt: „Cântăreața cheală” (1950), „Scaunele” (1952), „Rinocerii” (1959), „Regele moare” (1962), „Pietonul văzduhului” (1963),

„Setea și foamea” (1966), „Delir în doi” (1967), „Călătorie în lumea morților” (1980).

• Reținem un top 10 al invențiilor românești care au schimbat lumea, în ordine descrescătoare [92]:

10. Tunul Basilic – Urban (n. sec. XV-lea (d.Hr.) –m. 1453)

Armurierul de origine română Urban (cunoscut și sub numele de Orban) a fost cel care a conceput celebrul „Tun al lui Urban” sau „Tunul Basilic”, folosit la asediul Constantinopolului, în 1453. La cererea otomanilor, în numai trei luni, Urban a realizat un tun uriaș, de peste 8 m lungime și cu un diametru de circa 75 cm. Arma a fost concepută în Adrianopole și transportată la Constantinopole cu ajutorul a 60 boi. Deși tunul s-a prăbușit din cauza propriei greutate după o lună și jumătate, principiul său de funcționare este folosit și la armele actuale.

9. Diorama – Grigore Antipa (1867-1944)

Expusă în muzee, diorama este reprezentarea unei porțiuni de peisaj, ce conține animale împăiate și obiecte de decor, oferind impresia unui peisaj real. Savantul Grigore Antipa este inventatorul acestei forme de a expune un ecosistem, iar Muzeul Național de Istorie Naturală din București este prima instituție din lume care a prezentat dioramele biologice, din 1908. Succesul de care s-a bucurat acest mod de prezentare a făcut ca dioramele să fie un exemplu urmat și de alte muzee din lume.

8. Cibernetica – Ștefan Odobleja (1902-1978)

Cibernetica este știința care analizează modul în care un sistem biologic, digital sau mecanic prelucrează informațiile și reacționează la acestea. Medicul român Ștefan Odobleja a scris importante lucrări despre cibernetică, fiind precursorul mondial al ciberneticii generalizate pe care el însuși a denumit-o „Psihologia consonantistă”. Prin activitatea sa, medicul și-a atras ostilitatea regimului comunist, iar contribuțiile sale remarcabile au fost îndelung ignorate și nerecunoscute. În onoarea sa a fost înființată Academia de Cibernetică din Elveția, iar Academia Română l-a ales membru post-mortem în 1990.

Similar cazurilor Traian Vuia și Nicolae Paulescu, premiul Nobel avea să-i fie decernat însă matematicianului și filosofului vienez Norbert Wiener, considerat ca fondator al ciberneticii mondiale. Acesta avea să-și elaboreze multe din concluziile sale tehnice în anul 1948, pe baza studiilor și concluziilor lui Odobleja, emise și publicate încă din anul 1938.

7. Pila Karpen – Nicolae Vasilescu-Karpen (1870-1964)

În 1950, omul de știință Nicolae Vasilescu-Karpen a realizat „pila termoelectrică cu temperatură uniformă”, denumită ulterior „Pila lui Karpen”. Inventatorul a declarat încă de la început că aparatul va genera energie la nesfârșit, fără nicio intervenție suplimentară, iar mecanismul nu s-a oprit nici în ziua de astăzi.

Obiectul este păstrat de Muzeul Național Tehnic „Dimitrie Leonida”, din București, iar o replică a sa, de proporții, ar putea alimenta o navă spațială.

6. Scaunul ejectabil. Anastase Dragomir (1896-1966) și-a concentrat eforturile pe siguranța aparatelor de zbor și a pasagerilor, fiind cunoscut pentru invenția unei versiuni timpurii a scaunului ejectabil. După ce a studiat în Franța și a perfecționat sistemul de salvare a piloților în caz de accidente, inventatorul român și-a depus la Paris, în 1930, cererea de brevetare cu numele „noul sistem de montare al parașutelor la aparate de locomotie aeriană”. Invenția consta într-un scaun prevăzut cu două parașute, detașabil și ejectabil vertical din orice tip de vehicul, conceput pentru situații de urgență.

5. Stiloul. Inginerul român Petrache Poenaru (1799-1875) a revoluționat domeniul instrumentelor de scris prin conceperea tocului cu rezervor, în 1827. Absolvent al Politehnicii din Paris, Poenaru a brevetat încă din timpul studiilor „condeiul portăreț fără sfârșit, alimentându-se însuși cu cerneală”, instrument datorită căruia se eliminau zgârieturile de pe hârtie și scurgerile de cerneală. Inventatorul tocului cu rezervor a fost membru al Academiei Române, dar și primul român care a călătorit cu trenul, în 1831, în Anglia.

4. Vaccinul antiholeric – Ioan Cantacuzino (1863-1934)

După ce a obținut titlul de doctor în medicină cu teza „Cercetări asupra modului de distrugere a vibriunii holerice în organism”, medicul Ioan Cantacuzino a lucrat în Institutul „Pasteur” din Paris, în domeniul mecanismelor imunitare ale organismului. Întors în țară, Cantacuzino a fondat „Institutul de Seruri și Vaccinuri”, laboratorul de medicină experimentală din cadrul Facultății de Medicină, dar și numeroase publicații de specialitate. În urma cercetărilor, medicul a elaborat o metodă de vaccinare antiholerică, numită „metoda Cantacuzino”, folosită în prezent în țările unde se mai semnalează cazuri de holeră.

3. Gerovital – Ana Aslan

2. Avionul cu reacție – Henri Coandă

1. Injecția cu insulină – Nicolae Paulescu (de-alungul generațiilor, invenția sa a salvat zeci de milioane de vieți)

Menționăm că din România, au fost incluse, după anul 1990, în patrimoniul cultural UNESCO:

- 1991 – Delta Dunării
- 1993 – Mănăstirea Horezu
- 1993 – Bisericile pictate din nordul Moldovei
- 1993 – Așezări săsești cu biserici fortificate din Transilvania

- 1999 – Fortărețe dacice din Munții Orăștiei
- 1999 – Biserici de lemn din Maramureș
- 1999 – Centrul vechi istoric din Sighișoara.

Fără a mai evoca nume sau date concrete despre spirala deschisă a spiritualității românești contemporane, inclusiv în dimensiunea sa juridică, nu putem să nu constatăm modul de cum această spiritualitate românească își face remarcată prezența prin persistența și frecvența cu care apare pe toate planurile spiritualității mondiale. În lumea științifică și culturală, în mass-media dar și în limbajul cotidian pot fi întâlnite sintagme precum „românii de la Microsoft”, „românii de la generatorul de la Geneva”, „românii de la Salonul de invenții”, „românii din medicina timpului nostru”, din universitățile lumii, de pe scenele lumii ș.a. Ele relevă o specificitate inconfundabilă, și contribuții de necontestat în planul culturii și civilizației mondiale. Coloana nesfârșitului spiritualității românești, întru destin românesc în istorie, este prezentă în arhitectura existențială contemporană a lumii.

4. IDENTITATE CULTURALĂ, JURIDICITATE ȘI UNIVERSALITATE

4.1. INVESTIGARE LUCIDĂ ȘI MISTIFICARE A IDENTITĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN SPAȚIUL PUBLIC CONTEMPORAN

Spiritualitatea unui neam, inclusiv juridică, depinde de starea identității neamului, de cultul și cultura acesteia, toate acestea neafectând valorile lumii contemporane, fiind consonante cu acestea. Starea precară a identității românești, condițiile care au condus la aceasta, miza istorică a atitudinii noastre, acțiunile necesare pentru a o depăși, sunt prezentate în cadrul unor instituții identitare precum Academia Română, în conștiințe exemplare ale timpului nostru.

Ca fenomen social contemporan „criza de identitate națională” este semnalată în diverse țări, precum Franța, Anglia sau Germania, dar în contexte diferite, generate de cauze diferite cu geneză și configurații specifice, fără a se omite „contribuția societății globale”. Putem însă remarca, cel puțin în cazurile amintite, atitudini și reacții instituționale și sociale, o anumită strategie statală de protejare a identității naționale care include: investiții masive în educație și învățământ, cultul istoriei naționale și al tradiției, protejarea patrimoniului cultural considerat sacru și inclus în circuite turistice, organizarea de institute care protejează limba și cultura proprie, marile spirite ale poporului respectiv, apărarea contribuției naționale la patrimoniul universal și distribuirea acesteia pe diferite circuite informaționale ș.a. Fără a ignora eforturile și realizările statului român în direcțiile amintite, aceste atitudini și acțiuni sociale dezirabile, pot fi cultivate mai pregnant și în spațiul românesc la nivel instituțional statal, al organismelor nonguvernamentale precum diverse asociații și fundații, al societății civile, în mass-media sau de către cetățeni. Mai ales că legitimitatea și legalitatea lor rezultă cu claritate din Constituția României, documentele Uniunii Europene, Declarația Universală a Drepturilor Omului, alte documente internaționale.

4.2. SOCIETATEA GLOBALĂ, IDENTITATEA CULTURALĂ ȘI DREPTUL ÎN ORIZONTUL SECOLULUI XXI

Autorul A. Giddens [83, pp. 4-24] apreciază că, între abordările teoretice moderne de investigare a modalităților de studiu ale vieții sociale, de explicare a funcționării societăților, de surprindere a sensului societății în schimbare, funcționalismul, abordarea conflictualistă și interacționismul simbolic au avut un rol deosebit de important. Controversele teoriei sociologice privind evoluția societăților moderne au trecut dincolo de perspectivele importante de altfel, propuse de Marx sau Weber, mai ales după colapsul comunismului din Estul Europei. Autorul invocă analize diverse puncte de vedere privind societatea contemporană. Astfel, după U. Beck, lumea în care trăim se află într-o „a doua modernitate”, prin faptul că instituțiile moderne devin globale, în timp ce viața de zi cu zi se eliberează de tradiție și cutumă. Vechea societate dispare și este înlocuită de „societatea riscului”. Managementul riscului este trăsătura principală a ordinii globale. Acum riscurile țin mai mult de incertitudinile create de propria noastră dezvoltare și de progresul științei și a tehnologiei și nu mai sunt restricționate spațial, temporal sau social. Beck susține că statul-națiune nu mai este capabil să facă față unei lumi a riscului global. În schimb, trebuie să existe o cooperare transnațională între state. Idealul lui este un sistem cosmopolit, bazat pe recunoașterea și acceptarea diversității culturale. Responsabilitatea managementului riscului nu poate fi lăsată doar în seama politicianilor sau a oamenilor de știință, grupurile și mișcările care se dezvoltă pe scena subpoliticii având o mare influență asupra mecanismelor politice oficiale.

Conform lui M. Castells, societatea informațională este marcată de ascensiunea rețelilor și a economiei rețelei. Noua economie, capitalistă în esență, nu se mai bazează, în principal pe clasa muncitoare sau pe fabricarea bunurilor materiale, cum considera Marx. În schimb telecomunicațiile și computerele constituie baza producției. Castells numește noua economie globală „automaton” și crede că noi nu mai controlăm lumea în care am trăit până acum.

Coșmarul umanității – preluarea controlului asupra lumii noastre de către mașini – este pe cale a se produce, mai ales prin prisma sistemului existent al tranzacțiilor financiare. Este totuși posibil să se recâștige mai mult control real al piețelor de desfacere globale prin intermediul eforturilor colective ale organizațiilor internaționale și ale țărilor care au un interes comun în reglementarea capitalismului internațional. Anthony Giddens remarcă faptul că, noțiunea de încredere ar trebui în contemporaneitate să fie considerată, de asemenea, un factor de risc. Într-o lume a transformării rapide, formele tradiționale de încredere tind să dispară. Este nevoie să dovedim încredere în continuare în autorități, deși acestea par tot mai abstracte, mai distanțate de problemele reale cu care ne confruntăm în viața de zi cu zi. A trăi în

era informației înseamnă o amplificare a reflexivității sociale. Aceasta înseamnă că trebuie să ne gândim în mod constant la ceea ce ne putem aștepta, sau să reflectăm asupra circumstanțelor în care ne desfășurăm viețile.

A. Giddens relevă că termenul de globalizare configurează o singură lume în care indivizii, grupurile și națiunile devin interdependente.

Din perspectivă economică globalizarea relevă: rolul corporațiilor ale căror operațiuni masive trec de granițele naționale, influențând procesele de producție și distribuția internațională a muncii; integrarea electronică a piețelor financiare globale și volumul enorm de fluxuri globale de capital; spațiul și amploarea fără precedent aferente comerțului mondial. Economia fără greutate – economia electronică – ca o nouă economie, câștigă teren. În multe privințe, economia funcționează prin rețele care de cele mai multe ori depășesc limitele naționale, iar participarea la rețelele de distribuție din lumea întreagă devine esențială pentru a dezvolta afaceri într-o piață globală aflată în permanentă mișcare. La toți acești factori se pot adăuga: impactul amețitor al progresului tehnologiei informației și comunicațiilor care realizează interconectări în timp real și comprimă timpul și spațiul; fluxurile informaționale care leagă direct și continuu individul la lumea din afară, oameni și evenimente din locuri îndepărtate. Oamenii conștientizează mai mult că responsabilitatea socială nu se oprește la granițele naționale, ci merge dincolo de acestea. Dezastrele și nedreptățile cu care se confruntă oamenii în diverse părți ale globului nu sunt doar niște nenorociri care trebuie îndurate, ci temeuri legitime pentru acțiune și reacțiune. În același timp, perspectiva globală conduce oamenii din ce în ce mai mult, la formarea propriului simț al identității, către alte surse decât statul națiune.

Dimensiunea politică relevă o altă forță activă a globalizării. În acest sens, se pot remarca: colapsul comunismului în stil sovietic, creșterea mecanismelor internaționale și regionale de guvernare precum Națiunile Unite și Uniunea Europeană, rolul organizațiilor guvernamentale internaționale și al organizațiilor nonguvernamentale internaționale.

Forțele care produc o cultură globală cuprind televiziunea, apariția unei economii globale unificate, cetățenii globali, precum managerii marilor corporații, structurile organizaționale internaționale, comunicațiile electronice. Se consideră că, evoluția rapidă a Internetului va grăbi răspândirea culturii globale, după cum se constată și rezistența diverselor culturi tradiționale în fața proceselor de aculturație.

S-a mai remarcat în contextul globalizării, ascensiunea individualismului, faptul că forțele globalizante au invadat prin surse impersonale contactele personale și contextele locale, schimbând fundamental natura experiențelor noastre cotidiene. Se redefinesc aspectele personale și intime ale vieților noastre, precum familia, rolurile de gen, sexualitatea, identitatea personală, interacțiunile noastre cu ceilalți și relațiile de muncă. Oamenii trebuie să-și construiască activ propriile lor identități. [83, pp. 29-71]

Mutațiile majore produse în contextul actual asupra dreptului, permit să se susțină că asistăm în societatea globală, la o „nouă revoluție a dreptului.” Astfel în viziunea autorilor J. Allard și A. Garapon, [84, pp. 7-125] această sintagmă se caracterizează printr-o serie de note definitorii, în raport cu „dreptul tradițional”, cu privire la care, în termenii autorilor, am reținut:

- Poziția tradițională a statului național suveran este uzurpată și reconsiderată în condițiile în care dreptul devine materie de schimb, depășește frontierele naționale, este conceput din ce în ce mai mult „în altă parte” și are o mobilitate considerabilă, reglementând nu numai dispute dar și forța de muncă, capitalurile, serviciile, într-o arie extrastatală, globală.

- Se poate remarca o tendință de dezarticulare și extensie, înscrisă în prelungirea separării și echilibrul puterilor care definește statul de drept național, când cele trei puteri, legislativă, executivă, judecătorească caută asocieri cu omologii străini, formând la nivel mondial „rețele de guvernare”, jurisdicții internaționale sau forumuri juridice internaționale.

- Se accentuează vocația universalizabilă a puterii judecătorești de a nu fi o putere decizionistă, discreționară, ci limitată de exigențe interne, care nu are de fiecare dată nevoie de o legitimitate formală, invocând vocația sa de a fi singura putere nemobilizată direct de cetățeni, fără a se cere, ca o condiție preliminară de sesizare adeziunea unui anumit număr de votanți, ca de pildă în cazul unei inițiative legislative, când legitimitatea unei revendicări poate fi constatată, chiar împotriva opiniilor majoritare, conform unor proceduri specifice și în numele dreptății.

- Relația tradițională legiuitor – care elaborează dreptul – și judecător care, în genere, aplică dreptul, devine complexă, multinivelară, de circularitate și cu legitimări specifice, de pildă când judecătorul Curților Europene de la Strasbourg sau Luxemburg obligă legiuitorul național la conformare, sau să vină în corelare cu diverse jurisdicții internaționale.

- Izvoarele formale ale „noului drept” cunosc construcții normative precum Dreptul Uniunii Europene, Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului „dreptul uniform” stabilit prin Convenția de la Viena privind vânzările bazate pe interesul pentru reciprocitate în materie, sau normele justiției penale internaționale fondate valoric pe civilizație și umanitate și concepute ca mijloc de ieșire din conflict și pacificare. Acestea însă se articulează, se încastrează în experiența judiciară comună, în scena judiciară mondială, unde dreptul se scrie precum un scenariu semnat de mai mulți autori, „la mai multe mâini” (R. Dvorkin). În acest nou forum judiciar „noul drept” vine uneori pe o cale cotată tradițional ca informală, de o manieră uneori bulversantă când „jurisdictio” este gândit separat de „imperium”, dar care devine de neignorare, solidar cu normativitatea instituită formal, cu mare autoritate persuasivă, imperativ, susținut de eficacitatea sa concretă, de multiplicarea surselor argumentative, provenite din decizii străine, de doctrina juridică exemplară

din spații de cultură juridică diferite. Se naște, astfel, un spațiu judiciar relativ independent de orice referință la un sistem juridic omogen și coercitiv, care pare a fi – în viziunea autorilor citați – cheia noii revoluții a dreptului.

- Generalul, configurat tradițional de către lege, de către norma juridică, în care decizia judecătorului trebuia să încadreze particularul cazuistic, devine acum contextul juridic mondializat care deschide judecata spre un universal care transcende culturile și sistemele normative naționale.

- Statutul și decizia juridică a judecătorului internațional cunosc niveluri diferite și solidare de legitimitate, cu participarea sferei juridice naționale și prin „exportarea” acesteia, a influenței statului din care provine, a reprezentativității, a capacității judecătorului de a fi un interpret cultural, de a înțelege și judeca o cauză în termenii unei experiențe globalizante. În această ipostază judecătorul acceptă multiplicarea surselor sale argumentative, ca argumentul său să fie evaluat de alții, punându-și în joc mai mult decât o legitimitate instituită, o pretenție de legitimitate, o legitimitate construită și cucerită în fiecare caz, în fața unui auditoriu universal. Apare în prim plan o legitimitate imanentă rațiunii juridice, care emană din funcționarea însăși a jurisdicțiilor în spațiul public mondial din structura normativ-procedurală a dreptului și care se raportează permanent la exigențe specifice precum cele ale modelului comun de proces echitabil: publicitatea, termenul rezonabil, legalitatea, independența și imparțialitatea jurisdicției, caracterul contradictoriu al procedurii, prezumția de nevinovăție, informarea acuzatului, asistența unui avocat... (art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului).

- Noua rețea judiciară globală este interpretată în mod diferit din punct de vedere doctrinar. Fie ca un ultim stadiu al „guvernării judecătorilor”, în disprețul intereselor naționale și a legitimității democratice, „o internațională a judecătorilor” în detrimentul suveranității statelor și cu tendințe hegemonice (U. Mattei), fie ca tendință spre un drept universal, privită cu entuziasm cosmopolitic (M. D. Marty, A. M. Slaughter). Se poate aprecia că, o nouă ordine juridică hegemonică, un cosmopolitism la nivel înalt, în direcția unei federații mondiale de state sau a unui stat mondial, sunt puțin probabile, în condițiile unor interese politice diferite, a unor conflicte, a luptei pentru influență, a confruntării dintre culturi pregnant diferite. Se conturează mai degrabă – în viziunea autorilor analizați, o „a treia cale”, în care globalizarea justiției este poliarchică, nehegemonică și omogenă, cu un cosmopolitism mai atenuat, la nivel de bază, care este edificat pe conștiința comună a interdependențelor, pe forța persuasivă a argumentării care circulă în rețeaua juridică globală, este animată de confruntări și conflicte, neescaladând niște limite ale voinței politice care ar răspunde tranșant la interogații precum: Cine guvernează global? Unde rezidă autoritatea? Cum devine legislația aplicabilă?

Această scenă judiciară mondială nu s-ar racorda automat la o piramidă de norme sau la o ordine politică determinată, iar jurisdicțiile nu s-ar impune celorlalte,

cu excepția celor instituite ierarhic prin voința suverană a statelor – precum jurisdicția CEDO sau UE –, fiecare dintre ele fiind sursă concurentă și contribuind la o funcție globală de regularitate și previzibilitate, prin competiție, evaluări persuasive reciproce, admonestări, corelări și colaborări impuse de evoluțiile lumii la nivel global, mai ales în condițiile în care globalizarea justiției se internalizează în sistemele juridice naționale, dreptul fiecărui stat reflectându-se tot mai pregnant și ca o dimensiune a dreptului intern, dar și mai sensibil la influențele extrateritoriale.

- Identitatea dreptului trebuie găsită nu numai în conceptele centrale dar și în penumbră (Hart), în fundamente nonjuridice și în înțelegerile determinate de context. Era modernă a pierdut magicul și misticul în favoarea calculului rațional și a procedurilor formale. Liniaritatea poate fi însă, profund alienantă. Azi trăim într-o lume complexă, traversată de o frumusețe turbulentă. Ideea de ordine se cultivă prin multiculturalism, multispecii, multitehnici. Indivizii și comunitățile creează și dau înțelegere practicii lor juridice, scăpând de vraja unui sens comun. [1, pp. 113-141]

Și totuși, în această lume în schimbare și a pluralismului juridic, identitatea națională a dreptului, ca expresie juridică a unui stat național și independent, specifică unui spațiu geografic și socio-politic, generată de o multitudine de factori interni, rămânând actuale referințele clasice ale lui Montesquieu, dar și ca expresie a unor comunități sociale configurate de trăsături perene precum limba, tradițiile, cultura, religia, se vedește actuală și viabilă, de neignorat fără grave perturbări sociale la nivel global. Ea trebuie să fie însă nondogmatică, participantă la circuitele informaționale internaționale, deschisă cuceririlor științei și tehnicii contemporane, valorilor universale, respectând exigențele stadiului actual al umanității, precum cele formulate în Declarația Universală a Drepturilor Omului.

Această ipostază național-identitară incluzând o puternică dimensiune juridică, trebuie să fie străină de extremism, cultivând valorile proprii în respectul valorilor celorlalți, fiind deschisă reflecției și acțiunii sociale cu privire la gravele probleme contemporane și la o nouă viziune asupra lumii.

Această viziune, la cumpăna dintre milenii, cuprinde între altele, încheierea războiului rece (reversibilă?!), încetinirea cursei înarmărilor, edificarea democrației și a mecanismelor economiei de piață în țările excomuniste urmare tendințelor globale ale dezvoltării economice și interconexiunilor crescânde între țări (datorită tehnologiilor, informațiilor, serviciilor, electronicii), dar și reducerea înstrăinării ființei umane, a crizei morale actuale, a reafirmării ființei culturale a omului. Raportul intitulat Future State 2030, elaborat în colaborare cu The Mowat Centre – the School of Public Policy and Governance din cadrul Universității din Toronto, examinează nouă megatendințe cu care se confruntă guvernele din întreaga lume și analizează politicile și acțiunile strategice care ar trebui adoptate de

autorități pentru a asigura un viitor stabil. Megatendințele reprezintă câteva dintre cele mai critice provocări la nivel mondial, printre care: insuficiența resurselor, în condițiile în care pentru a răspunde cererii din anul 2030, va fi necesară o creștere globală de alimente și apă de 50% și respectiv 40%; aflusul crescut de tineri care intră pe piața muncii în economiile în curs de dezvoltare, alături de presiunea crescută exercitată în majoritatea țărilor dezvoltate de populațiile aflate în proces de îmbătrânire rapidă; dezvoltarea unei clase de mijloc cu un nivel crescut de relaționare și cunoștințe în tehnologia avansată, cu cereri mai mari din partea guvernelor confruntate cu o datorie publică în creștere; interconectarea și interdependența crescută a economiilor din întreaga lume. În același timp nu se pot omite aspecte mai mult sau mai puțin sumbre, unele de coșmar, ca foametea, criminalitatea, pericolul accidentelor nucleare, degradarea mediului, violențele etnice și religioase, migrația, terorismul ș. a. Ambivalența lumii de azi și de mâine, posibilitatea ca ea să evolueze înspre Apocalipsă sau epocă de glorie, cum se exprimă tranșant J. Naisbit, implică în cel mai înalt grad responsabilitatea umană. Noi înșine suntem responsabili de ceea ce va urma. „Atitudinea socială fundamentală în fața viitorului, nu poate ignora – credem – experiența umană generală, respectul valorilor general umane, acțiunea socială a forțelor progresiste.

În acest context și în fața atâtor probleme grave și Dreptul, – în calitate de ființă socială distinctă, desigur prin oameni și pentru oameni –, nu poate fi impasibil. Ca element al controlului social și constituent normativ al construcției sociale, Dreptul pedepsește, descurajează, anihilează, controlează, previne, convinge, protejează și organizează. Totul este ca Dreptul să se înscrie pe linia de evoluție a unor tendințe dezirabile să servească finalitățile și condiția umană, afirmându-și în același timp propria sa mișcare internă, specificitatea și complexitatea sa în care Dreptul este filosofie, tehnică, știință, artă”. [6, pp. 578-581]

De asemenea, Dreptul nu poate ignora multitudinea dimensiunilor și conexiunilor acestei lumi, supradeterminarea sa, societatea umană fiind o verigă în „plasa nevăzută a Universului cosmic”. Spiritul uman trebuie să își asume complexitatea realității, existența unui sens în Univers, însușirea transcedentalului ca Divinitate. Este transcendent – transcende – ceea ce împlinește trecerea într-un dincolo, caracteristică proprie omului care ajunge la sine prin depășirea ființării. [85, p. 99] Astăzi, în tumultoasa societate globală, problema sensului ar putea indica și faptul că, într-o lume în criză, trebuie să restituim Omul-omului prin redarea conștiinței de sine, a demnității sale, prin respectul Naturii, a Divinului Sursă, a Divinității din Noi care trebuie să fie Demiurgul istoriei lumii noastre. [86, pp. 475-482]. Iar Dreptul este un factor de prim rang în acest sens.

4.3. ILUSTRĂRI DE CAPODOPERE ALE CULTURII UNIVERSALE ȘI REZONANȚA LOR JURIDICĂ

Cărțile „sfinte” – Biblia, Coranul, Talmudul... Cărțile zorilor umanității – Iliada, Odiseea, Mahabharata, Ramayana... cărți ale genezei și întruchipării ființei umane, impregnate de aspecte filosofice, morale, artistice, religioase și în mod inevitabil, de incidența Dreptului, pe măsură ce aceasta se edifică. Fiecare dintre aceste capodopere a spiritului uman emană și spiritualitatea juridică în devenire a unui timp istoric. Numai despre „Decalog” s-au scris, de-a lungul timpului, milioane de cărți juridice. Așadar ilustrările care urmează reprezintă opțiuni, dintre atâtea posibile, apreciindu-se însă că nu pot lipsi dintre valorile emblematice ale omenirii, care merită să dăinuiască pentru totdeauna. [87]

- Iliada este o epopee atribuită lui Homer, care pare a fi fost un aed din Ionia, din a doua jumătate a secolului VIII (î.Hr.) și care a preluat în epopeele sale Iliada și Odiseea, tradiții, fragmente și motive din mituri vechi și cântece populare.

Iliada este compusă din 15 337 de hexametri dactilici din epoca elenistică, și este divizată în 24 de cânturi. Textul a fost probabil compus între 850 și 750 (î.Hr.), datele fiind deja menționate de către Herodot, deci cu patru secole după perioada în care istoricii înscriu războiul mitic pe care autorul îl relatează.

Tema epopeii o reprezintă războiul Troiei, în care se confruntă aheii veniți din Grecia cu troienii și aliații acestora, fiecare tabără fiind susținută de diverse divinități, cum ar fi Atena, Poseidon sau Apollo. După zece ani de război, soarta acestuia nu este decisă, acesta continuă prin numeroase lupte colective sau individuale care ilustrează figuri ca: Ajax, Hector sau Patrocle. În final, aheii înving grație victoriei lui Ahile care îl ucide pe conducătorul troian în luptă directă.

... Trecuseră câteva zile de la moartea lui Hector, iar Priam se duce la cortul lui Ahile pentru a cere trupul fiului său. Ahile acceptă rugămintea. Timp de douăsprezece zile grecii n-au mai luptat, pentru ca troienii să poată aduce onoruri viteazului lor luptător. După cele douăsprezece zile Ulise pune la cale un șiretlic. Grecii se prefac că pleacă și lasă pe țărm un cal de lemn în care se află cei mai puternici luptători. Troienii crezând că e un dar de la zei îl aduc în cetate. Grecii au ieșit și au deschis porțile. Atunci ei au năvălit și au cucerit cetatea... [88]

- Odiseea [89] (în limba greacă: Οδύσσεια, Odysseía) alcătuiește, împreună cu Iliada, un grup de două opere grecești atribuite rapsodului popular orb, Homer. Scrisă ulterior, în a doua jumătate a secolului VIII (î.Hr.), Odiseea este una dintre cele mai vechi și renumite opere literare din mitologia antică. Ea prezintă peripețiile regelui Odiseu (Ulise) și ale însoțitorilor lui din Itaca pe drumul de întoarcere acasă, după războiul troian. În multe limbi termenul de „odisee”, inspirat de această epopee, desemnează o călătorie lungă și plină de aventuri.

Din perspectivă juridică, între atâtea semnificații, s-ar putea reține natura dramatică a dreptului la război în care ființa umană pierde iremediabil de pe urma

”grozăviilor” acestuia, sau a odiseii dreptului care mereu își caută Adevărul prin jertfă și înțelepciune, înfruntând „zeiții ale Răului” precum, ispita, seducția, manipularea, înșelăciunea, aceasta pentru a-și găsi casa arhetipală -justiția - ca valoare originară a ființei sale generice.

• Divina comedie. Dante Alighieri (1265 -1321)

„Divina Comedie”, a lui Dante Alighieri, este considerată în orice top de profil una dintre cele mai importante capodopere ale literaturii universale. „Divina Comedie” descrie coborârea lui Dante în Infern, trecerea prin Purgatoriu și, în cele din urmă, ascensiunea în Paradis, pentru a termina cu apoteoza unirii lui cu Divinitatea. Deși continuă modul caracteristic al literaturii și stilului medieval (inspirație religioasă, tendință moralizatoare, limbaj bazat pe percepția vizuală și imediată a faptelor), poemul lui Dante tinde către o reprezentare amplă și dramatică a realității, departe de spiritualitatea tipică a epocii sale.

În aventura lui Dante în cele trei tărâmurile ale vieții de apoi, unde se proiectează binele și răul lumii terestre, personajul este condus la început de poetul Virgiliu, simbol al rațiunii, apoi de Beatrice, întrupare a credinței. Poemul este compus din peste 14.000 de versuri, structurate în trei părți, cuprinzând 100 de cânturi, 33 pentru fiecare parte, plus un cânt introductiv la începutul „Infernului”. Structura de fond a operei corespunde fanteziei cosmologice medievale. Călătoria în Infern și pe muntele Purgatoriului reprezintă traversarea întregii planete, în timp ce Paradisul este o reprezentare simbolică a cosmosului ptolemeic. „Divina Comedie” poate fi descrisă ca o alegorie. Fiecare cânt, fiecare dintre episoade conțin numeroase înțelesuri alternative. De asemenea, structura complexă a poemului este formată din tipare matematice și numerologice răspândite de-a lungul întregii opere, corelate fiind îndeosebi cu cifrele trei și nouă, relaționate cu Trinitatea.

Dreptul nu poate fi „dincolo de bine și de rău” (Nietzsche). Pe drumul existenței sale, raționalitatea și credința sa pentru a accede în „Paradis” este într-o umanitate. Simbolistica Infernului este deosebit de semnificativă și pentru actorii juridici.

Omul în ipostaza sa juridică, de parlamentar, judecător, anchetator avocat, notar, consilier juridic, ș.a., nu poate scăpa de interioritatea inevitabilă și implacabilă a Sinelui, iar în măsura în care Adevărul este umilit și Justiția terfelită, intervine alegoria Iad-Rai descrisă de Dante, ca judecată transcendentă, divină, care vizează împărțirea dreptății prin Drept.

• Hamlet. William Shakespeare (1564 -1616)

„Tragedia lui Hamlet, prințul Danemarcei”, sau, mai simplu, „Hamlet”, este o operă tragică, scrisă de William Shakespeare, probabil, între 1599 și 1601. Intriga poveștii, petrecută în Danemarca, relatează felul în care prințul Hamlet pretinde răzbunare împotriva unchiului său, Claudius, pentru că acesta l-ar fi ucis pe bătrânul

Rege Hamlet, fratele lui Claudius și tatăl tânărului Hamlet, luându-i locul la tron și căsătorindu-se cu Gertrude, văduva defunctului rege și mama prințului. Piesa ilustrează extrem de viu episoade de nebunie reală și prefăcută – de la jelire zdrobitoare până la furie scelerată – explorând teme precum trădarea, răzbunarea, incestul și coruperea morală. În timpul vieții lui Shakespeare, piesa a fost una dintre cele mai populare opere ale scriitorului și este considerată, în prezent, o capodoperă a literaturii mondiale. „Hamlet” a inspirat scriitori precum Goethe, Dickens, Joyce și Murdoch, și este cea mai ecranizată lucrare literară precum și cea mai jucată piesă de teatru din toate timpurile.

Din perspectiva juridicității piesa relevă, între altele, avatarurile ființei umane, dimensiunea sa tragică, universul psihologiei individului, reflecția asupra legitimității acțiunii umane, geneza ilicitului, a crimei, reverberațiile decisive ale moralei în drept, dificultatea surprinderii și configurării laturii subiective a infracțiunii, ș. a. „A fi sau a nu fi” este o dilemă dramatică și pentru drept, acesta oscilând între protecția ființei umane și dreptul persoanei de a dispune de ființa sa, cu condiția de a nu prejudicia alte valori. El însuși, ca ființă socio-umană generică este sub semnul acestei dileme când își trădează axul său valoric.

• Război și Pace. Lev Nicolaevici Tolstoi (1828-1910)

Romanul rus este considerat una dintre cele mai mari opere ale omenirii și se înscrie ca o operă literară gigantică a secolului al XIX-lea.

De asemenea, alături de „Anna Karenina”, lucrarea este privită drept cea mai mare realizare literară a autorului. Din perspectivă epică, romanul „Război și Pace” conturează în detalii amănunțite evenimentele care au condus la invadarea Rusiei de către Napoleon, precum și impactul erei napoleoniene asupra societății țariste, așa cum a fost el perceput prin ochii și trăirile a cinci familii aristocrate ruse: Bezukhov, Bolkonsky, Rostov, Kuragin și Drubetskoy. Dimensiunea geniului literar al lui Tolstoi este dată de amploarea viziunii sale epice, care cuprinde stările sufletești traversate de orașe întregi, mișcările armatelor și prevestirile de rău augur ce planează asupra societății rusești. Compozițional, imensa varietate a peste 550 de figuri și episoade, este arhitecturată sub forma de cronică a vieții. Povestea prezentată se petrece cu 60 de ani înainte de momentul scrierii sale de către Tolstoi, „de pe vremea bunicilor noștri”, așa cum menționează chiar autorul. Numele a aproximativ 160 de persoane reale au apărut sau au fost menționate în „Război și Pace”. Povestea începe în 1805 și merge spre războiul din 1812.

O impresionantă frescă a unei epoci în care ființa umană înfruntă fatalitatea istoriei; destinul în numele supraviețuirii în demnitate. Dimensiunea juridică explicită sau implicită dar puternică, relevă aspecte privind dreptul la pace al unui popor, ilegitimitatea agresiunii, dreptul la apărare, sacrificiul și eroismul implicat, dreptul ființei umane de a fi, de a căuta și împlini sensul vieții, conform năzuințelor sale, dincolo de vitregiile istoriei.

• Simfonia a noua. Ludwig van Beethoven (1770 -1827)

Simfonia Numărul 9 în D minor, Opus 125 „Coral” este simfonia finală și completă a compozitorului și pianistului german Ludwig van Beethoven. Terminată în 1824, simfonia este una dintre cele mai cunoscute opere muzicale din repertoriul clasic occidental și a fost adaptată pentru a putea fi preluată ca imn al Uniunii Europene. Simfonia a 9-a este considerată o capodoperă a autorului și a lumii, deopotrivă. Tot ea este primul exemplu de întrebuințare a vocilor, de către un mare compozitor, într-o simfonie. Versurile sunt cântate în încheiere, de patru soliști vocali și de un cor, și au fost extrase din „Oda Bucuriei”, un poem scris de Friedrich Schiller în 1785 și revizuit în 1803, cu adăugiri ale lui Beethoven. Mai trebuie menționat faptul uimitor că, atunci când a compus Simfonia a 9-a, Beethoven – afectat de numeroase boli – era deja complet surd.

Ea este simfonia ridicării ființei umane din tenebrele interioare și peste condiționările biologice și avatarurile sociale, șansa bucuriei, care reprezintă, așa cum s-a spus, „fața lui Dumnezeu în Om”. Iar Dreptul poate apăra și da o șansă înălțării ființei umane, prin adevăr, libertate, demnitate umană, dreptate.

• Faust. Johann Wolfgang Goethe (1749 - 1832)

Fabulosul „Faust” al lui Goethe este o piesă tragică, scrisă în două părți. Deși este scrisă ca o dramă ce nu are ca menire jocul scenic, este piesa cu cele mai mari cifre de audiență, pe scenele unde ea este interpretată în limba germană. „Faust” este lucrarea cea mai faimoasă a lui Goethe și este considerată drept una dintre operele de căpătâi ale literaturii germane.

Autorul a definitivat o versiune preliminară a „Primei Părți” în 1806. Aceasta a fost urmată de ediția revizuită din 1828-1829, ultima editată de Goethe însuși. Scriitorul a terminat de scris „Partea a Doua” în 1832, chiar anul morții sale. În contrast cu prima parte, atenția nu mai cade aici pe sufletul personajului principal, care a fost vândut diavolului, cât mai ales pe fenomenele sociale ale epocii, pe psihologia, istoria și politica germană. A doua parte a constituit ocupația principală a ultimilor ani din viața lui Goethe, fiind publicată postum, în 1832. Povestea lui Faust constituie o parabolă a învățării științifice și religioase, a pasiunii și seducției, independenței și dragostei. În termeni poetici, Goethe plasează știința și puterea în contextul metafizicii din punct de vedere moral. Faust este un cercetător empiric forțat să confrunte probleme despre bine și rău, Dumnezeu și Diavol, sexualitate și moralitate. Sunt tot atâtea interogații și probleme care se regăsesc în centrul Filosofiei dreptului ca „o chintesență spirituală” (Hegel, a Dreptului unei epoci și care marchează profund elaborarea, interpretarea și aplicarea Dreptului pozitiv.

• Mona Lisa. Leonardo da Vinci (1452 - 1519)

Cunoscută și ca „Gioconda”, Mona Lisa este un portret, datând din secolul al XVI-lea, pictat în ulei, de către Leonardo di ser Piero da Vinci, în timpul Renașterii.

Potrivit celei mai răspândite ipoteze, modelul tabloului se numea Lisa Gherardini, născută în 1479, la Florența.

Corelația dintre surâsul Giocondei și drept pare, la prima vedere, o impietate. Am putea invoca, cel puțin, protecția juridică a acestei capodopere. În plan simbolic, ea evocă și pentru drept, enigmatica ființei umane, neexplorată din perspectiva juridicității dar ocrotită prin norme și instituții juridice precum cele privitoare la dreptul la viață intimă și privată, cu condiția bunei credințe și a respectării drepturilor și libertăților celorlalți. „Dreptul la surâs”, ca expresie a normalității ființei umane, a respectării dimensiunii afective a demnității umane ar putea fi un standard psiho-afectiv care denotă civilizație și cultură. Nu ar fi de ignorat că, această capodoperă transmite și pentru lumea Dreptului, faptul că interpretarea și limbajul ei se constituie într-un adevărat univers. Numai interpretarea surâsului Giocondei a generat o imensă literatură. Totul cere interpretare, de la scâncetul unui copil la monologul lui Hamlet sau Rațiunile lui Kant (Dilthey). Cu atât mai mult Dreptul, fenomen atât de complex, care nu poate sta sub semnul unicității interpretative.

- Statuia lui David. Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni (1475-1564)

„David”, capodopera indiscutabilă a sculpturii renascentiste, a fost creată într-un interval de trei ani, în perioada 1501-1504, de către artistul italian Michelangelo. Înaltă de 5, 17 metri și sfredelită în marmură, statuia îl portretizează pe eroul biblic David, surprins într-un moment de contemplare. Interpretarea cel mai larg acceptată este aceea că statuia îl înfațișează pe David chiar înaintea bătăliei purtate cu Goliath, spre deosebire de majoritatea reprezentărilor realizate de ceilalți artiști, care-l immortalizează în urma victoriei sale. Sculptorul a muncit la masivul erou biblic timp de trei ani. Statuia a ajuns să fie un simbol emblematic al apărării libertăților civile înfrunghiate în Republica Florentină, Firenze, un oraș – stat independent, amenințat din toate direcțiile de mai puternicele state rivale, precum și de hegemonia familiei „de Medici”. Pentru a o proteja de depreciere, sculptura a fost mutată în 1873 la Galeria Accademia din Florența. O replică a ei fost amplasată în Piazza della Signoria în 1910.

- Capela sixtină. Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni (1475 -1564)

Construită sub pontificatul Papei Sixtus al IV-lea, între anii 1472 și 1483, și îndeplinind rolul de capelă a palatului papal de la Vatican, Capela Sixtină este una dintre cele mai faimoase comori artistice ale Europei. Aflată în apropierea Bazilicii Sfântul Petru, capela este recunoscută și prețuită la nivel internațional atât grație picturilor murale ale lui Michelangelo, cât și conclavurilor cardinalilor ținute aici pentru alegerea unui nou papă.

Măsurând 40,93 de metri în lungime și 13,41 de metri în lățime, capela ar corespunde ca dimensiuni, conform tradiției biblice, proporțiilor Templului lui Solomon. Este înaltă de 20,70 metri, cu plafon boltit, are câte 12 ferestre pe fiecare dintre pereții laterali și o pardoseală construită din mozaic policrom de marmură. Capela Sixtină este împărțită în două părți: cea mare, care conține altarul, destinată ceremoniilor religioase, și una mai mică, pentru credincioși. Planurile arhitectonice îi aparțin lui Baccio Pontelli, iar lucrările de construcție au fost executate sub supravegherea lui Giovannino de Dolci. Picturile de pe pereții laterali au fost executate de cei mai mari artiști ai timpului, între care Pietro Perugini și Sandro Botticelli.

Subiectele „ilustrațiilor” ating teme istorice religioase, selectate după conceptul medieval de împărțire a istoriei lumii în trei epoci: prima de la Facerea Lumii la stabilirea Celor Zece Porunci, a doua de la Moise până la nașterea lui Iisus Hristos și a treia reprezentând epoca creștinismului. Abia în 1508, pictarea plafonului Capelei Sixtine i-a fost încredințată lui Michelangelo, de către Papa Iulius al II-lea. Inițial, tavanul prezenta un cer albastru cu stele aurii. Executarea lucrării „Războinicul Romei” a durat patru ani, până în 1512, artistul lucrând mai mult singur și petrecând ore în șir pe schele. Deși contractul inițial prevedea ca Michelangelo să picteze numai figurile celor 12 apostoli, la final lucrarea cuprindea peste 3.000 de figuri pe o suprafață de aproape 500 de metri pătrați. Artistul a folosit culori vii care, după renovarea între 1981 și 1994 a capelei, și-au recăpătat în întregime strălucirea.

În 1535, Michelangelo începe să picteze peretele de deasupra altarului la cererea Papei Paul al III-lea, cu tema „Judecata de Apoi”, pe care o termină după șase ani. Fresca înfațișează figuri și scene îngrozitoare, reflectând, se crede, gândurile negre din perioada unei mari crize de credință a artistului. Odată cu dezvelirea, la 31 octombrie 1541, a picturii, autoritățile bisericești și opinia publică se scandalizează din pricina numărului mare de nuduri expuse în cea mai importantă biserică a creștinătății. Artistul este acuzat de imoralitate, obscenitate și blasfemie. Ca răspuns, cardinalul Carafa organizează „Campania frunzelor de viță” pentru acoperirea organelor genitale din reprezentarea lui Michelangelo, după moartea artistului. Cu ocazia recentelor lucrări de restaurare, aspectul original al Capelei Sixtine a fost refăcut în mare măsură.

Între multiplele semnificații culturale și umane ale acestei capodopere ne permitem să reținem din perspectiva juridicității, „Judecata de Apoi” ca instanță supremă alegorică-creștină sau morală-cu privire la Dreptatea prin Drept. „Justiția este anonimatul lui Dumnezeu” (Proudhon).

5. ÎN LOC DE CONCLUZII

„Lupta este munca eternă a Dreptului” – cum se exprima Ihering, iar aceasta cere simboluri, luptă, în primul rând spirituală, lideri, reflecție, strategie, eroism, sacrificiu.

„Gândirea juridică, asemeni oricărei gândiri, a fost întotdeauna, de-a lungul epocilor și peste tot în lume, o dialectică efervescentă, un câmp de luptă și dezbateri asupra dreptății, utilității, binelui, răului: mizele mari ale vieții. Întreaga gândire juridică s-a ridicat întotdeauna împotriva nedreptății și împotriva neputinței Dreptului de a veni în ajutorul celor săraci, al celor umili și al celor mici în fața celor puternici; ea a vrut întotdeauna ca dreptul să devină eliberator, să înceteze a fi opresiv. Dar aceasta e o lucrare fără sfârșit: un butoi al Danaidelor. Aproape tot timpul revin aceleași probleme: justificarea, critica sau exaltarea dreptății și a puterii; raporturile acestora cu forța, fapta, idealul, credința, natura, rațiunea, logica, dialectica, istoria, experiența, empirismul, lupta, libertatea, obținerea puterii, interesul, voința, utilitatea, progresul, decadența, piața: tot ceea ce constituie, în aventura umană, o rațiune de a trăi.” [90, p. 5]. Iar gândirea juridică este o resursă majoră și specifică a dreptului.

Dreptul este un concept integrativ și deschis, fundamentele Dreptului sunt inerente și extrajuridice, la plămădirea dreptului participând numeroși factori, inclusiv cei afectivi, emoționali.

Spiritualitatea juridică este rezultatul contribuțiilor în diverse grade și ponderi a tuturor formelor și tipurilor de spiritualitate umană, inclusiv a creațiilor literar artistice.

Ea poate fi găsită nu numai în contextul operelor sau doctrinei juridice, ci și ca produs al întregului spirit dedus din creațiile artistice, literare, culturale, istorice, religioase.

Lucrarea de față a încercat să releve spiritualitatea juridică emanată din câteva creații remarcabile ale sufletului românesc, născută din istoria profundă a acestui neam, cu rădăcini în protoistorie provenite dintr-o geneză uimitoare, din eșecuri, victorii, avataruri, tragedii, dar și ca rod al supraviețuirii.

Specificul temei a impus, odată în plus, apelul riguros, la argumentul istoric, cultural, științific, la întreaga arie a cunoașterii.

Credem că această abordare, care nu poate fi scutită de critici, completări sau amendamente – departe de a fi anacronică sau desuetă –, este profund actuală, relevând printre altele spiritul peren al fiecărui popor, spirit care aduce umanității propria-i contribuție și care se constituie într-unul dintre cei mai importanți vectori în proiectarea viitorului.

Aria, obiectul, direcțiile de cercetare au vizat câteva creații ale sufletului românesc, înțelese ca spiritualitate specifică, impregnate de afectivitate, configurate istoric în existența neamului românesc.

Rezultatele cercetării susțin o nouă abordare în teoria Dreptului, dar și restituirea unor semnificații juridice cardinale cuprinse în câteva creații culturale ale sufletului românesc.

Abordarea culturală nu este inadecvată pentru că Dreptul este o creație a culturii. Relația dintre Drept și cultură este de coimplicare.

Identitatea de neam la români, nu poate fi identificată în afara investigării unei vieți sociale complexe, profunde, creative, a trinomului limbă-cultură-religie, la care se adaugă elemente de civilizație specifice, din cadrul acestei comunități umane.

Numeroase date evidențiază și converg spre rădăcinile istorice ale neamului nostru, a spiritualității sale, al locului și rolului său în istoria lumii.

Contribuțiile românești, alături de contribuțiile altor popoare, se înscriu în spiritualitatea juridică universală, iar marile spirite istorice și culturale ale neamului, preiau o inerentă dimensiune juridică.

Spiritualitatea unui neam, inclusiv juridică, depinde de starea identității neamului, de cultul și cultura acesteia și în măsura în care se ridică la statutul de valoare, îmbogățește valorile lumii contemporane, fiind consonantă cu acestea.

O strategie statală de protejare a identității naționale poate include: investiții masive în educație și învățământ, cultul istoriei naționale și al tradiției, protejarea patrimoniului cultural considerat sacru și inclus în circuite turistice, organizarea de institute care protejează limba și cultura proprie, promovând totodată marile spirite ale poporului, toate acestea contribuind la apărarea patrimoniului național și încadrării acestuia în tezaurul universal ș.a.m.d.

În această lume aflată în schimbare, în contextul existenței pluralismului juridic și globalismului actual, identitatea națională a Dreptului, se confirmă ca expresia juridică a unui stat de drept, specifică unui spațiu geografic, istoric și socio-politic bine determinat. Această identitate – ca sumă a unei multitudini de factori interni, dar și ca expresie a unor comunități sociale configurate prin trăsături perene distincte marcate de limbă, tradiție, cultură și religie –, se vedește mai actuală și viabilă ca oricând, fiind de neignorată în condițiile în care nu se vor a fi aduse grave perturbări sociale la nivel global.

Fără îndoială că, această ipostază național-identitară care include și puternica sa dimensiune juridică, trebuie să respecte documentele internaționale în materia

drepturilor omului, valorile împărtășite de comunitatea internațională, rămânând străină de extremism, cultivând valorile proprii în respectul valorilor celorlalți, fiind deschisă reflecției și acțiunii sociale cu privire la gravele probleme contemporane și la noua viziune asupra lumii.

Marilor spirite românești, ca și în cazul altor genii ale umanității, le-a fost pregnantă conștiința spiritului de sine, fiindu-le impregnată de ființa neamului din care fac parte, de specificul acesteia, dar în același timp, purtând conștiința aprecierii altor spirite aflate sub semnul universalității.

Avatarurile gândirii juridice, configurarea Dreptului ca ordine/dezordine, putere/supunere, normă/libertate, faptă ilicită/sanctiune, justiție/valori umane ș.a.m.d., sunt aspecte juridice frecvent evocate, descrise într-o manieră specifică și care se regăsesc în marile creații literare ale lumii.

Acestea sunt, totodată, și marile cărți ale juridicității, iar gândirea juridică este o resursă majoră și specifică a Dreptului. Un Drept care, pentru a nu se nega pe sine, trebuie să se dovedească a fi – în contexte concrete și soluționând problemele sociale specifice ale oamenilor unui anume timp istoric –, o expresie juridică a umanității.

6. ADDENDA/CRESTOMAȚIE CONTEMPORANĂ. SPIRITUALITATE, IDENTITATE ROMÂNEASCĂ, JURIDICITATE

Vocația universală a dreptului, ca imperativitate normativă susceptibilă de constrângere publică în numele unor valori sociale, conduce la germinații prin care spiritualitatea juridică se plămădește în întreaga arie a spiritualității. Altfel spus cunoașterea specializată a Dreptului ca doctrină juridică, nu epuizează cunoașterea juridicității. Uneori juridicitatea implicită sau explicită este încrustată în spiritualitatea exemplară despre condiția umană, istorie, tradiție, identitate de neam și înțelegerea lumii. „Extragerea” acesteia din această stare” nativă” dar semnificativă din rețeaua spiritualității, ar însemna diluarea și degradarea semnificațiilor sale. De aceea, încercăm în cele ce urmează, să punem la dispoziția cititorului interesat, câteva secvențe din texte exemplare, cu titlu de ilustrare, din lumea mitologică, istorică, filosofică, științifică, religioasă, literar-artistică sau a spațiului public. „Vocile” din aceste lumi, vocile din „Agora”, sunt și „vocile” juridicității.

6.1. ROMULUS VULCĂNESCU (1912-1999)

6.1.1. NOMOGONIA

1. „Legitatea mitică. Prin nomogonie înțelegem un proces complex de generare a *legității mitice* (nomo = lege, obicei, cutumă/gono = origine, procreație, sămânță). Iar prin legitate mitică – justificarea unei ordini universale, care se reflectă în orice creație cosmică, în orice activitate supranaturală a unor fapte divine, în orice explicație mitologică⁷.

În nomogonie voința divină primară și secundară este aceea care statuează orice *legitate mitică*, indiferent de obiectul, natura și justificarea ei. La baza nomogoniei se află principiile nomotetice divine incluse în substanța *mitului* și în modelele practicii ritului. Mitul stabilește norme de comportare mitică, iar ritul

⁷ Vulcănescu R., *Mitologie română*, Editura Academiei R.S.R., 1985, pp. 278-285.

stabilește cadrele și tehnica aplicabilității acestor norme atât pentru actul ritual cât și pentru actanți; exemplu „contractul lui Adam”.

Revenind asupra nomogoniei, putem susține că ea reglementează viața cosmică și viața umană. Această reglementare poate fi divină și umană. Reglementarea divină emană din însăși actul creației, iar cea umană din exercițiul descoperirii cosmosului și a rânduielilor lui de către om.

În concepția poporului român despre *natură, lume, cosmos* întâlnim permanent și ideea de *lege-suprafirească*, adică lege divină, și abia în al doilea rând ideea de *lege a firii*, firea concepută ca *lege a pământului*, dar și ca *lege a vieții umane*. În lucrarea noastră de *Etnologie juridică*, tratând despre legile comunității etnice – am afirmat că viața se sprijină pe „*legea sângelui, a credinței străbune și a muncii colective*”, care alcătuiau, în limbajul colorat al oamenilor de la țară, „*pravilele strămoșești în satele agro-pastorale*”.

Iordanes ne relatează despre Deceneu, mare pontif al dacilor sub Burebista, că propovăduia *legea țării* poporului dac, „*trăind conform legilor naturii*”. Iar legile naturii, în vremea lui, se găseau incluse în codul numit „*belagines*”, cod rămas necunoscut până în vremea noastră.

2. Generatorii de mituri și rituri. Gerontonomoteții. Legea supra-firească este voința zeilor concretizată în mituri și rituri. Zeii sunt deci generatorii de mituri și rituri. Reprezentanții lor pe pământ sunt *bătrânii înțelepți și buni*, care sunt *dători de legi și datini*. Într-o etimologie daco-romană neverificată, termenul de *moș* vine de la cel de *mos* (mos/-moris) care vrea să însemne *lege și legiuitor din popor*. Între legea divină și legea strămoșilor și moșilor ca reprezentanți pe pământ ai divinității nu există discrepanță sau antagonisme, ci consonanțe și convergențe. Bătrânii înțelepți și buni, care au alcătuit în trecut prima nomotheție a lumii, ca *gerontonomoteți*, exprimau *legitatea mitică de ordine divină* printr-o *legitate mitică de ordine umană*. Ei rânduiau lumea după rânduiala dintâi a cosmosului.

Rânduiala mitică a lumii a fost surprinsă în unele din *trăsăturile ei* de Ovidiu Papadima. Noi ne referim numai la acele trăsături care în enunțurile lor anticipează viziunea arhaică a acestei rânduiei.

Pentru Ovidiu Papadima, „*rânduiala* nu e o ordine așezată și păzită de oameni. Ea este o *lege a firii, o ordine a ei, nesilită*. Rânduiala are (...) un *înțeles cosmic*. Omul (...) nici nu o creează, nici nu o păzește, ci i se *integrează firesc*. El se simte de la sine în această ordine universală, fiindcă simte că ia parte în fiecare clipă la viața întregii firi (...) prin ascultarea acelorași legi (...)” În ideea de *rânduială* sunt cuprinse: *ierarhia, munca și echilibrul*. „*Ierarhia e întemeiată pe încredințare* (...). Toate soiurile de făpturi ale lumii sunt date în veghea câte unui sfânt”: peștii, reptilele, păsările, vitele, plantele etc. Fiecare soi își are drept călăuză, exemplu de muncă, și ca judecător imanent câte un sfânt care în basmele mitice este numit *împărat*: *împăratul peștilor, împăratul șerpilor, împăratul păsărilor* etc. Toate

făpturile lumii muncesc pentru ele însele, numai omul pentru întreaga fire, ceea ce înseamnă „că toate făpturile folosesc după urma [omu]lui”. Iar *echilibrul* înseamnă „a ține seama de rosturile firii”, a le cere voie să le înfăptuiești când ele ți se împotrivesc”. Prin aceasta noi înțelegem *integrarea omeniei în structura cosmosului*, paralel cu integrarea cosmismului în structura omului.

În aceste stadii de enunțare a problemei am ajuns la *izvoarele umane ale nomogoniei mitice*, la ceea ce am numit ceva mai înainte *legitatea mitică a ordinii umane*.

Din interpretarea *rânduiei* firii universale sau a cosmosului putem deci lămuri conceptul de *justiție imanentă de ordin cosmic* la români și *implicațiile ei mitologumenice*. Înțelegerea rosturilor nomogonice se schimbă odată cu interpretarea „feții omeniești a firii”. Ovidiu Papadima se referă la „familiaritatea plină de dragoste a țaranului (român) față de vitele sale”, față de *plante*, de *stihii* (vântul, apa și focul), de *pământ*, de *astre* (îndeosebi soarele și luna), dar și dojenirea, îndemânarea și rugămintile față de elementele naturii.

În mitologie omul însă poate constrânge unele *activități* cosmice și prin *magie*, fie printr-o *magie simpatetică*, fie printr-una *apotropaică* sau fie printr-una *etico-juridică*. Constrângerea lui etico-juridică implică întreaga lume într-un *scenariu magico-juridic*. Iar *drama constrângerii* coboară ideea de drept și dreptate din cosmos pe pământ, în viața de toate zilele ale familiei și comunității etnice.

Dacă aceasta este situația generală pe plan antropologic, pe plan etnologic nomogonia capătă alte valențe *ideativ-mitice*.

3. *Legea țării și „Ius Valachicum”*. În cazul românilor, *legea firii*, mai precis *legea pământului* sau *legea țării* devine suportul mitologic al *relațiilor* dintre membri aceleiași comunități etnice, promovate de *sistemul de cutume, datini și tradiții juridice*, cu riturile juridice corespunzătoare, stabilite de *bătrânii satelor*, numită în țară și *obiceiul pământului*. În enclavale românești din statele vecine sau apropiate, *Legea valahă* a fost luată în considerație, cu unele excepții, ca o *lege sfântă a românilor* înstrăinați în grupe etnice. Aceeași situație etico-juridică o constatăm și la celelalte ramuri ale poporului român, îndeosebi la macedoromâni.

Istoricul vechiului drept românesc, Valentin Al. Georgescu, în câteva din lucrările lui abordează tema jurisdicției medievale a poporului român, dintre care menționăm trei. În aceste trei lucrări este preocupat de *cutumele preexistente* formării statului feudal, așa cum reies acestea din “practica populară” a comunităților agrare și pastorale. Ce condiții economice reflectau ele? și dacă reflectau stratificări sociale? Cum s-a făcut trecerea de la *cutumele gentilice* la *cutumele teritoriale*? Studiind sistemul de drept român prestat (Ius Valachicum), istoricul constată că acest sistem prezintă un caracter general pentru întreaga comunitate română și un caracter restrâns pentru comunitatea română din Transilvania și extrateritoriile în care se găsesc enclavate grupe etnice române.

Statul feudal receptează cutuma pentru a o adapta intereselor lui. Dar statul feudal crează după modelul arhaic preexistent „alte cutume, cu rațiuni evident de ordin cultural și ideologic. După acest model arhaic, *cutuma este dreptul* pe care societatea îl secretă în mod normal, dreptul principal, având prin el însuși și originarmente forța obligatorie și aceasta în virtutea unei *mistici a ceea ce este vechi și totdeodată actual*, a tradiției și a legăturii cu cultul morților, a strămoșilor. Un drept opus noutății, care rămâne, în general, suspect și chiar sacrilegiu.”

Trecerea de la *cutuma arhaică* la cutuma subordonată dreptului de stat „se face prin *substituire, confiscare și control selectiv* cu ajutorul cenzurii.” „Voievodul-domn substituie (...) cutuma dreptului lui princiar autocrat și dreptului divin. Boierii cu ajutorul Domnului confiscă în favoarea lor funcțiunea de jurător, conjurător și hotarnic”. Iar „controlul cutumei [arhaice, se făcea] prin cenzură în conformitate cu *recta fides* (enunțată de Tertullian) și *recta ratio* (de Constantin) (...) punând sub tutelă *cutuma originară și independentă de legea scrisă*”. Dar și Biserica, la rândul ei, „confiscă în avantajul ei dreptul de cenzură al comunității în virtutea propriilor ei cutume. Imaturitatea dreptului scris și avantajele unei cutume rău cenzurate și aprobate de stat, fără a recurge la *Cutumiarele* sigure și obligatorii au dus la o lungă perioadă de *mistică a cutumei vechi*”. Ceva mai mult, „*Cutumiarele* transformau peste tot *cutuma suplă și mobilă* în text legislativ, aprofundând astfel lichidarea cutumei”. Așa se explică cum pravila romano-bizantină codifică cutuma „într-un fel ... de sinteză a sistemelor de pluralism juridic în vigoare” în perioada feudală.

Pentru noi sistemul de cutume juridice arhaice alcătuiește ceea ce s-a numit încă de la începutul erei noastre *legea țării* și mai târziu *obiceiul pământului*.

Pe bună dreptate istoricii vechiului drept românesc susțin că termenul *lege* e mai vechi decât cel de *obicei*, că el atestă originea latină a limbii române și confirmă „continuitatea dreptului autohtonilor” în perioada migrației popoarelor. *Legea țării* anticipează ca formulă juridică de drept sătesc obiceiul pământului, și ceva mai mult, e mai plină de semnificație juridică chiar în concepția sătească.

Legea țării este un sistem juridic comunitar sătesc care include *rânduielele juridice* ale tuturor activităților principale legate de proprietatea funciară, de muncă, de ideea de drept și dreptate socială. În ea sunt incluse *legea pământului* (ogoarelor, plaiurilor, pășunilor, drumurilor de acces, a satului, a părților de moșie liberă [moșnenească, răzeșească și nemeșească de sorginte romană]); *legea muncii* [agrare, pastorală, la pădure, pe ape]; *muncii libere și aservite* (rar a robilor), *legea ierarhiei* prin muncă; *legea familiei*, *legea ospitalității*; *legea drepturilor și a îndatoririlor* fiecărui membru al comunității sătești (libere sau aservite); *legea omeniei* etc.

Legea țării pentru grupele etnice românești enclavate în comunități etnice străine se transformă în *legea românilor*, denumiți în perioada feudală *valahi*. E de menționat că numai pe teritoriul principatelor române libere, Valahia și Moldova, *legea țării* este reduplicată nominal ca *obiceiul pământului*, o expresie hibridă

lingvistic însă intrată prin cancelariile (domnești, boierești și mănăstirești) în limbajul curent. Nicăieri, în statele vecine slave, cu mici enclave române, nu se spune obiceiul pământului pentru sistemul de obiceiuri juridice, ci numai *Ius Valachicum*, conceput ca un drept al celor tolerați într-o comunitate etnică străină.

Faptul acesta ne face să considerăm *legea țării* ca un *sistem de drept teritorializat*, anterior cuceririi Daciei și transformării ei în provincie romană, sistem de drept sătesc care *dăinuia paralel* cu sistemul de drept roman. Iar, după părăsirea militară și a organelor administrative romane din Dacia, supraviețuiește în perioada migrației popoarelor, constituind baza juridică în procesul de formare a statelor române, Transilvania, Valahia și Moldova, depășind în perioada influenței dreptului bizantin chiar *receptarea* parțială a lui în pravile, codice și îndreptări ale legilor și ceea ce este mai semnificativ, se *menține* în conștiința sătească a românilor și în perioada modernă, iar unele rânduieli ale legii țării s-au respectat până în pragul secolului al XX-lea.

În această perspectivă istorică, *legea țării* la români a emanat din atmosfera mitică degajată de *activitatea protojuridică a strămoșilor și moșilor spițelor de neam ai primelor comunități etnice*. În fond, *legea țării* este *legea strămoșilor și moșilor* sanctificați de comunitate. În mentalitatea, tradiția și opinia protoistorică a autohtonilor, strămoșii și moșii erau dăunători de legi și datini. Mihai Eminescu a intuit substanța *nomogoniei mitice* în întreaga ei semnificație, când a exprimat plastic această idee. Această idee-forță domină în prezent cercetările de istorie a dreptului, de etnoistorie și etnologie juridică.

4. Justițiabilitatea totemică și tabuistică. În ansamblul ei, paleoetnografia juridică scoate în evidență activitățile etico-juridice de ordin mitic și ritual proprii *comunităților sociale* de grup restrâns, care încep să se profileze etnic, iar etnografia juridică marchează activitățile juridice statuate în comunitățile etnice constituite ca atare. În primul caz este vorba de *justițiabilitatea totemică și tabuistică* a gintei, clanului și tribului, iar în al doilea caz de *justițiabilitatea reglementată* obișnuielnic de comunitatea etnică liberă. În aceste reglementări intră *amenajările locurilor* pentru desfășurarea judecății de către grupe sociale nedefinite etnic; *desfășurarea judecăților* comunitar-sătești: în vatra satului, pragul incintei sacre (al arborelui sacru, stâlpul cerului, templului daco-roman și în cele din urmă al bazilicei) sau la *hotarele teritoriului comunitar*, la moșia satului. De asemenea intră: *formele judecății* comunitare de tip etnic (pe cete de obște, de vârstă, sex și vrednicie): ceata de bătrâni, ceata de oameni maturi, ceata de feciori; *tehnica juridică*: judecata ca *rit de trecere*, ca *rit apotropaic*, ca *rit expiatoriu*.

Toate aceste forme de judecată trebuiau să se desfășoare într-un *timp consacrat*, indiferent de numărul părților implicate în proces, începând la răsăritul soarelui și terminând la apusul soarelui. Ritualul judecății reclama starea de puritate corporală (sexuală) și spirituală (prin ajunare).

Paleoetnografia și etnografia juridică se referă și la *instrumentarul judecății rituale*: răbojuri, semne de judecată (tamgaua pe cel judecat, pe locuința lui), ca și metodele și practicile de pedeapsă gradată comunitar-etnice, după vârstă, sex, funcțiune și circumstanțe agravante sau atenuante: muștrare, expunere la stâlpul infamiei sau stâlpul justițiar, perindelele, bătaia, lapidarea și ordalia. Majoritatea le-am descris în lucrarea noastră de etnologie juridică.

5. Ordalia. – Așa cum am menționat mai sus, ordalia era considerată o pedeapsă divină. Există două feluri de pedeapsă divină, una executată direct de divinitate și alta indirect, prin intermediul oamenilor. Ultima este ordalia propriu-zisă. Cel condamnat la ordalie, dacă era nevinovat scăpa printr-o „minune”, fiind supus unei singure probe: proba focului, a apei, a fiarelor sălbătice, a pământului etc.

La români ordalia nu a fost un produs de import medieval, ci o creație juridică sătească autohtonă, cu rădăcini în dreptul roman și implicit în cel indo-european.

Perindelele sunt un fel de nișe exterioare în stânga altarului, la bisericile vechi în lemn, din zona Crișurilor, în care cei găsiți vinovați erau puși în butuci și expuși oprobiului public. Ordalia am descris-o în studiul consacrat coloanei cerului. În ordalia pastorală sau pedeapsa pădurii, cel vinovat era legat de un copac în inima pădurii și lăsat acolo 24 sau 48 ore, în care timp dacă nu era vătămat de intemperii sau vreo fiară sălbatică era considerat nevinovat. Recent Petru Caraman susține că purtatul brazdei în cap pentru determinarea hotărniciei de moșii sătești sau de proprietăți sătești inițial nu era însoțit de jurământ, deci era o ordalie. Cei ce purtau brazda în cap se temeau de pedeapsa Pământului Mumă.

În feudalism rolul nomogonic în cultura română îl preia confesiunea oficială de stat. Ea instituie *scaune de judecată* itinerantă în unele zone ale țării și *cruci de jurământ public* ale căpeteniilor cetății.

În Țara Românească, pe lângă unele ape de munte „erau *sate stătătoare* și *stâne schimbătoare*, sate ce se ascundeau în văile păzite ce nu se vedeau (...) care aveau o bisericuță de lemn (...) și un *scaun de judecată* (...) pedeapsa hoțului știa să o dea păgubașul; pedeapsa ucigașului o săvârșeau rudele mortului”.

O cruce de jurământ publică a fost ridicată în centrul orașului Câmpulung-Muscel în anul 1790 (datina juridică era însă mai veche), pe care erau înscrise drepturile orașenilor. Județul nou ales al orașului repeta în public, în fața orașenilor, jurământul depus în biserică. După el jurau și cei 13 pîrgari, reprezentanții aleși ai categoriilor de orașeni, că le vor apăra interesele.

Nomogonia este relevantă și de paleofolclorul și folclorul juridic care studiază sistemul de cutume, datini, uzanțe și tradiții juridice ce alcătuiesc substanța dreptului sătesc. Aceste forme de folclor juridic sunt partea nescrisă, orală a *dreptului fără doctrină* și a *jurisprudenței fără legislație*, care se referă la inovațiile, invențiile și statutările principiilor de *cugetare juridică* și a *regulilor de ritualizare a judecății*. *Iconografia juridică* este un concept creat de Anthony Melnikas, prin care se înțelege studiul dreptului civil medieval așa cum acesta se reflectă în *iconografia*

canonică a corpusurilor de miniaturi în manuscrisele italiene, dintre care unele ilustrează compilările dreptului civil al lui Justinian. Pentru noi, conceptul și iconografia juridică pot fi extinse și în domeniul nomografiei artistice, în sensul *ilustrării plastice sau literare a mitogenezei juridice* la popoarele cu o bogată experiență juridică. În cazul nostru, în sensul *ilustrării plastice sau literare a mitogenezei etico-juridice a cetelor de strămoși și moși dătători de legi și datini*, reprezintă o încercare de semantică mitică.

În această parte a nomogoniei intră variatele interpretări iconografice ale relațiilor juridice între cosmos și om, între creație și creaturi, sub forma datinilor și tradițiilor juridice care se găsesc incluse în mituri, legende mitice, basme și paremiologie juridică, precum și variatele interpretări nomografice ale acestor relații reprezentate artistic în plastica populară și literatura populară.

De altfel, mitogeneza etico-juridică s-a reflectat până în evul mediu timpuriu în gerontocrația comunităților etnice sătești. Aceasta pentru că *starea juridică a gerontocrației* s-a desfășurat, o vreme îndelungată, în respectul față de *înțelepciunea bătrânilor* („cine nu are bătrâni să și-i cumpere”, spune un proverb) și față de *sanctitatea* prezumtivă a *bătrânilor* (strămoșii și moșii sunt sfinții spițelor de neam ale satelor). Ambele stări mitice generează *gerontonomia*, al doilea aspect primar și fațetă a *nomogoniei*.

În concepția mitologică a românilor, ceea ce numim *lege naturală* este rezultatul creației cosmosului, iar ceea ce numim *legea țării* este rezultatul *gerontonomiei*. Legea naturală e sacră prin rânduiala ei conform întregului cosmos, iar legea țării este sacră prin rânduiala întregii vieți etnice pe pământ.

Oamenii nu se nasc sfinți, ci devin sfinți printr-o *viață creatoare și bună* (oameni bătrâni și buni). Trăind în acord cu „legile naturii”, ei introduc în aceste legi ale naturii însăși „legile pământului” locuit de ei, create pentru spița umană de-alungul nenumăratelor generații de oameni.

Conform gerontonomiei, există două stări de sanctitate: una în *viață, inerentă bătrâneții* și alta, după moarte, deferentă memoriei strămoșilor și moșilor demni ai spiței de neam.

În *viață*, ceata *oamenilor bătrâni și buni* (*homines veteres et boni*) este dătătoare de norme și moravuri. În alți termeni, oamenii bătrâni, căpetenii ale comunității sunt *nomotheți mitici*.

Pentru a executa dreptul lor de sa da legi și datini, ceata oamenilor bătrâni și buni se aduna întâi în *centrul satului, sub coroana unui brad* considerat arbore cosmic sau în jurul coloanei cerului (un substitut al arborelui cosmic).

Se așezau în horă (în cerc), sub trunchiul bradului sau al coroanei lui, între răsăritul și apusul soarelui, *îndreptau datina sau dictau legea*, în genul străvechilor *nomotheți* indo-europeni, elaborând astfel noi *forme de comportament* solicitate de situațiile juridice neprevăzute sau de judecarea abaterilor de la datini și legi, creând ceea ce am putea numi o *jurisprudență cutumiară de tip mitic*.

După moarte, oamenii bătrâni și buni, dătători de legi și datini, intrau automat în rândul sfinților spirituali ai neamului căruia îi aparțineau și erau cinstiți cam în spiritul *larilor și penașilor* la majoritatea popoarelor neolatine.

Printre instituțiile juridice de ordin magico-mitologic trebuie să menționăm în prima lor fază de rânduială: cetele de vârstă, sex și afinități de muncă (cetele de bătrâni, cetele de oameni maturi, cetele de feciori și cetele de copii – fiecare din aceste cete fiind dublate și de cetele corespunzătoare feminine).

Fiecare ceată acționa în comunitatea etnică conform statutului juridic atribuit prin delegație de bătrânii înțelepți ai satului liber. Organizarea comunității sătești era în piramidă: jos opinia satească, apoi ceata feciorilor și a fecioarelor, ceata oamenilor în vârstă și a femeilor în vârstă și, în vârful piramidei, ceata bătrânilor și bătrânelor, având drept căpetenii câțiva bătrâni înțelepți care conduceau după principiul fraterității gerontice. Hotărârile, normele, legile și datinile le stabileau în comun și cel mai în vârstă le proclama ca atare.

Activitatea bătrânilor satului sub raportul *legislației* și al jurisprudenței a fost receptată în evul mediu în țările Române în *pravile*, codice și îndreptări ale legilor, iar în străinătate pentru grupele etnice de români (numiți adesea valahi), în decrete, rescripte, edicte, ordonanțe și canoane. Așa se face că până în plină epocă modernă activitatea nomothetilor bătrâni ai satelor românești a fost respectată (de principii, boieri și cler), ca una care nu stânjenea puterea lor domenială, fie ea materială sau spirituală. Câteva aspecte ale sacralității legilor bătrânești au supraviețuit ca relice etnografice și reminiscențe folclorice de ordin juridic până în pragul secolului al XX-lea.”

6.2. IOAN AUREL POP (n. 1955)

6.2.1. INTRODUCERE⁸

”Numele popoarelor și ale statelor au o semnificație aparte, poartă în ele o întreagă istorie, vin din trecut și privesc spre viitor. Despre trecutul poporului român și al României se scriu adesea lucruri de mare profunzime, dar și texte grav distorsionate, justificabile, până la un punct, de marasmul comunist, de impunerea în acei ani a unei viziuni artificiale, controlate de puterea totalitară. Se remarcă aici clișeele (erorile) propagandistice prin care românii erau declarați eterni, vechi de mii de ani, glorioși și imaculați etc., clișee care au determinat reacții vehemente, multe disproportionale. Unele dintre neadevărurile ivite recent se altoiesc și pe faima

⁸ Istoria și semnificația numelor de român/valah și România/Valahia *

proastă a unei mici părți a diasporei noastre rătăcitoare și, adesea, prea prezente și gălăgioase. Astăzi dezorientarea este sau pare să fie mai mare ca oricând. Uneori se afirmă, prin varii mijloace, că românii nu au practic istorie, că sunt recent formați, că au avut dinastie cumană, că sunt romi sau, dimpotrivă, că sunt pelasgi ori daci curați, creștini de dinainte de Hristos, vorbitori de latină înainte de romani etc. Alții, istorici de meserie, susțin că suntem un popor relativ nou, născut din valahi (vlași), că avem un stat abia din secolul al XIX-lea și monarhie abia de prin 1866, că nu dispunem, prin urmare, de experiență istorică și nici de spirit și exercițiu de tip democratic. Oscilațiile acestea, între a fi „cei mai glorioși din lume” și a fi „omuleți patibulari”, „turmă”, pătrunși de o „puturoșenie abisală”, sunt deconcertante pentru martorii străini onești și dornici de adevăr; pentru mulți dintre români, ele sunt sursă de neîncredere și de dezamăgire ori chiar, asociate cu alte dificultăți, motiv de negare a propriei identități. Defăimarea pare uneori de-a dreptul sistematică, dusă cu intenția de a o cultiva și perpetua pe fondul unei confuzii voite, întreținute de către anumiți „formatori de opinie” care pun pe același plan cercetarea istorică autentică și eseul, mărturiile extrase din izvoare și panseurile fanteziste, adevărurile despre trecut și imaginația exacerbată de felurite frustrări individuale. Această confuzie dintre rezultatele cercetărilor de specialitate și produsele impresiilor personale „naște monștri”.

Necunoașterea și nesiguranța, erorile și legendele persistă și în legătură cu numele pe care le poartă românii și țara (țările) lor. Pentru majoritatea românilor și mai ales pentru specialiști, chestiunea este pe deplin lămurită, iar reluarea sa poate să pară de prisos. Se va vedea că nu este, din păcate, așa și că, prin urmare, anumite precizări devin necesare. Numele unui popor și numele unui stat sunt uneori aproape la fel de importante ca și existența propriu-zisă a poporului respectiv și a statului în cauză.”

Cu privire la dualitatea întrebuițării numelor de valah și român în contextul istoric general: ”...România există, între granițele sale actuale și din punct de vedere al dreptului internațional, de la 1946-1947, când Conferința de Pace de la Paris a consfințit situația postbelică.⁹ Însă România contemporană – denumită atunci și „România Mare” – s-a format în anul 1918, când Vechiului Regat i s-au alăturat Basarabia (la 27 martie/9 aprilie), Bucovina (la 15/28 noiembrie), Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul (la 18 noiembrie/1 decembrie). Această Românie de după Primul Război Mondial a fost recunoscută pe plan internațional în anii 1919-1920, prin cealaltă Conferință de Pace de la Paris. România, ca nucleu al statului modern, s-a constituit însă în intervalul 1859-1866, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și la începutul domniei principelui Carol de Hohenzollern.

⁹ Pentru evoluția istorică generală a românilor, vezi Ioan-Aurel Pop: *Romanians and Romania: a Brief History*, New York, 1999.

Numele de România (în forma specifică, cu vocalele „o” și „â”) s-a folosit pentru prima oară în mod oficial (în documente de stat) cam tot atunci (1862-1866), pentru teritoriul rezultat din unirea țării Românești (Oltenia și Muntenia, fără Dobrogea) și Moldovei (partea central-apuseană – cu zona de la nordul Gurilor Dunării – fără Bucovina și fără cea mai mare parte din Basarabia). Constituția de la 1866 a consacrat statornic numele de România, pe care cucerirea, proclamarea și recunoașterea independenței absolute (însoțite de alăturarea Dobrogei la statul român), ca și instaurarea regatului (evenimente petrecute între anii 1877 și 1881), l-au impus definitiv. În mediile străine însă, pentru încă o vreme, s-a mai apelat la numele de Valahia și la acela de valahi, cu variantele lor din diferitele limbi. De altminteri, foarte mulți oameni au uitat, iar alții nu au știut niciodată că, până târziu, în secolul al XIX-lea, ceea ce românii numeau generic „Țara Românească” era pentru orice străin „Valahia” (cu diferite variante de scriere și pronunțare).⁹

Referitor la argumentele istorice existente privitor la *atestările folosirii etnonimului român/rumân în secolele XII-XVI*: „....Termenul de vlah are o origine destul de obscură, dar majoritatea specialiștilor sunt de acord că el provine de la numele dat de vechii germani unui trib celtic romanizat – *Volcae*. Acest nume a fost apoi preluat de slavi, bizantini, neolatini, unguri etc. și a pătruns în limbile de cultură ale Evului Mediu (greaca, latina, slavona) și ulterior în limbile vernaculare, cu sensul de comunitate latinofonă, vorbitoare de limbă neolatină.¹⁰ Deoarece românii erau singurii vorbitori numeroși de limbă neolatină în Evul Mediu în zona central-sud-est europeană¹¹, termenul de vlah (cu variantele sale) a ajuns de la finele mileniului I să-i denumesc, în general, pe români. Cu alte cuvinte, dată fiind inexistența unui alt grup neolatin important la Dunărea de Jos (deopotrivă la nord și la sud de fluviu) și la Carpați, slavii, ungurii, grecii și celelalte popoare au ajuns să se refere la români (priviți drept romanici) ca fiind vlahi.”¹²

Cât privește *vechimea numelui de Vlahia, Țara Românească și legăturile sale cu numele de România*, „...s-a spus și s-a scris adesea că numele de România a fost „inventat” sau folosit pentru prima oară de către un autor grec, Dimitrie Philippide,

¹⁰ Nu interesează, în cazul de față, că uneori, în Evul Mediu și în Epoca Modernă, termenul de vlah a avut, pe alocuri, și accepțiunea de țaran supus, de păstor (păcurar), de șerb (iobag) sau de „schismatic” (ortodox), cum se va vedea mai jos.

¹¹ Nu luăm aici în atenție în mod intenționat micul popor dalmat – între timp dispărut – din Balcani, vecin cu italienii, situat departe de românii nord-dunăreni și fără relevanță pentru tema noastră. De altminteri, dincolo de apartenența la latinitate, românii sunt cel mai numeros popor din sud-estul Europei.

¹² Vezi Neagu Djuvara (coord.): *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*. București 1996, cu opiniile specialiștilor Cicerone Poghir, Petre ș. Năsturel, Matei Cazacu, Neagu Djuvara, Max Demeter Peyfuss, Mihaela Bacu și Matilda Caragiu-Marioțeanu, în legătură cu denumirile generale de *români* (cu variante) și *vlahi* (cu variante), cu procesul de romanizare, raporturile vlahilor balcanici cu grecii și slavii, diaspora aromână, aromânii și naționalismele balcanice, asimilarea vlahilor etc.

pe la 1816, când el publica la Leipzig lucrările *Istoria României* și *Geografia României*, referindu-se în linii mari la spațiul vechii Dacii traiane.¹³

Denumirea de Dacia s-a pierdut probabil, treptat, la nivelul poporului încă la finele epocii antice. Sub romani, numele de Dacia a avut mai mult sens politic decât etnic. Ea a primit, prin urmare, o lovitură serioasă chiar atunci când vechiul regat al lui Decebal a devenit în mare parte provincia romană omonimă, deoarece nu mai era vorba, de fapt, despre vechea Dacie, ci despre o *Romania*, împărțită apoi în mai multe *Romaniae*.¹⁴ Acestea, după retragerea și căderea Romei, au ajuns să fie treptat entități latine, mai mari sau mai mici, situate și la nord și la sud de Dunăre și înconjurate de populații nelatine. Latinitatea lor este dovedită deopotrivă de numele propriu, intern, acela de *Romaniae* și de cel extern, dat de alogeni, de *Valachiae*. Romaniile sau Vlahiile sud-dunărene s-au tot redus și, în parte, risipit după migrația masivă a slavilor (după anul 602) și după formarea statelor acestora. Ultima mare zvâcnire a unei asemenea Vlahii, adică a unei vieți politice superior organizate de românii de la sud de fluviu, dar în alianță cu slavii, a fost țaratul Vlaho-Bulgar format la finele secolului al XII-lea, sub dinastia vlahă (vlaho-bulgară) a Asăneștilor. Dimpotrivă, la nord de Dunăre, nucleele politice românești se ridicau pe măsură ce decădea politic și demografic românitatea balcanică. Aici, între Dunăre și Carpații Meridionali (sau Alpii Transilvaniei, cum le ziceau occidentalii), s-a format la cumpăna secolelor al XIII-lea și al XIV-lea, prin reunirea mai multor Vlahii, prototipul statului românesc medieval, adică Valahia Mare sau Țara Românească. Românii i-au zis mereu acestei mari alcătuiți politice proprii – compuse din români și conduse de români – Țara Rumânilor/ Românilor, Țara Rumânească/ Românească și, cum se vede, pe alocuri și rar, chiar Rumânie.

De altminteri, numele de țară Românească este absolut identic cu acela de Românie. Așa cum pentru oricine denumirea de *Germania* este sinonimă cu cea de *Deutschland* (care, tradusă literal în românește, înseamnă „țara Germană” sau „țara Germanilor”), tot așa numele de *țara Rumânească/ Românească* nu poate fi decât un sinonim al denumirii de *Rumânia/ România*. Dacă *England* (tradus literal „țara Anglilor”) este un sinonim perfect al denumirii de Anglia, dacă *Scotland* („țara Scoților”) este totuna cu Scoția și dacă *Magyarország* („țara Maghiară”) este numele oficial actual al Ungariei, nu vedem de ce și cum am putea susține că

¹³ De altminteri, denumirea exactă folosită de D. Philipide nu este *România*, ci *Rumunia*, în acord cu specificul limbii grecești. Vezi Vasile Arvinte: *Român, românesc, România. Studiu filologic*. București 1983, p. 28-34.

¹⁴ Reluarea denumirii de Dacia s-a făcut sub impulsul umanismului, din exteriorul societății românești, prin maniera autorilor epocii Renașterii de a arhaiza denumirile de locuri din epoca lor. În acest fel, țările Române (dar și Danemarca!) erau numite Dacia, Ungaria devenea Pannonia, Bulgaria și Serbia – Moesia etc. Din aceste scrieri umaniste și postumaniste au reînviat și autorii români numele de Dacia. Se cuvine reamintit aici faptul că Johannes Honterus scria pe faimoasa sa hartă din secolul al XVI-lea numele de Dacia peste teritoriile Transilvaniei, țării Românești și Moldovei.

între numele de „Țara Românească” și cel de România ar fi vreo deosebire de esență? De altminteri, chiar și astăzi, românii, mai ales în mediul rural, când se referă între ei, în limbaj colocvial, la statul român, nu spun România, ci „Țara Românească”. Prin urmare, pentru români, numele de Rumânia/ România nu este decât o formă a denumirii de țara Românească/ Românească, adaptată timpurilor moderne, dar extrasă din trecut, cu rădăcini în trecut și justificată de istorie. De aceea, numai dacă, de exemplu, socotim că numele de *Anglia* și *Scotia* sunt deosebite de „țara Angliilor” (traducere literală din *England*) și, respectiv, „țara Scoților” (traducere literală din *Scotland*) – numai și numai în acest sens – denumirile de *Rumânia* și *Țara Românească* pot fi privite ca distincte. Tot așa, dacă socotim că numele de *Germania* este unul modern față de *Deutschland*, care ar fi unul arhaic, atunci și *Romania* (*România*) este o noutate în raport cu *Țara Românească*. În limba română, forma *Țara Românească* este socotită azi arhaică, ceea ce nu s-a întâmplat în alte limbi cu formele echivalente de *England*, *Deutschland* sau *Magyarország*. Acestea din urmă au devenit în unele limbi străine *Anglia*, *Germania*, respectiv, *Ungaria*. În cazul României, dualitatea aproape a dispărut, în sensul că deopotrivă străinii și românii îi spun României în același fel (cu mici variante grafice și fonetice).

Altminteri, nu avem de ce să facem diferențe, deși niciun istoric român nu va folosi vreodată termenul de *Rumânie* pentru Evul Mediu, ci va zice în chip constant *Țara Românească* sau *țări Românești*. Iar *România* nu este, evident, decât o formă modernizată a numelui de *țara Rumânească*, cuprins în izvoare neromânești ca *Valahia*. În același spirit, când apare în texte medievale numele de *valachus* sau *olachus* (cu variante), în legătură cu regiunea carpato-dunăreană, el se traduce fără nicio rezervă cu *român* sau *rumân*.

De aceea, datorită acestei sinonimii, în epoca de emancipare națională, când se presupunea că fiecare națiune trebuia să aibă un stat național care să-i reunească și ocrotească pe toți membrii săi, românii aveau demult un nume pregătit pentru țara lor. Nu au ales numele de Dacia (deși s-a propus acest lucru), fiindcă numele acesta – cum spuneam –, deși foarte vechi, se pierduse demult din conștiința publică, ci au preferat numele de *Rumânia* sau *România*. Nu a fost un nume inventat nici de Dimitrie Philipide, nici de pașoptiști, nici de primul domn al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza și nici de ministrul său de externe, Mihail Kogălniceanu. Era un nume păstrat în memoria colectivă, venit dintr-un trecut îndepărtat, nume pe care-l purtaseră într-un fel sau altul, la un moment dat, toate alcătuirile politice ale românilor. Era și numele pe care l-a avut neîntrerupt de pe la 1300 încoace „Țara Românească”, adică cel mai vechi și mai prestigios stat medieval românesc, în jurul căruia s-a constituit apoi unitatea politică a poporului al cărui nume îl purta. Unii lingviști insistă asupra formei termenului de România, care (în funcție de specificul limbii și prin analogie cu *Lehîa* sau cu *Rusîa* ori cu *Nemîia* sau cu alte nume de țări)

este de dată recentă. Lucrul este adevărat în litera sa, însă istoricii operează și după alte puncte de reper, consemnate în surse de epocă și care nu concordă întotdeauna cu „logica” limbii, pline de altminteri, și ea de o mulțime de excepții.”

În lumina mărturiilor de mai sus, „...Românii și-au început istoria ca o „enclavă latină la porțile Orientului”, ca o „insulă de latinitate într-o mare slavă”. Această regiune, aflată într-un val de interferențe și varii influențe, a fost adesea amenințată în stabilitatea și existența ei, deopotrivă dinspre apus și răsărit, dinspre nord și sud. Amenințările au îmbrăcat uneori forme destructive sau dizolvante, periculoase pentru păstrarea identității românilor. Gravele pericole dinspre sud și nord, ca și cele dinspre vest au fost mai de timpuriu anihilate, îndepărtate, neutralizate, atunci când s-a putut, prin contribuția românilor și a vecinilor lor, dar mai ales prin evoluția raporturilor internaționale. Mult mai persistente, mai insistente, mai dureroase și mai grave au fost pericolele venite dinspre răsărit, începând cu migratorii și sfârșind cu tancurile sovietice, aducătoare de comunism. De peste un mileniu, românii au trăit obsesia amenințării Răsăritului. De aceea, din plurivalenta lor moștenire identitară, și-au cultivat mai ales componenta occidentală. Era clar încă din secolele XIV-XV că „lumina” încetase să mai vină de la Răsărit. În vreme ce acest Răsărit se ticăloșea tot mai mult, cultura și civilizația, aflate pe vechiul fond al clasicismului greco-latin și al creștinismului, înfloreau în Apus. Acesta s-a impus și a devenit un model fertil de urmat. Roma – Vechea Romă – era parte substanțială a acestui model și ajunsese simbolul lui cel mai eclatant. Din legătura aceasta cu Roma – reală și imaginară în același timp – s-a născut ideologia și mitologia națională modernă românească. Numai că Roma era în secolele XIII-XIV catolică, iar legătura cu ea era mijlocită de alte state catolice, mai ales de Regatul Ungariei. Această legătură era obturată puternic de ortodoxia românilor, de presiunile de catolicizare a lor, presiuni care nu urmau întotdeauna calea convingerii. Aceste presiuni de catolicizare purtau, ademenitor, sigiliul Romei, dar se făceau prin prisma presiunii politico-militare a Ungariei. În mintea românilor (mai ales a acelor dintre ei stăpâniți direct de Ungaria) catolicismul se suprapunea peste numele de Ungaria, adică peste numele unui opresor, iar umbra aceasta se proiecta uneori și asupra Romei, de unde rezida capul bisericii apusene.¹⁵

Astfel, credința bizantină și legătura, prin slavii de sud, cu „Noua Romă” (Constantinopolul), dar și tendințele de catolicizare pe filieră ungară, deveniseră piedici destul de serioase pentru cultivarea amintirii Romei dintâi și a latinității.

¹⁵ Vezi I.-A. Pop: *The Religious Situation of the Hungarian Kingdom in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. În: Celia Hawkesworth, Muriel Heppell, Harry Norris (Ed.): *Religious Quest and National Identity in the Balkans*. London 2001, p. 78-90; idem: *Church and State in Eastern Europe During the Fourteenth Century. Why the Romanians Remained in the Orthodox Area*. În: „East European Quarterly” (Colorado, USA), 1995, XXIX, nr. 3, p. 275-284.

Pentru străini în general și pentru mulți analiști ai scenei politice contemporane, este greu de înțeles acest fenomen al perenității și sunt dificil de perceput aceste identificări ale popoarelor central-sud-est europene prin numele lor, prin limbă, prin religie și confesiune, prin origine și prin tradiții. De aici provin, în mare parte, și unele dintre catalogările grăbite și superficiale ale acestor state și popoare, numite de la Viena încoace, în sens peiorativ, „balcanice”. Doar studiul atent și profund al trecutului le poate revela destinul și le poate explica atitudinile. Acest studiu înseamnă cunoaștere, iar cunoașterea înseamnă mult efort, dar și înțelegere.

Astfel, se impune ca evidentă legitimitatea folosirii numelui de român (și de țară Românească) în paralel cu cel de vlah (și de Valahia), încă din momentul intrării în istorie a tuturor popoarelor romanice, la sfârșitul mileniului I al erei creștine. Este de înțeles că unii istorici germani, de exemplu, în limba cărora etnonimul „român” a intrat în chip temeinic abia în secolul al XIX-lea, să prefere numele de „valah”; dar același lucru, în sens invers, se poate spune despre istoricii români, în limba cărora etnonimul „valah” a intrat în mod curent tot în secolul al XIX-lea. Pentru cei mai mulți români, numele de „valah” a fost întotdeauna străin, a fost nespecific limbii române, îmbrăcând uneori, la unele popoare și în anumite variante ale sale chiar sens peiorativ.

Prin urmare, românii au purtat dintru început două nume principale, ambele legitime. Este însă natural astăzi ca, cel puțin în mediile românești, să fie preferat numele pe care și-l dau românii înșiși. Nu există nicio rațiune să se vorbească, încă de la finele mileniului I al erei creștine, despre francezi, germani, maghiari, bulgari sau ruși, dar despre români nu, când sunt date precise că ei intrau tocmai atunci, cu entitatea și identitatea lor proprie, pe scena istoriei. Prin urmare romanicii orientali ai Europei erau pentru ei înșiși „români” (rumâni), iar pentru ceilalți erau „vlahi” (cu variante), încă din secolele al IX-lea – al X-lea. Cu atât mai mult este justificată folosirea numelui de român pentru secolele ulterioare ale Evului Mediu. Denumirea de român, utilizată de toți istoricii români pentru a chema poporul lor din Evul Mediu încoace, nu are nimic de-a face cu naționalismul, deși a fost folosită adesea în spirit naționalist. Este vorba doar de o realitate cu existență milenară și care trebuie relevată în chip corect, în acord cu ceea ce mărturisesc izvoarele istorice.”

Discurs¹⁶

„În contextul marasmului și a nesiguranței care domnesc astăzi în societatea românească dar chiar și în societatea europeană și mondială, era de așteptat să fie emaculat nu numai prezentul dar și trecutul. Ideea generală care circulă în multe

¹⁶ Discurs, I. A. Pop. Simpozion cu tema „Reconfigurări statale și instituții financiar-bancare în Europa anului 1918”, organizat de Fundația culturală „Magazin Istoric” și Banca Națională a României”, (sursa: portalul Ziariști Online.)

medii astăzi este că dacă avem un prezent imperfect, uneori dificil și greu de suportat de către unii, înseamnă că nu am fost în stare de nimic nici în trecut. Aș vrea să vă spun câteva lucruri despre aceste afirmații care se fac astăzi, lăsând la o parte ceea ce am pregătit eu pentru că după ce pregătesc o conferință nu îmi place modul în care am pregătit-o și mă răzgândesc.

Se spune în contextul acesta al nesiguranței în care trăim că nu ar trebui să vorbim triumfalist în legătură cu Centenarul Marii Unirii pentru că suntem o țară recentă și ar fi bine să ne cunoaștem lungul nasului și să acceptăm că formându-ne într-un interval de circa șapte decenii, de pe la jumătatea secolului trecut până în 1918-1920, am putea să fim mai modești pentru că suntem mici la scara istoriei. Este și nu este adevărat. Este adevărat că ne-am format târziu ca stat național unitar dar noțiunea de țară Românească pe hartă și în suflete există de mai bine de o mie de ani. Ca istoric medievist, primele denumiri de țară Românească în limbile folosite în cancelariile de atunci există și sunt cunoscute. Toți istoricii specialiști le știu. Noi am devenit o țară de țări, dar țări românești am avut încă în preajma anului 1000, tot cam atunci când erau țări germane, țări franțuzești și multe țări de alte feluri.

Se spune că din pricina noutății noastre din punct de vedere politic, am fost mereu obsedați de istorie. Toate popoarele au fost până la un punct obsedate de trecutul lor. Mai ales în perioadele în care s-au construit, în care și-au clădit arhitecturile lor naționale și nu facem excepție din acest punct de vedere.

Se mai spune că suntem obsedați de mitul unității. Vă asigur că astăzi nu mai suntem. Eu aș zice chiar că în acest moment sunt obsedați de mitul dezbinării. E adevărat că a existat o tendință de justificare a nevoii de stat național în secolele XVIII și XIX mai ales, o tendință care pune la temelia statului național, unitatea noastră din trecut. Dar această tendință nu mai există. Ce citesc recent în publicații curente de pe piața românească, citez: „Grigore Ureche și Miron Costin își spun moldoveni. Prin urmare să mai încetăm cu românismul lor!” Aparent afirmația este adevărată. Grigore Ureche și Miron Costin își spun moldoveni dar tot ei spun că „moldovenii, ardelenii și muntenii unii sunt și de la Râm se trag”. Iar Miron Costin face cea mai frumoasă teoretizare a numelui de român ca nume general pentru toți locuitorii acestui spațiu. Cu alte cuvinte, un adevăr trunchiat devine minciună.

Ni se mai spune tot în zilele noastre că Dimitrie Cantemir a scris descrierea Moldovei, nu descrierea României. Este adevărat dar cei care afirmă acest lucru uită că Dimitrie Cantemir are o admirabilă altă lucrare care se cheamă „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor” și această lucrare are în prolegomene un subtitlu atât de frumos încât unii dintre noi nu-l putem înțelege nici acum. El spune așa: „Hronico în a toată Țara Românească care apoi s-au despărțit în Moldova Muntenască și Ardealul”. și o face pe la 1700. Nu e de mirare pentru că primul român de talie europeană și mondială a fost Dimitrie Cantemir, între cărturarii noștri.

Ni se mai spune că neamul românesc nu a existat în Evul Mediu și că l-a inventat naționalistii români. Nu a existat un stat românesc unitar și pentru unii nu a existat nici neamul pentru că (sunt aici și autori străini care știu românește) este foarte greu de tradus într-o limbă de circulație europeană cuvântul „neam”. Cum să-i zicem noi în engleză acestui termen extraordinar de frumos care vine din trecut. Etimologic, nu are rădăcină românească dar nici nu contează acest lucru. Adică nu are rădăcină latină. Cum să traducem în franțuzește „neam”? Da, putem traduce. Dar să traducem să sune bine, nu peiorativ. și atunci unii preferă să zică că neamul românesc nu a existat, în sens că nu a existat unitate românească și nici conștiința unei unități românești. Evul Mediu este în general etichetat ca o vreme întunecată, absurdă, abulică, în care oamenii nu știau ce fac. Și azi când ne mirăm de ceva ce nu ne convine zicem „barbarie medievală” sau „dark ages”.

Oamenii medievali nu erau mai proști decât oamenii moderni, numai că aveau alte criterii de valori. și dacă vedem valorile prin care au trăit ei o să recunoaștem că exista și unitate, și englezească, și franțuzească, și poloneză, și ungurească și chiar și românească. Valorile noastre de astăzi sunt democrație, libertate, egalitate, frățietate, liberalismul. Valorile medievale sunt ierarhie, supunere, credință, onoare, privilegiu. Adică cu totul alte valori iar dacă judecăm Evul Mediu prin prisma valorilor de astăzi, aceasta poate să ni se pară o lume înapoiată.

De ce spun că există unitate românească? Istoricul nu poate lucra fără mărturii concrete. Poate emite idei până la un punct, dar trebuie să și le și susțină. Pe la 1547, o comisie imperială habsburgică a făcut o anchetă în Maramureș, provincie care intrase de curând, odată cu destrămarea Austro-Ungariei, în subordine habsburgică. și această comisie imperială a făcut un raport în 1547 Curții Vieneze și îl informează pe Împărat de următorul lucru: „dacă nu suntem atenți, maramureșenii, și mai ales nobilimea Maramureșului, care au aceeași limbă, aceeași credință și aceleași obiceiuri cu moldovenii, se vor vărsa curând în Moldova, unind țara lor cu țara Moldovei.” Aceasta nu este o observație românească, este o observație a unor vizitatori străini care făceau o anchetă în legătură cu, ca să vedeți ce coincidență, cu starea pădurilor din Maramureș. Maramureșenii ziceau că ei sunt proprietarii pădurilor și noii stăpâni ziceau că trebuie să intre în patrimoniu imperial al Casei Imperiale.

La 1599, când hulitul astăzi Mihai Viteazul a intrat în Transilvania, un alt martor, tot neromân, zice un lucru extraordinar: ”S-au ridicat la luptă valahii, mânați de încrederea că au un domn din neamul lor”. Suntem la finele Evului Mediu, cu alte cuvinte și oamenii medievali vedeau că lângă ei sunt unii care vorbesc altă limbă, care poartă altfel de veșminte, care au alte credințe și care văd lumea altminteri. și se bucurau ca orice om când dădeau de unul de-al lor, care vorbea limba lor, care se purta la fel ca ei ș.a.m.d.

Ne apropiem de vremea noastră și vă spun din nou ce mai vedem astăzi în publicații. Dincolo de faptul că suntem o masă amorfă românească și că nu am fost

în stare de nimic, am citit recent în contextul Unirii de la 1859, că dacă nu era războiul Crimeei și dacă nu era Franța să ne susțină, Unirea nu s-ar fi făcut. Firește că asta nu este istorie, este istorie contrafactuală. Noi istoricii nu știm exact ce s-a făcut și de ce s-a făcut. Dacă ne apucăm acum să discutăm ce ar fi fost dacă nu ar fi fost, ne transformăm de-a dreptul în filosofi. Când de fapt Kogălniceanu ne-a zis atât de frumos, de clar și de simplu: „Unirea națiunea a făcut-o!” și Kogălniceanu știa bine ce spune căci venea din cealaltă parte de țară românească, familia de pe râul Cogălnic, adică de dincolo de Prut.

S-a mai spus și se spune mereu că erau așa de mari clivajele între provinciile românești încât Unirea s-a făcut greșit și pripit și că România nu a dobândit coeziune reală pentru că diferențele acestea ne urmăresc până astăzi. Clivaje între provincii au fost și sunt peste tot în lume. Uitați-vă, vă rog astăzi, dacă bavarezii sunt identici cu prusienii, sau dacă toscanii gândesc exact la fel ca sarzii, sau dacă locuitorii din Long Dock sunt pe aceeași lungime de undă cu cei din Isle de France. Toate țările sunt formate din provincii istorice. Dar a veni astăzi să spui că România este greșit făcută fiindcă provinciile istorice erau diferite, e ca și cum ai nega orice idee de stat național. Iar încercarea de a nega ideea de stat național sau de a grăbi spre disoluție a condus astăzi la o Europă în derivă din punctul de vedere al forței Uniunii Europene. Și Brexitul și măsurile exclusiviste și individualiste pe care le iau anumite țări astăzi cred că izvorăsc din încercarea unora de a topi prea repede diferențele. Ca și cum Europa globală ar trebui să nu mai fie o Europă cu limbi diferite, cu tradiții diferite, cu obiceiuri diferite și cu credințe diferite.

Întrebarea care se pune astăzi tot mai frecvent este nu numai cum s-a făcut România, ci și cine a făcut România? Mulți se întreabă și unii si răspund. Vă dau câteva exemple de răspunsuri: „Unirea a făcut-o războiul mondial. Dacă nu era Primul Război Mondial nu se putea face Unirea, deci războiul a făcut Unirea.” „Unirea a făcut-o Revoluția Bolșevică fiindcă Basarabia nu s-ar fi unit niciodată dacă nu izbucnea revoluția întâi democratică lui Kerenski și apoi Revoluția Bolșevică.” „Unirea au făcut-o imperiile care s-au destrămat și s-au destrămat vreo patru imperii în perioada respectivă, de la imperiul german, otoman, austro-ungar și țarist”. „Unirea ne-au făcut-o nouă vecinii slabi, că nu am avut vecini prea puternici, și vecinii slabi cum erau atunci Ungaria, Serbia ne-au ajutat să ne facem Unirea”. „Unirea ne-au făcut-o Marile Puteri fiindcă la Paris în 1919-1920 acestea au dat de documente fundamentale prin care au făcut Unirea.” Am auzit și o afirmație recentă și motivată că Unirea a făcut-o președintele Wilson, ceea ce are o doză de adevăr că dacă nu erau cele patrusprezece puncte wilsoniene prezentate în 8 ianuarie 1920 în Congresul american era greu de justificat, din punctul de vedere al dreptului internațional, Unirea.

Pe lângă toate acestea, dacă nu erau aceste forțe ale propriului nostru popor care au pregătit această Unire, mă întreb dacă nu s-ar fi putut ca Transilvania să se unească cu Polonia sau să se desprindă Țara Românească din arhitectura făcută sub

Cuza și Carol, ca să se unească cu Bulgaria. Dacă legăturile acestea extraordinare care sunt dincolo de voința noastră și care se construiesc în timp nu prin hotărâri parlamentare sau decrete guvernamentale și care sunt limba, credința, tradițiile, obiceiurile, conștiința unei origini comune, dacă toate astea nu au niciun rost, de ce nu am făcut lumea globală? De ce nu am făcut din omenirea asta un sat mondial să ne simțim bine cu toții? Tocmai pentru că legăturile despre care vă vorbesc eu au o legitimitate deosebită, vin din trecut, există în prezent și încă se îndreaptă spre viitor... până când, nu știm... dar omul nu poate trăi în afara formelor de comunitate, omul fiind o ființă socială.

În contextul actual, se discută foarte mult despre adevăr și se spune că adevărul istoric nu există fiindcă ceea ce s-a petrecut odată nu se mai poate reînvia și prin urmare n-o să știm niciodată ceea ce a fost în trecut. Pe de altă parte se spune că trecutul nostru este plin de mituri și de legende și prin urmare nu mai trebuie să-l studiem. Toți istoricii noștri de la oamenii Evului Mediu până azi au greșit pentru că s-au lăsat robiți de mituri. În primul rând, aceste două judecăți de valoare nu pot merge una lângă alta, deoarece între ele există o inconsistență logică, se exclud una pe alta. Dacă adevărul nu există atunci și miturile sunt o realitate, un adevăr, nu mai are rost să studiem trecutul. Dacă adevărul istoric există, atunci trebuie să ne străduim să ajungem cât mai aproape de el, la adevăr absolut nu putem ajunge pentru că numai Dumnezeu are acest monopol al adevărului total.

În legătură cu aceasta, ca să complice și mai mult lucrurile, teoreticienii ne învață că există un adevăr numit corespondență sau echivalență, care vrea să reflecte ca în oglindă realitatea. Asta a fost valabilă până prin secolul al XVII-lea – al XVIII-lea. Din secolul XVIII a apărut teoria adevărului, coerență care zice că orice afirmație a mea, dacă nu e contrazisă prin alte afirmații demonstrate și demonstrabile, rămâne validă. Cu alte cuvinte, dacă spun că soarele se rotește în jurul pământului, că așa îl văd eu de la răsărit până la apus, și nu e nimeni care să mă contrazică, este adevărat ce spun eu. Și, în fine, adevărul semnificație, care este în vogă astăzi, și pe care îl folosesc și unii istorici, și care spune că fiecare are adevărul lui și nu trebuie să ne mai străduim să ajungem la un adevăr cât de cât obiectiv și general. Pentru că suntem la BNR, vă dau un exemplu legat de monedă: dacă eu am în buzunar un leu și nu mai am alți bani deloc, leul acela reprezintă pentru mine o avere. Dar dacă primesc de la cineva un leu și eu am în alt buzunar un milion de lei, leul acela nu mai reprezintă nimic. Prin urmare, teoria adevărului semnificație zice că fiecare e cu leul lui, depinde de câți mai are.

Dacă aplicăm în istorie acest lucru, firește că toți au dreptate și de fapt nu are dreptate nimeni, dar relativizând în acest fel totul, ajungem să ne relativizăm și valorile, iar o societate fără valori, în primul rând fără valori morale, nu poate trăi.

Tot ceea ce am încercat să vă spun mai mult dezorganizat și mai mult sub imperiul impresiilor vrea să pledeze pentru cu totul altceva: pentru istoria făcută de specialiști, după criteriile meseriei de istoric.

Unirea de la 1918 s-a făcut și nu s-a făcut de fapt împotriva voinței națiunii române, ci în acord cu dorințele și interesele sale. E drept că în ultima vreme, după respingerea Constituției Europene acum câțiva ani, după Brexit, după măsurile naționaliste și centralizatoare luate în unele țări din preajma noastră, dar și în altele, după migrația refugiaților din Orient spre Europa, după respingerea de către unii a cotelor noilor veniți, după atentatele teroriste pornite din medii radicale, multe islamice, și o parte dintre analiștii noștri politici și dintre anumiți istorici demolatori de mituri, s-au mai temperat.

Cu alte cuvinte „exceptionalismul negativ românesc” trâmbitat de voci cu credibilitate în societate și difuzate prin mijloace de difuzare în masă foarte penetrante, a intrat, dacă nu într-un con de umbră, într-o fază de redimensionare. Până la urmă, cred că tot mai mulți români înțeleg că ne-am făcut și noi viața cum am putut, ne-am făcut și noi statul cum am putut, nici mai bine, nici mai rău decât alții și că ceea ce contează până la urmă este că, în această lume aflată în plină criză, existăm cu numele nostru etnic, cu o limbă, cu niște idealuri, câte le mai avem și, mai ales, cu o țară. Dar chiar și așa, cred că nu este destul să supraviețuim și nu este destul nici chiar numai să viețuim, ci este foarte important să trăim cu demnitate!

....Poate că suntem mai uniți decât acum un secol, dar adesea doar prin declarații bombastice, uitând de unirea cotidiană, de binele zilnic pe care se cuvine să-l facem în numele unirii, de credință, de adevăr și de dreptate. Mulți dintre noi, în loc să facem binele aici, la noi, prin profesionalism, prin zbatere continuă, prin luptă, ne ducem pe alte meridiane și ne punem experiența în slujba altor „uniri” și a altor „patrii”. În concluzie, Centenarul nu ne găsește așezați și mulțumiți și nici țara nu o găsește întreagă, așa cum au făcut-o liderii luminați în 1918”.

Interviu¹⁷

„De mii de ani trăiesc oameni la Dunăre și la Carpați, pe Olt și pe Mureș, pe Siret și pe Nistru, și asemenea oameni, chiar dacă s-au perindat mereu, nu au lăsat vreodată acest pământ nelocuit și nechivernisit. De peste o mie de ani, românii s-au aflat, alături de alții, între truditarii gliei de pe aceste locuri. Nu este de prisos să le cunoaștem originile, taina limbii vorbite, credințele, dorurile și jalea, nuntirile și prohodurile, trecerile și petrecerile.

Așa, vom înțelege mai bine, poate, de ce „lacul codrilor albastru” este încărcat de „nuferi galbeni”, sau cum au reușit arhitecții de la 1500 să facă minunea de Mănăstire a Argeșului, înveșnicită, în credința populară, prin sacrificiul Anei și al Meșterului Manole, sau cum ajunge un om matur ca Ion al Glanetașului să se închine și să sărute pământul reavăn, descoperindu-se ca la rugăciunea de dinaintea icoanei.

¹⁷ Interviu, I.A.Pop. *Familia ortodoxă*, mai 2018, cf. Romanian Global News/01.iunie 2018, București, România.

Gesturi similare fac toți oamenii, de oriunde și de oricând, dar aura care le însoțește pe cele mai sus evocate se arată numai la acest popor și numai pe acest pământ, semn că românii și România au un fel al lor de a fi.

Secolul trecut de la Marea Unire este un bun prilej de a-i face și pe alții – prieteni, neprieteni sau indiferenți – să ne vadă, să ne cunoască și să ne înțeleagă, cu identitatea noastră de români.

Simplu spus, identitatea românească este felul de a te simți român, iar această simțire vine prin limbă, credință, origine, nume, tradiție, obicei, strai, pământ și cer etc.

Avem nevoie de identitate națională ca să nu fim ai nimănui.

La unele popoare, naționalitatea se confundă cu cetățenia și nu te poți bucura de nimic pe lumea asta dacă nu ai identitate națională”...

„Am întâlnit mereu intelectuali străini care să vorbească despre identitatea proprie, care să critice „naționalismul” altora, dar nu am întâlnit niciodată polonezi, unguri, americani, francezi ori germani care să se critice pe sine în felul în care o fac românii. În rest, identitatea popoarelor este o realitate foarte puternică astăzi, chiar și atunci când acest lucru este negat sau nu este recunoscut pe față”...

„Satul global”, despre care scria McLuhan, ne-a apropiat, dar ne-a și îndepărtat unii de alții în același timp. Suntem mai vecini și mai străini concomitent, mai aproape și mai departe...

Ne ducem să ne vedem rudele și prietenii în Australia sau în America, dar nu ne vedem cu vecinii de scară și nu vorbim cu colegii de grupă. Sau vorbim – dar pe net, prin Facebook! Românii sunt și ei prinși în acest vârtej.

Generația mea, care a prins și alte vremuri, încearcă să redeștepte anumite cutume, anumite valori ale tradiției, dar se lovește uneori de un zid dur. Dacă, de exemplu, încerc să le explic adolescenților, tinerilor, taina muncii tăcute la câmp, la seceră și la coasă, a țăranilor de odinioară, horele din sat, doina și jalea, nuntitul și prohoditul etc. îmi dau seama că ei nu au cum să înțeleagă toate astea. Motivele sunt legate, firește, de globalizare, de accelerarea ritmului Planetei, de modernizare. Sunt însă și motive mai profunde. Generația mea, chiar dacă nu a fost toată rurală, a avut șansa să mai miroasă pământul reavăn, să simtă fânul proaspăt cosit, să vadă curgând sudoarea muncii fizice, sub soare dogoritor ori sub vânt și viscol. În plus, a mai avut o șansă, anume aceea de a se împărtăși din toată experiența universală prin lecturi solide și prin dascăli de excepție, dăruți școlii și națiunii.

Azi toate acestea s-au pierdut. Zestrea omenirii zace în cărți, pe care nu le mai citește nimeni. Necazul este că nu se citesc integral nici e-book-urile sau cărțile electronice. Prin urmare, dacă nu luăm măsuri, riscăm să devenim toți otova, cu mințile odihnite și goale, instrumente bune de manipulat de către forțe malefice, care stăpânesc comunicarea și care au puterea să ne îndrepte pe calea dorită de ele”...

„Sentimentul despre care vorbiți este rezultatul acelorași manipulări. Legarea solidă de țară, sentimentul apartenenței la familie, la comunitate, la națiune și la credința oamenilor țării este primejdios pentru globaliști, pentru că îi face pe oameni profunzi, critici, circumspecți, fideli. Românii sunt un popor deschis și primitor și s-au lăsat ușor antrenați în acest proces dirijat, de „deschidere” fără limite.

Pe de altă parte, noi am trecut prin mai bine de patru decenii de comunism, care a fost demonizat pe bună dreptate și care ne-a făcut să ne simțim vinovați, înjosiți, victime etc.

Nu-i vorbă, nici în trecut nu am dus-o foarte bine, aici, ca „enclavă latină la porțile Orientului”, bântuită de inamici, jefuită de regate și imperii orgolioase, ciuntită mereu de oameni și teritorii.

Țara nu a prea fost a noastră, pentru că ne-o luaseră alții demult și ne-am refăcut-o cu greu.

Pentru că nu am fost în rând cu marile puteri și nici nu am gustat din sentimentul elitei, ne-am lăsat ușor amăgiți și ne-am dezgustat de noi înșine.

A respinge țara înseamnă a te respinge pe tine, pentru că ce este țara fără oameni, fără români?

Or, noi nu găsim nimic mai bun să facem decât să hulim România așa de mult cum nici un inamic străin nu reușește!

Firește, ne apucă uneori remușcările și dorul, ne ceartă parcă părinții și bunicii deveniți țărăni, ne mustră icoanele din „casa dinainte” sau de pe tâmpla bisericii, dar ne „revenim” repede și nu facem nimic ca să îndreptăm situația.

Dimpotrivă, în loc să ne purtăm crucea și să spunem străinilor cine suntem și de ce vorbim românește, de ce credem în Dumnezeu colindând și de ce mai strângem fânul doinind, ne declarăm altceva decât români și trecem mai departe.

Sunt neamuri mult mai oropsite și mai umilite de soartă decât al nostru, dar nu-și declină identitatea, originea, tradiția”...

„Zi de zi se predică tinerilor să-și trăiască clipa, să nu mai memoreze nimic, să nu mai acumuleze cunoștințe, să învețe numai aspectele practice ale vieții, să-i critice pe dascăli, să intervină în planurile de învățământ și în structura materiei, să fie protagoniștii prezentului și nu figuranți pe scena vieții.

Unde să mai aibă loc, în acest vacarm de lozinci ale vremurilor noi, meditația, interesul pentru înaintași, pentru literatură, pentru muzică, pentru artele frumoase?...

Revenind la români: dacă neamul românesc este demn de milă, atunci de ce să ne interesăm de soarta lui istorică? Pe cine să mai intereseze cum s-au format românii ca popor, cum au rezistat ei aici, ce au făcut Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Alexandru Ioan Cuza? și apoi, dacă am reuși să-i interesăm pe elevi de istoria românilor, ar apărea „pericolul” formării unor sentimente patriotice, de mândrie față de popor și de țară, ceea ce ar fi primejdios!

Românii trebuie să rămână aluat moale, ușor de modelat, mai ales când vecinii lor polonezi, unguri, cehi sau slovaci se dovedesc „nuci tari” pentru conducerea de la Bruxelles și nu cedează nimic din identitatea – altfel spus, suveranitatea lor.

Acolo însă, istoria și limba națională se studiază încă în școli cu mare seriozitate, pe când la noi disciplina „Istoria Românilor” s-a scos aproape cu desăvârșire.

Nu aş vrea să se înțeleagă că totul este un complot universal îndreptat împotriva românilor și al României.

Există și mulți intelectuali români care cred că așa e bine, că nu avem nimic de arătat lumii, că nu am făcut nimic important în istorie, că limba ne este bună numai de înjurături și că tot trecutul ne este presărat de mituri naționaliste. Efectele pe termen lung ar putea duce spre anihilarea poporului român – și nu spun vorbe mari.

Sunt exemple de multe popoare care au dispărut așa, topindu-se în masa altor neamuri. Există pericolul să ne pierdem seva și vâna națională și să ne lăsăm complet pe mâna altora, care au alte limbi, alte idealuri, alte obiective. Natural, acest pericol este ipotetic, virtual și îndepărtat. Dar el există. Educația se face cu trudă multă, iar educația este acum în declin.

A învăța la școală alfabetul cu chiu cu vai, a putea lucra la computer, a avea telefon inteligent, a ști jocuri electronice și a expedia SMS-uri cu frânturi de cuvinte nu înseamnă educație.

Aud că azi se introduc în școală materii ca Nutriție, Educație Sexuală, Circulație Rutieră, Bussines etc., dar cu acestea nu se vor crea oameni culti și educați, ci, eventual, oameni adaptați misiunii lor de roboți. Școala trebuie să insufle idealuri de viață, credințe și convingeri de viață, misiunea de a duce viața familiei tale mai departe, cu demnitate”...

„Oare de ce ne iubim mama? O iubim pentru că ne-a adus, chinuindu-se, pe lume, dar și neamul ne-a adus pe lume ca grup, ne-a făcut cunoscuți ca ființă colectivă.

Eminescu, acela care este chintesența sufletului nostru românesc, a scris că „rămâne stânca, deși moare valul”. „Valul” suntem noi, trecătorii prin viață, iar „stânca” este națiunea aceasta.

Ca să fie „stâncă”, neamul are nevoie de demnitate și de onoare, de adevăr și de dreptate și peste toate, de bunătate și înțelegere.

Nu am griji prea mari pentru poporul român, cu o condiție: să aibă conducători buni!

Dacă liderii vor fi buni, poporul nu se va rătăci.”

6.3. ANGELA BOTEZ¹⁸ (n. 1943)

„A încerca să cunoști și să definești, evaluându-l, sufletul unui popor nu este nici semn de criză de identitate, nici erezie. Încă dinainte să se constituie ca știință etnopsihologia, au existat creionări ale calităților și defectelor specifice popoarelor în mituri, scenarii religioase ale genezei și evoluției protoistorice a diferitelor seminții, în epopei. Vechiul Testament este o extraordinară frescă a psihologiei evreilor, după cum Iliada și Odiseea descriu registrul moral al grecilor antici mai elocent decât ar fi putut să facă o carte academică.

Informații prețioase pentru configurarea spirituală a etniilor se găsesc în folclor, istorie, cărți de călătorie, mari discursuri politice (Cicero contra Catilina, Demostene contra Filip al Macedoniei, Danton contra Robespierre etc.), dar ele ne vin nesistematizate, pentru că nu fac obiectul special al unor discipline, lucrări.

Identitatea marilor colectivități umane, a popoarelor, a devenit obiect de cercetare al unor științe tinere precum etnografia, sociologia, psihologia, afirmate în secolele XIX-XX. Ele nu sunt științe de cod tare, ca fizica sau matematica, ci științe de cod slab, cu un grad mai ridicat de relativizare a adevărului, cu posibilități mai reduse de verificare a acestuia prin experiment, calcul, logică, mai expuse deci, influențelor întâmplării. Dar importanța științelor sociale crește sensibil în societățile evolute, cercetate sistemic și, împreună cu biologia, ele ar putea avea un rol mult mai mare sau chiar vor domina paradigma civilizației mileniului trei, după previziunile futurologilor și speculațiile filosofilor.

Preocupările sistematice pentru fizionomia morală și culturală a popoarelor au avut un drum sinuos în epoca modernă și contemporană. Ele au dominat perioada proliferării statelor naționale, o culminație având loc în primele patru decenii ale acestui secol. Tragediile umane provocate de rasismul nazist și internaționalismul proletar au inhibat sau bruiat studiile asupra etniilor. Asistăm acum la o relansare a lor, motivată nu doar de progresul și răspândirea democrațiilor, de încurajarea identităților lingvistice, ci și de perspective teoretice mai profunde asupra etnicului, privit ca diversitate opusă uniformizării pe care ar putea să o aducă lumea globalismului economic și tehnico-științific, aglutinării statelor în mari federații continentale și regionale, lumea televiziunii și culturii hollywoodiene. Prețul unirii este tolerarea identităților spirituale, care nu se mulțumesc doar să se exprime, ci vor să se și înțeleagă printr-un suport teoretic adecvat timpului. Se vorbește de logici cu două valori fundamentale – adevăr și fals – specifice modului de gândire euro-american, și de logici cu mai multe valori de bază prezente în sistemul de gândire,

¹⁸ **Perspective ale filosofilor români despre identitatea națională și despre specificul filosofiei românești.** Această parte expune *Cuvântul înainte* și o serie de texte care au fost publicate în lucrarea *Românii. Psihologie, identitate spirituală, destin*, care a apărut editată de Angela Botez, Victor Botez, V. F. Mihăescu și Nicolae Sarambei, București, Editura Semne, 1994 și are versiuni în limba engleză, franceză, germană scoase la „Redacția Publicațiilor pentru străinătate”.

specifice spațiului spiritual asiatic, îndeosebi japonez, valori intermediare aflate între adevăr și fals.

Preocupările pentru configurația etnicului sunt poate mai puțin vizibile azi la marile națiuni, cu vechi și solide culturi, constituite într-o viață universitară neîntreruptă de aproape un mileniu, care au dobândit, prin grația istoriei, prin bogăție și puterea civilizației, o conștiință în sine imperturbabilă, alimentată și de o literatură dezvoltată asupra etnicului, parcă suficientă sie însăși, în schimb, popoarele care și-au văzut realizate statele naționale mai târziu, cele din țările mici și mijlocii, continuă cu asiduitate să-și pună întrebări asupra fizionomiei lor morale, a mentalităților și atitudinilor spirituale, a destinului lor. În SUA problemele identității și alterității etnice iau amploare în cercetare, dar și în încercarea de a rezolva problema diversității culturale ale triburilor indiene, ale comunității hispanice sau ai oamenilor de culoare. În Finlanda, de pildă, o comisie academică organizează noi studii despre specificul național ale celor cinci milioane de băștinași, în Norvegia, ministrul educației anunță preocupări similare, considerând că problematica etnicului interesează deopotrivă școala și societatea.

Această resuscitare a meditației asupra psihologiei popoarelor nu este reflexul unui complex de inferioritate, cum vor să indice eseistii de ocazie. A vrea să știi nu este un semn de rușine, ci de atitudine culturală. Filosofii și teologii îndeamnă omul, de milenii, să se cunoască pe sine. De ce nu și-ar cunoaște eul lor și aceste mari familii spirituale care sunt popoarele, națiunile înrudite prin comunitatea de limbă, istorie și destin? De altfel, toate domeniile cunoașterii sunt într-o căutare frenetică de noi adevăruri, de reevaluări și înțelesuri ale vechilor adevăruri; cu atât mai mult științele tinere aplecate spre concretul atât de divers și fluid al psihologiilor și mentalităților etnice. S-a născut o filosofie a diferenței, un neoliberalism filosofic postmodernist, care stipulează nu numai egalitatea entităților individuale, cum gândea liberalismul clasic, ci și egalitatea de șanse a entităților naționale, a grupurilor sociale, minorităților naționale, sexuale, a raselor. Concepția poate fi discutabilă, dar voga ei contemporană reflectă o dată mai mult oportunitatea cunoașterii diferențelor etnice.

Alte puncte de vedere consideră ca erezie faptul de a te ocupa de specificul național, tocmai acum când ne aflăm la marea răscruce a istoriei spre care se îndreaptă lumea mileniului trei, când se tinde spre „spiritualizarea” frontierelor statale. Teoriile asupra identităților etnice sunt acuzate că ar fi dat apă la moară ideologiilor ultranaționaliste, extremiste. Doar că operele filosofilor, sociologilor, psihologilor nu pot fi făcute vinovate pentru modul ticălos în care se servesc de ele politicienii aflați în derivă. Politica a produs monstruoziități sociale atât în istoria veche cât și în cea nouă, punându-se chiar sub scutul sacrului, exploatând prin malversațiuni ideologice religiile centrate pe iubire și pace. Desființarea științelor – cum a procedat totalitarismul comunist cu psihologia, sociologia și etno-psihologia – a fost nu doar o eroare naivă, ci un mod premeditat de a escamota realitatea.

Fortând puțin sensul, erezia este dată nu numai de agnosticismul de a nu dori să cunoști ci, mai ales, să blochezi acest drum spre cunoaștere, să împiedici administrativ sau prin arta persuasiunii studierea adevărurilor de care au atâta nevoie societățile umane.

O asemenea colecție de adevăruri a simțit nevoia să afle despre el însuși poporul român, începând cu cronicarii, continuând cu marele învățat Dimitrie Cantemir. Primele lucrări moderne explorează specificitatea etnică în folclor: *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux* de Jean Cratiunesco, *Psihologia poporului român după literatura poporană* de Paul Popescu. În 1907 apare cea dintâi lucrare științifică, după regulile etnopsihologiei, datorată sociologului Dimitrie Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, care, cu toate limitele ei, rămâne o carte de referință. Se pronunță, apoi, asupra chestiunii marile spirite ale epocii, începând cu istoricii: A. D. Xenopol în multe și pertinente observații disipate în monumentală sa *Istorie a românilor* în 14 volume și în memorabila conferință *Unitatea sufletului românesc*; Nicolae Iorga în *Storia dei Romeni e della loro civiltà*, în *Istoria românilor prin călători*, în multe altele și în articole de presă; Vasile Pârvan, Dimitrie Onciul, Constantin Giurăscu în operele lor. Vin, la rândul lor, cu sinteze și esențializări, filosofii: Vasile Conta – coleg de clasă cu Ion Creangă și prieten al lui Mihai Eminescu –, în *Teoria fatalismului*, sau în *Teoria undulațiunii universale*, Constantin Rădulescu-Motru în studiul *Sufletului neamului nostru. Calități și defecte*, în cărțile *Românismul, catehismul unei noi spiritualități și Etnicul român*; Lucian Blaga cu originala sa viziune ontologică din *Spațiul mioritic și Elogiul satului românesc*; P. P. Negulescu cu perspectiva antropologică în *Geneza formelor culturii*; Mircea Vulcănescu cu esențializarea gândului filosofic în cadrele limbii în *Dimensiunea românească a existenței*; Mircea Eliade în descifrarea sensurilor marilor mituri ale poporului nostru – Zalmoxe, Miorița, Meșterul Manole – și plasarea lor în universal; Emil Cioran, cu ardenta sa critică a limitelor și ipocriziei lumii moderne, inclusiv a „neputințelor” poporului român; Anton Dumitriu cu nostalgia originilor și filiația culturii în *Terra mirabilis* sau întâlnirea cu pământul natal. Tabloul se întindește cu marele nostru istoric, arheolog, epigrafist și eseist Vasile Pârvan, autorul studiului „Getica”, o protoistorie a Daciei (1926), și autorul celebrei sintagme din „Parentalia- memoriale” (1923). „Bărbatul e, înainte de toate, fiul Femeii!”.

Apoi se evidențiază marii etnografi și geografi, George Vâlsan în *O știință nouă: etnografia și O fază în popularea țărilor românești*; Simion Mehedinți în *Poporul și Coordonate etnografice. Civilizația și cultura*. Vin apoi sociologii din școala monografică de la București, condusă de savantul Dimitrie Gusti, care a cercetat și sistematizat un vast material etnografic și folcloric, precum și etnografii, din rândul cărora l-am detașa pe decanul de vârstă și de merit, octogenarul Ovidiu Papadima.

Contribuțiile pline de vervă, de scilpitoare observații și colorată expresivitate aduc scriitorii, istoricii literari și criticii de artă, în frunte cu geniul tutelar al culturii naționale, Mihai Eminescu, poetul nepereche, eruditul și gânditorul profund asupra limbii, istoriei, civilizației și destinului românesc.

Fără a susține că avem constituită o etnopsihologie dezvoltată, dată fiind – între altele – fractura culturii române produsă de comunismul stalinist represiv, putem totuși afirma că există în scrisul românesc filosofic, științific, literar, jurnalistic, valoroase perspective teoretice, numeroase puncte de vedere eseistice, conotații relevante, multe risipite în conferințele publice, discursuri academice, articole de presă. Ele compun un tablou demn de interesul contemporanilor, deoarece evidențiază o serie de constante psihologice ale poporului român, care legitimează o nouă reflecție și cercetare a fizionomiei morale și spirituale a neamului nostru.

O trăsătură psihologică acceptată ca fiind constantă unui popor nu este o regulă imuabilă, cum se întâlnește mai des în populație sau, mai frecvent, în decursul istoriei sale, posibil chiar cu pauze, fluctuații, contraziceri minore. Cei mai mulți călători străini care au lăsat scrieri despre firea poporului român plasează în fruntea calităților sale toleranța și ospitalitatea. Desigur, vor fi fost și mai sunt români neospitalieri și intoleranți, dar fiind „minoritari”, nu infirmă „regula”. Deficiența studiilor, scrierilor, încercărilor noastre etnopsihologice este dată de caracterul lor predominant descriptiv, oprirea la constatări sau trimiterea facilă la explicația istorică, fără a sonda mai adânc motivarea fenomenului, corect surprins, chiar în planul psihologiilor și mentalităților. Un om și un popor pot fi ospitalieri și toleranți din considerente religioase, etice, dar și din alte interese, cum ar fi din nevoia de comunicare, sau din teamă de exemplu, atunci când invitatul, convivul, fac parte din categoria celor puternici fizic, economic, militar, etc. Aceste motive au acționat cândva simultan sau succesiv, trăsătura ospitalității sau cea a toleranței devenind ulterior obișnuință, rămânând adânc imprimată în mentalitatea poporului, ca un reflex generos, „curățat” de reziduurile cauzelor inițiale.

Interesant este că o trăsătură psihologică poate fi considerată de unii cercetători sau opinenți drept calitate, iar de alții este trecută în rândul defectelor. Așa sunt privite scepticismul, resemnarea, care, după unii, i-ar fi ajutat pe români să reziste vicisitudinilor istoriei lor făcându-i să supraviețuiască, în timp ce după alții, le-ar fi scăzut spiritul de luptă prin care ar fi obținut o condiție existențială mai bună. La fel este tratat spiritul tranzacțional, calitate după Ralea, care vede în el un mod inteligent de adaptare la situație, de folosire pragmatică a oportunităților, defect după Cioran, care l-ar fi vrut înlocuit prin intransigență eroică și voință de cucerire. Apar, de asemenea, trăsături antinomice aplicate aceluiași popor de autori diferiți. Astfel, despre români s-a spus că ar avea spirit conservator, tradiționalist, dar și spirit de adaptare, de inovație, teze logic contradictorii, deși în plan etnopsihologic ele pot fi întâlnite funcționând complementar.

Textele care urmează ambiționează să ofere cititorului imaginea românilor despre ei înșiși. O imagine needulcorată, rezultată din juxtapunerea unor scrieri mai vechi și mai noi, adesea severă, incisiv critică, dar care oferă și explicația istorică, culturală, psihoetnologică a gamei de trăsături care caracterizează poporul român, în viziunea filosofilor prezentați aici, scrie Victor Botez în încheierea părții introductive la demersul care urmează¹⁹.

Cele mai multe dintre textele prezentate au fost scrise înainte de 1940, în limbajul teoretic și literar al începutului de veac, care poate apărea și azi marcat de patina timpului. Este riscul textelor vechi, dar lectura lor evocă o ambianță spirituală nu lipsită de farmec. Se pune întrebarea dacă dincolo de plăcerea estetică, ideile, sondările, ipotezele lor sunt revolute sau mai pot subzista și modela? Dacă admitem teoria etnopsihologică – potrivit căreia trăsăturile esențiale din fizionomia psihobiologică a unui popor nu se modifică radical, ci înfruntă timpul, epocile, mutațiile istorice influențând totuși evoluțiile spirituale și materiale –, atunci conținutul de idei al scrierilor alese ar fi normal să constituie și azi un material de reflecție, de luat în seamă. Cu atât mai mult cu cât în România, totalitarismul a interzis câteva decenii accesul la aproape toate studiile care abordau specificul etnic, acuzându-le de naționalism extremist, deși este evident că ele aparțin unui naționalism temperat, fără de care este dificil, dacă nu imposibil, să discerni și să încadrezi contribuția specifică a unui popor la lumea de valori a umanității.”

6.4. ALEXANDRU SURDU²⁰ (1938–2020)

„Personajul Socrate din dialogul *Charmides* al lui Platon povestește că s-a întâlnit, într-o tabără militară, cu un traco-get, unul dintre medicii lui Salmoxis, despre care se zicea că te-ar putea face și nemuritor. După învățătura lui Salmoxis, pe care îl numea „regele nostru, care este și zeu”, traco-getul considera că trupul (sau o parte a trupului) nu poate fi însănătoșit fără suflet, căci toate pornesc de la suflet, și sufletul trebuie îngrijit înainte de toate. Pentru îngrijirea sufletului sunt necesare însă anumite descântece sau incantații (*epode*, le zice Socrate), care nu sunt altceva decât cuvintele frumoase (*kalos logos*) din care se naște în suflete înțelepciunea (*sophrosyne*). O spune Platon, după ce o relatase și părintele istoriei, Herodot, cu date mai concrete despre „înțelepciunea geților” în anumite situații. Iar Homer vorbește despre cauconii, proveniți din inima Daciei, numită ulterior și Caucaland, pe care îi numește *megathymos*, cu suflete mărețe. Orfeus, regele tracilor, cânta atâta de frumos, încât reușea, cu vorbe și melodii, să farmece și oameni, și animale, și chiar pe paznicii temuți de pe tărâmul morții.

¹⁹ V. Botez, Cuvânt înainte la Românii...

²⁰ Alexandru Surdu, *A sufletului românesc cinstire*, Editura Renaissance, 2011.

Sunt prea mulți, ca să îi mai trecem cu vederea (căci urmează Tacitus, Strabon, Cassiodor, Crysostomos și Iordanes), toți aceia care ne-au vorbit, fără vreun interes anume, despre acești încrezători în nemurire, a lor sau a sufletului, care se purtau, trecând prin lumea aceasta, ca niște zei, nepăsători la suferință și durere.

Să vedem ce spune însă tracul machedon Aristotel despre suflet, ca să ne dăm mai bine seama despre semnificația acestor considerațiuni. Sufletul, zice Aristotel, reprezintă desăvârșirea (*entelecheia*) oricărui trup de viețuitor, cel mai desăvârșit fiind sufletul omului. Acesta însă are două părți: sensibilitatea și gândirea. Cuvintele frumoase și descântecelor reprezintă gânduri și, ca atare, se adresează părții cugetătoare a sufletului, la care se referea, de bună seamă, și medicul traco-get.

În terminologia lui Constantin Noica, împrumutată de la germani, în celebrele sale teste de filosofie, bazate pe distincțiile dintre intelect și rațiune (*Versand-Vernunft*); transcendent și transcendental, figurează și distincția dintre suflet (*Seele*) și spirit (*Geist*), care se poate găsi însă și la Aristotel. Este vorba despre suflet (*psyche*), și mai ales din partea lui cugetătoare (*noetike*), influențabilă prin epode, și de gândirea speculativă (*nous theoretikos*), numită adesea „spirit” (*Geist*), care se gândește pe sine, făcând sau producând, hegelian vorbind, din sine întreaga lume, fără nicio influență din partea omului. Oare putem vorbi la strămoșii noștri despre suflet sau despre spirit? Ajungeau ei nemuritori numai pentru că își îngrijeau sufletele? Sau le îngrijeau tocmai pentru că erau nemuritoare și își dădeau seama de valoarea lor?

Au mai vorbit și alții despre un suflet sau spirit al lumii, de la care am beneficia și noi, pe timpul vieții, de câte o infimă parte, cu mai multă sau mai puțină relevanță. Dar aici este vorba, în mod evident, de o împărțire, ca să zicem așa, privilegiată, nu atât de suflete, ci mai ales de meșteșugul de a-i face pe cei care le poartă și nemuritori (*kai apathanatizein*), cu sufletele lor cu tot. Adică înțelepți (*sophoi*), sau cel puțin iubitori de înțelepciune (*philosophoi*), de un comportament vecin cu măreția sufletească, nepăsătoare la orice plăcere sau suferință, efemere ca și lumea trecătoare, în care am fost condamnați pentru o vreme să trăim.

Mulți s-au întrebat de ce sunt oamenii atât de diferiți, nu numai sufletește, ci chiar și la înfățișare. Și se spunea că până și zeitățile erau imaginate după chipul oamenilor, cele nordice erau blonde și cu ochi albaștri, iar cele sudice, cu părul negru și creț. Or, înaintea amestecului de rase și de populații din zilele noastre, și chiar mai înainte de migrațiile antice și medievale, oamenii se deosebeau după zonele în care viețuiau. Chiar dacă ar fi fost la început asemănători, ceea ce se crede astăzi tot mai puțin, s-ar fi deosebit cu timpul după relieful și clima în care trăiau, în care se presupune că ar fi trăit foarte mult timp. Căci în fiecare zonă a pământului cresc astfel de plante și de animale, chiar și apa și aerul sunt diferite. Este însă mai greu de crezut că factorii aceștia ar fi contribuit și la culoarea pielii, a părului și a ochilor, dacă nu vor fi fost ele de la început diferite, dar ceva deosebiri tot vor fi determinat, de bună seamă.

Se caută însă mereu contraexemple. Conviețuirea în regiuni apropiate sau chiar în aceeași zonă, chiar politică, a uriașilor și a piticilor, să zicem, selecția făcându-se aici, dacă nu după inteligență, cel puțin după șmecherie, căci prostul, dacă n-ar fi șmecher, ar muri de foame. Dar există și unele rase de câini foarte mici, și altele foarte mari. Măreția sufletească însă n-a fost pusă niciodată în legătură cu dimensiunile corporale, și nici măcar cu cele craniene.

Mai spre zilele noastre, spenglerienii, urmați la noi de Lucian Blaga, considerau că mediul geografic, relieful în special, este determinant mai ales pe plan cultural, spiritual. Ei considerau că există un fel de spirit al locului (*spiritus loci*), numit și suflet (*Seele*, dar și *Geist*), care te face să simți și să gândești într-un anumit fel, chiar să vorbești (cristalin sau fonfăit) și să cânti (sacadat sau lălăit), adică să ai manifestări sufletești diferite de ale celorlalți. Pe teritoriul însă imens al traco-geților, din Nordul Mării Negre până în Pannonia și din Carpați până în Pelopones, căci traco-geții erau cei mai numeroși după inzi, cum o spune și Herodot, erau tot felul de medii geografice, cu excepția deșerturilor sahariene, spre care doar tinde astăzi teritoriul de câmpie al Bărăganului necultivat, despădurit și neirigat. Care să fie însă teritoriul original al traco-geților? Al românilor și al dacilor din Transilvania, zice Lucian Blaga, era spațiul ondulatoriu al plaiurilor carpatine. Oriunde s-ar duce, românul trăiește cu nostalgia spațiului mioritic.

Blaga scrie pagini frumoase despre sufletul românesc, obligându-l însă pe Noica să facă distincția biblică dintre sufletul pastoral și sufletul agrar. Cine a cunoscut însă viața autentică a mocanilor din țara Bârsei și a țuțuienilor din zona Sibiului trebuie să știe că n-a existat niciodată această împărțire, nici la traco-geți, nici la români. Doar populațiile migratoare, nomade, erau autentic pastorale, fără să aibă nicio țară, nicio *terra*. Pe când țărani, *terrani* noștri, agricultori și păstori în tinerețe, au fost și au rămas „oameni ai pământului”. Situație ilustrată de marii cărturari de școală Ardeleană, aceea că oamenii acestor locuri nu sunt doar posesori de pământuri, cum au fost ocupanții străini, nu ei sunt stăpânii pământului, ci sunt stăpâniții acestuia. Sunt „botezații cu pământ”, cum le zicea Blaga, și anume cu pământul acesta, cu *terra nostra*, adică cu „țara lor țărănească”, cu țarina lor. Ceea ce nu s-a mai pomenit nicăieri, nici faptic și nici lingvistic. Legații aceștia de pământ au știut dintotdeauna că Dumnezeu i-a făcut din țărână. I-a făcut după închipuirea Lui, dar i-a făcut din pământul lor, în care se vor și întoarce.

Vasile Băncilă, căruia Blaga i-a dedicat *Spațiul mioritic*, vorbește însă și despre „spațiul Bărăganului”, care emană și el ceva deosebit, produce și ia în stăpânire sufletele locuitorilor. El se mai referă însă și la spațiile lacustre și la „Dunărea împărătească”, cum se zice că i-ar fi spus Lucian Blaga; la duhurile apelor și ale munților, personificate mitologic.

În lucrarea *Pagini despre sufletul românesc*, chiar la început, Noica folosește și el termenul de „duh”, și zice „duhul românesc” pe care, fără să-l explice, și fără

vreo intenție, îl plasează, principal, între suflet și spirit. Duhul acesta este mai general decât sufletul individual, chiar dacă nu este încă universal ca Duhul Sfânt, căruia catolicii îi zic *Spiritus Sanctus*. Duhul nu este însă numai al omului, ci este și al pădurilor, al codrilor, al munților și al mărilor, al pământului, dar și al tărmurilor subterane. și dacă sufletele sunt de regulă bune (omului bun i se zice “om cu suflet”), iar spiritele sunt de regulă rele și potrivnice omului, duhurile sunt și bune, și rele. Și par a fi, uneori, chiar și pieritoare, cum este „duhul sărbătorii”, despre care vorbea Vasile Băncilă, și care poate să piară, chiar dacă sărbătoarea se mai ține, cum a pierit demult și duhul tragediei antice, odată cu elinii care credeau în zei. Ceea ce se mai joacă astăzi este tragedia lipsită de duh și, implicit, de viață, pe care au încercat adesea să i-o confere dramaturgii moderni. Sărbătorile lipsite de duh decad în petreceri, iar petrecerile lipsite de duh decad în chefuri.

Duhul românesc este un suflet mai degrabă bun decât rău, mai mult lăudabil decât blamabil, cum consideră unii, văzându-i numai metehnele. Și, în privința părții sale sentimentale, se dovedește milos, blând și tolerant, chiar în detrimentul propriilor sale interese; fatalist și, uneori, greu de urnit, cu credință mai mult în ajutorul divin decât în propriile forțe. Dacă plasăm aici și “măreția sufletească”, cu vitejia și curajul, sufletul românesc (*megathymos*) a dat unii dintre cei mai de seamă conducători militari, din Antichitate până la cavalerii creștinătății și la eroii din cele două războaie mondiale.

În privința părții sale cugetătoare s-a dovedit bine dotat cu cele trei facultăți ale gândirii: cu intelectul sau inteligența, prin care a dat lumii savanți și inventatori cu priorități internaționale; cu rațiunea, prin care au apărut reformatori și legiuitori vestiți, și cu speculațiunea, reprezentată de marii noștri filosofi de formula unu, creatori de sisteme filosofice. Dar nu trebuie să-i uităm nici pe sihaștrii noștri, pe marii duhovnici și pe teologi.

Iar dacă partea sentimentală a sufletului românesc este astăzi în mai mare suferință, complăcându-se adesea în văicăreală și tânguire, trebuie să ne amintim trecutul și suferințele mult mai mari prin care am trecut. Vorba lui Noica era că se poate întotdeauna și mai rău, că nici nu ne putem imagina cât de mare poate să fie suferința și cât de îndelungată. Martirii noștri, mai vechi sau mai noi, uitați adesea, din păcate, au știut să treacă însă prin viață ca traco-geții, care se considerau nemuritori.

Mulți alții, printre care și Constantin Noica, au preferat supliciul comunist decât fuga salvatoare în străinătăți, de unde să ne dea apoi, cum au făcut-o alții, lecții de comportament. L-am întrebat pe Gherasim Pinte, care mi-a fost prieten și învățător, cum de s-a întors din Germania, unde era reprezentant cultural, împreună cu Horia Stanca și Bucur Țincu, la terminarea războiului, când putea să rămână acolo foarte simplu. Nu știau că îi vor aștepta închisorile comuniste? Ne-am întors, mi-a răspuns Gherasim Pinte, căci sufletul nostru era aici.

Se zice că pe o insulă din Marea Egee trăiau câteva familii de oameni săraci, care pescuiau pe lângă maluri, neavând bărci puternice ca să înfrunte valurile. Iar pe copii și pe tineri îi trimiteau cu caprele la păscut pe dealurile stâncoase, acoperite cu arbuști, care se întindeau pe ele ca o pecingine ruginie. Navigatorii veniți din Nord i-au zis Karpathos acestei insule care le amintea de stâncile pleșuve din munții lor îndepărtați.

Rareori trecea, la mare distanță, câte o navă, pe care o priveau copiii, strigându-se unii pe alții, de când apărea, ca un pescăruș încremenit cu aripile ridicate, căci navele erau cu pânze, până când dispărea ca o amintire ștearsă de timp.

Dar unul dintre tineri, cu ochii albaștri verzui, ca valurile mării, stătea acolo zile întregi și aștepta ivirea, ca din neant, a unei corăbii, cu care își imagina că ar putea să plece, pentru totdeauna, din insula aceea uitată de oameni și de zei.

Odată, în plină căldură a zilei, s-a retras într-o peșteră de pe deal și-a adormit la umbra binefăcătoare.

În vis i-a apărut corabia fermecată, pe care s-a urcat din zbor, și-a fost pe dată angajat ca mus. S-a revoltat apoi cu echipajul și, în ritmul alert al visului, ajunse căpetenie de pirați. A participat la lupte, cu înfrângeri și victorii, omorând sute de oameni nevinovați. A devastat porturi și a condus cârciumi, taverna și haremuri, până când a fost prins și închis. Acolo era torturat în chip îngrozitor, zile și nopți. Și se tot ruga de moarte să vină și să-l ia.

A venit odată și moartea, dar aceasta i-a spus: „Nu te pot lua, căci n-ai suflet.” „Dar unde este sufletul meu?” și moartea i-a răspuns: „Este acolo, departe, într-o peșteră din Insula Karpathos.”

Omul nostru s-a cutremurat de groază și, zbătându-se, s-a trezit din somn. A ieșit din peșteră, și-a adunat caprele și s-a întors acasă.

– Dacă vrei să pleci de pe insulă i-a spus tatăl său, mâine se duce o barcă spre portul nostru. Te poți angaja acolo ca mus și poți pleca în lume.

– Nu voi pleca nicăieri, a zis tânărul cu ochii ca marea, căci sufletul meu este aici, în peștera de pe deal. Iar fără suflet nu pot nici să trăiesc și nici să mor.

Oricum ne-am imagina sufletul nostru, ca spirit sau ca duh, el este legat de locurile acestea: de munți, de plaiuri și de ape, de bărăgane și de mări, din care s-a ridicat, cu voia bunului Dumnezeu, și în care se va întoarce. Pe teritoriul acesta imens al traco-geților, creștinați de Sfântul Apostol Andrei, din care ne-a mai rămas astăzi doar o parte din pământul românesc, la care se uită vecinii noștri, aduși de vânturile pustiei, ca vulturii și corbii.

Dacă pământul acesta a fost cu adevărat Grădina Maicii Domnului, cea făcătoare de minuni, și dacă sufletul românesc are o bună parte cugetătoare, speculativă, cum a și dovedit-o de-a lungul ultimelor două milenii de dreaptă credință, atunci, în ciuda vremurilor grele care s-au abătut din nou asupra noastră,

sufletul acesta ar putea fi trezit la nemurire, prin vorbe frumoase, prin epode, prin meditații și prin rugăciune.

Și poate că Maica Sfântă va trimite Îngerul Domnului să sune din trâmbița destinului nostru și ne va da puterea să-i alungăm din nou pe ticăloșii și pe nemernicii care ne asupresc.

Să ne dea înțelepciunea de pe urmă a românului, ca în ceasul al XII-lea să ne îngrijim de sănătatea Sufletului Românesc, prin care am supraviețuit pe aceste meleaguri în inima codrului și la umbra ocrotitoare a crucii.

Să-i aducem, cu alte cuvinte, sufletului nostru cinstirea cuvenită – a sufletului românesc cinstire”.

6.5. DAN PURIC²¹ (n. 1959)

– *Părinte Atanasie, cum trebuie să vorbim cu cei care nu ne respectă credința, neamul, dragostea de țară ?*

– *Acestora, Dan Puric, li se spune: Marș!*

„*Cine suntem*, ca strigăt identitar, cu scop de trezire a conștiinței naționale, a apărut pentru prima oară, ca o definiție clară, în cultura noastră socială, politică și istorică, cu școala Ardeleană; a fost continuat de către pașoptiștii obligați să se definească față de lumea modernă și civilizată; apoi, acest strigăt a devenit lămurire a specificității naționale, a particularității etnicului românesc, de către Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, B.P. Hașdeu, culminând prin cristalizarea unei direcții sociale, cu Titu Maiorescu, care, la vremea respectivă, se întreba: „Cum evoluăm și cu ce mijloace?”. Temperatura morală și culturală creată de Societatea „Junimea” face posibilă manifestarea, fără precedent în cultura noastră politică, a vârfului de conștiință națională care a fost Eminescu. Intuițiile lui vizavi de acest popor n-au fost egalate și nici depășite până acum. Gândirea lui Eminescu despre poporul român având în acest sens valoare de destin.

Rămâne antologică discuția lui cu Titu Maiorescu, revoltat de exagerările lingvistice și exaltările școlii Ardelene. Răspunsul lui Eminescu vine prompt: „Lasă-i așa, exaltați!” Câtă înțelegere profundă, la Eminescu, a unui fenomen, în surprinderea vulnerabilității lui, față de nașterea conștiinței naționale în rana Ardealului!

Maternitatea firii lui Eminescu față de neamul său n-o s-o mai regăsiți decât la cei cre au fost martirizați în închisorile comuniste. Acolo a fost crucificat poporul lui Eminescu. Căci, în România, există și o populație, cea descrisă de Caragiale, a

²¹ Dan Puric, *Cine suntem*, Editura Platytera, 2008.

lui Mitică. Mitică este identitatea veșnic versatilă, parazitul de serviciu al neamului românesc. La Mărășești, Oituz, pe frontul din Răsărit etc. au murit cei din poporul lui Eminescu, în închisorile comuniste, tot ei; iar astăzi, cei care mai suferă pentru țara aceasta provin tot din această *sumă lirică de voievozi*, care a fost Eminescu.

Lucrarea *Din psihologia poporului român*, a lui Dumitru Drăghicescu, este o încercare de a surprinde structura psihologică a poporului român, marcată însă profund de o decepție vizavi de rostul nostru și de felul nostru de a fi. O lucrare rămasă total izolată în contextul epocii sale (apare în 1907), dar care închide în ea gustul amar al intuiției destinului tragic al românilor.

Examinarea ideii de identitate atinge o finețe analitică inegalabilă în perioada interbelică, prin marii reprezentanți ai culturii române din acea perioadă, care și-au adus contribuția din perspective disciplinare diferite:

- prin Nicolae Iorga, care, prin bogăția documentară istorică despre români, îi aduce acestuia din urmă o dimensiune simfonică;
- prin Dimitrie Gusti, acest adevărat arheolog al etnicului, creatorul școlii românești de sociologie;
- prin viziunea etnopsihologică a lui C. Rădulescu-Motru;
- prin înălțarea ortodoxiei la rangul de principiu metodologic și principal predicat identitar al ființei românești, la Nae Ionescu;
- prin cristalizarea în sistem filosofic, pentru prima oară, a firii românești, a gândirii ei, de către Lucian Blaga;
- prin surprinderea creștinismului ca dat ontologic în neamul românesc, la Simion Mehedinți;
- printr-o „viziune românească asupra ființei”, a lui Ovidiu Papadima;
- prin gândirea *de atitudine* asupra identității, a lui Mircea Eliade;
- prin regândire în esența sufletească a spiritului românesc, în lucrarea lui Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*;
- prin sinteza, care culminează în *Dimensiunea românească a existenței*, a lui Mircea Vulcănescu;
- și nu în ultimul rând, prin definirea fără precedent a ortodoxiei românești și a Omului Răsăritean, în lucrările părintelui Dumitru Stăniloae.

Aceștia, și alături de ei încă mulți alții, de valoare (Traian Brăileanu, Nicolae Petrescu, Nichifor Crainic, Vasile Băncilă etc.), au reușit să contureze la vremea respectivă dimensiunile autentice ale acestui neam.

Pe acest context, de fertilizare majoră a inteligenței și sensibilității românești, de început de cheag identitar, cultural și de conștiință politică și națională, vine catastrofa comunistă. Primele consecințe ale acestei catastrofe au fost tocmai decapitarea identității sufletești a românului și mutilarea, pentru un timp nedeterminat, a gândirii libere.

Abia se articulase neamul acesta într-o dimensiune mai civilizată, abia crescuseră florile de cultură, de artă și de viață normală, că a venit ciuma roșie.

Cincizeci de ani, românul n-a mai fost în hotarele firii, ci în cele ale unei abstracțiuni. A fost silit să abdice de la gândirea Omului Răsăritean, ca întruchipare a spiritualității creștine ortodoxe, la mentalul de supraviețuitor al omului estic, prizonier al ghetoului comunist. Și astfel, în urma acestei traume, românul de astăzi a ajuns să trăiască *non-identitar* în propria-i țară.

În această poziție ne-a surprins, cu garda jos, derutați și distruși sufletește, o nouă abstracțiune, și anume: globalizarea.

În fața acestui nou neant, iată, suntem obligați, oare a câta oară, la un demers identitar. *Cine suntem?* Sau, mai bine zis: *Cine mai suntem?* Acesta este strigătul de alarmă al timpului pe care îl trăim.

Ca să avem o coerență metodologică eficientă, trebuie făcute mai multe precizări, care se impun de la sine și care ar ajuta mai bine și mai onest la depășirea labirintului identitar în care ne zbatem astăzi:

- clarificarea, din punct de vedere ortografic-lingvistic a expresiei *Cine suntem?*, amănunt de importanță vitală;
- precizarea, ca statut gnoseologic, a identității;
- identificarea felului de a fi autentic românesc, ca dimensiune anistorică (*Ce ni s-a întâmplat? Ce-a pătit neamul acesta?*);
- mutilarea acestui fel de a fi prin catastrofa comunistă;
- actul de măsurare al identității prin noi înșine, vizavi de noi și prin prisma altora;
- identitatea ca națiune și ca neam;
- identitatea ca Memorie;
- memoria credinței ca reînviere identitară.

.....

Identitatea unui neam, ca și aceea a unui om, apare cu mult mai mult timp înainte ca ea să devină "observabilă". Cu alți termeni, *existența* nu este egală cu *aparența* sau cu *apariția* așa după cum *adevărul* nu este egal cu *exactitatea*. Altfel, am coborî la cinismul acelor minți medicale (contemporane), care spun că prevalarea de embrion se poate face până în 14 zile, deoarece după această dată apare sistemul nervos și el începe să simtă. A egala viața cu apariția sistemului nervos denotă un *reductio* cinic, cu perspectivă utilitaristă. În același fel, a asimila identitatea profundă a unui popor cu cristalizarea ei istorică presupune de la sine un risc amputatoriu. Căci, în dimensiunea ei profundă, identitatea unui om, ca și a unui popor, rămâne o taină. Iar taina, vorba lui Evdokimov, nu se trăiește, ci *te trăiește*.

.....

„*Occidentul are probleme, iar Răsăritul, taine*”, spune filosoful francez Gabriel Marcel. În contextul acesta a vorbi despre identitate înseamnă a face dintr-o taină o problemă, iar Omul Răsăritean refuză instinctiv această confuzie.

Și dacă „a fi conștient de procesul istoric pe care-l parcurgi este o legitimare către civilizație” (Vasile Pârvan), în aceeași măsură ar trebui să fim conștienți că *identitatea* unui om nu se legitimează numai în *vizibilul* istoric, ci este plină de necunoscute, până la frontiera incognoscibilului, și că ea creează o *nouă perspectivă asupra lumii*, o altă cale de abordare și un salt, nu către evoluția speciei, ci către desăvârșirea ei.

.....

După atâta pătimire, poporul acesta are o *tristețe hristică*. Căci tristețea hristică nu e deznădejde, este doar suspinul lui Dumnezeu privind către omul căzut.

Statutul ființei al românului ca tristețe ontologică nu-l paralizează pe acesta în credința sa, ci din contră, paradoxal, îl întărește. Căci adevărata nădejde creștină nu înseamnă suspendarea necazului prin așteptarea optimistă, ci folosirea acesteia, a suferinței, ca poartă ce-l duce spre pragul mântuirii. Felul acesta de a fi al românului adevărat a spart zidurile închisorilor comuniste, a spulberat piatra uitării ce se așezase pe memoria cinstită a acestui neam.

Creștinismul *omului românesc* sa născut dintr-o lumină aparte. *Omenia, ca dat strămoșesc al acestui neam, a fost aeroportul pe care a aterizat lin credința creștină și din această îmbinare de rai și de înger al lui Dumnezeu s-a născut Grădina Maicii Domnului, numită România*. Peste ea a căzut necruțător, nedrept și barbar, istoria, iar dincolo de istorie, cu mult în afara ei, comunismul.

Acest comunism este rana neînchisă a poporului român.

– *Părinte Atanasie, care a mai fost sensul vieții în pușcărie?*

– *Să învățăm să murim, Dan Puric.*

.....

Astfel a sunat această întrebare între zidurile pușcăriilor comuniste din România:

Ce face omul să devină neom? și, deopotrivă: Ce face omul să devină sfânt?

„Arta eliberează omul din fiară, nu fiara din om”, spunea părintele Dumitru Stăniloae. Comunismul a făcut invers; ba, chiar mai mult: a mers dincolo de limitele naturii, căci fiara nu ucide de dragul de a ucide. „Eu nu pot să mă duc la Biserică”, spunea, firesc, un fost torționar, devenit între timp un simplu pensionar pașnic. „Nu mă duc pentru că pe mine nu mă poate ierta Dumnezeu! N-are cum să mă ierte! Eu omoram zilnic opt sau nouă tineri după ce îi torturam. Ăștia..., Coposu, Țuțea, sunt nimic pe lângă tinerii și personalitățile pe care le-am omorât. Așa că Dumnezeu n-are cum să mă ierte” (interviu cu torționarul Țandără).

Această dublă cădere a omului din *omenie* și din *umanitate* a atacat drept în inimă fondul sufletesc al poporului român.

„Mă întrebam, pentru a nu știu câta oară, de ce prigonitorii noștri nu se mulțumeau să ne ia pur și simplu viața, fără să ne supună acestui regim de

exterminare lent, imund, inuman. Probabil, se temeau că ne-ar fi fost prea ușor să plecăm așa, fără nici o tortură, și ar fi fost, probabil, prea eroică jertfa noastră totală, pură, fără a fi întinată de umiliri josnice, de chinuri diabolice și de tot arsenalul de degradare inumană la care eram supuși ceas de ceas. Ca să ne distrugă personalitatea, respectul de sine, și să ne îngenuncheze în spirit, moartea noastră trebuia administrată lent, picătură cu picătură, rezultatul fiind, sigur, experimentat în Rusia, cu cea mai mare precizie....*Desăvârșită era fapta urii lor*". (Aspazia Oțel-Petrescu, *Adusu- mi-am aminte*).

.....

Parametrii existențiali ai Omului Răsăritean, ai creștinului ortodox – ai omului ortodox român – nu sunt cei ce se pot aproxima prin conceptele de evoluție sau involuție, ci prin cele de *desăvârșire* și *cădere*, dimensiuni care n-au corespondent biologic, depășind natura în datele ei.

Călăul născut din propriul popor nu este un act de involuție, ci unul de *cădere* din mâinile lui Dumnezeu, așa cum desăvârșirea o asigură numai harul lui Dumnezeu.

.....

Căderea este dincolo de datul naturii, este diabolică, este o *altă natură*.....

– *Părinte Atanasie, cât de vinovat e dracul?*

– *Nu tot răul vine de la diavol, mai vine și de la om. Să nu-l nedreptăm pe diavol că păcătuim în fața lui.*

Ca un român, de dragul „evoluției politice”, să renunțe la *identitatea lui de om* și de creștin, să-și tortureze fratele în chinuri inimaginabile, aceasta nu se mai explică prin mecanismele naturii. Natura însăși a fost trimisă să se odihnească.

.....

Pe parcursul istoriei, românul a fost multă vreme învecinat cu “omul așa cum nu trebuie să fie”. Dar, paradoxal, vecinătatea aceasta nu i-a distrus *omenia nativă*, ci i-a întărit-o. La un moment dat însă, dintr-o dată, s-a văzut față în față, în propria țară, cu propriu-i frate, român, într-o postură diabolică. Pentru omul care trăiește perpetuu în prejudecata progresului continuu, există erori, greșeli corectabile, dar nu căderi, prăbușiri. În vreme ce, pentru Omul Răsăritean, comunismul nu este o greșeală, o eroare ideologică, ci o *cădere demonică*.

Lipsa de înțelegere a *tragediei răsăritene* din partea lumii libere denotă o *fixitate mentală* ce se pregătește de pe acum să recidiveze.

Într-o asemenea *stare mentală* se află lumea civilizată de azi, incapabilă să înțeleagă tragedia fără precedent a Omului Răsăritean. *Un popor umilit de istorie, dar înălțat de Dumnezeu*.....

.....

Trăim într-o lume nu din ce în ce mai măsurabilă, ci din ce în ce mai supusă penibil măsurabilului. Măsurăm orice, nu ne e jenă de nimic !

Secolul XX a debutat cu experiența unui doctor american (dr. Ducan MacDougall, în 1907), care nu s-a sfiit să măsoare... sufletul. Experiența este macabră, dar este consecința imediată a spiritului științific castrat de credință. Un muribund a fost cântărit cu câteva minute înainte să moară și, după deces, la alte câteva minute, a fost cântărit din nou. S-a constatat la cântar o diferență de 56 de gr. (materie gazoasă). Concluzia a fost rapidă și precisă: sufletul unui om cântărește 56 de gr. de materie gazoasă!

Oare cât o fi cântărit sufletul neamului românesc înainte și după comunism?

Pesemne că în acestea este sensul la care s-a gândit Auguste Comte, când i-a numit pe toți aceștia „veterinari umani” !

Și, poate, în acest sens, dacă n-avem bunul simț și onestitatea să lăsăm identitatea în mâna lui Dumnezeu, măcar să o lăsăm, din minim instinct, fizicii cuantice, că aceasta, cel puțin, este probabilistică, se ocupă de fenomene care nu sunt tangibile și care sunt, în ultimă instanță, neobservabile.

.....

Sfântul Nicolae Velimirovici, din Serbia, spunea despre români că sunt un exemplu de credință: îi mulțumesc lui Dumnezeu când dă recoltă, iar atunci când n-au, nu dau vina pe Dumnezeu, ci se gândesc la păcate. Ochiul antropologului observă, cu *distanță obiectivă*, „superstiția creștină” a poporului român vizavi de dezastrul națiunii în război..

Aruncați-i de pe acest pod *la distanță*, în apa periculoasă a istoriei noastre, pe mai mulți *observatori de la distanță*; și atunci, cărțile despre istoria noastră s-ar scrie altfel, ar fi mai meditative, mai profunde și mai drepte. Lăsați-i să înoate în apa de iad a Aiudului, a Sighetului, a Piteștiului, pe cei care fac astăzi studii de *la distanță* asupra totalitarismului și-o să vedeți că nu vor mai fi specialiști, ci vor deveni victime; și, printre ei, poate se va găsi și vreun mărturisitor. Istoria contemporană are nevoie acum mai mult ca oricând de mărturisitori.

Ei, mărturisitorii, sunt singurii care pot da măsura adevărată a identității neamului românesc.

Francezii spun că popoarele fericite n-au istorie. Pesemne că cele nefericite se încarcă și cu istoria netrăită a celor fericite. *Toate familiile fericite se aseamănă între ele. Fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei.* (Lev Tolstoi)

Cerându-i-se să definească conceptul de națiune, Alexandru Dragomir, unul dintre marii noștri filosofi, fost elev, printre altele, și al lui Heidegger, face un demers de metodă fenomenologică asupra conceptului de națiune.

Reamintind că, în concepția lui Aristotel, *existența* este formată din substanță – *ousia* – (casă, pom), sau are dimensiune temporală (ziua, războiul), subliniază că națiunea se circumscrie în zona *existenței temporale*, care este caracterizată prin

veșnică schimbare, dovedind mereu altceva și conținând, în ultimă instanță, *straturi de existență*.

Dimensiunea temporală nu este tangibilă fizic, pe ea nu se poate pune mâna, ca în cazul *ousiei* (casă, pom). Națiunea ca existent aparține acestei dimensiuni. Ea este făcută *din timp și în timp*, ceea ce ne translatează rapid din domeniul realității în cel al *semnificației*. Națiunea este acest mod de a fi, temeiul ei nefiind *ousia* („substanța”), ci dimensiunea *temporală*, iar esența acestei dimensiuni ține de domeniul semnificației.

Orice semn, spune Alexandru Dragomir, „trimite la ceva, se raportează la ceva. O săgeată care devine indicator nu mai este săgeata pe care o slobozesc din arc, ci un semn, adică ceva care trimite la altceva decât la sine însuși”.

Și astfel, un teritoriu fizic oarecare, un spațiu geografic, măsurabil și cartografiabil, devine PENTRU MINE *patria mea*. Un fenomen lingvistic devine PENTRU MINE *limba mea*. O istorie oarecare devine PENTRU MINE *trecutul meu*.

Istoria poate să fie, astfel, tragem concluzia, o suită de evenimente, dar *trecutul* comportă în substanța lui o suită de semnificații ale acestor evenimente. În felul acesta, nația se definește și ca *investiție* a omului în timp.

În spațiul realității, semnificația acestora: limbă, trecut, țară, „devine pentru mine *ob-iectum*, adică pot fi văzute din afară, cu detașare, ca ceva aruncat în fața ta și care poate fi considerat și contemplat ca atare. Intrând însă în domeniul de semnificație, ele devin *sub-iectum*, ceea ce înseamnă că eu mă aflu dedesubtul lucrului care mi se întâmplă” (Alexandru Dragomir). Demonstrația se încheie metaforic, filosoful făcând o analogie între cele două atitudini – *ob-iectum* și *sub-iectum* – și aceea, total diferită, a doctorului care consultă și a bolnavului care pătimește boala; cel din urmă este sub-boala sa, o îndură.

Această raportare a unei realități obiective la MINE devine *intraductibilă* și *netransmisibilă*, nu poate fi vehiculată în termeni raționali, rămânând astfel una subiectivă și irațională. În consecință, țara este „tot ce-am investit material și sufletește de-a lungul timpului într-un anumit teritoriu geografic, istoric și lingvistic; dar acest teritoriu întreit m-a investit pe mine ca român” (Alexandru Dragomir).....

Nietzsche spunea undeva că „nu poți cere fiarei să nu fie fiară”; dar, cel puțin, adăugăm noi, să-ncerci să o îmblânzești. și cam aceasta a fost îndeletnicirea poporului român de-a lungul veacurilor: s-a ocupat cu îmblânzirea celor din jur.

.....

Instinctul de conservare biologică este anulat cu un firesc incredibil: Adversarul se aștepta la frica, disperarea și groaza celui strivit de forța vizibilă a sa. Și, brusc, se întâlnește cu o seninătate dincolo de curaj. Am putea spune că *substanța neamului este formată din privirea calmă a eternității, contemplând istoria*.

.....

Alexandru Dragomir amintește numai un singur răspuns dat lui Baiazid de Mircea:

Tot ce mișcă-n țara asta, râul, ramul,

Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman ți-este.

Dușmănit vei fi de toate, fără-a prinde chiar de veste.

Este aceasta, poate, cea mai frumoasă definiție a neamului, coborât în mișcarea istorică: ACTISTOS – mișcare! Ființa neamului în mișcare către Dumnezeu. Ființa neamului iese din virtualitate în concretul istoric, dar invizibil, într-un tot imponderabil, pe care fiara istorică nu poate să-l adulmece: *râul, ramul, / mi-e prieten numai mie.*

Este o alianță fără precedent, venită din senin și marcată de *prietenie*.

Alexandru Dragomir își încheie demersul fenomenologic arătând că națiunea, făcută *din timp*, este o forță uriașă; dar, fiind proiectată *în timp*, va cunoaște, vrând nevrând, precaritatea pe care o presupune acesta.

Aici trebuie făcută distincția, cred eu, dintre ființialitatea ontologică a națiunii și cea a neamului.

Căci națiunea, fiind făcută din timp și în timp, își are prezența ei limitată istoric. Dar, *ceasul bate, timpul trece, vremea stă și vremuiește*, spune poporul român. Prin urmare, în vreme ce națiunea, ca un construct, este *fiică a timpului*, neamul este *copil al vremii care vremuiește*.

.....

Nici o teroare istorică n-a reușit să schimbe omul pe dinlăuntru. L-a schingiuit, l-a torturat, l-a omorât, l-a forțat să se lepede de credință, dar n-a urmărit, cu perversitate criminală, ani de zile, să modifice și să distrugă sufletul.

Tancurile sovietice ne-au ocupat țara, comunismul a vrut să ne invadeze și să ne muteze sufletul. Astăzi, pericolul dispariției neamului este mai mare ca oricând; căci astăzi se anesteziază suflete, nu se mai chinuie; se adorm, nu se mai torturează; se cumpără, nu se mai vând; se încurajează spre nicăieri, nu mai sunt silite să se dezică. Iar în inimile schilodite, neamul nu va mai avea țara.

Țara neamului este inima neîntinată ce privește spre Dumnezeu. „Numai întoarcerea noastră către trecut ne dă forța faptelor de azi” (Nicolae Iorga).

Și în sensul acesta putem spune că identitatea înseamnă și *memoria inimii*, nu memorie resentimentară, ci ceea ce inima nu le-a lăsat să dăm uitării.

Îngerii căzuți îi cer lui Dumnezeu golul total, uitarea, dar Dumnezeu nu admite golul, spune părintele Ghelasie de la Frăsinei. și tot el adaugă: “Păcatul aduce tocmai *golul de Memorie*, cu pierderea IDENTITĂȚII, până la somnul-întunericul, zis moarte. Pierderea MEMORIEI se mai asociază cu iadul. Iadul este înfricoșătorul coșmar al memoriilor ce nu se pot șterge, ce reapar fantomatic în golul de Memorie. Coșmarul cel mai adânc este *chinul reamintirii numelui propriu*”.

Tocmai de aceea se fac astăzi atâtea eforturi pentru a se crea *golul* de Memorie, căci aducerea aminte ar crea, celor care au acționat criminal asupra propriului neam, chinul *reamintirii numelui propriu*. Viața tristă de azi ne face să stăruim în amărăciune, dar să nu ne lăsăm biruiți de ea, pentru că rădăcinile amărăciunii duc la pierderea Memoriei”, spune Sfântul Apostol Pavel.

A nu te întoarce cu toată ființa la memoria neamului înseamnă a prelungi zodia păcatului, în care ne aflăm, a cărui pedeapsă va fi uitarea de sine, sau neantul, moartea de viu.

Antrenamentul de uitare la care este supus poporul român, astăzi, face ca gândirea și inima să se rotească pe loc și, din această rotire în gol, paradoxal, o dată cu trecutul, dispare și viitorul. El, omul de azi, pedalează zadarnic într-un *prezent continuu*. A locui cu ființa doar într-o dimensiune a timpului – și aceea distorsionată – înseamnă moartea lentă, dar sigură, a identității. O autoizolare în prezentul total ar fi, pentru noi, o sinucidere fără precedent în istoria lumii. Această izolare în *azi*, în *acum*, este creată prin accelerare continuă. O umanitate biciuită de prezent, în viteza asta continuă, stă cu capul în pământ. Nu-l va mai ridica niciodată spre stele. Pușcăria prezentului etilitarist fiind celula cea nouă a deținutului de azi.

.....

Dar a gândi astăzi că MEMORIA este forța fundamentală a prezentului și a viitorului pare o absurditate, într-o lume ce trăiește paradigmatic clipa...

Hristos ne-a dăruit această minune, căci Înălțarea Sa nu a fost sinonimă cu dispariția din lume; Liturghia fiind o astfel de reactualizare în prezent, memoria ca viață-amintire, nu ca simplă amintire. Cămașa lui Hristos, pusă în fiecare Duminică la biserică, te dezmargineste de prezentul minor și-ți redă respirația prezentă, acum și aici, a integralității tale. Haina memoriei actualizate te reface ca om. Căci recursul la memoria neamului nu creează o vale a plângerii continue, un paseism al fricii de prezent, ci îl ridică pe om din mîlul mediocrității la demnitatea autenticului, anulând frica de moarte și înlocuind firesc progresul umanității cu *desăvârșirea ființei*.

Memoria – ca un coeficient de putere și nu ca refugiu al slăbiciunii! Memoria – ca demnitate și nu ca frică a mărturisirii! Memoria – ca viață vie și nu ca trecut mort! Memoria – ca un permanent duh al neliniștii pentru cei ce au greșit și ca o veșnică cămașă a pocăinței lor în fața lui Dumnezeu! Memoria – ca *re-ndrăgostire* de poporul român, ca eliberarea noastră din iadul uitării și ca reîntrupare a neamului întru Hristos!

Așa să ne ajute Dumnezeu!”

Acesta este maestrul Dan Puric, ambasador al sufletului românesc, trunchi de românism, spirit viu desprins din trecutul glorios al neamului, care surprinde mereu prin meticulozitatea cu care întrepătrunde ființialitatea spiritului nostru.

Naturaletăa cuvântului rostit, simplitatea dezarmantă a expunerilor sale, profunzimea exegezelor, modestia și sinceritatea destăinuirilor, admirația și pioșenia cu care-și proslăvește martirii neamului, vin să exprime strigătul unei simțiri lăuntrice menite să ne trezească la realitate. O realitate crudă, a unui neam greu încercat, care dacă nu este corect înțeleasă și tratată pe măsură și la timp, vine să sugrume pâna la dispariție lanțul trofic al existenței noastre ca neam și țară, cu tot ceea ce ne-a mai rămas bun în noi.

Originalitatea condeiului său, încrezător că Dumnezeu ajută întotdeauna un curaj îndreptățit, semnifică răsunetul buciurilor înșirate pe dealurile patriei, care la un semn se readună într-un singur sunet de tulnic, menit să reverse asupra noastră lumina hristică binecuvântată, cu care să ne încălzim sufletele și să ne reamintim cu mândrie că suntem români! (n.a.)

6.6. MITROPOLITUL BARTOLOMEU VALERIU ANANIA²² (1921-2011)

”Iubiții mei fii sufletești,

...Iuda Iscarioteanul apare pe scena biblică în vremea ultimelor zile ale Domnului. Știm că Iisus și cei doisprezece ucenici ai Săi trăiau viață de obște, că se mulțumeau cu puțin și că acest puțin provenea în special din anumite dani. Așa stând lucrurile, Iuda era casierul comunității. La el veneau daniile în bani, tot prin el se făcea plata cumpărăturilor și din aceeași pungă se făceau daniile către săraci. Desigur, totul se petrecea pe încredere, nimeni nu-i cerea socoteală, deși unii îl bănuiau de oarecare necinste, în sensul că el ”vămua” punga comună, reținând pentru sine câte ceva. Se pare însă că faptul acesta nu era de natură să-l tulbure. Neavând simțul proprietății, apostolii nu-l aveau nici pe cel al pagubei.

Năravul lui Iuda devine semnificativ într-o împrejurare puțin obișnuită. Iisus se afla în Betania, împreună cu ucenicii Săi, ca oaspete al prietenului Său Lazăr, pe care tocmai îl înviase din morți. În timpul mesei I se apropie Maria, sora lui Lazăr, purtând un vas de alabastru cu mir de nard (adică un ulei foarte scump, preparat cu esență extrasă din rădăcină de nard, o plantă aromatică din India), și revarsă mirul pe picioarele lui Iisus. Toți cei de față sunt surprinși, nedumeriți, dar Iuda are o reacție de împotrivire: „De ce nu s-a vândut mirul acesta cu trei sute de dinari și să-i fi dat săracilor?”. Reacția lui Iisus e cu totul alta: „Las-o, că pentru ziua îngropării Mele l-a păstrat; că pe săraci îi aveți pururea cu voi, dar pe Mine nu Mă aveți pururea” (In 12,1-8).

²² Iuda printre noi - Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2005 - apud Cartea deschisă a Împărăției - De la Betleemul nașterii la Ierusalimul Învierii - Valeriu Anania, Polirom, 2011, pp 418-424.

Gestul Mariei, prin gingășia și semnificația lui, e unul din cele mai emoționante din câte pot fi întâlnite în istoria omenirii. Prin nu știm ce revelație sau intuiție, această splendidă femeie a presimțit că Iisus nu va avea parte de ritualul obișnuit al înmormântării și, asumându-și rânduiala de mironosiță, a uns picioarele ce aveau să poarte semnul cuielelor. Domnul îi oferă lui Iuda această explicație, dar ucenicul nu o acceptă. Gândul lui se îndreaptă în altă parte, și nu prea departe. El știe că învierea lui Lazăr, săvârșită în văzul unei mulțimi de martori, împinsese până la culme ura preoților iudei față de Iisus. Condamnarea Lui la moarte fusese deja hotărâtă la un sfat de taină în casa arhiereului Caiafa (Mt 26, 3-5). Singura lor grijă este aceea că arestarea acestui Iisus, care se bucură acum de o imensă popularitate, să nu se facă la lumina zilei, în văzul mulțimii. Ei contează pe labilitatea psihologiei maselor: când victima e amenințată, îi sar în apărare; când o văd în cătușe, o părăsesc. Este exact ceea ce vor face înșiși ucenicii în grădina Ghetsimani.

Următorul episod dramatic se petrece la Cina cea de Taină. Iisus Își vestește încă o dată patima și moartea, și tot atunci enunță legea iubirii, îndemnându-și ucenicii să rămână întru iubirea Lui (In 15,9,12;13,35).

Unsprezece apostoli ascultă înfiorați, dar de inima lui Iuda nu se lipește nimic. Iisus i-o cunoaște și găsește că e momentul s-o și spună: "Unul dintre voi Mă va vinde". Apostolii se zbat între uimire și neliniște și se întreabă unii pe alții cam cine ar putea fi. Vestea pare incredibilă, greu de suportat. Iuda are neobrăzarea de a întreba și el: "Nu cumva sunt eu, Învățătorule...?". Iisus îi răspunde: "Tu ai zis" (Mt 26,25), ceea ce în limbajul vremii înseamnă: "Așa e, ai spus-o chiar cu gura ta".

Dar cei unsprezece încă nu se dezmeticesc, nu-și cred auzului. Acum Iisus se adresează de-a dreptul lui Iuda: "Ceea ce vrei să faci, fă mai degrabă!...". Dar – ne spune Evanghelistul – nimeni din cei ce ședeau la masă n-a înțeles pentru ce i-a zis aceasta; fiindcă unii, deoarece Iuda avea punga gândeau că Iisus îi spune: "Cumpără ceea ce ne trebuie la sărbătoare!"... sau să dea ceva la săraci (In 13,27-29).

Ca să fie și mai explicit, Iisus adaugă: "Acela este, căruia Eu, întingând bucătura de pâine, i-o voi da". "și întingând bucătura de pâine, a luat-o și i-a dat-o lui Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul." (In 13,26) Evanghelistul Ioan, care a fost de față, încheie astfel acest episod: "Deci, după ce a luat acela îmbucătura de pâine, îndată a ieșit. și era noapte".

Într-adevăr, iubiții mei, noapte era. Înnoptate erau sufletele apostolilor; chiar atunci, la Cină, Iisus le spusese: "Rămâneți întru iubirea Mea!". și acum, unul dintre ei plecase copleșit de ură. Noapte este acum și în sufletul lui Iuda. El aleargă prin beznă la arhierei, le descoperă locul unde Iisus poate fi arestat în aceeași noapte. Iar pentru cazul că nimeni nu l-ar fi recunoscut sau că nu ar fi fost sigur asupra persoanei, stabilește consemnul: "Cel pe care-l voi săruta, acela este; prindeți-l" (Mt 26,48).

Noapte este în crângul din marginea Ierusalimului. Iisus Se desprinde de ucenici, Se roagă singur, tremură pentru o clipă în fața crucii care I se apropie, Se

întoarce la ai Săi, îi trezește din noaptea somnului, clipa a sosit. Crângul invadat de ostași înarmați care, la lumina faclelor, caută pe cineva. Îl caută și adunătura de preoți care îi însoțeau pe ostași. "Pe cine căutați?", îi întreabă Cel-Căutat. "Pe Iisus Nazarineanul", răspund ei. "Eu sunt!", le răspunde Acesta. Ei, deprinși să caute un hoț care se ascunde, minte și încearcă să fugă, se descumpănesc în fața Acestui infractor neobișnuit și ezită să pună mâna pe El. Acum țâșnește din beznă Iuda Iscarioteanul. Se apropie de Iisus și dă să-L sărute pe obraz. Iisus tresare și-l mustră: "Iuda, prin sărutare Îl vinzi tu pe Fiul Omului?" (Lc 22,47-48). Iuda însă nu șovăie. Prin noaptea sa, un fulger din iad îi scapără din gură: "Bucură-te, Învățătorule!". și-L sărută. Acum, o altă mustrare: "Prietene, pentru ce ai venit?" (Mt 26,49-50). Cu alte cuvinte: "Nu pentru o sărutare te afli tu aici, ci ca să dai o mână de ajutor la arestarea Mea. Lasă jocul și fă-ți treaba!".

Iisus este legat, dus în cetate, judecat și condamnat la moarte pe cruce. Iuda află, are o scurtă mustrare de conștiință, aleargă la arhieriei și vrea să le înapoieze banii: "Greșit-am vânzând sânge nevinovat". Aceștia rânjesc a batjocură, nu-i primesc banii și-i spun cu cinism: "Ce ne privește pe noi? De-acum e treaba ta...". Umilit de moarte, trădătorul aruncă banii în templu, după care merge undeva și se spânzură (Mt 27,3-5).

Dragii mei, așa s-au petrecut faptele. Iuda rămâne până astăzi un personaj nu numai tragic, dar și controversat, de vreme ce nimeni nu poate preciza motivul real al trădării.

Unii cred că el nu a fost altceva decât instrumentul prin care trebuiau să se împlinescă profețiile; așadar, fusese predestinat morții, ceea ce-i prezumă nevinovăția. Numai că profețiile se puteau plini nu neapărat prin el, ca persoană, ci prin altcineva sau prin alte mijloace. Singurul interes al arhieriei era să cunoască locul secret al lui Iisus, iar pentru aceasta puteau să angajeze un spion care să-L urmărească.

Alții cred că Iuda, fiind singurul negalileean din cetatea apostolilor, nu era de acord cu mesianismul universalist al lui Iisus, ci cu mesianismul naționalist al căpeteniilor iudaice. Acestui argument i se poate răspunde că pentru așa ceva nu era nevoie de calea trădării, ci de aceea, mult mai simplă a despărțirii.

Alții, dimpotrivă, îi atribuie lui Iuda chiar intenția sublimă de a provoca arestarea lui Iisus pentru ca Acesta să-și poată demonstra dumnezeirea în fața judecătorilor. Dacă însă acesta ar fi fost scopul, de ce nu și l-a urmărit până la capăt? Suprema demonstrație a dumnezeirii lui Iisus, așa cum în batjocură o invocau arhieriei (Mt 27,39-44), ar fi fost ca El să Se coboare de pe cruce. Or, la vremea răstignirii Mântuitorului, Iuda era deja mort.

Se încearcă absolvirea lui Iuda și prin temporara sa căință. Desigur, aceasta ar fi fost salvatoare dacă el ar fi alergat la Învățătorul său și i-ar fi cerut iertare. Dacă ar fi cerut-o, e sigur că i s-ar fi dat. Dar n-a făcut-o, ci a preferat să se sinucidă.

Cea mai populară și acreditată ipoteză este aceea a lăcomiei. Având punga, Iuda se obișnuise să ciupească din banii comunității apostolice, punându-și-i deoparte pentru el. Așa se explică reacția lui negativă la ungerea din Betania. Se risipea un mir aromat care prețuia trei sute de dinari, adică plata unui lucrător pentru un an de muncă. Dacă acești bani ar fi intrat în punga comună, el își putea însuși întreaga sumă sub pretextul că a împărțit-o la săraci. Unde-i hoție e și minciună. Nimeni nu l-ar fi controlat. Această sumă însă s-a risipit pe picioarele Învățătorului. Iuda are sentimentul că Iisus, acceptând gestul femeii, i-a furat banii.

Acum îi trece prin minte gândul trădării. Inițiativa nu le aparține arhierilor. Ca instituție judiciară, sinedriul putea folosi metoda recrutării unui informator. Inițiativa îi aparține lui Iuda. El este cel ce se oferă. Dar nu pentru rațiunile politice ale unui naționalist dezamăgit. Dacă ar fi fost așa, o făcea, bucuros, pe gratis. Nu. El cere bani. Arhierii "se învoiesc" să-i dea bani și îi oferă treizeci de arginți (Lc 22,4-6; Mt 26,14-16). Arestarea lui Iisus însă era o miză uriașă; arhierii ar fi pus în joc o sumă pe măsură. Ei însă oferă ceea ce oferă spre a-L umili pe Iisus (care, în ochii lor, n-ar merita mai mult) și, pe de altă parte, își dau seama pe cine au în față. Iuda nu este un negustor abil. Furtișagurile lui nu au nimic spectaculos. Atât prin ciupelile din pungă, cât și prin prețul derizoriu al trădării, Iuda pare mai mult un biet găinar, un prostănac care se înșală pe sine. Dacă presupunem că prin trădare vrea să-și recupereze banii pierduți prin mirul din Betania, și aici se înșală. Știm că vasul de alabastru conținea o litră de mir de nard curat, un produs foarte rar și extrem de scump. Iuda acceptă treizeci de arginți, adică suma cu care se vindea un sclav în piață.

Slăbiciunea lui Iuda este, într-adevăr, lăcomia, dar lăcomia nu este un procedeu comercial, ci un viciu. Lacomul nu urmărește îmbogățirea posibilă, ci adaosul necesar. Când băutorul devine alcoolic, se îmbată din te-miri-ce. Dependent de propriul său viciu, omul și-a pierdut libertatea și poate fi vânat de oricine. Aici cred eu că se află cheia trădării lui Iuda.

Cei mai mulți comentatori emit tot felul de presupuneri, precum cele pomenite mai sus, dar ocolesc un fapt extrem de important: Iuda este un om demonizat. Doi sunt evangheliștii care menționează acest fapt: Luca și Ioan. Demonizarea lui Iuda ca trădător al lui Iisus s-a făcut pe fondul propice al lăcomiei. Ea cunoaște două faze. Prima se petrece îndată după ungerea din Betania, când lui Iuda i se strecoară gândul de a intra în legătură cu arhierii. Acest gând îl stăpânește și în prima parte a Cinei cea de Taină. Așa se explică impertinența cu care întreabă dacă nu cumva el este cel care Îl va vinde pe Iisus, știind bine că el va fi. Sângele rece atinge culmea în clipa în care Iisus îl anunță ca trădător pe cel căruia îi va întinde îmbucătura de pâine. I-o întinde lui Iuda, iar acesta o ia fără nici o tresărire de conștiință, confirmând astfel că el este trădătorul. Sfântul Ioan precizează: "După îmbucătura de pâine, atunci a intrat Satana într-însul" (In 13,27).

După ce i-a bântuit gândul, diavolul intră acum în posesia lui totală și ireversibilă. De ce ireversibilă? vă veți întreba; dacă Domnul vindecase atâtea demonizați, oare nu putea să-l vindece și pe el?...Diferența e radicală: cei vindecați erau victime, Iuda e complice. Între el și Satana s-a făcut un pact. Înainte de a-L vinde pe Iisus, Iuda își vânduse propria-i libertate. Dumnezeu nu-l mântuie pe om împotriva libertății lui.

Iuda are acum un alt statut moral decât al celorlalți oameni. El nu e doar un ins viclean, ipocrit, șiret, prefăcut, duplicitar, fățarnic, ca mulți alții; el este un om corupt, pervers, perfid, modelat pe talia celui ce-l stăpânește. Numai așa se explică incredibilul, cutremurătorul gest din grădina Ghetsimani: sărutarea. Există situații în care omul îl surprinde chiar pe Atotștiutorul Dumnezeu. Amintiți-vă de sutașul din Capernaum care-I ceruse lui Iisus să-i vindece servul chiar de la distanță, ca un comandant cu porunci executorii. La auzul acestor cuvinte, care descopereau credința unui păgân, Iisus, pur și simplu, S-a minunat (Mt 8,5-10). Aici, în Ghetsimani, Iuda îl surprinde pe Iisus prin gestul său de a-l săruta. Era oare sărutarea necesară pentru identificarea lui Iisus? Nicidecum. Semnul era pur convențional, putea fi un deget arătător, o mână pe umăr, atingerea cu o crenguță sau orice altceva. Mai mult, nici nu era nevoie de un semn de recunoaștere, oricare ar fi fost el, de vreme ce împreună cu ostașii veniseră și arhierii, bătrâni și căpetenii care-L văzuseră de atâtea ori pe Iisus în templu și-L cunoșteau (Lc 22,52-53). Și în cazul acesta, ca și în acela al trădării, Iuda era cel ce avusese inițiativa. El inventase trebuința unui semn, el stabilise, ca semn, sărutarea. Iisus știa că Iuda îl va trăda, o spusese răspicat și explicit, dar sărutarea e de natură să-L surprindă. Întrebarea pe care i-o pune are în ea, deopotrivă, uimire și dojană: "Iuda prin sărutare îl vinzi tu pe Fiul Omului?....".

Dar faptul e mult mai grav. Înainte de a-L săruta, Iuda îl salută mios prin cuvintele: "Bucură-te, Învățătorule!". Nu se poate, nu se poate ceva mai pervers! Cuvântul "Bucură-te!", care ieșea din gura lui Iisus ca un balsam, din gura lui Iuda iese ca din șarpe. Țineți minte: fapta care l-a condamnat definitiv pe Iuda nu a fost trădarea negociată, ci sărutarea perfidă. Satana i-a inspirat-o, și tot Satana îl va împinge la sinucidere. și putem anticipa că-n clipa când Iuda își va da duhul cu lațul de gât, Satana îi va șuiera, dulce, în ureche: "Bucură-te!".

Iubiții mei fii sufletești,

Din nefericire, Iuda nu e doar personajul unui anume moment istoric, ci un personaj al istoriei de după el, multiplicat peste tot, la scară planetară, în ipostaza sărutării care acoperă trădarea.

Printre noi, cei ce beneficiem de civilizație, de cultură, de progres științific, de libertate, de bunurile pământului și de harurile cerului, printre noi se instaurează, încetul cu încetul, un duh perfid care răstoarnă valorile și pervertește limbajul. Anormalul devine normal, viciul devine virtute, minciuna devine adevăr, furtul

inteligent devine profesie onorabilă, sodomia se cheamă orientare comportamentală, cuvinte nobile precum "prietenie", "prieten", "prietenă" se degradează în conotații dubioase, pervertirea tineretului se intitulează program de sănătate anti-SIDA, destrămarea familiei se numește planificare familială, crimele ingineriei genetice se fac în numele vindecărilor miraculoase, prostituția se legitimează prin libertatea femeii de a face ce vrea cu propriul ei trup, proxenetismul se reclamă de la meditația transcedentală, sărăcirea spiritului devine globalizare, invadarea unei țări se cheamă război preventiv, terorismul își reclamă valențe divine, înfeudarea economică se numește credit bancar, pomana politică devine act de caritate. Și multe altele.

Iuda se plimbă nestingherit prin societate, prin istoria omenirii, dar și prin creștinătate. Isprava lui cea mai mare este aceea că dintr-o singură Biserică a făcut mai multe. Din mai multe a făcut o puzderie. Și continuă s-o facă, prin ceea ce îi este propriu: lăcomie, invidie, orgoliu. Se adaptează ușor, și-a rafinat metodele. Lucrează la lumina nopții și comunică prin unde herțiene. E un iscusit importator de religie, oferind-o concurențial pe piața bunurilor de consum. Altfel, e un ecumenist convins. Când nu lucrează pe furiș, te invită la dialog frățesc. Dacă-l refuzi sau dacă te aperi, te pomenești intolerant, conservator, fundamentalist, retrograd.

Cunoaște bine Biblia, are studii universitare, vorbește câteva limbi străine. El știe că Iscarioteanul era unul din cei doisprezece care au ascultat și memorat învățătura lui Iisus. Dacă ar fi avut curăție și talent, putea să scrie o Evanghelie tot atât de bogată ca a lui Matei.

A scris-o postum, în cheia sărutării perverse. Iuda e un excelent teolog, așa cum este și patronul său din Qarantania, care îi oferă lui Iisus citate din Scriptură (Mt 4,1-11).

Iuda e tot atât de zelos printre ai săi, de vreme ce instinctul dezbinării îl mobilizează peste tot, oriunde s-ar afla. Partenerul trebuie mai întâi sedus, dominat și numai după aceea nimicit. Iuda își abordează semenul cu grația cobrei, care, întâlnind o viperă în junglă, o invită la un dans aerian, fascinant, amețitor, pe durata căruia își calculează cu precizie secunda mușcăturii mortale. Iuda e un maestru al crimei perfecte....."

Solemnitatea și erudiția expunerii, sinceritatea exemplară, ținuta liturgică duhovnicească a Mitropolitului Bartolomeu Anania, ne înfățișează un misit venit parcă dintr-o altă lume, coborât printre noi prin voia și mila lui Dumnezeu, ca să ne învețe cum și de cine trebuie să ne ferim, pe cine și de cine să ascultăm mai întâi, despre ce este bine și rău, despre cum trebuie să trăim frumos, în adevăr și nu în minciună, în credință, nădejde și dragoste.

Condeiful său hristic ne imprimă într-adevăr un duh și ritm liturgic, venit să ne amintească de jertfa Mântuitorului nostru, Cel care murind răstignit și-a iertat călăii, la fel cum însuși mitropolitul Clujului avea să-și ierte asupritorii temnițelor comuniste pe unde a poposit.

Acești martiri ai închisorilor comuniste au avut vocația iertării, rugându-se stăruitor la Dumnezeu printre zeghe și ziduri reci, chiar și atunci când aveau sentimentul că Dumnezeu i-a părăsit. Dar cum avea să ne spună chiar Mitropolitul Bartolomeu "...Absența sau întârzierea răspunsului poate avea rațiuni pe care numai Dumnezeu le cunoaște. Dar în covârșitoarea majoritate a cazurilor deschiderea lui Dumnezeu nu se lasă așteptată, mai ales atunci când omul se află în situații-limită, vecine cu disperarea". (n.a.)

Redăm în acest context o poezie răvășitoare scrisă cu puțin înainte de a muri – în temnița politică comunistă de la Aiud, la vârsta de 54 de ani – a unuia dintre martirii neamului:

Nocturnă celulară

Singurătate....Noapte....În inima tăcerii
Rar sună pasul veghei, ca toaca-n țintirim
Atâta mai trăiește, – trăiesc numai străjerii,
Ciuperci biruitoare pe lespede durerii
Sub ale cărei cazne, agonic, viermuim.

Ca-n basmul lui Manole, zidindu-și cetățuia,
Irese ne-ngropară, spre-a-se-nălța mai sus;
Suntem sacrificării, copii ai nimănuia,
În jurul nostru nimeni nu strigă "Haliluia!",
Răpindu-ne până și Cerul lui Iisus.

Mai fi-vom iarăși oameni?... Pidosnică-ntrebare;
Celulele-s morminte lipsite de-nvieri;
Pe temniță când luna prefiră pulberi clare,
Obada și-o fărâmbă de piatra de hotare
Și spițele își frânge, pe mii de-ngenuncheri!

Zănateca-i lumină înfiripă poeme,
Cu fâlfâit de aripi, departe peste iad
Ne socotim monarhii splendidei diademe
O clipă doar... și iarăși sub fier grumazul geme
Și apele vieții secătuite, scad.

Aici clipita are lungimea săptămânii,-
O zi e cât și anul, un an parcă-i un veac.
Îmbătrânim de tineri și-n urma noastră, câinii
Ling florile de sânge ce ne golesc plămânii
Căci toți tânjim anemic, de-o boală fără leac.

Ce zgheaptână?...Sunt carii sau șoareci?...De unde...
Sunt cele zece unghii ce-ntencuieli se-nfig;
Un camarad alături durerea și-o ascunde,
Dar spasmul tânguiri prin celular pătrunde
Ca plânsetul de găză prin pânda de paing.

Așa veghem cu toții, din scăpătat de soare
Și până-n zori de ziuă, cum n-am făcut cândva;
Mereu în așteptarea duioasei lor scrisoare,
Visăm la răsăfăta copiilor strânsoare
Și mai presus de toate și mai ales, la ea;

La ea făptură blândă și fără de prihană,
La ea, samariteana, femeie-ntre femei;
La zâmbetu-i, un giulgiu, la sufletu-i, o rană,
La deznădejdea-n care se pierde diafană
Cum se topește plânsul în boarea lacrimii.

Și dorul de sub ziduri ca floarea veștejește
și-a stafiilor horă ne cotropește, roi.....
Un ștreang de printre gratii sprc mine se oprește...
Mă cheamă!...Nu, nu încă!...și întru-al morții clește,
Mă smulg înspre lumină, vâslesc peste puhoi!

Departe de celulă, spre crucifix, pe sală,
Nebun aleargă doru-mi din ce în ce mai stins;
Din dormitoare-adie sinistra viermuială
Și preschimbată-n beznă, cascada-i siderală
Irumpe pretutindenii în hohote de plâns.

Nu mai e mult!...În fine!...Îmbrățișez Altarul
Aceluia ce visul pe Cruce-și pironi
La Dânsul e limanul, la Dânsul numai harul,
El singur ne deprinde să deșertăm paharul
Veninurilor stoarse de cerberi zi de zi!...

Tu Doamne, hărăzitul nedreptelor osânde
Cel ce-ai urcat pe crucea divinelor iubiri
Fă-i să pătrundă slova jertfirii Tale blânde;
Să nu mai fie-n lume calvare sângerânde,
Din găzi fă iarăși oameni; prea suntem mulți martiri!"

6.7. IUSTIN PÂRVU²³ (1919–2013)

"A fi român înseamnă a muri pentru România. Cuvântul «român», după mine, egal sfânt!"

"Preacuviosul Părintele Iustin Pârvu a fost, în ultimele clipe de viață, rugător la Mănăstirea «Petru Vodă» și era căutat cu ardoare, nu doar de către pelerinii care mergeau să se spovedească sau să-i ceară sfaturi folositoare pentru viață, dar, era solicitat și de către intelectuali, politicieni, scriitori, jurnaliști sau personalități publice, oameni de toate vârstele, veniți cu diferite probleme ale existenței lor!

Marea înțelepciune a sfaturilor acestor întâlniri a reprezentat pentru toți cei care îl căutau adevărate «lecții de viață», iar sfaturile Preacuvioșiei sale au rămas în mintea și în sufletul oamenilor ca un semn al amintirilor și al cuvintelor tămăduitoare, atât de frumos rostite de către «Duhovnicul Moldovei», pentru depășirea problemelor personale, pentru ascultarea către Bunul Dumnezeu!

"Trebuie să știi când să taci și când să mărturisești!"

Spre exemplu atunci când vorbea despre români, «românism», despre România, duhovnicul spunea:

- "A fi român înseamnă a muri pentru România. Cuvântul «român», după mine egal sfânt!"

- "Cei mai mulți se tem să vorbească despre trecutul neamului nostru, despre eroismul și frumusețile noastre. Străinii, mai curând, vorbesc despre frumusețile noastre!"

- "România e o țară cu pământuri roditoare, mănoase, din păcate, țăranul român a cam pierdut rostul trebii, acum e orășean în Italia, sau în Spania, e slugă pe-acolo!"

- "Dacă nu se va întoarce la pământ, ca la izvorul belșugului, românul va tot flămânzi și se va plânge că nu are!"

- "Omul românesc și-a pierdut reperele și a răsturnat scara de valori. De fapt, era pe undeva de așteptat, după 50 de ani de comunism!"

- "Ar trebui să-I mulțumim lui Dumnezeu că ne-a dat să trăim într-o țară ortodoxă, și nu într-o lume păgână, asiatică sau musulmană; că suntem nu numai un popor de oameni drepți și demni, ci și unul tolerant, care trăiește în pace cu toate

²³ Articole publicate în ziarul "Gorjeanul" din Târgu-Jiu, de profesor dr. Vasile Gogonea, In Memoriam Iustin Pârvu.

confesiunile religioase. Este limpede că Dumnezeu are dintotdeauna ochii deschiși asupra destinului acestui popor”!

Atunci când vorbește despre mame, Preacuviosul spune:

-„Mamele noastre care au crescut și cresc copiii în dragostea lui Dumnezeu sunt amintirile cele mai frumoase ale copilăriei”!

-„Rugăciunea mamei este întotdeauna medicament pentru copil”!

Atunci când vorbea despre preacucernicii preoți și despre biserică, duhovnicul spunea:

-”Formalismul distruge adevărata credință. Preotul care nu e soldat în prima linie, care nu e învățător și doctor de suflete, atunci să se lase de misiune”!

-”Preotul trebuie să predice cuvântul Evangheliei și să o facă cu folos, nu ca pe o lucrare de funcționar în biserică, să urmărească efectele în rândul creștinilor”!

-”E adevărat că și mulți preoți de-ai noștri se comportă de parcă ar vrea să posede averea lui Iov, uită că ei sunt trimiși ai lui Hristos și nu administratori ai averilor pe lumea asta”!

-”Eu cred că un preot ar trebui să fie format un an, doi, pe lângă o mănăstire și apoi să fie trimis în lume, să-și facă familie, să intre în rândul lumii. Păstorul slab nu știe a păzi turma”! (sic!!)

-”Fala prea mare și bogăția prea mare, turnurile poleite cu aur și averile ierarhilor au îndepărtat pe omul simplu de valorile consacrate ale Bisericii, ale rugăciunii. Mai degrabă, intră Duhul Sfânt într-o colibă sărăcăcioasă, dacă i s-a făcut loc, decât într-un palat în care să se simtă stingher”!

Atunci când vorbește despre credință, creștini și credincioși, Preacuviosul spune:

-”Tu te rogi lui Dumnezeu să-ți dea binele și Dumnezeu se roagă de tine zilnic să faci binele”!

-”Fiecare om a primit ceva în dar de la Dumnezeu și tot fiecare om gândește că darul lui este mai mic decât al vecinului. Însă, atenția noastră trebuie îndreptată mai mult spre rugăciune și mai puțin spre satisfacerea unor curiozități mărunte”!

-”Viața noastră trebuie pusă, oarecum, pe planul acesta: să trăiești ca un sfânt, dar să fii acolo unde trebuie să sfințești”!

- "Când se va încerca o modernizare a Bisericii Ortodoxe, pe față sau pe ascuns, atunci va fi pusă în pericol, însăși existența Bisericii, a omului nostru, a creștinătății"!

- "Uneori mândria de a fi creștin poate să depășească modestia frumoasă a credinciosului. Când vezi, duminica, prin vreun sat de-al nostru un bărbat, o femeie, îmbrăcați în costumație populară tradițională, știi că ai de-a face cu un creștin pe care te poți baza. Uneori, e de-ajuns atâta ca să-ți dai seama"!

- "În Rai nu e o competiție între mai mulți, între toți cei care bat la porțile cerului, pentru că acolo sufletul e numai el singur cu poverile sale. Intri peste rând, numai dacă ai făcut faptele plăcute Domnului. Atunci, da, te ia și te duce înainte, peste rând"!

Atunci când vorbește despre vremurile noastre, Preacuviosul spune:

- "Trăim vremuri care, cu cât sunt mai tulburi și mai grele, cu atât sunt mai bune pentru mântuire"!

- "Să ne păstrăm în stare de convingere. Să nu renunțăm, să nu cedăm. Pentru că vin vremuri grele, încercări, și la presiunile acestea să rămânem în integritatea noastră"!

- "Omul care e prizonierul televizorului, care face numai ce aude la televizor, care spune mai departe ceea ce îl învață televizorul, nu e un bun creștin"!

- "Va fi o perioadă în care vom crede tot ce ne spune Europa, după care ne vom întoarce la istoria noastră și la credința noastră"!

Atunci când vorbește despre bani, bogați și săraci, Preacuviosul spune:

- "Trupul bogatului nemilostiv se strică încă de pe pământ, duhoarea lui se simte până în ceruri"!

- "Când cineva dă un ban în folosul bisericii, și de aici în folosul celor mulți, nu trebuie să știe decât cel care primește și Dumnezeu. În rest, nimeni"!

- "Banul muncit o fi el mic, dar e bun pentru temelie și pe pământ și în cer"!

- "Banul nu trebuie să fie decât ceea ce este, monedă de schimb. Omul care crede numai în valoarea banului, își pierde toate calitățile"!

- "Pentru bani, omul se duce până la capătul lumii, pentru Dumnezeu, de cele mai multe ori, nu se duce nici la biserica de peste drum"!

În sfârșit, atunci când vorbește despre politică și politicieni, pentru că este multă nevoie de această precizare, Preacuviosul Iustin Pârvu spune:

- "Politicile noastre par făcute ca omul să nu fie stăpân pe ceva anume, să fie nesigur, să depindă de pomana statului sau a străinului!"

- "Se spune: Biserica n-are voie să facă politică, școala n-are voie să facă politică, justiția n-are voie să facă politică, medicii n-au voie să facă politică, păi, atunci, cine face politică? Borfașii, scursurile societății?"

"Biserica decade prin primirea umanismelor"!²⁴

„Poate ca un ales gânditor asupra veacului și asupra destinului omenirii acesteia, Părintele Iustin Pârnu avea în mintea lui pătrunzătoare harul aforismelor, al cuprinderii în cuvinte puține a esenței lucrurilor, a semnificației unui eveniment sau a profunzimii unui concept de referință! Din experiența teologică deosebită a «Duhovnicului Moldovei», pentru că merită cu prisosință acest lucru, să reținem faptul că în viziunea Preacuvioșiei sale, a trăi înseamnă a-L iubi pe Dumnezeu, deoarece a trăi înseamnă a dăru din suflet lumină în sufletul oamenilor, cu precizarea că în mintea noastră siderată de pandemie, invocarea Creatorului și Atotputernicului pare o pretinsă utopie, dar, omul nu poate concepe un dar mai autentic decât cel al iubirii de Dumnezeu!

A dăru iubirea ta lui Dumnezeu înseamnă a-L aduce în existența ta duhovnicească, a-L face să devină autentic pe omul de lângă tine, nicidecum un om înstrăinat și izolat ca în vremea stupidă a pandemiei! Desigur, această investiție nu se află sub semnul schimbului mercantil sau al profitului cu orice preț, ci, sub semnul darului dumnezeiesc! Un răspuns la darul de iubire se realizează cel mai adesea pe un plan invizibil și întotdeauna într-un registru superior celui presupus investiției pe care o facem în sporirea vieții celui alt.

Acesta poate fi motivul pentru care asociem reciprocitatea iubirii cu intrarea într-o zonă a transcendenței, a vieții paradisiace sau a intervalului în care nemurirea devine o perspectivă a îndumnezeirii! Nu întâmplător, deși afirmația a existat înaintea noastră, fiecare dintre noi, credem că am inventat maxima potrivit căreia, îi datorăm faptul că a iubi înseamnă a nu muri niciodată, dar, în felul acesta, poate că ajungem să credem că omul are printre drepturile sale și dreptul de a iubi și de a fi iubit de către Bunul Dumnezeu!"

"Oamenii mărginiți, în efortul de a pătrunde misterul vieții, nu pot înțelege Ortodoxia"!²⁵

²⁴ Articol publicat în ziarul "Gorjeanul" din Târgu Jiu, de profesor dr. Vasile Gogonea, In Memoriam Iustin Pârnu.

²⁵ Articol publicat în ziarul "Gorjeanul" din Târgu Jiu, de profesor dr. Vasile Gogonea, In Memoriam Iustin Pârnu.

De multe ori, asociem în mintea noastră dreptul la iubire cu dreptul la viață, acesta din urmă, conceput ca un drept fundamental al omului, dar, tocmai această consacrare prin contagiune, a iubirii nestrămutate în raport cu viața trecătoare, subliniază cu trăsături evidente situația paradoxală în care atașamentul față de drepturile omului este însoțit de o contestare tot mai vehementă a drepturilor omului ca valoare fundamentală, ca energie intrinsecă a modului de a fi credincios întru credința dreptmăritoare! Dar, totuși, nu trebuie să facem abstracție de faptul că tot ce este valoros și sacru, parcă trece astăzi printr-un proces de contestare abulică, necontrolată, ca și când face parte din modul de ne întări opțiunile noastre și de a ne reconfirma valorile pe care dorim să le menținem în viața secularizată, bazată numai pe legea banului și pe dictatura bogaților lumii!

Unui asemenea proces critic îi sunt supuse, cu tot mai multă fervoare, chiar drepturile omului, însă nu acest proces al evaluării critice ne interesează în acest caz, ci, modul în care Preacuviosul Iustin Pârvu evidențiază precaritatea unei viziuni laice, când asemenea critici rezidă în faptul că drepturile omului sunt cel mai autentic dar pe care cultura modernă l-a făcut umanității înstrăinate de Dumnezeu! Ele sedimentează structura identitară a acestei culturi în crearea civilizației de tip consumatorist și atotîmplinitor spre desfătarea trupului, mai ales că atunci când au fost gândite în spiritul unei aplicabilități universale, drepturile omului au avut pe lângă o dimensiune politică și una existențială în planul unei manifestări care se îndepărtează de Dumnezeu! De aceea aplicarea drepturilor omului face prezentă în lume o formă de transcendență care ne vorbește despre valorile ultime ale civilizației moderne și post-moderne aflate într-un evident declin!....

"Cunoști omul după felul cum face semnul Sfintei Cruci"!

Oferim (în continuare n.m.) spre adâncă reflecție, doar câteva dintre cugetările Preacuviosului Părintelui Iustin Pârvu:

- "Cunoști omul după felul cum face semnul Sfintei Cruci"!

- "Frica de a nu-ți vinde sufletul este o datorie"!

- "Mulți oameni sunt judecați pentru ce au făcut. Dar și mai mulți vor fi judecați pentru ceea ce trebuiau să facă și n-au făcut"!

- "Trebuie să știi când să taci și când să marturisești. Dacă vrei să faci o apologie mai serioasă trebuie să ai o cunoștință duhovnicească, un har special de la Dumnezeu, să faci aceasta, cum făceau Sfînții. De nu, trebuie să ai o rațiune bogată care să sintetizeze corect ce au spus Dascălii Bisericii"!

- "Monahismul este singura armă a unei națiuni care trebuie să lupte întotdeauna în linia întâi"!

- "Responsabilitatea de a schimba viața spirituală a celorlalți oameni a devenit bucuria fundamentală a vieții mele!"

- "Până și catolicii își canonizează mai repede sfinții. Asta nu împrumută ecumenismul nostru?"

- "Dacă te atacă mândria, să te uiți la soare și să te gândești dacă poți să faci măcar un bob de grâu!"

- "Noi nu avem nevoie de reclamă. Noi avem nevoie de Viață care să rămână după noi!"

Aceasta este o adevărată filosofie a identității inconfundabile a iubitorilor de înțelepciune divină, băută din același Sfânt Potir, grăită cu același foc necreat din cerul sfânt! Această tradiție filosofică a părinției și a filiației divino-umane de-alungul tuturor veacurilor, a celor ce poartă un Singur Nume. Nu iluzii neoplatonice și tiranii apocatastatice, nu beție de mărire deșartă, nu mofturi scolastice despicătoare de fir și presupuneri zornăitoare în arginți, fără Revelație de Sus, fără putere de mântuire, fără dovada jertfei de sine pentru Adevărul spus cu dăruire.

Poate că de la Moise la părintele Iustin, sfânta filosofie se răsfrânge într-o corolă de siderări în fașa generozității divine și se contrage într-o singură întrebare de ordinul praxisului divin : Dumnezeu caută la cea mai fină cută a inimii să vadă, cât de mult Îl iubești! și așteaptă, dând sufletul spre mântuire, ca un germen din întreg universul cunoașterii. De la oștirile Heruvimilor, până la nisipul din adâncul mării, totul e astfel zidit, ca TU OMULE, să te mântuiești! Galaxii și aștrii, aurore și crepusculi, erupții în lave și gheturi, cedri și magnolii, delfini și furnici, toate făpturile cerești și pământești sunt făcute, nu pentru ele însele, ci, spre bucuria, slujba, uimirea, priceperea și filosofarea omului. Iar ceea ce le întrece pe toate se concretizează în aceea că Însuși Făcătorul Se face văzut, auzit, citit, pipăit, băut și mâncat, ca să-ți fie, ție, omule, ca o Sfântă Împărtășanie!

Astfel, cugetând la tainele dumnezeiești din fragedă copilărie, apoi în mănăstire, în temnițe, ca duhovnic și ctitor și căpitan de plai ceresc, Părintele Iustin se veselea în rostul măreț al acestora toate, și se mâhnea adânc, dacă-l vedea respins pe Dumnezeu, Cel care l-a trecut pe Părintele Iustin prin toate chipurile de viață, de la mezin de țăran vrednic în satul tradițional creștin, la nevoința înaripată ca ucenic în vatra vechilor valori monahicești, la preot-ostaș vânător de munte în războiul teribil pe front, la fruntaș în educația bisericească evlavioasă, la mediul hiperintelectual al elitei românești și al temniței politice, la tortura și chinurile de tot felul, la viața sihăstrească și la zăvorârea în sine, la muncile cele mai grele în minele de plumb ori la tăiat stuf, la slujirea ca duhovnic a mii de oameni, așadar la toate chipurile de trăire pentru slava Lui Dumnezeu.

Parcursul vieții sale minunate este o frescă a întregii Sfinte Evanghelii, a călătoriei corabiei Ortodoxiei, a Bisericii istoriei românilor, iar, toate acestea, absolut toate, se regăsesc în viața unui duhovnic întru sfințenie, deci, în ființa preafrumoasă a Părintelui Iustin Pârvu! .”

Am avut plăcuta și onoranta ocazie de a-l cunoaște personal pe domnul profesor dr. Vasile Gogonea, un mare admirator al părintelui Iustin Pârvu, care prin condeiul său își aureolează misiunea de bun român și vajnic slujitor al Domnului. Aveam să întâlnesc de altfel, pe aceste minunate meleaguri gorjene presărate de istorie, un mănunchi de oameni adevărați, de goruni ai neamului, adânc înfiți în rădăcinile care străpung pământul până la mormintele strămoșilor noștri seculari. Sunt oameni care pe măsură ce îmbătrânesc, își capătă la fel ca providențialul nostru Constantin Brâncuși, aspectul de daci ai pământului lor, ca modalitate prin care vor să-și exprime identitatea. De altfel, am întâlnit după cum îi definește și prefixul de goruni gorjeni, pe frații profesori universitari Gorun, Gheorghe și Adrian, care împreună cu profesorul Gogonea dar și alături de mulți alți români adevărați ai locului, transmit prin vibrațiile lor sunete care fac să trosnească rădăcinile acestor goruni, producând strigăte de sete. O sete de dragoste de neam, țară și Dumnezeu! (n.a.).

6.8. CUVÂNTUL PREAFERICITULUI PĂRINTE PATRIARH DANIEL LA SLUJBA DE POMENIRE A EROILOR NEAMULUI DE LA CATEDRALA NAȚIONALĂ (25.11.2018)

În acest an, 2018, al Centenarului Marii Uniri, când suntem chemați să cultivăm gesturi de comemorare și recunoștință față de eroii și luptătorii români, care, de-a lungul istoriei, s-au jertfit pentru libertatea, unitatea și demnitatea poporului român, săvârșim în mod solemn, împreună cu ierarhi, clerici și credincioși, slujba de pomenire a tuturor Eroilor neamului românesc, în Catedrala Mântuirii Neamului, simbol al întregirii României.

Pomenirea solemnă a Eroilor neamului românesc, cu o zi înainte de sfințirea Catedralei Naționale, o săvârșim pentru a așeza, cu evlavie și recunoștință, sub Sfânta Masă a Altarului Catedralei Mântuirii Neamului, numele tuturor eroilor români cunoscuți, care și-au jertfit viața în Războiul de Independență (1877), în Războaiele Balcanice (1913), în Primul Război Mondial (1916-1919) în Al Doilea Război Mondial (1944-1945), precum și numele făuritorilor Marii Uniri de la 1918.

Listele cu numele eroilor cunoscuți ai României, care au fost pomenite de părinții împreună slujitori, au fost puse la dispoziție la solicitarea Patriarhiei Române, de către Ministerul Apărării Naționale.

În afara acestor liste cu nume de eroi cunoscuți, există o mulțime de eroi necunoscuți ai neamului românesc, care au fost înmormântați în gropi comune, în

locuri necunoscute, dar care sunt cunoscuți de Dumnezeu, pentru că Hristos-Domnul adună în comuniunea Sa sufletele celor adormiți în dreapta credință, ca spicele într-un snop de grâu cules.

Catedrala Mântuirii Neamului a fost dintru început închinată cinstirii după cuviință a eroilor care s-au jertfit, de-a lungul întregii noastre istorii, pentru apărarea credinței, pentru libertatea, unitatea și demnitatea poporului român.

În acest sens, hramul principal al Catedralei Mântuirii Neamului a fost ales să fie Sărbătoarea Înălțării Domnului, care este și zi de pomenire a eroilor, pentru a ne învăța că există o legătură tainică între Crucea suferințelor, Învierea și Înălțarea la cer întru slavă a Mântuitorului Iisus Hristos, și jertfa Eroilor neamului, care și-au dat viața pentru libertatea, unitatea și demnitatea poporului român.

Hristos Domnul a trecut mai întâi prin jertfa Crucii și apoi ne-a arătat bucuria Învierii și slava Înălțării la ceruri.

În același timp, Înălțarea la ceruri vestește deja Parusia (cf. Fapte 1, 11), venirea cea de-a doua a Domnului Hristos, cu slavă, să judece lumea, când „toți cei din morminte vor auzi glasul Lui (Dumnezeu), și vor ieși cei ce au făcut cele bune, spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea osândirii” (Ioan 5, 28-29).

Așezarea numelor eroilor români sub Sfânta Masă a Altarului Catedralei Naționale este, în același timp, un simbol liturgic și patriotic.

În Biserica Ortodoxă, Sfânta Masă numită și Altar sau Prestol, reprezintă atât Mormântul lui Hristos Cel Răstignit, cât și Tronul slavei Învierii și Înălțării Sale la cer.

Totodată, Sfânta Masă reprezintă și masa Cinei celei de Taină a lui Hristos, când El a instituit Sfânta Euharistie în Sfânta și Marea Joi, înainte de Pătimirea, Moartea și Învierea Sa.

De aceea, așezarea pomelnicelor care cuprind numele eroilor români, din timpuri și locuri diferite, sub Sfânta Masă a Altarului Catedralei Naționale, simbolizează, pe lângă semnul neuitării și prețuirii noastre pentru jertfa lor, și speranța comuniunii lor veșnice cu Hristos Domnul, în nădejdea învierii și a vieții veșnice, învățând din rugăciunile Bisericii că „mai înfrumusețat decât Raiul (...) s-a arătat, Hristoase, Mormântul Tău, izvorul învierii noastre”.

Hotărârea pomenirii Eroilor neamului românesc la praznicul Înălțării Domnului se datorează primului Patriarh al României, Miron Cristea, care, în anul 1920, a făcut această propunere în dubla sa calitate de Președinte al Societății Mormintelor Eroilor căzuți în Război și Mitropolit Primat – Președinte al Sfântului Sinod.

Mai târziu, în timpul dictaturii comuniste, această tradiție sfântă și frumoasă românească a fost întreruptă, fiind reluată abia în anul 1990, după ce Biserica a

primit libertatea de a se exprima și a-și reface tradiția sănătoasă în legătură cu prezența ei în mijlocul poporului român drept credincios.

Astfel, în hotărârile Sfântului Sinod din anii 1999 și 2001 s-a revenit la tradiția ca sărbătoarea Înălțării Domnului să fie consacrată ca Zi a Eroilor și Sărbătoare națională bisericească. Totodată, Legea nr. 379/2003, privind regimul mormintelor și operelor comemorative de război, a proclamat cea de-a patruzecă zi de la Sfintele Paști, sărbătoarea Înălțării Domnului – Ziua Eroilor, ca sărbătoare națională a poporului român.

Cultul eroilor, adică pomenirea din neam în neam, sau din generație în generație, a celor jertfiți pentru apărarea credinței și a patriei, este o adevărată cultură a sufletului românesc care crede, simte și mărturisește că iubirea este mai tare decât moartea.

Mulțimea pomelnicelor și parastaselor pentru eroii neamului constituie, pe lângă rugăciune, și un puternic factor de cultivare a conștiinței unității și continuității noastre naționale.

Pomenirea eroilor din toate timpurile și din toate locurile, ca și cultul morților în general, constituie manifestări de mare statornicie în credință, de continuitate și unitate în cuget și simțiri de-a lungul generațiilor. Astfel, este semnificativ faptul că pomelnicul a stat la baza Cronicelor românești (exemplul sugestiv: Pomelnicul de la Mănăstirea Bistrița, Neamț).

Cronicile și Letopisețele care consemnează jertfelnicia poporului român sunt admirabil rezumate în textul inscripției de pe Arcul de Triumf din capitala României: „După secole de suferințe, creștinește îndurate, și după lupte grele pentru păstrarea ființei naționale, după apărarea plină de sacrificii a civilizației umane, se îndeplini dreptatea și pentru poporul român...”.

Așadar, eliberarea noastră de orice stăpânire străină a fost trăită tot ca experiență a ajutorului și a luminii lui Hristos Cel Răstignit și Înviat. De aceea, cuvintele imnului de biruință a iubirii jertfelnice asupra păcatului și asupra morții, „Hristos a Înviat”, troparul Sfintelor Paști, pe care îl intonăm și la pomenirea eroilor, a fost înscris, ca simbol de recunoștință, pe frontispiciul Mausoleului eroilor de la Mărășești.

Mulțimea eroilor jertfelnici, pe care cu smerenie și recunoștință îi pomenim astăzi, confirmă adevărul că poporul român a interiorizat Taina Crucii și a Învierii și a trăit istoria sa ca pe o Cruce și o Înviere, suferință și speranță, întristare și bucurie.

Taina Crucii care se înalță în slava Învierii este înscrisă pe Stema României, ca simbol al istoriei noastre și program spiritual permanent. De aceea, vulturul de pe Stema României poartă Crucea în plisc, arătând că numai prin iubire jertfelnică noi ne-am apărat, am dăinuit și am păstrat credința, unitatea și demnitatea noastră.

Pomenirea Eroilor neamului românesc, organizată cu solemnitate și demnitate în Catedrala Națională, ne ajută să înțelegem că evidențierea marilor

simboluri și valori ale neamului românesc este o datorie a tuturor cetățenilor României!

Toți suntem chemați să păstrăm și să cultivăm darul libertății și unității naționale ca fiind un simbol al demnității poporului, obținut cu multe jertfe de vieți omenești și multe eforturi spirituale și materiale!

Ne rugăm Mântuitorului Hristos Cel Răstignit, Înviat și Înălțat la cer, să reverse harul Său, al luminii și vieții veșnice, peste Eroii neamului românesc, dăruindu-le lor odihnă sfântă întru nădejdea Învierii, iar nouă, celor ce îi cinstim prin rugăciune și fapte bune, să ne dăruiască puterea să păstrăm dreapta credință, să ne iubim poporul și patria, să ne rugăm și să lucrăm pentru pace, spre slava lui Dumnezeu și mântuirea oamenilor.

† Daniel

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

6.9. CUVÂNTUL SANCTITĂȚII SALE PAPA FRANCISC LA CATEDRALA MÂNTUIRII NEAMULUI (31.05.2019)

Preafericirea Voastră, Frate drag, dragi frați și surori!

Aș dori să-mi exprim mulțumirea și emoția pentru că mă aflu în acest templu sfânt care ne adună în unitate. Iisus i-a chemat pe frații Andrei și Petru să-și părăsească mrejele ca să devină împreună pescari de oameni (cf. *Mc* 1, 16-17). Chemarea proprie nu este completă dacă lipsește chemarea fratelui. Astăzi, stând alături, dorim să înălțăm împreună, din inima țării, rugăciunea comună *Tatăl Nostru*. Ea sintetizează identitatea noastră de fii și, în special, de frați care se roagă unul lângă celălalt. Rugăciunea *Tatăl Nostru* afirmă certitudinea promisiunii făcute de Iisus ucenicilor săi: „Nu vă voi lăsa orfani” (*In* 14, 18) și ne oferă încredere să primim și să acceptăm fratele ca pe un dar. De aceea aș dori să vă împărtășesc câteva cuvinte ca pregătire, înainte de rugăciunea pe care o voi rosti pentru drumul nostru de fraternitate și pentru ca România să poată fi mereu o casă a tuturor, un loc al întâlnirii, o grădină în care înfloarește împăcarea și comuniunea.

De fiecare dată când pronunțăm „Tatăl nostru” subliniem că, fără să spunem *al nostru*, nu poate exista cuvântul *Tată*. Uniți în rugăciunea lui Iisus, ne unim și în experiența sa de unire și de mijlocire care ne face să spunem: Tatăl meu și Tatăl vostru, Dumnezeu meu și Dumnezeu vostru (cf. *In* 20, 17). Prin aceasta ne invită ca „al meu” să se transforme în „al nostru”, și „al nostru” să devină rugăciune. Tată, ajută-ne să luăm în serios viața fratelui, să ne însușim istoria sa. Ajută-ne să nu ne judecăm fratele, din cauza acțiunilor și limitelor sale, ci să-l acceptăm, înainte de toate, ca Fiu al Tău. Ajută-ne să învingem ispita de a ne simți fii mai mari care, pentru că se află într-o poziție privilegiată, uită că celălalt este un dar (cf. *Lc* 15, 25-32).

Ție, *care ești în ceruri*, în cerurile care-i cuprind pe toți, de unde faci să răsară soarele și peste cei buni și peste cei răi, și peste cei drepti și peste cei nedrepti (cf. Mt 5, 45), îți cerem aceea armonie pe care nu am fost în stare să o păstrăm pe pământ. O cerem prin mijlocirea atâtor frați și surori în credință, care, împreună, locuiesc în Cerul Tău, după ce au crezut, au iubit și au suferit mult, chiar și în zilele noastre, doar pentru că sunt creștini.

Asemenea lor, vrem și noi *să sfîntim numele tău*, punându-l în centrul tuturor intereselor noastre. Doamne, numele Tău, nu al nostru, să ne miște și să ne trezească să practicăm caritatea. De atâtea ori, în rugăciune, ne rezumăm să pretindem daruri și să-ți înșirăm cereri, uitând că lucrul cel mai important este să lăudăm numele Tău, să adorăm persoana Ta, pentru ca mai apoi să recunoaștem reflexia Ta vie în persoana fratelui pe care ni l-ai pus alături. În mijlocul atâtor lucruri trecătoare pentru care ne trudem, ajută-ne, Tată, să căutăm ceea ce rămâne: prezența Ta și a fratelui nostru.

Așteptăm *să vie împărăția Ta*: o cerem și o dorim, pentru că observăm că mersul lumii nu o încuviințează. Dinamica lumii e dictată de logica banului, a intereselor, a puterii. Cufundați în consumerismul din ce în ce mai dezlănțuit care ne farmecă prin strălucirea sa scânteietoare, dar evanescentă, ajută-ne, Tată, să credem în ceea ce ne rugăm: să renunțăm la garanțiile comode ale puterii, la ispitirile înșelătoare ale lumescului, la aroganța goală a impresiei de autosuficiență, la ipocrizia preocupării pentru aparențe.

Astfel, nu vom pierde din vedere Împărăția la care Tu ne chemi.

Facă-se voia Ta, nu a noastră. „Voința lui Dumnezeu este mântuirea tuturor” (*ibid.*, IX, 20). Tată, avem nevoie să ne lărgim orizonturile, pentru a nu îngrași în limitele noastre voința Ta milostivă de mântuire, care vrea să-i îmbrățișeze pe toți. Tată, ajută-ne, trimițându-l la noi, ca la Rusalii, pe Duhul Sfânt, dătător de curaj și bucurie, ca El să ne impulsioneze să anunțăm vestea cea bună a Evangheliei dincolo de hotarele în care trăim, dincolo de limbi, culturi și națiuni.

În fiecare zi avem nevoie de El, *pâinea noastră cea de toate zilele*. El este *pâinea vieții* (cf. In 6, 35. 48), care ne face să ne simțim fii iubiți, care ne potolește foamea când ne simțim singuri și orfani. El este *pâinea slujirii*: în timp ce se frânge pe sine pentru a deveni slujitorul nostru, ne cere să ne slujim unul pe altul (cf. In 13, 14). Tată, atunci când ne dai pâinea cea de toate zilele, alimentează în noi nostalgia după fratele nostru, nevoia de a-l sluji. Rugându-te pentru pâinea de fiecare zi, îți cerem și *pâinea memoriei*, harul de a întări rădăcinile comune ale identității noastre creștine, rădăcini indispensabile într-un timp în care umanitatea, mai ales tinerele generații, în mijlocul atâtor situații „lichide”, riscă să se simtă dezrădăcinată, incapabilă să dea sens existenței. Pâinea pe care ți-o cerem, prin lunga sa istorie de la însămânțare la spic, de la cules până pe masă, să inspire în noi dorința de a fi răbdători *cultivatori de comuniune*, care nu ostenesc în a face să încolțească semințele unității, în a face să dospească binele, în a lucra mereu alături de frații lor:

fără suspiciuni, fără a sta la distanță, fără exagerări și fără conformism, în convivialitatea diferențelor reconciliate.

Pâinea pe care o cerem astăzi este și pâinea de care atâția oameni sunt lipsiți zi de zi, în timp ce alții, puțini, au din prisos. *Tatăl nostru* nu este o rugăciune care relaxează, ci este strigătul față de *foamea de iubire* a timpului nostru, față de individualismul și indiferența care profanează numele tău, Tată. Ajută-ne să ne fie foame de a ne dăruia. Ori de câte ori ne rugăm, amintește-ne că pentru a trăi nu e nevoie să ne conservăm, ci să ne frângem; să împărțim, nu să adunăm; să-i săturăm pe alții, în loc să ne umplem pe noi înșine, deoarece bunăstarea este adevărată numai în măsura în care aparține tuturor.

Ori de câte ori ne rugăm, cerem *să ne fie iertate greșelile noastre*. E nevoie de curaj să ne angajăm totodată *să iertăm și noi greșitorilor noștri*. Prin urmare, trebuie să găsim puterea de a ierta din inimă pe fratele nostru (cf. *Mt* 18, 35), așa cum Tu, Tată, ierți păcatele noastre: să lăsăm trecutul în urmă și să îmbrățișăm împreună prezentul. Ajută-ne, Tată, să nu cedăm în fața fricii, să nu vedem în deschiderea față de celălalt un pericol; să avem puterea de a ne ierta și de a merge înainte, curajul de a nu ne mulțumi cu o viață liniștită și de a căuta mereu, cu transparență și sinceritate, chipul fratelui.

Iar când *răul*, pândind la ușa inimii (cf. *Gen* 4, 7), ne va împinge să ne închidem în noi înșine, când *ispita* de a ne izola ne va copleși, ascunzând substanța păcatului care constă în îndepărtarea de Tine și de aproapele nostru, Tată, continuă să ne susții. Încurajează-ne să descoperim în fratele de lângă noi un sprijin pe care Tu ni l-ai pus alături pentru a merge spre Tine și să avem împreună curajul de a spune „Tatăl nostru”. Amin.”

6.10. APELUL UNOR ACADEMICIENI ROMÂNI CĂTRE POPORUL ROMÂN, CĂTRE INSTITUȚIILE STATULUI ROMÂN

„Având în vedere poziția Academiei Române, de instituție identitară fundamentală, aflată de un secol și jumătate în serviciul Națiunii Române, semnatarii acestui Apel, îngrijorați de evoluțiile interne și internaționale din ultimele decenii, caracterizate printr-o continuă și alarmantă încercare de erodare a identității, suveranității și unității naționale a României, cu multe acțiuni plasate sub semnul globalismului nivelator sau al unei exagerate „corectitudini politice”, dar și cu multe acțiuni îndreptate direct împotriva Statului și Poporului Român (rescrierea tendențioasă, lacunară sau chiar mistificatoare a istoriei, denigrarea simbolurilor naționale, subminarea valorilor și instituțiilor fundamentale, sabotarea viitorului, dezmoștenirea generațiilor care vin după noi prin vânzarea pământului, a resurselor solului și subsolului, prin defrișări masive, prin înstrăinarea sau falimentarea unităților economice, prin degradarea învățământului și a sistemului sanitar, prin politizarea excesivă a tuturor subsistemelor statului și societății, ceea ce are ca efect deprofesionalizarea, confuzia valorilor, corupția, lipsa de eficiență, apariția unor

tensiuni sociale), preocupați în mod deosebit de încercările recurente de „regionalizare” a României sau de crearea de enclave autonome pe baze etnice, contrare Constituției României și tendințelor de integrare europeană, total neproductive din punct de vedere economic, social, al calității vieții în aceste zone –, ne exprimăm ferm împotriva tuturor acestor acțiuni, ne pronunțăm cu tărie în favoarea identității, suveranității și unității naționale, solicităm instituțiilor abilitate ale Statului Român, de la toate nivelurile, să vegheze și să acționeze pentru a preveni, pentru a contracara și, atunci când se încalcă legea, pentru a pedepsi toate diversivunile și agresivunile la adresa identității, suveranității și unității naționale a României și a stabilității statului de drept. Chemăm alături de noi, în acest demers, întregul popor român, pe toți locuitorii acestui pământ, ne adresăm în particular intelectualilor, invitându-i să fie exemplu de înțelepciune și de patriotism, ne adresăm oamenilor politici, invitându-i să conlucreze cu responsabilitate și patriotism pentru binele României, cu atât mai mult cu cât ne aflăm în preajma sărbătoririi Centenarului Marii Uniri (eveniment savârșit – n.n.), a centenarului aducerii împreună a tuturor provinciilor românești, eveniment pe care poporul român l-a așteptat, pentru care a suferit, a lucrat și a luptat atâtea veacuri și pe care l-a realizat cu atâtea jertfe. Să ne cinstim eroii, să fim la înălțimea lor, lăsând generațiilor următoare, tuturor locuitorilor României, o țară unită, suverană, cu dragoste pentru trecut și pentru cultura sa, cu respect de sine, stăpână pe pământul său, educată și prosperă, o țară a Europei Unite, dar cu identitate proprie, românească.

Așa să ne judece viitorul!”

Inițiat de academicienii Victor Voicu, Ioan-Aurel Pop, Gheorghe Păun și semnat de un mare număr de membri ai Academiei Române.

8 februarie 2017

6.11. CARTA TRANSDISCIPLINARITĂȚII

Preambul.

Considerând că proliferarea actuală a disciplinelor academice și ne-academice pot conduce la o creștere exponențială a cunoașterii, care face imposibilă orice privire globală asupra ființei umane,

Considerând că doar o inteligență capabilă să înțeleagă dimensiunea planetară a conflictelor actuale ar putea face față complexității lumii noastre și pericolului contemporan al autodistrugerii materiale și spirituale a speciei noastre,

Considerând că viața este serios amenințată de o tehnologie triumfătoare ce se supune doar înspăimântătoarei logici a eficienței în slujba eficacității,

Considerând că ruptura contemporană dintre o cunoaștere din ce în ce mai bogată și o ființă interioară din ce în ce mai săracă duce la apariția unui nou obscurantism ale cărei consecințe pe plan individual și social sunt incalculabile,

Considerând că acumularea cunoștințelor, fără precedent în istorie, accentuează inegalitatea dintre cei ce le posedă și cei care nu le posedă, provocând astfel inegalitatea, atât în sînul națiunilor, cât și între națiunile de pe planeta noastră,

Considerând, totodată, că toate aceste pericole enunțate își au și contraponderea pozitivă, creșterea extraordinară a cunoașterii putând duce în final la o mutație comparabilă cu aceea a transformării primatelor în *homo sapiens*,

Considerând toate cele expuse, – participanții la Primul Congres Mondial al Transdisciplinarității (Convento da Arrábida, Portugalia, 2-7 noiembrie 1994) adoptă prezenta *Cartă*, concepută ca un ansamblu de principii fundamentale ale comunității spiritelor transdisciplinare –, constituind un contract moral pe care fiecare semnatar al acestei *Carte* îl face cu sine însuși, fără nici o constrângere de ordin juridic ori instituțional.

Articolul 1: Orice tentativă de reducere a ființei umane la o definiție și de descompunere a sa în structuri formale, indiferent care ar fi acestea, este incompatibilă cu viziunea transdisciplinară.

Articolul 2: Recunoașterea existenței unor diferite niveluri de Realitate, guvernate de logici diferite, este inerentă atitudinii transdisciplinare. Orice tentativă de reducere a Realității la un singur nivel, guvernat de o singură logică, este incompatibilă cu transdisciplinaritatea.

Articolul 3: Transdisciplinaritatea este complementară demersului disciplinar; din confruntarea dintre discipline, ea face să apară noi rezultate și noi punți între ele; ea ne oferă o nouă viziune asupra Naturii și a Realității. Transdisciplinaritatea nu caută să elaboreze o superdisciplină înglobând toate disciplinele, ci să deschidă toate disciplinele la ceea ce au în comun și la ceea ce se află dincolo de granițele lor.

Articolul 4: Cheia de boltă a transdisciplinarității este unificarea semantică și operativă a accepțiunilor între și dincolo de diferitele discipline. Ea presupune o raționalitate deschisă, printr-o nouă viziune asupra relativității noțiunilor de „definiție” și „obiectivitate”. Formalismul excesiv, rigiditatea definițiilor și absolutizarea obiectivității, implicînd excluderea subiectului, nu pot avea decît un efect de sărăcire a realului.

Articolul 5: Viziunea transdisciplinară este *deschisă* în măsura în care depășește domeniul științelor exacte prin dialogul și reconcilierea lor, nu doar cu științele umaniste ci și cu artele, literatura, poezia și experiența interioară.

Articolul 6: În raport cu interdisciplinaritatea și multidisciplinaritatea, transdisciplinaritatea este multireferențială și multidimensională, ținînd seama de diferitele concepții asupra timpului și istoriei, transdisciplinaritatea nu exclude existența unui orizont transistoric.

Articolul 7: Transdisciplinaritatea nu se constituie nici într-o nouă religie, nici într-o nouă filosofie, nici într-o nouă metafizică, nici într-o știință a științelor.

Articolul 8: Demnitatea ființei umane este atât de ordin planetar cât și cosmic. Apariția ființei umane pe pământ este una din etapele istoriei Universului. Recunoașterea Terreii ca patrie a tuturor ființelor umane este unul din imperativele transdisciplinarității. Fiecare ființă umană are dreptul la o naționalitate, dar locuind pe Pământ este și o ființă transnațională. Recunoașterea de către Dreptul internațional a acestei duble apartenențe – la o națiune și la Terra – este una dintre finalitățile cercetării transdisciplinare.

Articolul 9: Transdisciplinaritatea conduce la o atitudine deschisă față de mituri și religii și față de cei care le respectă în spirit transdisciplinar.

Articolul 10: Nu există nici o cultură privilegiată în raport cu celelalte. Demersul transdisciplinar este în sine transcultural.

Articolul 11: O autentică educație nu poate favoriza abstractizarea în dauna altor forme de cunoaștere. Educația trebuie să pună accentul pe contextualizare, concretizare și globalizare. Educația transdisciplinară se bazează pe reevaluarea rolului intuiției, imaginației, sensibilității și corpului în transmiterea cunoștințelor.

Articolul 12: Elaborarea unei economii transdisciplinare se bazează pe postulatul că economia trebuie să fie în serviciul ființei umane și nu invers.

Articolul 13: Etica transdisciplinară respinge orice atitudine ce refuză dialogul și dezbateră, indiferent de originea acestei atitudini – fie ea de ordin ideologic, scientist, religios, economic, politic, filosofic. Cunoașterea împărtășită ar trebui să ducă la o înțelegere împărtășită, fondată pe *respectul* absolut al diversităților colective și individuale, unite prin viața comună pe una și aceeași planetă.

Articolul 14: *Rigoarea, deschiderea și toleranța* sunt caracteristicile fundamentale ale atitudinii și viziunii transdisciplinare. *Rigoarea* în argumentație, care ia în seamă toate datele existente, este cea mai bună barieră în calea derivelor posibile.

Deschiderea implică acceptarea necunoscutului, neașteptatului și imprevizibilului.

Toleranța este recunoașterea dreptului de a susține idei și adevăruri contrare acelor pe care le împărtășim noi înșine.

Articol final: Prezenta *Cartă a Transdisciplinarității* este adoptată de participanții la Primul Congres Mondial al Transdisciplinarității, fără nici o afirmare a unei autorități în afara celei propriilor opere și activități.

În conformitate cu procedurile ce vor fi stabilite de comun acord cu cercetătorii din toate țările aderând la ideile transdisciplinarității, *Carta* este deschisă spre semnare oricărei persoane interesate în promovarea măsurilor progresive de ordin național, internațional și transnațional menite să asigure aplicarea acestor Articole în viața de fiecare zi.

Convento da Arrábida

6 noiembrie 1994

Comitetul de redactare: Lima de Freitas,

Edgar Morin și Basarab Nicolescu

6.12. DECLARAȚIA DE LA PARIS²⁶

EUROPA ÎN CARE PUTEM CREDE

„1. Europa este casa noastră. Europa ne aparține și noi aparținem Europei. Aici este casa noastră; nu avem altundeva. Motivele pentru care Europa ne este scumpă depășesc capacitatea noastră de a ne explica sau justifica această credincioșie. Este vorba de o istorie comună, de speranțe și iubiri. Este vorba despre obiceiuri împământenite, de clipe de patos și durere. Este vorba despre inspiraționala experiență a reconcilierii și promisiunea unui viitor împreună.

Peisaje și evenimente obișnuite sunt pline de semnificații speciale pe care doar noi le putem înțelege. Acasă este acolo unde lucrurile ne sunt familiare și unde rămânem recunoscuți oricât de mult am rătăcit. Aceasta este adevărata Europă, prețioasa noastră civilizație pe care nimic nu o poate înlocui.

2. Suntem sub amenințarea unei false Europe. Europa, cu toată bogăția și măreția ei, se găsește sub amenințarea unei false înțelegeri a propriei identități. O falsă Europă care se vede pe sine ca o culme a civilizației, dar în realitate ne va confisca obârșia. Care face apel la virtuțile autentic europene, pe care însă le exagerează și distorsionează, în timp ce ea însăși rămâne oarbă la propriile vicii.

Această falsă Europă, care se complăce în promovarea unei caricaturi partizane a istoriei noastre, este iremediabil discriminatorie față de trecut. Adepții ei aleg să fie orfani fără trecut și prezintă starea de orfan fără familie și cămin ca pe o cucerire nobilă a prezentului. Astfel, falsă Europă se erijează ca înaintemergătoarea unei comunități universale care de fapt nu este nici comunitate, nici universală.

3. Falsa Europă este utopică și tiranică. Campionii falsei Europe sunt vrăjiți de superstiția progresului inevitabil. Cred că Istoria este de partea lor, iar această credință îi face aroganți și disprețuitori, incapabili să mai recunoască defectele lumii la care pun umărul, o lume în care nu mai există națiuni și culturi. În plus, aceștia ignoră adevăratul izvor al virtuților umane pe care le prețuiesc – la fel ca și noi. Ei ignoră sau chiar resping rădăcinile creștine ale Europei. Și sunt extrem de atenți să nu-i ofenseze pe musulmani, despre care își închipuie că vor adopta cu bucurie perspectiva lor seculară și multiculturală. Năpădită de prejudecăți, superstiție și ignoranță și orbită de viziunea înfumurată și plină de sine a unui viitor utopic, falsă Europă înăbușă în mod automat orice dezacord. Ceea ce se face, desigur, în numele libertății și toleranței.

4. Trebuie să apărăm adevărata Europă. Mergem pe un drum înfundat. Cea mai mare amenințare cu privire la viitorul Europei nu este nici intervenționismul rus, nici imigrația musulmană. Cel mai mare risc pentru adevărata Europă este menghina în care falsă Europă ne ține imaginația. Națiunile și cultura noastră sunt

²⁶ <https://stiripentruviata.ro/declaratia-de-la-paris-o-europa-in-care-putem-crede-text-integral-si-comentariul-diplomatului-sever-voinescu-spune-adevaruri-mari-si-vai-periculoase-pentru-ace/>

golite de conținut și înlocuite de fantasma unei Europe iluzorii. Ne angajăm să ținem piept acestei amenințări la adresa viitorului. Vom apăra, susține și promova adevărata Europă, Europa căreia cu toții îi aparținem de fapt.

5. Solidaritatea și loialitatea civică încurajează participarea activă. Adevărata Europă așteaptă și încurajează o participare activă la proiectul comun al vieții politice și culturale. Idealul european este cel de solidaritate bazată pe acceptarea unui corp de legi care se aplică tuturor și are cerințe limitate. Această acceptare nu a luat întotdeauna forma democrației reprezentative. Dar tradiția noastră de supunere civică reflectă un acord fundamental cu tradițiile noastre politice și culturale, în orice formă s-ar manifesta ele. În trecut, europenii s-au luptat pentru un sistem politic mai deschis participării populare și suntem pe drept cuvânt mândri de aceasta. Chiar în timp ce duceau această luptă, uneori prin revoltă fățișă, europenii au afirmat mereu cu tărie că, în ciuda nedreptăților și eșecurilor, tradițiile popoarelor de pe acest continent ne aparțin tuturor. Un devotament atât de puternic pentru reformă arată Europa ca pe un loc care a căutat mereu dreptatea. Acest spirit de progres s-a născut din dragostea și fidelitatea pe care am arătat-o patriei.

6. Nu suntem supuși pasivi. Spiritul unității europene ne permite să le acordăm încrederea celor din piața publică, chiar dacă ne sunt străini. Parcurile publice, piețele centrale și largile bulevarde ale orașelor europene exprimă spiritul politic European: împărtășim o viață în comun și treburile publice (*res publica*). Presupunem că este de datoria noastră să ne asumăm responsabilitatea pentru viitorul societăților în care trăim. Nu suntem supuși pasivi aflați sub dominația unei puteri despotice, fie ea sacră sau seculară. Nu ne prosternăm în fața forțelor implacabile ale istoriei. A fi european înseamnă să fii capabil de acțiune politică și istorică. Suntem autorii destinului nostru comun.

7. Statul-națiune este emblema Europei. Adevărata Europă este o comunitate de națiuni. Avem fiecare propria limbă, propriile tradiții și granițe. Dar am recunoscut întotdeauna înrudirea noastră, chiar și atunci când ne-am găsit pe poziții opuse sau chiar în război. Această unitate în diversitate ni se pare firească. Dar este deopotrivă remarcabilă și prețioasă, pentru că nu este nici naturală, nici inevitabilă. Cea mai obișnuită formă politică de unitate în diversitate este imperiul, exact ceea ce regii războinici ai Europei au încercat să creeze iar și iar după căderea Imperiului Roman. Atracția formulei imperiale a fost îndelungată, dar în final a învins statul-națiune, forma politică ce conferă suveranitate popoarelor. Statul-națiune a devenit astfel emblema civilizației europene.

8. Nu susținem o unitate impusă cu forța. O comunitate națională se autoguvernează cu mândrie, adesea se laudă cu realizările în plan național în domeniul artei sau al științelor și concurează cu alte națiuni. Uneori aceasta s-a făcut și pe câmpul de luptă, ceea ce a rănit Europa – uneori profund – dar nu a reușit niciodată să compromită unitatea noastră culturală. De fapt, s-a întâmplat chiar contrariul. Pe măsură ce statele-națiune ale Europei deveneau tot mai recunoscute și de sine-stătătoare, identitatea Europeană comună s-a consolidat. După teribila

vărsare de sânge a celor două Războaie Mondiale din prima jumătate a secolului XX, am pornit la drum cu o hotărâre și mai mare de a ne cinsti moștenirea culturală comună. Aceasta dovedește profunzimea și forța Europei ca civilizație cosmopolită în adevăratul sens al cuvântului. Nu căutăm unitatea impusă cu forța de tipul unui imperiu. Dimpotrivă, Europa cosmopolită recunoaște că iubirea de patrie și supunerea civică față de țară includ și o deschidere către lumea largă.

9. Creștinismul a încurajat unitatea culturală. Adevărata Europă a fost marcată de creștinism. Împărăția universală a Bisericii – una a duhului – i-a conferit unitate culturală Europei, fără a avea nevoie și de un imperiu politic. Aceasta a permis înflorirea culturilor și cetățeniilor specifice în sânul unei culturi Europene comune. Autonomia a ceea ce azi numim societatea civilă a devenit o caracteristică a vieții europene. Evanghelia creștină nu impune legea divină în treburile statului, ci permite afirmarea și cinstirea legilor seculare ale națiunilor în diversitatea lor, fără ca aceasta să prezinte vreo amenințare la adresa unității noastre. Nu întâmplător declinul credinței creștine în Europa a coincis cu reluarea eforturilor de a stabili o unitate politică, un imperiu al banului și regulilor prezentat sub masca unor sentimente de universalism pseudoreligios. Este ceea ce construiește și promovează în prezent Uniunea Europeană.

10. Europa se hrănește din rădăcinile sale creștine. Adevărata Europă afirmă demnitatea egală a fiecărei persoane indiferent de sex, statut sau rasă. Aceasta provine tot din rădăcinile noastre creștine. Bunele noastre virtuți provin toate din moștenirea noastră creștină: echitatea, compasiunea, mila, iertarea, împăcarea, caritatea. Creștinismul a revoluționat relația dintre bărbat și femeie, prețuind dragostea și fidelitatea reciprocă într-un mod nemaiîntâlnit. Legământul căsătoriei le permite bărbaților și femeilor să înflorească în comuniune. Majoritatea sacrificiilor noastre sunt de dragul consortului sau al copiilor noștri. Acest duh jertfelnic constituie o altă contribuție creștină la Europa pe care o iubim.

11. Rădăcinile clasice încurajează excelența. Adevărata Europă își extrage inspirația și din tradiția clasică. Ne recunoaștem oglindiți în literatura antică greacă și romană. Ca europeni, ne străduim să atingem măreția, cununa virtuților clasice. Uneori, aceasta a condus la o competiție violentă pentru supremație. Dar, în cea mai bună versiune a sa, aspirația către excelență continuă să inspire europenii să compună muzică și să creeze obiecte de artă de o frumusețe inegalabilă și să facă descoperiri istorice în știință și tehnologie. Adevărata Europă nu a uitat vreo clipă nici virtuțile severe ale calmilor romani, nici mândria participării civice și spiritul de investigare filosofică ale grecilor antici. Și acestea fac parte din moștenirea noastră culturală.

12. Europa este un proiect comun. Adevărata Europă nu a fost niciodată perfectă. Cei care ne propun o falsă Europă nu greșesc când își doresc dezvoltare și reformare. S-au realizat multe după 1945 și după 1989 – realizări pe care trebuie să le cinstim și să le sărbătorim. Viața noastră comună este un proiect în lucru, nu o moștenire împietrită. Dar viitorul Europei rezidă în reafirmarea credinței noastre în

cele mai bune tradiții, nu într-un universalism contrafăcut care cere uitare și repudiare de sine. Europa nu a început odată cu Iluminismul. Uniunea Europeană nu împlinește dezideratul de cămin drag al nostru. Adevărata Europă este și va fi întotdeauna o comunitate de națiuni de sine-stătătoare, care uneori își apără cu înverșunare diferența, dar mereu unite prin moștenirea spirituală pe care o dezbat și dezvoltă împreună, pe care o împărtășesc și o iubesc.

13. Ne pierdem căminul. Adevărata Europă este în primejdie. Suntem pe cale să pierdem multe: suveranitatea popoarelor, rezistența la imperialism, cosmopolitismul civic capabil de iubire, moștenirea creștină a unei vieți umane și demne, angajamentul viu față moștenirea antichității greco-romane. Pe măsură ce promotorii falsei Europe construiesc un fals creștinism al drepturilor universale ale omului, noi ne pierdem căminul.

14. Se promovează o falsă libertate. Falsa Europă afișează un devotament fără precedent pentru libertatea umană. O libertate care, totuși, este foarte părtinitoare și se prezintă mai degrabă ca eliberare de orice constrângere: eliberare sexuală, libertatea de auto-exprimare, libertatea de a fi „tu însuți”. Generația studenților care au participat la revolta din 1968 privește aceste libertăți ca pe niște victorii prețioase în fața unui regim cultural cândva opresiv și atotputernic. Se percep pe ei înșiși ca mari eliberatori, iar imoralitatea le este aclamată ca o adevărată realizare morală pentru care întreaga lume ar trebui să le fie recunoscătoare.

15. Individualismul, izolarea și lipsa de țel se răspândesc. Pentru generațiile europene mai tinere, realitatea nu pare atât de aurită. Libertinajul hedonist adesea provoacă plictiseală și un sentiment profund de lipsă de țel. Legătura căsătoriei a slăbit. Valurile libertății sexuale care se rostogolesc peste tineri le înăbușă dorința profundă de a se căsători și a-și întemeia familii. O libertate care înăbușă cea mai profundă aspirație a inimii devine blestem. Societățile noastre par să se afunde în individualism, izolare și lipsă de țel. În locul libertății, suntem condamnați la conformismul lipsit de substanță al culturii consumeriste și mediatice. Avem datoria să spunem adevărul: Generația 1968 a distrus, nu a construit. Au creat un gol pe care acum îl umplu rețelele de socializare online, turismul ieftin și pornografia.

16. Suntem reglementați și gestionați. Chiar în timp ce pretutindeni este ridicată în slăvi libertatea fără precedent de care cetățenii se bucură în ziua de astăzi, viața europenilor devine tot mai amplu reglementată. Regulile – adesea elaborate de birocrați fără chip care merg mână în mână cu interese puternice – ne guvernează relațiile de muncă, deciziile de afaceri, calificările educaționale, știrile și divertismentul. Iar Europa încearcă acum să strângă șurubul în ceea ce privește regulile libertății de exprimare, o libertate pe care se întemeiază însăși Europa, căci reprezintă manifestarea libertății de conștiință. Noile restricții nu vizează obscenitatea sau alte atacuri la adresa decenței în viața publică. Ceea ce dorește, de fapt, să restricționeze clasa guvernantă a Europei este exprimarea politică. Liderii politici care rostesc adevăruri incomode despre Islam și imigrație sunt târâți prin tribunale. Corectitudinea politică impune tabuuri puternice, care împiedică orice

punere sub semnul întrebării a stării de fapt. Falsa Europă nu încurajează de fapt o cultură a libertății, ci promovează o cultură a omogenizării consumeriste și a conformismului impus politic.

17. Multiculturalismul nu funcționează. Falsa Europă se mai mândrește și cu un devotament fără precedent față de principiul egalității. Pretinde că promovează non-discriminarea și incluzivitatea față de toate rasele, religiile și identitățile. În această privință, progresele sunt autentice, dar au fost însoțite de o detașare utopică de realitate. În decursul unei singure generații, cea anterioară, Europa a pus în aplicare un proiect măreț de multiculturalism. A cere sau promova adaptarea noutăților de religie musulmană la obiceiurile și moravurile noastre, ca să nu pretindem și la religia noastră, este considerat ca o nedreptate flagrantă. Ni se spune că devotamentul nostru pentru egalitate ne cere să renunțăm la orice urmă de pretenție că am avea o cultură superioară. În mod paradoxal, aventura multiculturală a Europei, care neagă rădăcinile creștine ale acesteia, promovează o formă exagerată și himerică a idealului creștin de caritate universală. Le cere popoarelor Europene un grad de negare de sine care frizează sfîntenia. Ni se cere să confirmăm însăși colonizarea propriei patrii și moartea propriei culturi ca cea mai mare realizare europeană a secolului XXI – un act de sacrificiu colectiv făcut de dragul unei noi comunități globale a păcii și prosperității, care s-ar naște acum.

18. Rea-credință. Este o doză mare de rea-credință în acest raționament. Cu siguranță majoritatea celor din clasa guvernantă recunosc superioritatea culturii europene, dar refuză afirmarea ei publică într-o manieră care ar putea leza imigranții. Dată fiind această superioritate, ei cred că asimilarea va avea loc în mod natural și rapid. Ca o reverberație ironică a vechii gândiri imperialiste, clasa guvernantă europeană presupune că aceștia vor deveni de la sine ca „noi”, prin legea naturii și a istoriei, neputând concepe faptul că s-ar putea să se întâmple chiar pe dos. Între timp, multiculturalismul se aplică în mod oficial ca instrument terapeutic de gestionare a nefericitelor tensiuni culturale „temporare”.

19. Creșterea tiraniei tehnocratice. Există însă o doză și mai mare de rea-credință, una de natură întunecată. În decursul celei mai recente generații, un segment tot mai amplu al clasei noastre guvernante a decis că globalizarea accelerată îi favorizează propriile interese. Vor să construiască instituții supranaționale pe care să le poată controla fără inconvenientele rezultate din suveranitatea populară. Devine tot mai limpede că „deficitul de democrație” din Uniunea Europeană nu mai este o simplă problemă tehnică ce poate fi remediată prin mijloace tehnice. Ci este mai degrabă o caracteristică fundamentală și apărută cu zel. Fie că sunt legitimați de presupuse necesități economice, fie de legislația internațională a drepturilor omului, care se dezvoltă în mod autonom, mandarinii supranaționali ai instituțiilor UE confiscă viața politică a Europei, răspunzând la toate provocările cu același argument tehnocrat: „Nu există alternativă”. Aceasta este tirania ascunsă, dar tot mai reală, cu care ne confruntăm.

20. Falsa Europă este fragilă și neputincioasă. Vina tragică a falsei Europe devine tot mai evidentă, în ciuda faptului că partizanii ei fac eforturi majore pentru a întreține falsele iluzii. Mai presus de orice, falsa Europă se dovedește mai slabă decât și-ar fi imaginat cineva. Nu distracțiile populare și consumul de bunuri materiale sunt cele care susțin viața cetății. Lipsite de idealuri mai înalte și descurajate, prin ideologia multiculturalistă, de a-și mai exprima mândria patriotică, societățile moderne cu greu își mai găsesc resursele pentru a se apăra. Mai mult chiar, încrederea cetățenească și coeziunea socială nu se consolidează prin retorica incluzivității sau cu ajutorul unui sistem economic impersonal dominat de corporații-gigant multinaționale. Trebuie să o spunem pe șleau: societățile europene scârțâie din toate încheieturile. Dacă deschidem mai bine ochii, vom vedea o utilizare tot mai mare a puterii guvernamentale, inginerii sociale și îndoctrinare prin educație. Azi, soldații înarmați de pe străzile noastre nu sunt acolo doar pentru a combate terorismul islamic, ci și pentru a gestiona situații precum protestele violente împotriva sistemului sau mulțimile de fani beți care ies de la meciurile de fotbal. Fanatismul în fotbal este un semn disperat al nevoii profund umane de solidaritate, pe care falsa Europă nu o poate împlini.

21. Se instalează o cultură a negării de sine. Elita intelectuală europeană se numără, din nefericire, printre principalii apărători ai pretențiilor falsei Europe. Fără îndoială, universitățile noastre reprezintă gloria civilizației europene. Dar, dacă acestea căutau cândva să transmită noilor generații înțelepciunea acumulată din vremurile trecute, astăzi majoritatea universitarilor echivalează gândirea critică cu o negare simplistă a trecutului. Un punct de referință esențial al spiritului european este disciplina riguroasă a sincerității și obiectivității intelectuale. Dar, de două generații încoace, acest nobil ideal s-a schimbat. Ascetismul intelectual care cândva căuta să elibereze mintea de tirania opiniei dominante a devenit adesea conformism automat și respingere a tot ceea ce ne caracterizează. Această poziție de respingere culturală funcționează ca un surogat facil de gândire critică. De o generație încoace, acest surogat intelectual se practică în sălile de conferință, devine doctrină, dogmă. Iar aderarea la el este etichetată drept dovadă de iluminare, de rafinament spiritual. În consecință, universitățile au devenit agenți activi ai disoluției culturale.

22. Elitele își etalează cu aroganță virtutea. Clasa noastră guvernantă face posibil progresul drepturilor omului. Se luptă pentru a preveni efectele schimbărilor climatice. Proiectează o economie de piață globală unificată și armonizează politicile de taxare. Monitorizează progresele realizate în privința egalității de gen. Fac atât de multe pentru noi! Ce mai contează procesul prin care ajung să ne conducă? Ce importanță mai are că popoarele Europei devin tot mai sceptice cu privire la conducere?

23. Există alternativă. Creșterea nivelului de scepticism este pe deplin justificată. Azi, Europa este dominată de un materialism lipsit de sens și incapabil să mai motiveze femeile și bărbații să-și mai întemeieze familii și să nască copii. O cultură a negării de sine privează generațiile viitoare de un sens al identității. În

unele țări europene există deja regiuni întregi în care musulmanii locuiesc într-un regim de autonomie neoficială în raport cu legea locală, ceea ce-i face *de facto* coloniști, nu compatrioți. Individualismul ne izolează unul de celălalt. Globalizarea schimbă perspectiva de viață a milioane de persoane. Când sunt confrunțați cu aceste adevăruri, guvernanții ne spun că ei nu fac decât să îmblânzească inevitabilul, adaptându-se la necesitățile implacabile. Nu există altă opțiune și este irațional să opui rezistență. Lucrurile nu pot fi deturnate. Cei care obiectează suferă de nostalgie, drept pentru care sunt „pe drept cuvânt” etichetați ca „rasiști” sau „fasciști”. Pe măsură ce diviziunea socială și neîncrederea civică devin tot mai evidente, viața publică din Europa devine tot mai mînioasă și mai ranchiunoasă, sentimente despre care nimeni nu știe până unde vor putea fi împinse. Nu trebuie să mai continuăm pe acest drum. Trebuie să ne scuturăm de tirania falsei Europe. Există alternativă.

24. Trebuie să respingem pseudoreligia. Orice lucrare de înnoire începe cu o autocunoaștere de tip teologic. Universalismul și pretențiile universaliste ale falsei Europe o revelează pe aceasta ca fiind o întreprindere pseudoreligioasă, care propune un puternic angajament de credință, dar și anateme. Această atitudine constituite puternicul opiu care paralizează organismul politic al Europei. Trebuie să subliniem că aspirațiile religioase țin de domeniul religiei, nu al politicului – și cu atât mai puțin al unei administrații birocratice. Din această perspectivă, pentru a ne recupera puterea de influență politică și istorică, trebuie să „resecularizăm” viața publică europeană.

25. Trebuie să restaurăm adevăratul liberalism. Pentru aceasta va fi nevoie să renunțăm la limbajul mincinos care ocolește responsabilitatea și favorizează manipularea ideologică. Discuțiile despre diversitate, incluziune și multiculturalism sunt vorbe goale. Adesea, acest limbaj este folosit pentru a prezenta eșecurile drept realizări: destrămarea solidarității sociale este „de fapt” un semn de primire, toleranță și incluziune. Acesta este un limbaj de marketing, care își propune să ascundă realitatea, nu să o clarifice. Trebuie să ne recâștigăm respectul pentru realitate. Limbajul este un instrument delicat care își pierde lustrul când este folosit pe post de buzdugan. Ar trebui să veghem la decența limbajului. Recursul la denunț este un semn de decadență a momentului actual. Nu trebuie să tolerăm intimidarea verbală și cu atât mai puțin amenințările cu moartea. Trebuie să îi protejăm pe cei care vorbesc rațional, chiar și atunci când ni se pare că se înșală în vederile lor. Viitorul Europei trebuie să fie liberal în sensul bun al cuvântului, ceea ce înseamnă să fie profund atașat deschiderii către dezbaterea publică solidă, eliberată de orice amenințări de violență sau coerciție.

26. Avem nevoie de oameni de stat responsabili. Să rupem vraja falsei Europe și cruciada ei utopică și pseudoreligioasă către o lume fără frontiere, înseamnă să nutrim un nou sens politic și un nou tip de om de stat. Un bun lider politic administrează bunăstarea unui anumit popor. Un bun om de stat vede moștenirea noastră europeană comună și tradițiile naționale specifice ca pe daruri mărețe și

dătătoare de viață, dar și ca pe lucruri fragile. El nu respinge o astfel de moștenire, nici nu riscă să o piardă de dragul unor vise utopice. El va râvni să fie cinstit de poporul său, nu va înseta după aprobarea „comunității internaționale”, care este de fapt aparatul de relații publice al oligarhiei.

27. Trebuie să ne reînnoim unitatea și solidaritatea la nivel național. Să recunoaștem caracterul particular al fiecărei națiuni europene și a specificului ei creștin fără a ne lăsa intimidați de pretențiile false ale multiculturalismului. Imigrația fără asimilare înseamnă colonizare, iar acest fapt trebuie respins. Ne așteptăm pe drept cuvânt ca cei care vin în țările noastre să devină membri ai națiunilor noastre și să adopte felul nostru de a fi. Această așteptare trebuie să fie consolidată prin politici sănătoase. Limbajul multiculturalismului a fost importat din America. Dar marea imigrație americană a avut loc în pragul secolului XX, o perioadă de remarcabilă creștere economică, într-o țară în care practic nu exista niciun sistem de servicii sociale. Dar această țară avea un foarte puternic simț al identității naționale, așteptându-se de la imigranți să se adapteze acestei țări și nicidecum inversul situației. După ce a acceptat un mare număr de imigranți, America și-a închis ușile timp de aproape două generații. Europa trebuie să învețe din această experiență americană, nu să preia ideologiile contemporane care circulă în prezent acolo. Respectiva experiență istorică ne arată că locul de muncă este un motor puternic de asimilare, că un sistem de asigurări sociale generos împiedică această asimilare și că o conducere politică prudentă dictează uneori reducerea – chiar drastică – a numărului de imigranți acceptați. Nu trebuie să permitem ideologiei multiculturale să ne deformeze judecata politică în ceea ce privește optima slujire a binelui comun. Și este nevoie de comunități naționale suficient de unitare pentru a vedea care este binele lor comun.

28. Doar imperiile sunt multiculturale. După al Doilea Război Mondial, Europa Occidentală a cultivat democrațiile vitale. După destrămarea Imperiului Sovietic, națiunile central-europene și-au recăpătat vitalitatea civică. Acestea se numără printre cele mai prețioase realizări ale Europei. Dar vor fi pierdute dacă nu încercăm să rezolvăm problema imigrației și pe cea a schimbărilor demografice din națiunile noastre. Numai imperiile pot fi multiculturale. Astfel va deveni și Uniunea Europeană dacă nu reușim să reconstruim solidaritatea și unitatea civică drept criterii de evaluare pentru politicile de imigrație și strategiile de asimilare.

29. O ierarhie adecvată nutrește bunăstarea socială. Mulți cred în mod greșit că Europa este frământată numai de controversa din jurul imigrației. În realitate, acesta este doar unul dintre aspectele unui proces general de destrămare a țesutului social care trebuie oprit și reparat. Trebuie să recuperăm demnitatea anumitor roluri sociale. Părinții și profesorii au datoria de a-i forma pe cei care le-au fost dați în grijă. Trebuie să rezistăm cultului experiențelor câștigate pe seama înțelepciunii, tactului și căutării unei vieți cultivate. Europa nu se poate înnoi fără a respinge în mod hotărât egalitarismul exagerat și reducerea înțelepciunii la expertiză tehnică.

Apreciem realizările politice ale erei moderne. Bărbații și femeile trebuie să aibă drepturi egale de a decide treburile cetății. Drepturile fundamentale trebuie protejate. Dar o democrație sănătoasă necesită ierarhii sociale și culturale care încurajează căutarea excelenței și îi cinstesc pe cei care slujesc binele comun. Trebuie să refacem sentimentul de măreție spirituală și să-i acordăm cinstea cuvenită pentru ca civilizația noastră să poată contracara puterea tot mai mare a banului, pe de o parte, și distracția vulgară, pe de alta.

30. Trebuie să restaurăm cultura morală. Demnitatea umană înseamnă mai mult decât dreptul de a fi lăsat în pace, iar doctrina internațională a drepturilor omului nu epuizează dorința de dreptate și cu atât mai puțin dorința de bine. Europa are nevoie de un consens înnoit asupra culturii morale, astfel încât oamenii să fie conduși către o viață virtuoasă. Nu trebuie să permitem ca o falsă imagine a libertății să împiedice folosirea prudentă a legii pentru a combate viciul. Trebuie să iertăm slăbiciunea umană, dar Europa nu poate prospera fără recuperarea unei aspirații comune către o conduită dreaptă și către excelență umană. O cultură a demnității decurge din decență și din împlinirea datoriei de către fiecare la locul său din societate. Trebuie să reînnoim respectul reciproc dintre clasele sociale, trăsătură caracteristică pentru o societate care prețuiește contribuțiile tuturor.

31. Piața trebuie îndreptată spre scopuri sociale. Deși recunoaștem aspectele pozitive ale economiei de piață, trebuie să rezistăm la tentația ideologiilor care încearcă să organizeze întreaga societate conform logicii pieței libere. Nu totul este de vânzare. Piețele funcționale necesită domnia legii, iar scopul celei din urmă trebuie să fie mai mult decât eficiența economică. Piața funcționează cel mai bine când beneficiază de instituții sociale puternice și organizate după propriile principii, care nu țin de logica pieței. Creșterea economică, deși benefică, nu reprezintă cea mai înaltă valoare. Piața trebuie orientată spre scopuri sociale.

Astăzi, corporațiile-gigant amenință până și suveranitatea politică. Națiunile trebuie să coopereze pentru a gestiona aroganța și indiferența forțelor economice globale. Susținem folosirea judicioasă a puterii administrative pentru a susține bunuri sociale non-economice.

32. Este nevoie de o reformă a educației. Credem că Europa are o istorie și o cultură demne de a fi păstrate. Universitățile noastre, totuși, trădează prea des moștenirea noastră culturală. Este nevoie de o reformă a programelor educaționale pentru a încuraja transmiterea culturii noastre comune, nu de o îndoctrinare a oamenilor într-o cultură a negării de sine. Profesorii și mentorii de la toate nivelurile de educație au datoria memoriei. Trebuie să se mândrească cu rolul lor de punte între generațiile trecute și cele viitoare. Trebuie să reînnoim cultura înaltă a Europei stabilind frumosul și sublimul ca standard comun și respingând degradarea artelor într-un fel de propagandă politică. Aceasta necesită cultivarea unei noi generații de mecena. Corporațiile și birocrății s-au dovedit a fi slabi gestionari ai artelor.

33. Căsătoria și familia sunt esențiale. Căsătoria stă la temelia societății civile și a armoniei între bărbați și femei. Este legătura intimă centrată pe susținerea

gospodăriei și creșterea copiilor. Afirmăm că cele mai importante roluri pe care le avem în societate și ca ființe umane sunt cele de tată, respectiv mamă. Căsătoria și copiii sunt de nelipsit din orice viziune a prosperității umane. Copiii necesită sacrificiu din partea celor care îi aduc pe lume. Acest sacrificiu este nobil și trebuie onorat. Susținem politicile sociale judicioase care încurajează și consolidează căsătoria, nașterea și creșterea copiilor. O societate care nu este deschisă față de nașterea propriilor copii nu are viitor.

34. Noțiunea de populism trebuie reexaminată. În Europa de astăzi există o mare doză de anxietate cu privire la ascensiunea a ceea ce este desemnat drept „populism”, cu toate că termenul nu este niciodată definit și se folosește mai ales în sens peiorativ. Ne exprimăm rezerva cu privire la aceasta. Europa trebuie mai degrabă să se hrănească din înțelepciunea profundă a propriilor tradiții decât să recurgă la lozinci simpliste și apeluri emoționale care învrăjdesc. Însă recunoaștem că o mare parte din acest fenomen politic poate constitui o rebeliune sănătoasă împotriva tiraniei falsei Europe, care etichetează ca „antidemocratică” orice amenințare la propria legitimitate morală. Așa-zisul „populism” pe drept cuvânt pune sub semnul întrebării dictatura sistemului, „fanatismul centrului”. Este dovada că, până și în cultura noastră politică degradată și sărăcită, capacitatea de acțiune istorică a popoarelor europene poate renaște.

35. Viitorul nostru este adevărata Europă. Respingem pretenția falsă că nu există alternativă responsabilă la solidaritatea artificială și lipsită de suflet a pieței unice, a birocrăției transnaționale și a societății de divertisment. Pâinea și circul nu sunt suficiente. Adevărata Europă reprezintă alternativa responsabilă.

36. Trebuie să ne asumăm responsabilitatea. În acest moment, le cerem tuturor europenilor să ni se alăture în respingerea fanteziei utopice a unei lumi multiculturale fără frontiere. Suntem îndreptățiți să ne iubim patriile natale și ne dorim să le transmitem integral copiilor noștri nobilul tezaur cultural și identitar care ne-a fost încredințat. Ca europeni, avem și o moștenire culturală comună, iar această moștenire ne cere să trăim împreună în pace ca o Europă a națiunilor. Să reînnoim suveranitatea națională și să ne regăsim demnitatea unei responsabilități politice comune pentru viitorul Europei!”

Phillipe Bénéton (France)
 Rémi Brague (France)
 Chantal Delsol (France)
 Roman Joch (Èesko)
 LÁnczi András (Magyarország)
 Ryszard Legutko (Polska)
 Roger Scruton (United Kingdom)
 Robert Spaemann (Deutschland)
 Bart Jan Spruyt (Nederland)
 Matthias Storme (België)

7. EPILOG

Doctrinile științifice inițiate prin școala istorică juridică germană de Gustav von Hugo Savigny (1779-1861), – cel care avea să-i influențeze gândirea juridică lui Mihail Kogălniceanu aflat la studii la Berlin și Rudolf von Ihering (1818-1892) –, contravin în bună măsură viziunii secolului al XIX-lea de mărginire a *dreptului* ca produs arbitrar aflat la îndemâna legislatorului, constituit doar dintr-o înșirare de reguli de *drept*, dispuse într-o anumită logică la baza căreia s-ar afla o construcție gramaticală corectă.

Ihering, în celebra sa lucrare apărută în 1872 „*Lupta pentru Drept*” (Der Kampf ums Recht) susținea ideea temporarității *dreptului*, în sensul în care acesta s-ar ocupa într-o anumită țară și într-o anumită epocă de legislația aferentă acelei perioade de timp, unde omul își urmărește potrivit activităților sale sociale satisfacerea propriilor interese și nevoi, pe de-o parte, iar pe de altă parte unde susținea că “scopul *Dreptului* este Pacea, iar mijlocul este Lupta. Atâta vreme cât *dreptul* este nevoit să se lupte cu *nedrept-ul* – și acesta va dura atâta vreme cât există omenirea –, lupta nu va fi exclusă. Viața *dreptului* este lupta, o luptă a popoarelor, a puterii statului, a lucrurilor, a individului”²⁷.

În privința primei părți, cea de satisfacere a nevoilor culturale individuale, lucrarea de față încearcă să scoată în evidență elementele juridice desprinse din perspectiva cronologică evolutivă a creațiilor românești, îmbrăcând în haină juridică unele forme de exprimare, interpretare și simțire reliefate în operele autorilor menționați.

După cum afirma profesorul de *drept public* al universității din București din perioada interbelică Paul Negulescu, “...Omul vrea să iubească, omul ține la considerațiunea celorlalți, omul iubește viața, are nevoie de emoțiuni, își creiază o lume a lui particulară, de visuri și imagini fantastice. Omul iubește viața și are spaimă de moarte, de aceea el cântă această viață reală pe care el o idealizează, și găsește o plăcere a-și răscoli amintirile. Și toate acestea sunt și ele nevoi, nevoi pe care în felul lor le are și sălbaticul și omul civilizat...și consecința este că regula de

²⁷ Rudolf von Ihering, “Lupta pentru Drept”, Iași, Presa Nouă, 1938 - apud Alina Dobre, Contributors.ro, 07.06.2018.

drept caută să stabilească condițiunile în care să fie posibilă dezvoltarea individului....Când legiuitorul a îmbrăcat acest raport social cu haina juridică, l-a transformat în raport juridic..."²⁸.

Dintr-o a doua perspectivă, cea a utilității, *dreptul* se ocupă cu precădere doar de elementele repetitive ale vieții sociale, respectiv cele care reprezintă și își dovedesc gradul lor de utilitate pentru societatea omenească. Respingând utilitatea unui *drept* care creează societatea, profesorul Negulescu se pronunță în favoarea unei societăți care creează *dreptul*, "un drept care corespunde opiniei publice, situațiunii existente în acel moment...care ține seama de împrejurările de fapt la care legiuirea este chemată să aplice"²⁹, ce se manifestă, "ca o haină, o formă care trebuie să se adapteze la realitate, la viață"³⁰ și care, "să țină seama de spiritul poporului, de starea lui de civilizațiune, de puterile sociale existente, de pericolele care pot amenința Statul"³¹.

Totul ar depinde în acest context de faptul că, dincolo de realismul intrinsec al *dreptului* – ca o construcție ideatică ce nu este destinată experimentelor abstracte de laborator, ci aplicării concrete într-o societate umană dată –, aplicarea reală a *dreptului* se poate realiza, în concepția aceluiași profesor Negulescu, doar acolo unde, "**dreptul reflectă cultura generală a societății**, trecutul neamului, starea socială,... mentalitatea poporului. Orice neconcordanță între societate și *dreptul* care i se aplică, determină apariția unor rezultate nedorite, o aplicare parțială sau distorsionată a normei juridice"³².

Distincția care trebuie făcută între civilizație și cultură, în opinia profesorului, pedagogului și ziaristului Aurel C. Popovici³³, constă într-una materială aferentă *civilizației* și una de ordin moral universal, care revine actului de *cultură*.

Civilizația ne asigură condiția materială, de făurire a unui trai mulțumitor, care să înlesnească omului procurarea bunurilor materiale și de hrană necesare. Profesorul Popovici caracterizează în acest sens civilizația ca factor material primordial al vieții, fiind asimilată cu *pâinea vieții*. Aceasta este însă cerința omului primitiv, rudimentar, deosebit cu puțin de regnul animal. Oamenii care tind spre dobândirea netăgăduitei demnități omenești, oricât ar fi de satisfăcuți din punct de vedere material, năzuiesc spre descoperirea tainelor lor sufletești, deschise spre cuvântul și lumina lui Dumnezeu.

²⁸ Paul Negulescu, Curs de Drept Constituțional Român, Ed. Alex. Th. Doicescu, București, 1927.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Paul Negulescu, Tratat de drept administrativ român, cartea II-a, Tipografiile Române Unite, București 1906.

³¹ Paul Negulescu, Principiile fundamentale ale Constituției din 27.02.1938.

³² Aurel C. Popovici, Naționalism și democrație, Concepția culturei, Minerva, București, 1910, p. 19.

³³ Ibidem.

Așadar, în timp ce civilizația începe cu hrana biologică și satisfacțiile de ordin material ale vieții, cultura își are sorginea în hrana spirituală. "Cu pâinea începe traiul animal. Viața omenească nu începe decât cu începuturi de cultură: de cult religios, de cult pentru străbuni, pentru părinții culturii naționale, pentru neam, de cult pentru istoria dezvoltării de până atunci, de cult pentru tot ce constituie notele distinctive ale poporului respectiv, de cult mai ales, pentru viața sufletească și intelectuală. Cultura unui popor e deci cultul său pentru idealurile sale naționale....prin slăbirea acestui cult și cu dispariția lui, slăbește și dispare și cultura acelui popor, poporul el însuși. Fenomen ușor de înțeles: covârșirea concepțiilor bunului trai material slăbește străduințele spre idealuri: omul cade iarăși în animalitatea din care se ridicase. Într-o animalitate, firește, „înaintată”, „civilizată”, „luminoasă””³⁴

Fără a ține seama de civilizația unui popor – dată de obiceiurile și tradițiile sale –, precum și de cultura generală istorică și mentalitatea pe care o are acel popor, indiferent care ar fi acesta, atât legea, cât și celelalte țărâmurii științifice, trans- și interdisciplinare, nu-și vor putea niciodată găsi aplicabilitatea. Aceasta pentru că în timp ce legea juridică începe să existe odată cu modelarea ei după specificul necesităților sociale, legea științifică exista cu mult înainte ca ea să fie descoperită de om.

În timp ce legea științifică este inviolabilă, ca un dat al naturii, legea juridică este obligatorie. Iar ca aceasta din urmă să ne poată asigura o conviețuire socială în siguranță și armonie, ea trebuie să-și extragă seva din mai toate domeniile de activitate, pentru a putea fi acreditată, stimulată și implementată cu succes la momentul și locul potrivit.

În elaborarea acestei lucrări, am pornit de la premisa că între *drept* și *morală*, între lumea juridicului și cultură, între *drept* și tot ceea ce incumbă sufletului uman, există certe interconexiuni. Dacă morala stabilește criteriile necesare diferențierii binelui de rău, cultura diferențiază frumosul de urât. *Dreptul* își are menirea de a disocia dreptatea de nedreptate, prin scoaterea la lumină a adevărului. Și adevărul nu stă întotdeauna la suprafață. El trebuie căutat pentru a putea fi găsit. Uneori cu multă osteneală, riscuri și sacrificii, prin perseverență, îndârjire, convingere, dar mai ales prin credință. Prin iubire de oameni și Dumnezeu. Sfânta Scriptură ne învață că doar Mântuitorul se poate identifica cu adevărul absolut, în timp ce pentru oameni adevărul este relativ. Noi ca oameni, suntem cu alte cuvinte sortiți greșelii, chiar și atunci când putem fi bine intenționați. De aceea, pentru că numai adevărul ne face liberi, trebuie să trăim în Duhul lui Dumnezeu, Căla care ne va arăta Căla, Adevărul și Viața (Ioan 14).

Anatomistul francez Xavier Bichat (1771-1802), fondatorul histiologiei și patologiei, întemeietorul școlii medicale clinice pariziene, ne sugerează cum

³⁴ Aurel C. Popovici, *Naționalism și democrație, Concepția culturii, Minerva, București, 1910, p. 19.*

societatea omenească se aseamănă unui organism uman compus din elemente care dețin calități fizice și calități vitale, antagonice unele cu altele. Când elementele fizice predomină celor vitale, acel organism este sortit pieirii. Așa se întâmplă și cu societatea omenească. Herbert Spencer aprofundează această idee în *Teoria organicistă*, conform căreia viața este supusă unor permanente transformări de situații, în care puterea de adaptare a organismului (a societății omenești n.m.) are un rol determinant. Atunci când aceasta dispare, omul, versus societatea umană, se stinge.

Spre deosebire de un mecanism, adaptabil doar unei situații prezente, organismul uman, societatea, se adaptează noilor condiții și prin prisma trecutului. Pentru că din trecut își trag seva și își pot explica și preconiza evoluția, adaptându-se unor noi situații prezente date. Astfel, ca rod al generațiilor trecute, societatea omenească continuă să trăiască, aflându-și un ideal pe care să-l urmărească și fructifice³⁵.

După cum spunea Simion Bărnuțiu, marele nostru istoric, filosof și profesor de *Drept Natural*, în discursul său de deschidere a universității înființate de Cuza Vodă la Iași în anul 1860:

“Libertatea cea adevărată a fiecărei națiuni constă în libertatea națională. Fără de naționalitate nu e libertate, nici lumină, nici adevăr, nici identitate – ci pretutindeni aduce a întuneric și amortire. Ce este apa pentru pești, văzduhul pentru păsări, aerul pentru toate viețuitoarele –, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru viața plantelor, vorba pentru cugetare – așa este naționalitatea pentru fiecare popor, ea fiind mama noastră, ca îndemnul cel mai puternic pentru liniștea, bunăstarea și fericirea speciei umane. Pe acela pe care nu-l trage inima a lucra nici pentru gloria, nici pentru fericirea și continuitatea națiunii sale, acela nu este altceva decât un egoist, pierdut atât pentru umanitate, cât și pentru el însuși. Păcat pentru un asemenea specimen că l-a decorat natura cu forma și titlul de om.”

Numai astfel, păstrându-și caracterul și energia specifică a trecutului poate un popor să existe și în prezent, iar prin valorificarea propriilor însușiri, creații și calități, aceste energii pot fi preluate și duse înspre viitor de tinerele generații.

Toți oamenii se nasc cu tendința de a se conserva pe ei înșiși și specia din care provin. De aceea instinctele se împart în instincte personale – care țin de Eul nostru - și în instincte altruiste, sociale, care țin de mediul social înconjurător, de familie, națiune și omenire, în cel mai general mod.

Adevărata iubire de sine însă, cere ca omul să nu aibe în vedere numai prezentul, numai binele personal și folosul momentului, ci, dimpotrivă, să urmărească și binele comun, care să-l înnobileze și să dea consistență și valoare întregii sale vieți.

³⁵ Paul Negulescu, *Curs de Drept Constituțional Român*, Ed. Alex. Th. Doicescu, București, 1927.

„De aceea, principiul de drept al conservării naționalității ar trebui să stea la baza tuturor celorlalte principii, iar în puterea conștiinței de sine, dată de voința de a fi a fiecărui individ în parte, să stea puterea întregii națiuni. Cu cât numărul unor astfel de convingeri este mai numeros, cu atât puterea unui popor crește, ancorând la temelie și elementul instituțional al culturii, ca patrimoniu național ce poate fi pus în slujba întregii umanități” (Vasile Conta).

Așa cum remarcă și unul din creatorii pedagogiei românești Ion Găvănescu, trebuie făcută o distincție clară între *educația morală* și *instrucțiunea* sau *instruirea morală*. Atâta timp cât educația impune prin însăși menirea ei influențarea voinței prin stabilirea de deprinderi comportamentale urmare întreprinderii unor acțiuni ferme, cu referire strictă la latura sentimentală individuală, instrucțiunea sau instruirea morală recurge la iluminarea inteligenței și proliferarea cunoștințelor noastre relative în imediata lor corelare cu factorul moral. Educația face apel la pedepse și recompense, prin utilizarea forței sugestiei, a exemplului văzut, a imitației și de ce nu la efectul tardiv dar puternic al eredității. Instrucțiunea sau instruirea, ca mijloc al educației, influențează voința prin raza luminoasă a ideii, străbătând intelectul în profunzimea lui, trecând peste sentiment și urnind voința din loc prin forța mișcării.³⁶

Prudența, – *Sustine et abstine*³⁷ –, este chiar tulpina din care se ramifică curajul și cumpătarea. Iar toate aceste trei calități alcătuiesc grupa de bază a virtuților individuale menite să ferească omul de nenorociri și să-l îndrume pe calea cea bună.

Virtutea la rândul ei este derivatul voinței, exercițiului și educației. Nu ne naștem cu ea ca în cazul personalității, care ne este dată de la naștere prin prisma conduitelor noastre genetice native pe care le vom urma toată viața.

După cum virtutea și viciul nu ne sunt înăscute, nici *caracterul* nu ne este nativ. El se dobândește pe parcursul vieții și se poate schimba de pe urma educației primite, a propriului exercițiu sau a anturajului frecventat.³⁸

Școala, ca instituție de cea mai mare importanță la nivel statal, trebuie să reprezinte cheia de boltă în descifrarea adevărului cultural-științific al unei națiuni, fiind în măsură să prezinte și promoveze acest adevăr în interesul cunoașterii sale și îmbogățirii patrimoniului culturii universale.

Sarcina primordială a școlii constă în reclădirea morală a societății, iar obligațiile morale care derivă din aceasta trebuie legate de ceea ce este mai trainic în sufletul omului, de credințele și convingerile lui cele mai sigure și neclintite.

³⁶ Ion Găvănescu, *Noțiuni de pedagogie generală*. Ed. Librăriei și Tipografiei H. Steinberg, București, 1920.

³⁷ Răbdare și abnegație.

³⁸ Ion Găvănescu, *Noțiuni de pedagogie generală*, Ed. Librăriei și Tipografiei H. Steinberg, București, 1920.

Dar la fel de bine și școala trebuie ajutată. Înregistrăm actualmente (2020) un grad de analfabetism funcțional de 44%, în condițiile în care media europeană este de 29,7%. Lucru care nu este de mirare atâta timp cât din PIB-ul național, cota de alocare anuală pentru educație este cea mai mică din Europa, fiind situată la 2,7%, față de media europeană de 4,6%...

„Nu trebuie ignorat și nici uitat faptul că mințile scilipitoare ale tinerilor trebuie îndreptate cu prisosință înspre stimularea sfântului entuziasm care să conducă la descoperirea *frumosului, dreptății și adevărului*. Iar roadele nu se vor putea obține decât prin priceperea, răbdarea, devoțiunea și tactul dascălilor, a conștiinței de sine asupra menirii, și de ce nu, a sacrificiului lor. Cu alte cuvinte nu buchea cărții va fi cuvântul de ordine, ci înțelesul ei, nu forma ci fondul, nu memoria ci judecata.” Dar după cum spunea psihiatrul elvețian și întemeietorul școlii analitice de psihologie Carl Gustav Jung într-unul din panseurile sale, oamenilor le vine mult mai la îndemână să judece decât să gândească.

De aceea, ca o prerogativă a *Dreptului*, expusă de profesorul ieșean Cuza tinerii trebuie introduși cu abilitate spre descoperirea nemărginitei lumi a ideilor, în care mințile lor să se afunde cu nerăbdare în aflarea lucrurilor folositoare lor și umanității, care să-i poată ridica astfel înspre strălucirea lor eternă, decât să se lase cufundați în mediocritate, manipulare, egoism și plafonare, căzând adeseori pradă nu educației primite sau convingerilor lor, ci tentațiilor efemere sau altor convingeri perfide menite să-i împingă ulterior spre autodistrugere. Aceasta pentru că elevul sau studentul de azi va fi cetățeanul de mâine, și atunci când la tinerețe nu se supune unei discipline serioase de viață, a respectului față de cei care le vor binele, a părinților în primul rând și mai apoi a dascălilor lor, sau atunci când de timpuriu nu este deprins să dobândească merite și venituri de pe urma propriilor activități și îndeletniciri, același elev sau student, devenit acum cetățean matur, se va lovi pe tot parcursul vieții sale de consecințele superficialității, a timpului irosit, a lenei și lăcomiei tinereților sale. Și de aici – așa cum remarca pedagogul Aurel C. Popovici – la fel ca între logică și absurd, între sublim și ridicol, între *summum jus* și *summa injuria*³⁹ între om și între bestie, între înălțare și cădere, distanța nu-i decât un pas.⁴⁰

În statele cu adevărat democratice, unde poporul este chemat să se cârmuiască singur și unde majoritatea pare stăpână pe destinele și interesele sale, nimic nu poate fi mai contraproductiv decât manipularea, sau cu alte cuvinte, zăpăcirea minților, cu precădere a tinerilor.

Aldous Leonard Huxley, (1894-1963), cel care avea să-l influențeze și pe Mircea Eliade, lucru recunoscut de Eliade în *Jurnalul* său, menționa în celebra sa scriere *Reîntoarcere în minunata lume nouă*:

³⁹ Supremul drept și suprema nedreptate.

⁴⁰ Aurel C. Popovici, *Naționalism și democrație, Concepția culturei*, Minerva, București, 1910, p. 22.

„...Ca și alcoolul, otrăvirea în turmă este un drog activ și extravertit. Individul intoxicat de gloată scapă de răspundere și evoluează de la inteligență și morală, către un fel de iraționalitate frenetică, animalică... Marșurile abat gândul oamenilor. Marșurile desființează individualitatea. Marșurile sunt lovitura de bagheta magică făcută pentru a-i deprinde pe oameni cu o activitate mecanică, cvasivirtuală, până când aceasta devine o a doua lor natură”.

Aceasta pentru că în loc ca un popor să se folosească de toate energiile de care dispune și să cheltuiască aceste energii creatoare înspre satisfacerea necesităților sale urgente, fără a pierde din vedere idealurile mai îndepărtate, riscă să-și risipească aceste energii pe scopuri sterile, meschine, mai mult sau mai puțin oculte, inventate și fără sens, nepotrivite împrejurărilor, sau chiar îndreptate, voit sau nu, împotriva mersului normal al lucrurilor.

Astfel, prin zădărnicierea acestor energii, se va ajunge mai devreme sau mai târziu la învrăjbirea spiritelor, la pierderea încrederii concetățenilor în autoritățile statului, și odată cu aceasta, se va ajunge la părăsirea locurilor de muncă, a familiei și țării.

Tranzițiile poporului român de-alungul vremurilor, au ținut cont în cea mai mare măsură și pe toate planurile, de influențele geostrategice exercitate asupra noastră în perioadele date. Așa se explică faptul că „schimbările sociale survenite pe parcursul istoriei noastre, fie că au fost prea lente și șovăielnice, fie prea grăbite și necoapte destul, fapt care nu a dus la mulțumirea marii mase a românilor.”

Aceasta sub premisa faptului că civilizația oricărui popor, cu legile și reformele sale, ar trebui să urmeze calea unor lucrări seculare, în decursul cărora, poporul respectiv, aflat sub presiunea diverselor sale nevoi și constrângeri, să-și stabilească formele, acțiunile și strategiile sale corespunzător necesităților, adaptate caracterului, specificului economic și gradului său de cultură.

Prin urmare, conform celor susținute de același profesor ieșean Cuza este evident că orice progres real al unui popor nu se poate face decât treptat, prin menținerea și dezvoltarea propriilor sale capacități, ancorate la specificul și posibilitățile sale, concomitent cu integrarea permanentă a evoluțiilor înregistrate pe plan internațional. Introducerea bruscă, forțată și accelerată a unor forme de cultură nespecifice, oricât de dezvoltate și la modă ar fi ele, pot conduce dimpotrivă, la dezorientare și regres, producând o reală confuzie între formele de civilizație și civilizația în sine.

Dorința acerbă de imitare și preluare a tuturor formelor de acțiune și manifestare culturală a celor mai desăvârșite sau mai puțin reușite forme ale străinătății, au făcut să se uite faptul că starea de cultură a unui popor nu depinde atât de instituțiile statului și mass-mediei în general, pe cât acestea ar trebui să depindă de cultura propriului popor. Nichifor Crainic afirma în acest context că “dacă în civilizația materială, imitația e o necesitate, în cultură ea înseamnă moartea spirituală a unui neam”.

Exacerbarea individualismului și discreditarea originilor culturale prin demitizarea valorilor tradiționale poartă amprenta atrofierii morale a societății, care astfel devine multi-fragmentată, neîncrezătoare și tot mai dezorientată în a diferenția valoarea de nonvaloare, binele de rău, normalul de anormal, dreptatea de nedreptate, firescul de nefiresc și nu în cele din urmă în a-și regăsi propria-i identitate.

Prin urmare, pe baza păstrării și recunoașterii valorii tradițiilor noastre ancestrale, se clădește toată chintesența neamurilor și popoarelor, prin instinctele pe care Dumnezeu le-a sădit în natură și le-a dăruit fiecărui neam în parte, după cum și toate neamurile vor da socoteală la Marea Judecată pe măsura faptelor comise. Sugestive în această privință sunt vorbele lui Octavian Goga:

“...Nu mor strămoșii niciodată,
Războiul lor în noi și-l poartă,
Căci li-e țărâna spulberată,
Dar nu li-e dușmănia moartă.
Străveche, ura lor se-mparte
Din moș în moș, din tată-n tată,
și azi, de dincolo de moarte,
Ei ne mai cer o judecată...”⁴¹

Din nefericire asistăm la tot felul de imixtiuni în actul nostru cultural, care nu au nimic de-a face cu civilizația și cultura milenară a acesui neam. Școala pierde treptat monopolul asupra educației, noile provocări contribuind direct sau indirect, la decredibilizarea rolului Bisericii, școlilor și universităților.

După cum sublinia profesorul Adrian Gorun, ritmurile devin infernale atât în planul destrămării, cât și al reconstrucției, fapt care conduce implicit fie la o profesionalizare forțată și păgubitoare, fie la deprofesionalizarea unei largi mase a populației active. De aici repercusiunile nu întârzie să se înlănțuie: escaladarea șomajului, amplificarea sărăciei, pierderea tradiției meseriilor, dispariția cultului muncii, inadaptarea și neîncadrarea în sânul societății, analfabetismul, proliferarea infracționalității și criminalității juvenile, distrugerea familiilor, emigrația masivă și odată cu aceasta, destrutturarea demografică a satelor, orașelor și țării în ansamblul ei.

Și atunci ne punem retoric îndreptățita întrebare: ce fel de libertate ne-am recâștigat?!

Ne-am recâștigat cumva libertatea pentru a ne exprima, conforma, egaliza și transforma limba noastră națională în limbile altor popoare? Sau poate de a expune mai bine întregii lumi individualitatea noastră, datinile și obiceiurile noastre, cofundându-ne până la dispariție în tradițiile altora? Sau poate în a ne mutila limba vorbită, a ne vinde pământurile și a ne reprima toate frustrările, necazurile și

⁴¹ Octavian Goga, „Strămoșii”, Poezii.

nereușitele noastre, aruncându-le pe umerii neamului, strămoșilor, întregii noastre țări și-a lui Dumnezeu ? ...

De aceea libertatea trebuie să implice raționalitatea alegerii, a științei filtrării informațiilor și modelării comportamentale, care să dezvolte mentalul individual și colectiv înspre o alegere aflată în folosul întregii societăți.

Desigur, omul înzestrat de Dumnezeu cu voința liberă, a liberului-arbitru, are posibilitatea, ce-i drept, să nu țină cont de toate acestea, sau să încalce legile naturii și implicit ale Creației divine, cu riscul însă că, odată încălcate fiind, el să nu mai existe. Dar întrucât el, omul, există, va fi nevoit să și respecte aceste legi.

Orice abateri, convertiri și siluri ale ființei noastre naționale nu au voie să mai aibe loc vreodată. Pentru că pentru acest neam și pământ românesc s-a murit și se moare în continuare. Tineri și bătrâni. De multe ori fără milă, pioșenie sau regrete.

Este de la sine înțeles că luminarea poporului este necesară, încântă și-i încălzește ca o necesitate a vieții organice pe toți cei care caută lumina, bucuria și căldura unei vieți spirituale prolifice. După cum soarele este necesar și plăcut vieții, la fel și lumina pe care acesta ne-o oferă este plăcută și necesară ochiului. Atunci însă când ea este prea pătrunzătoare, sau omul se uită pentru mai mult timp direct în această lumină, riscă să orbească. Conform profesorului Petrovici odinioară se spunea că cei mai mulți orbi, sau cei cu vederea mai slabă, erau” acolo unde lumina era mai arzătoare, adică fie de la Răsărit, *Ab Oriente lux!*, fie venită de la Apus *Fiat lux!*, aceasta din urmă ca obârșie a civilizației umane. Lumina pe care ne-o lăsam proiectată în mecanismul gândirii noastre nu trebuie însă să ne orbească, să ne afunde în tenebrele animalismului sălbatic, ci, dimpotrivă, să ne înțeleptească, să ne fie clarvăzătoare și benefică precum un far luminos, duhovnicesc, care să ne desprindă din calea întunericii și rătăcirilor noastre de tot felul și să ne îndrepte pașii pe calea adevărului și vieții.

Dar „unde-i multă lumină, e și multă umbră”, afirma Johann Wolfgang Goethe, lucru care s-a dovedit a fi adevărat și în domeniul culturii. Să nu cauți să schimbi legile naturii, pentru că riști să rămâi strivit de ele⁴², este o condiție a doctrinei *Filosofiei Dreptului* de care trebuie să se țină seama, mai ales atunci când viața unei națiuni ține de propria ei cultură. Și această cultură trebuie îngrijită și purificată de toți factorii patogeni care o pot infesta.

De aceea, atunci când sub aripa „binevoitoare” a unor filosofii distructive sau a unor interese meschine, venite valuri-valuri de pretutindeni, se încearcă înlocuirea acestor legi fără ca nimeni să intervină, este posibil ca acel popor, cu toată civilizația lui, să decadă și să apună. După cum, răspândirea malefică a unor „excuse de lumină” menite să ne orbească, informațiile, ideile, idealurile contraproductive neamului și dezvoltării societății noastre, trebuie devoalate la timp, restricționate,

⁴² Aurel C. Popovici, *Naționalism și democrație, Concepția culturii*, Minerva, București, 1910, pp. 20-21.

dacă nu extirpate din fașă. Pentru aceasta este necesar a defini borna fragilă care separă mulțimea speculațiilor filosofico-științifice de domeniul aberațiilor și ficțiunii.

„Falsificarea standardului valorilor este unul din produsele democrației, spunea pe la 1930 același Aldous Huxley. Este mult mai periculoasă decât simpla negare a valorilor, pentru că este mult mai populară. Pentru majoritatea bărbaților și femeilor, negarea valorilor este ceva oribil; dar falsificarea lor, în așa fel încât să se potrivească prejudecăților democratice este ceva plăcut și măgulitor. Ipoteza democratică în forma ei extremă și cea mai populară, este că toți oamenii sunt egali și că eu sunt la fel de bun ca tine. Este atât de vizibil neadevărat, încât un întreg sistem de înșelătorie dintre cele mai elaborate, a trebuit să fie inventat pentru a-l face credibil în fața unui om întreg la minte”⁴³.

Tocmai de aceea, pentru a nu mai vedea atâtea minți ofilite și inimi pârjolate, școala și ceilalți ofertanți educaționali, familia tradițională, instituțiile statului de drept, întreaga comunitate –, au obligația să intervină cu dăruire, fermitate, profesionalism, răspundere și maximă responsabilitate în normalizarea mersului lucrurilor. Altfel, consecințele devastatoare pentru generațiile care ne vor urma și implicit pentru tot neamul românesc, nu vor putea fi evitate.

De altfel, educația tineretului, ca mângâiere sufletească și barometru al priceperii și caracterului nostru ca educatori, nu poate să revină decât unor suflete alese și dedicate. Oare ne regăsim noi printre ele?

Ideea atunci când este susținută de sentiment devine o forță. Puterea de expansiune a sentimentului îl împinge pe om pe calea ideilor. Fără de sentiment ideea este moartă, inertă, după cum sentimentul fără de idee devine orb, fără o direcție și un scop precis. La baza sentimentului și ideii stă însă puterea idealului.

Iar ideea care a însuflețit mintea și inimile românilor spre propășirea socială, sentimentul care a stat la baza pornirii acestei idei, a fost determinat de idealul Unirii, unire pornită la 1859 și desăvârșită la 1918, ca unul dintre cele mai nobile idealuri care au existat vreodată pentru regăsirea identității noastre ca neam de-o singură limbă, tradiție și credință. Dar pe lângă unirea țărilor surori, avem nevoie, cum spunea Nicolae Iorga, de unirea sufletească a tuturor fiilor patriei, condiție esențială a neamului nostru pentru păstrarea identității sale și primirea sfintei binecuvântări din partea celor ce nu mai sunt azi printre noi și care prin sacrificiile lor imense au realizat-o. Nu numai că eroismul nu se poate porunci, dar e cu neputință să-l răsplătești!

⁴³ Aldous Huxley, „Călătoria unui sceptic în jurul lumii”, 1930, ed. Polirom 2018, apud Marian Nazat, art. „Vara americană”.

Voi încheia cu mesajul istoric al geniului nostru național Mihai Eminescu, cel care încă de la 1878 afirma că „sămânța din care a răsarit acest popor e nobilă și poporul nu va pieri decât atunci când românii vor uita noblețea seminției lor.”⁴⁴.

⁴⁴ Angela Botez, *Românii - Psihologie, identitate spirituală, destin*, București, 1995.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Douglas-Scott S. Law after modernity. Oxford and Portland: Oregon, 2013, 428 p.
2. Kelsen H. Théorie pure du droit. Paris: Dalloz, 1992, 349 p.
3. Arnaud A. J. (ed.). Dictionnaire encyclopedique de theorie et de sociologie du droit. Paris: L. G.D. J, 1993, 487 p.
4. Hoecke van M. Law as communication. Oregon: Oxford-Portland, 2002 p. 215.
5. Hoecke van M. Methodologies of legal research. Which kind of method for what of discipline? Oregon: Oxford and Portland, 2013, 294 p.
6. Craiovan, I. Tratat de teoria generală a dreptului. București: Universul Juridic, 2015, 591 p.
7. Botez A., Concepte integrative antice, moderne, postmoderne. București: ProUniversitaria, 2015, 400 p.
8. Codul lui Hammurabi. Gândirea asiro-babiloniană în texte. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977, 354 p.
9. Hanga V. Mari legiuitori ai lumii. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977, 290 p.
10. Vecchio G. Justiția, București: Cartea Românească, 1936, 197p.
11. Oprea I. M. Nicolae Titulescu, București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1966, 406 p.
12. Speranția E. Introducere în filosofia dreptului. București: Cartea Românească 1944, 442 p.
13. Geny F. Science et technique en droit prive positif. Paris: Sirey, 1914–1924, 4 vol., 1680 p.
14. Pavlakos G. Our knowledge oh the law. Objective and practice in legal theory. Oxford: Hart Publishing, 2007, 248 p.
15. Craiovan I. Metodologie Juridică, București, Universul Juridic, 2005, 256. p.
16. Frodeman R, Klein Jt., Mitcham C, Handbook of interdisciplinarity. Oxford: University Press, 2010, 620 p.
17. Craiovan I. Câteva însemnări privind Congresul de filosofie a dreptului și filosofie socială, I. V. R., 2015. În: Revista Dreptul, 2015, nr. 12, p.
18. Melchiorre V., Ș.a. Enciclopedie de filosofie și științe umane. București: All Educational, 2004, 1208 p.
19. Craiovan, I. Filosofia dreptului, București, ProUniversitaria, 2012, 475 p.
20. Giurescu, C. C., Giurescu Dinu C. Istoria românilor. București: Albatros, 1971, 831 p.
21. Brătianu, G. O enigmă și un miracol istoric: poporul român. București: Monitorul Oficial, 1940, 138 p.
22. Mehedinți, S. Le pays et le peuple roumain. Bucarest: Monitorul Oficial, 1937, 108 p.
23. Iorga, N. Les origines et l'originalité du droit populaire roumain: Paris, 1935, 118 p.
24. Cernea, E. Molcut E., *Istoria statului si dreptului românesc*: București. Universul Juridic, 2013, 452 p.
25. Malița M. Cumințenia pământului. Strategii de supraviețuire în istoria poporului român. București: Corint, 2010, 311 p.
26. Berciu D. Cultura Hamangia. București: Editura, 1966. 319 p.
27. D. Roxin. www.citate-celebre-cogito.ro; ro. (vizitat 15 07. 2017).
28. Învățătură de credință creștină. București: Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă. 559 p.

29. Vulcănescu, R. Etnologie juridică. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1970, 339 p.
30. Monastirea Argeșului. În: „Poezii populare ale românilor”, Minerva, 1971.
31. <http://www.rom.constantinbrancoveanu.ro> (vizitat 22. 01. 2018).
32. <http://www.ro.wikipedia.org/wiki/> (vizitat 20. 12. 2017).
33. Ioan Alexandru Imnele Sfinților Martiri Brâncoveanu, București: Editura Doxologia, 2014, 210 p.
34. Papacostea Ș. Ștefan cel Mare domn al Moldovei (1457-1504). București: Enciclopedică, 1990, 88 p.
35. Constantiniu, F. O istorie sinceră a poporului român. București: Univers Enciclopedic, 1997, 589 p.
36. Panaitescu, P. P. Dimitrie Cantemir. Viața și opera. București: Biblioteca Academiei R. P. R., 1958, 265 p.
37. Ciobanu S. Dimitrie Cantemir în Rusia. București: Academia Română, 2000.
38. Cuza B. Elogiul geniilor. Craiova: Revers, 2016. 104 p.
39. Cuza B. Înființarea statului național modern unitar român de la 24 ianuarie 1859. Craiova: Revers, 2017, 20 p.
40. Cuza B., Ș.a., Enciclopedia juridică română, București: Universul juridic, 2018. p.
41. Giurescu, C. C. Viața și opera lui Cuza Vodă. București: Științifică, 1966.
42. Xenopol A. D. Istoria Românilor din Dacia Traiana. Volumul XIII. Domnia lui Cuza-Vodă (1859-1866). București: Cartea Românească, 1925.
43. Marea Unire de la 1918, pagina sublimă a istoriei românești. În: Cronologie, Ziarul Unirea din 27. 11. 2016.
44. Suci, I. Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. București: Astra, 1943.
45. Cioran, E. Schimbarea la față a României. București: Humanitas, 1999.
46. Blaga, L. Trilogia culturii. Volumul 9. București: Minerva.
47. Necula, I. Cioran. De la identitatea popoarelor la neantul valah. București: Saeculum I. O., 2003.
48. Eminescu, M. Opere. Volumul IX. București.
49. Eminescu, M. În: Timpul, 17 august 1879-22 iulie 1880.
50. Sanielevici, H. Sărmanul Dionis. În: Cercetări critice și filosofice. București: Cultura Națională, 1925.
51. Călinescu G., Istoria literaturii române de la origini până în prezent. București: Minerva, 1985, p. 475.
52. Pandrea P., Brâncuși; Pravila de la Craiova. București: Vremea, 2010.
53. Nemoianu V. Studii și reflecții; Literatură-Societate-Religie. Volumul 4. București: Spandugino.
54. Codreanu T. Eminescu, incorect politic. București: Scara, 2014.
55. Pandrea P. Brâncuși: amicii și inamicii. București: Vremea, 2010.
56. Oprea G. Folclorul muzical românesc. București: Ed. Muzicală, 2002. 642 p.
57. Ciobanu G. Melodia din Rohonczi Codex. În: revista „Muzica”, 1990, nr. 2, p. 59-72.
58. Botez A. Un secol de filosofie românească. București: Ed. Academiei Române, 2005, p. 72-83.
59. Vaida C. Rădulescu-Motru în Istoria filosofiei românești. Vol. 2. București: Academiei, 1970.
60. Rădulescu-Motru C. Personalismul energetic. București: Casa școalelor, 1927.
61. Rădulescu-Motru C. Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor. București: Casa școalelor, 1935.
62. Rădulescu-Motru C. Psihologia poporului român. București: Societatea Română de Cercetări Psihologice, 1937.
63. Rădulescu-Motru C. Sufletul neamului nostru. Calități bune și defecte (1910). În: Psihologia poporului roman, Paideia, 1999, p. 11-48.
64. Eliade, M. Arta de a muri. Antologie. Cluj-Napoca: Eikon, 2006, 484 p.

65. Goian I. Mircea Eliade. Antropologie și umanism. În: Revista de filosofie, nr. 5-6, 1999.
66. Noica C. Tratat de ontologie. Volumul 2. București: Științifică și Enciclopedică, 1981.
67. Noica C. Sentimentul românesc al ființei. București: Eminescu, 1978. 198 p.
68. Noica C. Pagini despre sufletul românesc. București: Humanitas, 1991. 127p.
69. Noica C. Istoricitate și eternitate. București: Capricorn, 1989. 333 p.
70. Horia V. Introducere în istoria filosofiei românești moderne. În Jurnalul literar, 1999, p. 138-146.
71. Cioran E. Manual de descompunere. În: M. Morariu. Esecuri, antologie, Cartea Românească, 1988, p. 16-18.
72. Diaconu M. O imagine complexă asupra literaturii române din Republica Moldova. În: Revista Limba Română, 2010, nr. 9-10, p.
73. Bantoș. A. Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică. În: Biblioteca revistei „Limba Română”, Chișinău, 2011, 344 p.
74. Top 6 personalități care rămân în istoria țării. Redacția Zugo, 30. 11. 2014.
75. Dabija, N. Editorial. În: Literatura și arta, 2017, nr. 38.
76. Raport privind activitatea CS>DT, 2015: Biblioteca Științifică centrală A. Lupan, Chișinău, 2016.
77. Păunescu A. Prefață. În: Grigore Vieru, Cele mai frumoase poezii, Jurnalul, București, 2009. 285 p.
78. Vieru G. Taina care mă apără. Iași: Principis, 2008, 712 p.
79. Solodiev V.M. „Cartea de Aur a culturii rusești; Orașul alb, Moscova, 2014, 560 p., 2014. 560 p.
80. Karev V. M. „Enciclopedia rusă concisă”, 3 volume: Enciclopedia rusă, 2003. 1136.
81. Cotidianul.ro din 9 .02. 2017.
82. org/47506/ (vizitat 2. 02. 2018).
83. Giddens A. Sociologie. București: All, 2010. p.
84. Allard J., Garapon A. Judecătoria și globalizarea. -Noua revoluție a dreptului-. București: RosettiEducațional, 2010. 127 p.
85. Pareyson L. Ontologia libertății, Răul și suferința. Traducere. Torino: Einaudi, 1995. 478 p.
86. Stănescu V. Globalizarea spre o nouă treaptă de civilizație. Cluj -Napoca: Eikon, 2009. 496 p.
87. Safta A. <https://www.descoperă.ro/cultura/6739472> (vizitat 2 .02. 2018).
88. Homer. *Iliada*. București: Literatură și Artă, 1955, 1 53 p.
89. Homer. *Odissea*. București: Literatură și artă, 1956, 240 p.
90. Malaurie, Ph. Antologia gândirii juridice. București: Humanitas, 1997.
91. <https://www.autori.citatepedia.ro> (vizitat 21. 12. 2017).
92. Joița R. <https://www.media.imopedia.ro/20539/> (vizitat 2. 02. 2108).
93. Macionis, J. J. *Sociology, 14th Edition* Pearson. Boston, 2012, 11 p.
94. Albici, M., *Despre drept și știința dreptului*, Editura All Beck, București 2005. 214 p.
95. Boboș, Gh., *Teoria generală a dreptului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996. 359 p.
96. Cernea, E., Molcuț, E., *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Șansa, București, 1991. 448 p.
97. Ceterchi, I.; Craiovan, I., *Introducere în teoria generală a dreptului*, Editura ALL, București, 1993. 128 p.
98. Craiovan, I., *Teoria generală a dreptului*, Ediția a II-a, 1998, 364 p.
99. Craiovan, I., *Finalitățile dreptului*, Editura Continent XXI, București, 1995. 196 p.
100. Craiovan, I., *Doctrina juridică*, Editura ALL Beck, București, 1999. 520 p.
101. Craiovan, I., *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*, Editura Universul Juridic, București, 2010. 545 p.
102. Cristea, S., *Teoria generală a dreptului, Caiet de seminar*, Ediția a V-a, Editura Universul Juridic, București, 2009, 292 p.
103. Cristea, S., *Teoria generală a dreptului. Îndrumar metodologic pentru seminarii*, Editura Universul Juridic, București, 2007, 260 p.

104. Cuilenburg, J. J.; Scholten, O.; Noomen, G. W., *Știința comunicării*, Editura Humanitas, București, 2000. 348 p.
105. Dancy, J. Sosa E. (edit.), *Dicționar de filosofie cunoașterii*, Editura Trei, București, 1999. 423 p.
106. Deleanu, I., *Justiția constituțională*, Lumina Lex, București, 1995. 447 p.
107. Djuvara, M., *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică)*, București, Editura Librăriei SOCEC, 1999. 606 p.
108. Dogaru, I.; Dănișor, D. C.; Dănișor, Gh., *Teoria generală a dreptului*, Editura Științifică, București, 1998. 288 p.
109. Drîmba, O., *Istoria culturii și civilizației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985. 870 p.
110. Durkheim, E., *Regulile metodei sociologice*, Editura Științifică, București, 2002. 189 p.
111. Ecobescu, N.; Duculescu, V., *Dreptul tratatelor*, Editura Continent XXI, București, 1995. 215 p.
112. Eliade, M., *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1992. 358 p.
113. Eremia, M. C., *Interpretarea juridică*, Editura ALL, București, 1998. 94 p.
114. Gaudin Ph., (coord.), *Marile religii*, Editura Orizonturi, București, 1995. 464 p.
115. Graf, A., *Marile curente ale filosofiei antice*, traducere N. Popovici, Institutul European, 1996. 71 p.
116. Hegel, G. W. F., *Prelegeri de filosofie a istoriei*, Editura Academiei, București, 1968 (traducere). 421 p.
117. Hegel, G. W. F., *Principiile Filosofiei Dreptului*, Editura Academiei Române, București, 1969 (traducere). 390 p.
118. Husserl, E., *Filosofia ca știință riguroasă*, Editura Paideia, București, 1994. 158 p.
119. Jaspers, K., *Texte filosofice*, Editura Politică, București, 1986 (traducere). 390 p.
120. Kant, Im., *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, București, 1998 (traducere). 606 p.
121. Kotarbinski, T., *Tratat despre lucrul bine făcut*, Editura Politică, București, 1976. 526 p.
122. Leș, I., *Sisteme Judiciare comparate*, Editura All Beck, București 2002. 567 p.
123. Losano, M., *Marile sisteme juridice*, Editura All Beck, București, 2005. 622 p.
124. Luburici, M., *Teoria generală a dreptului*, Editura Pro Universitaria, București, 2014. 194 p.
125. Machiavelli, *Principiile*, Editura Cartex, București, 2019. 142 p.
126. Manolache, O., *Drept comunitar*, Editura ALL, București, 2001. 692 p.
127. Miculescu, P., *Statul de drept*, Editura Lumina Lex, București, 1998. p. 310.
128. Mitache, C., *Drept penal român. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2016. 539 p.
129. Mitrofan, N.; Zdrengea, V.; Butoi, T., *Psihologie judiciară*, Editura Șansa, București, 1994. 358 p.
130. Molcuț, E., *Drept roman*, Editura Press Mihaela, București, 2006. 365 p.
131. Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964. 530 p.
132. Moroianu, Gh. E., *Actualitatea normativismului kelsian*, Editura ALL Beck, București, 1998. 154 p.
133. Negulescu, P. P., *Filosofia renașterii*, Editura Eminescu, București, 2001. 382 p.
134. Pârvu, I., *Introducere în epistemologie*, Editura Polirom, Iași, 1998. 299 p.
135. Popa, N.; Mihăilescu, I.; Eremia, M. C., *Sociologie generală și juridică*, Editura Holding Reporter, 1997, 108 p.
136. Popa, N.; Dogaru, I.; Dănișor, Gh.; Dănișor, D. C., *Filosofia dreptului. Marile curente*, Editura All Beck, București, 2002. 598 p.
137. Popescu, S., *Sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, București, 2001. 206 p.
138. Popper, K., *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981 (traducere). 458 p.

139. Rousseau, J. J., *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Editura Științifică, București, 1958. 200 p.
140. Stănescu, V., *Spațiul public gestionare și comunicare*, Editura Universul juridic, București, 2012. 286 p.
141. Stănescu, C., Bîrsan, C., *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura ALL, București, 1993. 480 p.
142. Titulescu, N., *Discursuri*, Editura Politică, București, 1967. 621 p.
143. Tudosescu, I., *Metafilosofie*, Editura Fundației România de Măine, București, 2000. 255 p.
144. Vecchio, G. del., *Lecții de filosofie juridică*, Editura Europa Nova, București, 1993 (traducere). 352 p.
145. Vida, I., *Manual de legistică formală*, Editura Lumina Lex, București, 2004. 215 p.
146. Voinea, M. ; Banciu, D., *Sociologie juridică*, București, 1997. 206 p.
147. Pohoată, Gabriela, *Propedeutică filosofică*, Editura Pro Universitaria, București, 2009, 200 p.
148. Cernea, E., Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Universul Juridic, București, 2013, 448 p.
149. Drăgănescu, Mihai, *Sistem și civilizație. Eseuri*, Editura Politică, București, 1976, 502 p.
150. Gordon, Childe, *Făurirea civilizației*, Editura Științifică, București, 1966, 276 p.
151. Bodea, D., Bodea, C. C. „Etern și emblematic în devenirea neamului românesc”, Editura SAS București, 1994.
152. Bagdasar N., Bogdan Virgil, Narly C., „Antologie filosofică”, Editura Casa Școalelor, 1943.
153. Cazimir, Ș., *Alfabetul de tranziție*, Editura Cartea Românească, București, 1986.
154. Andronic, M., *Contribuții cultural-ortodoxe medievale la formarea conștiinței unității naționale la români*, Editura Societatea Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina-Suceava 2002.
155. Duica-Bogdan Gh., *Necrolog rostit la moartea poetului George Coșbuc*.
156. Rebreanu Liviu, articol despre „George Coșbuc”, ziarul Lumina, 14 mai 1918, București
157. Goga Octavian, *discursul de recepție la admiterea lui George Coșbuc la 30 mai 1920 ca membru titular al Academiei Române*.
158. Coșbuc George, „Spânzurați-l de-i mișel”, I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006.
159. Coșbuc George, „Din copilărie”, I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006.
160. Coșbuc George, „Ideal”, I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006.
161. Coșbuc George, „Moartea lui Fulger”, I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006.
162. Epictet, fragmente culese de Stobeu adăugate la „Manualul” tradus de C. Fedeleș, apud Bagdasar N., Bogdan Virgil, Narly C., „Antologie Filosofică”, Ediția a II-a Casa Școalelor, 1943.
163. Wikipedia/wiki/George Cosbuc.
164. Micu Dumitru, *prefață la Coșbuc George, I. Opere. Poezii*, Editura FNSA, Academia Română, 2006, p. LXIII, p. XXXV.
165. Coșbuc George, „Noi vrem pământ”, I. Opere. Poezii, Ed. FNSA, Academia Română, 2006.
166. Xenopol A. D., „Națiunea Română”, Editura Albatros, București, 1999.
167. Paulescu, Nicolae Constantin, „Știința mărturisitoare”, Editura Christiana, București, 2002.
168. Iorga Nicolae, *Necrolog la moartea poetului George Coșbuc*.
169. Coșbuc George, „Morți, pentru cine?” (scrisă în 1914), I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006.
170. Goga Octavian, *Discursul de recepție la admiterea lui George Coșbuc la 30 mai 1920 ca membru titular al Academiei Române*.
171. Coșbuc George, I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006, p. CXXXIX, Cronologie, pp. CXL, CXLI.
172. Coman C-tin, „Cartea simțurilor”, Editor Dan C. Mihailescu, Editura Humanitas, București, 2015, p. 184, pp. CXL și CXLI.

173. Frunzetti Ion, „Universul literar”, cotidian din 26. 04. 1941.
174. Coșbuc George, „Poetul” (scrisă în 1911), I. Opere. Poezii, Editura FNSA, Academia Română, 2006, pp. 891-892.
175. Ferber M., Dictionar de simboluri literare, Editia II-a, Ediția. Cartier, Chișinău, 2012, p. 85.
176. Rău A., Octavian Goga cenzurat, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 232, 98, 100, 316
177. Mantzaridis G., Morala Creștină, Editura Bizantină, București, 2006.
178. Goga, O., Din larg, Editura Cugetarea, Delafras-București, 1942.
179. Bălan, I. D., Octavian Goga – Publicist și mentor de reviste, Ion Dodu Balan, Prefață la Precursorii, Editura Minerva, București 1989, p. 1.
180. Mixage în timp – Goga romantic, Bazil Gruia, Ed. Didactică și pedagogică, București, 199, apud Octavian Goga – O viață, un destin, Dr. Gheorghe I. Bodea, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004, pag. 62, 63, 83, 85.
181. Octavian Goga – O viață, un destin, Dr. Gheorghe I. Bodea, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004, pag. 62, 63, 83, 85.
182. Burns R. (1759-1796), poet scoțian precursor al romantismului, a scris în lb. engleza și în dialect scoțian.
183. Ada Negri (1870-1945) poeta și scriitoare de origine italiană, axată în special pe tematici cu caracter social.
184. Rădulescu-Motru C., Puterea sufletească,, Editura Eminescu, București, 1984, p. 127.
185. Cuza, A. C. Nationalitatea în artă, Ed. Minerva, București, 1908, p. 22.
186. Cazimir Ș., Alfabetul de tranziție, Editura Cartea Românească, București, p. XIII.
187. Limba și portul în „Albina românească”, 1844, nr 21.
188. Andronic M., Contribuții cultural-ortodoxe medievale la formarea conștiinței unității naționale la români, Editura Societatea Culturală „Ștefan cel Mare” – Bucovina-Suceava 2002, p 22.
189. „Sfânta Mănăstire Frăsinei – Ctitoria Sfântului Calinic”, tipărită cu binecuvântarea P. S. Gherasim, Episcopul Râmnicului, 2009, p. 34.
190. Istoria Românilor din Dacia Traiana, Domnia lui Cuza-Vodă 1859-1866, Editura III-a, vol. XIII, Capul 1, Editura Cartea Românească, București.
191. Simfonia bizantină – Relațiile dintre Biserică și Stat, Bianca Felseghi, 10. 12. 2015, din interviu acordat teologului sibian, prof. univ. Paul Brusanowski.
192. Vieru, A., Elogiul vanității, Editura Humanitas, București, 2013, p. 81.
193. Bolintineanu D., Viața lui Cuza-Vodă, Librăria „Autorii Români”, Iași, 1904, pp 141 – 146.
194. Revista Ortodoxă On-line a Mitropoliei Olteniei, miercuri, 4 aprilie 2018.
195. Corduneanu I. G., Averele Bisericii, Domnia lui Alexandru Ioan Cuza și reglementarea legală a primelor forme moderne de sprijinire instituționalizată a Bisericii de către Stat, 15. 12. 2015, vol. 2009.
196. Iacob, O. Rezumat teză doctorat, Cluj-Napoca, 2014, Academia Română, Inst. de Istorie „George Barițiu”.
197. Vasilescu Gh., Ignatie M., Românii și Muntele Athos, Culegere de studii și articole, vol. II, Ed. Lucman, București, 2007, pp 345-349.
198. Ullea S., Ideea Unirii – de la Ștefan cel Mare, prin Movilești la Cuza Vodă, Dinasty Books Pro Editura și Tipografie SRL, unde autorul afirmă la pag. 159: „Am văzut eu însumi, în lungă mea ședere la Muntele Athos în 1968-1969 un mare afiș lipit pe ușa de la intrarea în biserica mănăstirii Sfântul Pavel, în care, într-un text destul de amplu, era rău condamnat Cuza Vodă, pentru că le-a „furat” călugărilor greci moșiile din țările române”.
199. Vasilescu G., Ignatie M., Românii și Muntele Athos, Culegere de studii și articole, vol. II, Editura Lucman, București, 2007.
200. Coman C., Muntele Athos, microcosmos al Răsăritului creștin, Editura Renașterea, 2014
201. Biserica Ortodoxă Română, Wikipedia.

202. Oprisan I. – Editura Saeculum I. O., București 2010, publicație apăruta sub egida Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”.
203. Codreanu Th., Eminescu incorect politic, Editura Scara Print, 2014, București.
204. Eminescu, M., Opere complete, cu o prefață și studiu introductiv de A. C. Cuza, Iași 1914, reeditată de Ed. Tipo Moldova, Iași, 2012, coordonator colecție, Prof. Gh. Buzatu.
205. Nemoianu, V. Trilogia romantismului, Ed. Spandugino, București, 2014.
206. Studii literare, Ibrăileanu, G. Ed. Junimea, Iași, 1986 p. 93, apud „Mihai Eminescu, poet național român – Istoria și autonomia unui mit cultural”, coordonator Ioana Bot, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
207. Noica C., Introducere la miracolul eminescian, Constantin Noica, Ed. Humanitas, București.
208. Hegel G.W.H., Principiile filosofiei dreptului, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2015.
209. Burton R., Anatomia melancoliei, Ed. Herald, București, 2016.
210. Cosnier J., Introducere în psihologia emoțiilor și a sentimentelor, Ed. Polirom, Iași, 2002
211. Eminescu M., Opere politice, Ed. Timpul, București, 1998.
212. Conte Del R., Eminescu sau despre absolut, Ed. Humanitas, București, 2016.
213. Constantiniu F., O istorie sinceră a poporului român, Florin Constantiniu, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, ed. IV-a.
214. Delavrancea Barbu, Cestiunea națională, Ed. Fundației Cultural Române, București, 1993, p. 15
215. Ibidem pp. 108-111.
216. Herder Gottfried Johann ,” Auch eine Philosophie; Idee zur Philosophie der Geschichte der Menschheit in Samtliche Werke; Briefe zu Beforderung der Humanität”.

Conceptele sensibile și imaginile erau considerate apanajul artei, esteticii ca teorie a frumosului, creațiile literar-artistice fiind ignorate, de regulă de juriști, pe terenul doctrinei juridice. În mod intuitiv mari creatori de drept sau de doctrină juridică, în același timp oameni de cultură, au intuit și invocat sporadic dar semnificativ, mai ales în domeniul simbolisticii dreptului, imagini, metafore, emoțiile umane, patetismul și sublimul în drept. Însă acestea nu erau considerate aparținente teoriei științifice despre drept.

Acad. RĂZVAN THEODORESCU

